

DR. J. VERHOEVEN

DE SOCIOLOGISCHE VERKLARING

VAN DE

SOCIALE KONTROLE

DR. J. VERHOEVEN

DE SOCIOLOGISCHE VERKLARING VAN DE
SOCIALE KONTROLE

UITGEVERIJ SINFRA

DE SOCIOLOGISCHE
VERKLARING
VAN DE
SOCIALE KONTROLE

DR. J. VERHOEVEN

aspirant N.F.W.O.

**DE SOCIOLOGISCHE VERKLARING
VAN DE
SOCIALE KONTROLE**

1969

UITGEVERIJ SINFRA
MECHELEN

Daar de proefschriften, uitgegeven in de Verzameling van de Faculteit der Economische en Sociale Wetenschappen, het persoonlijk werk zijn van hun auteurs, zijn deze alléén daarvoor verantwoordelijk.

© by Uitgeverij Sinfra, Mechelen.

Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd en/of openbaar gemaakt door middel van druk, fotocopie, microfilm of op welke wijze ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

No part of this book may be reproduced in any form, by print, photoprint, microfilm or any other means without written permission from the publisher.

Wettelijk Depot : D/0774/69/43.

Omslagontwerp: Greta VERHOEVEN

INHOUD

Inhoud	1
Lijst der tabellen	4
Voorwoord	5
Inleiding	7

Hoofdstuk I : DE PROBLEEMSTELLING.

1. De sociale controle als voorwerp van sociologische analyse. . .	12
2. Wat is wetenschappelijke verklaring ?	13
3. Het sociologische uitgangspunt.	14
4. Analyse van diverse verklaringsvormen van de sociale controle. .	16
5. De sociologische verklaring van de sociale controle.	18
Besluit.	20

Hoofdstuk II : DE SOCIALE KONTROLE ALS VOORWERP VAN SOCIOLOGISCHE ANALYSE. EEN HISTORISCH OVERZICHT.

§ 1. De sociale controle in de sociologie.	22
§ 2. Besluiten bij de historische schets.	59

Hoofdstuk III : DE METODOLOGISCHE EISEN VAN DE WETENSCHAPPELIJKE VERKLARING IN HET ALGEMEEN EN VAN DE SOCIALE KONTROLE IN HET BIEZONDER.

§ 1. Wat is wetenschappelijke verklaring ?	66
1. Wat is wetenschap ?	66
2. De wetenschappelijke verklaring.	71
A <i>Definitie</i>	71
B <i>De methodologische aspecten van de wetenschappelijke verklaring</i>	75
1. Het algemene schema : de deductief-nomologische methode.	75
2. Wetten.	77
3. Theorie.	82
3. Andere vormen van wetenschappelijke verklaring.	86
A <i>De inductie</i>	87
B <i>De funktionele verklaring</i>	90
C <i>De genetische verklaring</i>	92
D <i>De conceptuele en dispositionele verklaring</i>	93
E <i>De fenomenologische methode en het „verstehen”</i>	95

4. Besluit.	98
§ 2. De methoden van het onderzoek.	98
1. De bronnen.	99
2. De studie van de bronnen.	104
§ 3. Besluit.	105

Hoofdstuk IV : DE SOCIOLOGIE ALS HET BEGRIJPEN EN VERKLAREN VAN HET SOCIALE HANDELEN.

§ 1. De dialektiek persoon-gemeenschap in vraag gesteld.	108
1. De oplossing van G. Gurvitch.	108
2. De oplossing van A.C. Zijderveld.	113
3. De oplossing van A. Schütz.	115
4. De oplossing van P.L. Berger.	117
5. Besluit.	118
§ 2. De methodologie en sociologie van Alfred Schütz.	120
1. Wijsgerige uitgangspunten en wegen tot kennisvorming ..	120
A. Enkele karakteristieken van de fenomenologie.	120
B. De kennis van het dagelijkse leven.	122
C. De wetenschappelijke kennis.	127
D. De wetenschappelijke kennis van het sociale handelen.	128
2. Enkele sociologische inzichten van A. Schütz.	132
3. Het specifieke karakter van de 'verstehende' sociologie. ..	135
§ 3. Naar een begrijpen en verklaren van het sociale handelen.	137
1. Het „verstehen” : geen valide methode ?	137
2. Het „verstehen” : een aanvaarde methode ?	141
3. Het „verstehen” : een dialektische methode ?	143
4. Sociologie : bepaling en methodologische gevolgen.	147
§ 4. Besluit.	154

Hoofdstuk V : WETENSCHAPSKRITISCHE ANALYSE VAN ENKELE VERKLARINGSVORMEN VAN DE SOCIALE KONTROLE.

§ 1. Studies, hoofdzakelijk aan sociale controle gewijd.	157
1. De eerste systematische studie over sociale controle door E.A. Ross.	157
2. Sociale controle als verklaring van het sociale gebeuren (P.H. Landis).	177
3. 'De methoden van de sociale controle nader beschouwd (L.L. Bernard).	182
4. Een fenomenologische benadering van de sociale controle (G. Gurvitch).	184

5. Een funktionele benadering van de sociale controle (T.T. Segerstedt).	194
6. De belangstelling voor sociale status (positie) als basis van sociale controle (R.T. LaPiere).	201
§ 2. Algemeen sociologische werken.	208
1. De sociale controle in de formele sociologie van G. Simmel.	208
2. De sociale controle in het organicisme van P.A. Sorokin.	214
3. De sociale controle in het struktureel-funkcionalisme van T. Parsons.	218
A. <i>Het struktureel-funkcionalisme van T. Parsons.</i>	219
1. Analyse-paradigma van de sociale systemen.	219
2. De dynamiek van het sociale evenwicht.	226
3. De strukturele verandering.	227
B. <i>De plaats van de sociale controle in het struktureel-funkcionalisme van T. Parsons.</i>	229
C. <i>De wetenschappelijke verklaring van de sociale controle.</i>	232
4. De sociale controle in de sociale-aktie-teorie van R.M. MacIver en C.H. Page.	241
5. De sociale controle in de dwang- en rolteorie van R. Dahrendorf.	244
§ 3. Besluit.	253

Hoofdstuk VI : NAAR EEN SOCIOLOGISCHE VERKLARING VAN DE SOCIALE KONTROLE.

§ 1. Wat is sociale controle ?	258
1. De actor en het objekt van de sociale controle.	259
2. De aard van het proces.	264
3. Naar een specificatie van de druk.	267
4. Definitie van de sociale controle.	270
§ 2. Poging tot sociologische verklaring van de sociale controle.	271

Summary	287
Bijlage I	289
Bijlage II	292
Bibliografie	297

LIJST DER TABELLEN.

I. Teoretisch mogelijke benaderingen van de verhouding persoon-gemeenschap vanuit sociologisch en methodologisch standpunt. . .	119
II. Vergelijkende tabel van de dieptelagen vlg. Gurvitch in 1930, 1942 en 1963.	188
III. Types van controlevormen en controlesoorten volgens G. Gurvitch.	192
IV. Indeling der schrijvers naar de verklaringswijze van de sociale controle.	254
V. De verschillende verbanden tussen de actor en het objekt van de sociale controle bij enkele schrijvers.	260
VI. Teoretisch mogelijke verbanden tussen actors en objekten vlg. de definitie van K. Young.	261
VII. Teoretische kombinatiemogelijkheden van de actors en de objekten van de sociale controle en de types die eruit voortvloeien.	263
VIII. Uitgebreide typologie van de sociale controle op basis van de identiteit van de actors.	264
IX. Plaats van enkele schrijvers in het verbandschema aard van de handeling (van de sociale controle) — doel of gevolg van de handeling (van de sociale controle).	265

INLEIDING

„The surest way of damning any research report is to compare it with the ideals of science.”

Zetterberg, H.L., *On theory and verification in sociology*. p. 151.

„To most of us who spend our professional lives in scientific inquiry, questions of epistemology and methodology tend to be as remote and distasteful as the most recent discoveries in biochemical research laboratories are to ordinary farmers.”

Ando, A. in D. Lerner, *Cause and Effect*. p. 6.

Over de belangstelling voor metodologie die er moet bestaan bij de sociologen, vindt men de meest tegenstrijdige opvattingen. De enen vinden metodologie een instrument, dat weliswaar nuttig kan zijn wanneer men het heeft, maar dat alle inspiratie doodt, wanneer het te veel de aandacht van de onderzoekers gaande houdt. Anderen eisen daarentegen meer belangstelling voor de metodologie, omdat men zonder dit hulpmiddel tot de meest zinloze veralgemeningen komt.

In deze controverse is C. Wright Mills wel één van de meest felle tegenstanders van een metodologie en een theorie die niet met specifieke problemen zouden verbonden zijn. Voor een socioloog heeft het slechts zin methoden en theorie te behandelen, wanneer hij werkelijk onderzoek doet. Ze verschijnen slechts als kanttekeningen in het gehele werk van de onderzoeker, meent hij. Het belangrijkste is trouwens ruimte te geven aan de sociologische verbeeldingskracht. „Als ‚methode’ en ‚theorie’ óns onder de duim krijgen, dan betekent dat domweg dat wij van werken worden afgehouden, zelfs van het proberen iets te weten te komen van wat er in de wereld omgaat. Zonder inzicht in de manier waarop er gewerkt wordt, zijn de resultaten van een studie zwak ; zonder vastbeslotenheid dat de studie tot belangrijke resultaten zal leiden, is alle methode betekenisloze pretentie” (1). Vóór alles moet de

(1) MILLS, C.W., *De sociologische visie*. Utrecht-Antwerpen, Aula-Boeken, 1963, p. 130-131.

sociologische verbeeldingskracht komen. Daarvoor moeten methode en theorie wijken, omdat zij een domper op het verbeeldend vermogen van de onderzoeker kunnen zetten. Daaruit volgt zijn devies : „Ieder is zijn eigen methodoloog”.

Op basis van dezelfde verbeeldingskracht, die Mills de verheven theorie doet verwerpen, verlangt M. Black meer interesse voor spekulatieve constructies. „Science needs men of imagination, willing to incur the risks of speculative construction. The need is particularly urgent in the social sciences, where the temptation is great to waste time in questionnaire construction, the factor analysis of trivial data, and other ways of adding to the bulging files of „unreal” research (2).

Wij willen in deze inleiding niet verder onderzoeken tot welke beslissingen in verband met metodologie en theorie de menselijke verbeeldingskracht in staat is om de verbeeldingskracht als voornaamste leidinggevend principe in de wetenschappelijke arbeid te behouden. Feit is dat de verbeeldingskracht de meest extreme stellingen over metodologie en theorie kan in het leven houden.

Wij zullen in deze inleiding evenmin gaan zoeken naar argumenten om te ontkomen aan de veroordelingen van Mills of redenen zoeken om de verlangens van Black te bevredigen. Misschien voldoet ons werk aan geen enkele van de twee opvattingen.

Deze inleiding zal dus geen oplossing geven aan de juist beschreven tegenstelling. Ze wil wel de houding van de onderzoeker t.o.v. de metodologie nader beschrijven, los van de genoemde tegenstelling. Dit is inderdaad nuttig, gezien het methodologisch karakter van deze studie.

Het doel van deze studie situeert zich op een dubbel vlak : enerzijds wil ze een methodologische analyse maken van een aantal werken over de sociale controle en daarnaast wordt er gepoogd een verklaring van de sociale controle te geven. Vooraleer deze opdracht naar behoren te kunnen uitvoeren, meenden we dat het nuttig was enkele tussenliggende stappen te zetten.

In een eerste zeer beknopt hoofdstuk werden de problemen scherp gesteld. Het vormt het referentiekader om de onderzoeksresultaten te beoordelen. Er wordt immers de kans geboden te verifiëren in welke mate de onderzoeker de gestelde problemen heeft behandeld.

Het tweede hoofdstuk geeft de verantwoording van het onderzoek. In de literatuur wordt er gezocht naar de verschillende onderwerpen die men in verband met de sociale controle heeft behandeld. Het methodologische aspekt van de verklaring van de sociale controle duikt nergens op in de bestudeerde bronnen. Hierin werd een reden gevonden om dit probleem wat nader te bekijken.

(2) BLACK, M., „Some questions about Parsons' theories”, in BLACK, M., ed. *The social theories of Talcott Parsons*. Englewood Cliffs, Prentice-Hall, Inc., 1964, p. 274.

In een dergelijke studie meenden wij dat een ruimere belangstelling voor de methodologie in het algemeen niet enkel nuttig zou zijn, maar zelfs noodzakelijk. Daarom wordt in het derde hoofdstuk een zeer beknopt overzicht gegeven van de methodologische vragen waarmee men kan gekonfronteerd worden in zijn wetenschappelijke arbeid. Dit inzicht vormt een noodzakelijk instrument om later de wetenschapskritische studie te kunnen maken.

Dit overzicht houdt echter bijna geen rekening met methodologische problemen die typisch zijn voor een bepaalde wetenschap. Daarom was het wel nodig een sociologie-opvatting te formuleren en de daarmee verbonden methodologische vragen, zo mogelijk, te beantwoorden. Dit gebeurt in het vierde hoofdstuk.

Eerst na deze drie stappen kon de analyse worden aangevat van een aantal werken. De aandacht ging uiteraard naar de methodologische implicaties van de verklaring van de sociale controle, ten minste indien dit mogelijk was. Het is immers gebleken dat de sociale controle voor velen een gegeven is dat weliswaar nuttig is om de sociale werkelijkheid te verklaren, maar dat zelf geen verklaring behoeft. De volgende schrijvers worden in dit vijfde hoofdstuk behandeld: E.A. Ross, P.H. Landis, L.L. Bernard, G. Gurvitch, T.T. Segerstedt, R.T. LaPiere, G. Simmel, P.A. Sorokin, T. Parsons, R.M. MacIver en C.H. Page, en R. Dahrendorf. De eerste zes werden hoofdzakelijk gekozen om hun werken die aan de sociale controle gewijd zijn; de overigen werden bestudeerd om een inzicht te hebben in de plaats van de sociale controle in de algemene sociologie.

In een laatste hoofdstuk vindt men ten slotte een poging om de bestaansvoorwaarden van de sociale controle te schetsen. De band met voorgaande hoofdstukken lijkt voldoende duidelijk. Een verantwoording achten wij hier zo goed als overbodig.

De methodologie neemt dus duidelijk een zeer centrale plaats in in dit onderzoek van de verklaring van de sociale controle. Het leek ons voldoende interessant, een vergelijking te maken tussen de regels die wetenschappelijk onderzoek zou moeten beheersen, en de normen die bepaalde onderzoekingen in feite beheerst hebben. We wilden op deze manier in zekere mate loskomen uit de bedenking die Albert Ando over vele onderzoekers maakt. Ando stelt immers vast — en met reden — dat vele onderzoekers zo vreemd staan t.o.v. methodologische en epistemologische problemen als de meest eenvoudige landbouwers jegens de ontdekkingen in de biochemische laboratoria. In deze poging om aan dit gebrek te ontsnappen, schuilt nochtans een ander gevaar. Zetterberg waarschuwt voor een al te gemakkelijke veroordeling van onderzoeken op basis van de eisen der methodologie. Wij willen niet veroordelen. Wij willen enkel registreren en zien of er doorheen het sociologisch onderzoek van de sociale controle een toenadering te bespeuren valt tussen de methodes die het onderzoek beheersen en de ideale methodes. Wanneer deze vaststellingen later dan gepaard zullen gaan met kritische notities, dan wordt daar

helemaal niet naar een veroordeling gezocht, maar wel naar een verantwoord oordeel. Mag men met F. Kaufmann trouwens niet zeggen : „Criticism is one of the most important forms of scientific co-operation” (3) ?

(3) KAUFMANN, F., *Methodology of the social sciences*. London, Oxford University Press, 1944, p. 244.

HOOFDSTUK I

DE PROBLEEMSTELLING

Sedert Durkheim in 1895 de „sociale druk” als de belangrijkste determinant van het sociale feit *scheen* voor te stellen, zijn er reeds — zoals later zal aangetoond worden — een groot aantal sociologen geweest die de sociale controle meer systematisch hebben aangepakt. De methodologie en de resultaten van deze studies zullen het voorwerp van dit onderzoek uitmaken.

Doch vooraleer het probleem scherper te tekenen, moet de bewering van Durkheim dat de sociale druk de belangrijkste determinant van het sociale feit is, tot haar ware verhoudingen herleid worden. Men zou op basis van zijn definitie van het sociale feit, nl. „elke handelwijze, bestendig of niet, die vatbaar is voor het uitoefenen van uitwendige druk op het individu” (1), kunnen besluiten dat het sociale gedrag vlg. Durkheim hoofdzakelijk verklaard wordt door een uitwendige druk op het individu. In de tweede uitgave van „*Les règles de la méthode sociologique*” reageert Durkheim scherp tegen deze opvatting (2). Hij meent dat het helemaal niet geoorloofd is dat „besluiten van de wetenschap geanticipeerd worden door een filosofische visie”. De enige functie van het begrip „uitwendige druk” ligt volgens Durkheim in de afbakening van het onderzoeksveld, m.a.w. in het geven van de uitwendige kenmerken van het onderzoeksobject. Durkheim verwerpt dus een aprioristische visie bij de verklaring van de sociale feiten. De sociale druk is voor hem een gegeven (3).

De sociologie is echter verder gaan peilen. De sociale controle werd zelf object van sociologisch onderzoek. Het is dit verschijnsel van sociale controle enerzijds als sociaal fenomeen, en anderzijds zijn methodologische benadering, die het onderzoeksvoorwerp zullen uitmaken van deze studie. Hierdoor plaatst deze studie zich op een dubbel vlak, nl. het sociologische en het wetenschapskritische.

Buiten de enkele syntese-artikelen van A.B. Hollingshead (1941), H.C. Brearley (1943), G. Gurvitch (1947), J.S. Roucek (1957) en K.H. Wolff (1963) verschenen er geen nieuwe overzichten meer over de evolutie van het begrip „sociale controle” in de sociologie. Het werk van Roucek werd herdrukt in 1962, maar bevatte geen wijzigingen. Al deze schrijvers interesseren zich op de eerste plaats voor de begripsinhoud van de sociale controle en zijn

- (1) DURKHEIM, E., *Les règles de la méthode sociologique*. Paris, Presses Universitaires de France, 1963 (1895), p. 14.
- (2) *Ibidem*, p. XX.
- (3) Ter wille van de illustrerende waarde van deze stelling van Durkheim zal hier niet worden gehandeld over het mogelijke verschil tussen de begrippen „la contrainte sociale” en „le contrôle social”. Dit laatste begrip vindt men reeds in 1893 in *De la division du travail social*, Paris, P.U.F., 1960 (1893), p. 285, 286, 287.

veranderingen doorheen de tijd. De wijze waarop de sociale controle verklaard werd, valt buiten het belangstellingsveld van deze schrijvers. Dit was dan ook de reden waarom dit aspect van de studie van de sociale controle tot voorwerp van studie werd genomen.

De sociologische verklaring van de sociale controle impliceert o.i. vier problemen, die onze aandacht zullen opeisen in dit werk. Op de eerste plaats stelt zich het probleem van de wetenschappelijke verklaring: Wat is verklaring in de wetenschap? Op de tweede plaats moeten we ons eigen sociologisch uitgangspunt scherp omschrijven omdat dit zijn invloed zal hebben op het derde en vierde probleem. Ten derde zal nagegaan worden op welke manier de verschillende sociologen zijn te werk gegaan bij de verklaring van de sociale controle. En het inzicht uit deze drie vragen verworven moet helpen een sociologische verklaring van de sociale controle te vinden. Hierin ligt het vierde probleem dat in dit werk gesteld wordt. Doch vooraleer een antwoord te geven op deze vier vragen, lijkt het ons wel nuttig een beperkt overzicht te geven van het werk dat de sociologen verwezenlijkt hebben inzake de studie van de sociale controle.

Deze summiere probleemstelling willen we echter eerst wat uitgebreider behandelen om een scherper omligning ervan te verzekeren.

§ 1. De sociale controle als voorwerp van sociologische analyse

De opdracht van het tweede hoofdstuk zal bestaan in het neerschrijven van een historisch overzicht van de bijdrage die de sociologie geleverd heeft tot de studie van de sociale controle. Hierbij zal een objectief beschrijvend standpunt worden ingenomen, waardoor dit hoofdstuk enigszins buiten de algemene strekking van dit boek komt te liggen. Het vervult nochtans onrechtstreeks een zeer belangrijke functie.

Het contact dat men door deze historische studie krijgt met de geleverde prestaties, geeft een inzicht in de gestelde vragen en de verkregen antwoorden over de sociale controle. Het legt ook de leemten bloot en maakt op die manier duidelijk waarom deze wetenschapskritische studie werd ondernomen.

Een tweede reden ligt in het nut dat de kennis van de vroegere prestaties heeft, bij de poging tot sociologische verklaring van de sociale controle op het einde van het boek.

Deze inhoudelijke schets van de sociologische analyse van de sociale controle valt weliswaar niet rechtstreeks binnen het problemenveld van de sociologische verklaring van de sociale controle, maar vormt het begingegeven, het vertrekpunt van het eigenlijke studie-voorwerp.

§ 2. Wat is wetenschappelijke verklaring ?

Het derde hoofdstuk zal zich enerzijds bezighouden met een omschrijving te geven van de wetenschappelijke verklaring, met slechts een beperkte aandacht voor de eigen sociologische methoden, en zal anderzijds de methode ontleden die bij het onderzoek gebruikt werd.

Door deze opdracht begeven wij ons op een terrein dat door J.M. Bocheński „de algemene methodologie van het theoretisch denken” wordt genoemd (4). Deze metodologie behoort tot de logika (5). En omdat de logika de wegen aangeeft die moeten gevolgd worden om juist te denken, zou men enigszins kunnen het verwijt maken dat hier het gemakkelijke — maar onrechtvaardige — pad wordt gevolgd waartegen Zetterberg waarschuwt met de volgende woorden : „De zekerste weg om een onderzoek te veroorzaken is het te vergelijken met de idealen van de wetenschap” (6). Door deze speciale aandacht voor de metodologie is deze indruk zeker gerechtvaardigd. Dit theoretisch inzicht in de metodologie is daarentegen evenzeer een hulpmiddel om de verklaring van de sociale controle systematisch te bestuderen, als wel een instrument om kritiek te kunnen uitbrengen. Het is juist in haar functie van theoretisch referentie-kader bij de analyse dat deze uitgebreide uiteenzetting over de metodologie zal worden angewend. Dit theoretisch kader vormt a.h.w. het ideaaltipe waartegen de respektievelijke verklaringen van de sociale controle door de verschillende schrijvers kunnen geprojecteerd worden, om de overlappingsen en afwijkingen van ideaal en werkelijkheid te kunnen onderscheiden.

De reden van deze werkwijze vindt men in het specifieke karakter van de sociologie. Immers, aanvaarden dat de sociologie een wetenschap is, houdt in dat men aanvaardt dat de sociologie onderworpen is aan de eisen van de algemene metodologie. De socioloog kan zich evenmin als een ander onderzoeker bevrijden van de wetten van de logika, die de wetenschappelijke verklaring beheersen, zonder foutieve konklusies te trekken. Deze eisen van de algemene metodologie zullen in het derde hoofdstuk behandeld worden.

Een aantal vragen moeten in dit hoofdstuk beantwoord worden. Wat is verklaren in de wetenschap en wat zijn de essentiële bestanddelen van de wetenschappelijke verklaring ? Wat verstaat men onder wet en wat is een

- (4) BOCHENSKI, J.M., *Wijzgerige methoden in de moderne wetenschap*. Utrecht-Antwerpen, Aula-boeken, 1961, p. 21 (vertaald door T. van den Berg uit „Die zeitgenössischen Denkmethode”).
- (5) Volgens Bocheński behoort de algemene metodologie van het wetenschappelijk denken tot de logika. K. Popper daarentegen meent dat men wel kan spreken van de „spelregels van de empirische wetenschap”, maar dat het niet juist is te spreken van „zuivere logika”. Cfr. POPPER, K.R., *The logic of scientific discovery*. London, Hutchinson & Co, 1960 (1934), p. 53.
- (6) ZETTERBERG, H.L., *On theory and verification in sociology*. Totowa, The Bedminster Press, 1965, p. 151.

theorie? Na deze algemene vragen dringen zich een reeks bijzondere begrippen op, die alle om een klare omschrijving vragen. We vermelden ze zonder aan de rangschikking een bijzondere waarde toe te kennen: causale en niet-causale verklaring, genetische, inductief-statistische verklaring, conceptuele verklaring, functionele verklaring (ook nog doelgerichte, intentionele of teleologische verklaring genoemd) en de fenomenologische methode.

Eens deze hoofdvormen van wetenschappelijke verklaring beschreven, is het nuttig de weg aan te geven die deze studie zal volgen bij de verklaring van de sociale controle. Een eerste vraag die hier kan gesteld worden, is de wijze waarop de verzameling van het bronnenmateriaal geschiedde, en vervolgens op welke basis de selectie gebeurde. Het meest belangrijke vraagstuk wat de methoden betreft is echter de vraag naar de verwerking van het verzamelde materiaal. Twee punten moeten hier beschouwd worden: ten 1e, wordt de sociale controle verklaard, en ten 2e, indien de sociale controle verklaard wordt, hoe gebeurt dit?

§ 3. Het sociologisch uitgangspunt

Dat het hoofdstuk over de methoden direkt gevolgd wordt door het sociologisch uitgangspunt van dit boek, kan misschien wel enigszins verwondering wekken. Het zou terwille van zijn functie nl. uitgangspunt voor de verklaring van de sociale controle, misschien beter op zijn plaats zijn juist vóór het hoofdstuk waarin naar verklaringsgronden voor de sociale controle zal worden gezocht, m.a.w. in het zesde hoofdstuk. Nochtans zijn er voldoende redenen om ons sociologisch uitgangspunt te plaatsen vóór de analyse van de verschillende schrijvers.

Er bestaat in de sociologie niet één theorie, maar een grote verscheidenheid theorieën, die helemaal geen coherent geheel vormen, maar dikwijls een beeld geven van de sterkste tegenstellingen (7). Met deze realiteit zullen we geconfronteerd worden in het tweede hoofdstuk en later nog bij de analyse van diverse schrijvers in het vijfde hoofdstuk. Het is nu eenmaal zo — is dit feit te betreuren of moeten we er ons om verheugen? — dat de socioloog de sociale werkelijkheid benadert door een eigen sociologische bril. Het gaat hier niet om een sociologische bril die algemeen verspreid is, maar wel om een reeks verschillende filters van de werkelijkheid. Deze beeldspraak geeft wellicht te simplistisch weer hoe door diverse sociologen de sociale werkelijkheid benaderd wordt, maar maakt de toestand wel duidelijk.

(7) Men hoeft slechts de inhoudstafels van enkele historische werken over sociologische theorie-vorming te bekijken om zich hiervan bewust te worden. Cfr. DON MARTINDALE, *The nature and types of sociological theory*. Londen, Routledge and Kegan Paul, 1964, p. XIII-XIV.

TIMASHEFF, N.S., *Sociological theory: its nature and growth*. New York, Random House, 1957, IX-XIII.

Niet enkel door de invloed van de vroegere sociale ervaring, die de perceptie van de sociale werkelijkheid onbewust kan richten, wordt de studie van het sociale leven gekonditioneerd (8), maar ook door het teoretisch uitgangspunt van de socioloog wordt deze studie gericht. Er kunnen dus gemakkelijk twee vertekeningen van de werkelijkheid gebeuren. Op de eerste plaats een onbewuste, wanneer het de perceptie betreft en wanneer in dit geval de onderzoeker zijn eigen vooroordelen niet voldoende expliciteert; en een bewuste vertekening op de tweede plaats, door zijn optie voor een bepaalde theorie die hem moet helpen de waargenomen feiten te verklaren. Dit verschijnsel van beïnvloeding van de socioloog speelt niet enkel op het vlak van de studie van de sociale werkelijkheid, maar kan ook nadelige gevolgen hebben voor de studie van de verschillende andere theorieën. Dit is dan ook de reden waarom het eigen teoretisch uitgangspunt zal behandeld worden vooraf tot de analyse van de verschillende vormen van verklaring van de sociale controle over te gaan.

Men zou echter kunnen opwerpen dat het gevaar hier niet zo groot is, vermits de analyse zich hoofdzakelijk op het methodologische vlak zal begeven. Verschillende studies hebben echter de band tussen theorie en methodologie beklemtoond (9). Langs deze weg kan het eigen teoretisch inzicht van de onderzoeker de interpretatie van de methodologische aanpak van het onderzochte probleem beïnvloeden. Daarom is het zeker nuttig het sociologisch uitgangspunt vooraf te laten gaan aan de methodologische analyse van de verklaring van de sociale controle.

Tot nu toe werd gewezen op de wenselijkheid om het sociologisch uitgangspunt te laten voorafgaan aan het eigenlijke onderzoek van de verklaring van de sociale controle. Waarom hier echter deze speciale aandacht voor het sociologisch uitgangspunt? Welk is de functie van dit hoofdstuk?

De redenen van deze bewuste optie voor een bepaald sociologisch uitgangspunt zijn ongeveer gelijklopend met hoger gegeven redenen voor de prioriteit van dit uitgangspunt op de analyse.

De socioloog neemt bij de beschrijving of verklaring van een sociaal fenomeen een sociologisch standpunt in. Dit sociologisch standpunt is niet hetzelfde voor elke socioloog. Het hoeft geen betoog dat het beeld dat men krijgt van de sociale realiteit, zal verschillen naargelang het getekend is door een socioloog van formalistische of een van functionalistische strekking, om slechts twee grote categorieën te noemen. Deze diversiteit in de sociologie komt nog scherper naar voren wanneer men de vergelijking zou maken tussen de theoretische uitgangspunten van T. Parsons en R.K. Merton, die beiden

- (8) SCHUETZ, A., „Common-sense and scientific interpretation of human action”, in NATANSON, M., ed., *Philosophy of the social sciences*. New York, Random House, 1957, IX-XIII.
- (9) o.a. MERTON, R.K., *Social theory and social structure*. Glencoe, The Free Press, 1963, p. 85-117. Chapters II, III.

funktionalisten worden genoemd (10).

De metodologische gevolgen uit een verschillend theoretisch uitgangspunt kunnen soms fundamenteel elkaars tegengestelde zijn. Men kan dit verschijnsel niet beter illustreren dan door nogmaals beroep te doen op T. Parsons en R.K. Merton, die men onder de gemeenschappelijke noemer der funktionalisten kan plaatsen. Parsons vertrekt bij het onderzoek vanuit een a priori theoretisch opgebouwd sociaal systeem, waaruit hij langs deductie de geobserveerde sociale realiteit wil verklaren. Merton daarentegen verwerpt dit apriorisme en meent dat de socioloog inductief moet werken. Dit laat op dit ogenblik wel geen volledige verklaring van het sociale systeem toe, maar houdt meer rekening met de mogelijkheden van de socioloog (11).

Behalve deze redenen, die wel hoofdzakelijk betrekking hebben op de menswetenschappen, is er nog een belangrijke reden, die eigen is aan elke wetenschap, om het sociologisch uitgangspunt te beschrijven. Elke wetenschap tracht te verklaren. En vragen naar een verklaring van iets, betekent dat men vraagt naar een wet of een theorie om dit verschijnsel te verklaren. Zo wordt er ook voor de verklaring van de sociale controle beroep gedaan op sociologische theorieën of wetten. Al deze theorieën moeten hun plaats krijgen binnen een breder sociologisch kader, d.w.z. ze mogen niet aan elkaar tegengesteld zijn. Dat dit een reëel gevaar is, blijkt wel duidelijk uit de verhouding tussen funktionalisten en de konflikt-sociologen (12). Daarom dus deze bijzondere aandacht voor het sociologische uitgangspunt.

§ 4. Analyse van diverse verklaringsvormen van de sociale controle

Het derde probleemgebied wordt gevormd door de analyse van de verschillende vormen van sociologische verklaring van de sociale controle. Hiervoor zullen we beroep moeten doen op de resultaten van het onderzoek naar de methoden en de keuze van de bronnen. Uitgerust met deze instrumenten zal naar de verschillende metodologische achtergronden gespeurd worden van de verklaring van de sociale controle. De vraag zal als volgt luiden: „Hoe verklaart socioloog X, indien hij wil verklaren, de sociale controle?” Het antwoord op deze vraag geeft ons een partikulier antwoord op het probleem van de verklaring van de sociale controle. We weten daardoor niets meer dan de methoden gebruikt door de schrijver en daarmee verbonden het sociologisch uitgangspunt van schrijver X. Het is nochtans deze logische ontleding die ons moet helpen de mogelijkheden van een verklaring van de sociale controle te

(10) GODDIJN, H.P.M., *Het funktionalisme in de sociologie*. Assen, Van Gorcum en Co., 1963, p. 121-122.

(11) *Ibidem.* p. 121-122.

(12) REX, J., *Key problems of sociological theory*. London, Routledge and Kegan Paul, 1965 (1961), p. 180.

bepalen. Het zijn de pogingen van vroegere onderzoekers die de weg moeten wijzen naar een oplossing en die de moeilijkheden zullen aanduiden.

Daar de klemtoon van de ontleding vooral op de logische eisen van de verklaring zal liggen en hoe deze worden toegepast door verschillende schrijvers, kan deze werkwijze tot een verkeerde interpretatie aanleiding geven. Deze werkwijze zou de indruk kunnen wekken dat we ons hier begeven in de richting die Karl Popper noemt „de naturalistische benadering van de theorie van de methode”. Deze naturalistische metodologie is een empirische wetenschap, die erin bestaat de huidige procedure van de wetenschap te bestuderen (13). Nochtans wordt deze stelling hier helemaal niet verdedigd. Wij willen geen naturalistische metodologie opbouwen. We willen wel de procedures van verschillende sociologen onderzoeken wat betreft de verklaring van de sociale controle. Waar de naturalistische metodoloog meent dat de empirische studie van de wetenschappelijke procedure hem een metodologie zal geven, vervult onze studie enkel een wetenschapskritische functie. Wij zullen de verklaring van de sociale controle door de verschillende schrijvers steeds bestuderen tegen de achtergrond van de metodologie, die zal worden vastgelegd op zuiver logische grondslagen in het derde hoofdstuk. Dit vijfde hoofdstuk zal enkel een historische evolutie geven van de methodologische gebruiken bij de verklaring van de sociale controle, zonder daaruit de logische basis te putten voor een metodologie.

Heeft deze analyse van de verklaringsvormen geen andere betekenis dan de historisch wetenschapskritische? Ofschoon de klemtoon van het onderzoek op dit kenmerk zal liggen, zal de aandacht doch niet enkel naar zuiver formele verklaringsbestanddelen gaan. De inhoud van de verklaringsbestanddelen vervult eveneens een belangrijke functie bij de verklaring van de sociale controle, en daarom zal er tegelijkertijd een inhoudsanalyse uitgevoerd worden.

Dat deze werkwijze niet zonder problemen is wordt door Don Martindale terecht opgemerkt. De socioloog wordt voor het hinderlijke feit gesteld dat er niet één sociologische theorie bestaat, maar wel een grote verscheidenheid, die tegelijkertijd door verschillende onderzoekers wordt aangekleefd. Wanneer men dan beroep doet op het theoretisch materiaal dat over een bepaald sociaal fenomeen is verschenen, staat men steeds met de moeilijkheid dit materiaal op een adequate manier te verwerken. Don Martindale meent dan ook niet helemaal zonder reden dat het slechts dan relevant zal zijn het theoretisch materiaal volgens sociaal fenomeen te rangschikken, wanneer er

(13) POPPER, K.R., *op. cit.*, p. 52. REX, J., *op. cit.*, p. 2. J. Rex verdedigt een naturalistische metodologie, een totaal tegengestelde visie van K. Popper: „Instead they (= philosophers) turn to the man whose work has led to relatively successful prediction and adjustment, and ask him what his methods and arguments were, in order to discover which arguments and methods really work” . . . „Thus methodology or the philosophy of empirical science has ceased to be a mainly normative discipline.”

niet langer een veelheid sociologische theorieën bestaat, maar slechts één sociologische theorie (14). Een voorbeeld maakt deze stelling duidelijker. De staking is een sociaal fenomeen dat zowel een functionalist als een aanhanger van de konflikt-benadering zal bestuderen. De verklaringen van beide onderzoekers zullen fundamenteel anders zijn. Voor de theoreticus zal het niet eenvoudig zijn om van beide een syntese te maken die een coherent geheel vormt. Men mag zelfs zeggen dat het theoretisch onmogelijk is.

Trots deze moeilijkheden zal, terwille van het rechtstreeks belang dat deze inhoudelijke elementen hebben voor de verklaring van de sociale controle, de inhoudsanalyse in dit hoofdstuk worden opgenomen.

In tegenstelling met de wetenschapskritische analyse zal de inhoudsanalyse direkt nuttige informatie verschaffen voor de verdere uitbouw van de verklaring van de sociale controle. Immers, wil men de sociale controle verklaren, dan moet men juist weten wat men verstaat onder sociale controle en welke kenmerken men eraan toekent. Men moet daarenboven ook nog zoeken naar de elementen, de partikuliere waarnemingsobjecten die het uitgangspunt zullen vormen van de verklaring. Dat de moeilijkheid waar Don Martindale voor waarschuwt, hierbij voorkomt is zeker. Wanneer men echter vooral de konstituerende elementen op het oog heeft, dan is dit gevaar minder groot dan wanneer men direkt de theoretische implicaties van de diverse verhandelingen zou willen verwerken.

De wetenschapskritische bijdrage daarentegen heeft geen rechtstreeks methodologisch belang voor het zoeken van een verklaring van de sociale controle. Deze bijdrage kan wel een inhoudelijke inspiratiebron vormen voor de uiteindelijke verklaring. Maar het is niet omdat socioloog X de sociale controle volgens methode Y verklaard heeft, dat die zal gevolgd worden. Het methodologisch probleem is een logisch en geen empirisch probleem, zoals hoger in navolging van K. Popper reeds betoogd werd. Voor de verklaring van de sociale controle zal dus beroep worden gedaan op een vooraf bepaalde methodologische weg.

Om de opzet van het vijfde hoofdstuk samen te vatten : dit hoofdstuk zal een historische wetenschapskritische analyse geven van de verklaring van de sociale controle en een inhoudsanalyse.

§ 5. De sociologische verklaring van de sociale controle

De onderzoeksresultaten van de vorige drie problemen moeten toelaten een verantwoorde poging te ondernemen tot de sociologische verklaring van de sociale controle. Hoofdstuk III zal de wegen aangeven die moeten gevolgd worden om tot een juiste besluitvorming te komen. Het vierde hoofdstuk zal het eigen sociologisch uitgangspunt scherp omschrijven. En het vijfde hoofd-

(14) DON MARTINDALE, *op. cit.*, p. 539.

stuk zal enerzijds vergelijkingsmateriaal leveren en anderzijds toelaten de inhoudelijke kenmerken van de sociale controle juist te omschrijven.

Vooraleer zal kunnen worden overgegaan tot de verklaring van de sociale controle, moet er echter een bepaling van worden gegeven. De bestudeerde bronnen hebben weliswaar een beeld gegeven van de sociale controle, dat in vage trekken nog voor de geest staat, maar dat geen sluitend geheel vormt, terwille van de verschillende theoretische referentiekaders van waaruit ze kwamen. Er was niet één theoretisch referentie-kader, maar elke schrijver benaderde de sociale controle op een eigen manier, die weliswaar typisch was voor een bepaalde strekking. Deze definities vertonen, zoals later zal blijken uit de explikaties, een aantal gelijke kenmerken. Deze inhoudelijke kenmerken en het eigen sociologisch standpunt zullen het materiaal leveren voor een definitie van de sociale controle, die noodzakelijk is voor het onderzoek.

Een probleem dat vasthangt aan het feit dat hier wordt gestreefd naar een sociologische verklaring, zal ook in dit hoofdstuk behandeld worden. Het sociale leven vormt niet het studie-objekt van één enkele wetenschap. Naast de sociologie bestaan er een aantal wetenschappen die het sociale leven als ken-objekt hebben. De sociologie verschilt van deze wetenschappen door haar formeel standpunt. De sociologie neemt dus slechts een bepaald aspect van het sociale leven voor haar rekening. De vraag dringt zich hier op of het volstaat de sociale controle te verklaren met sociologische categorieën, dan wel of men om een volledige verklaring te krijgen eveneens op psychologische, historische, economische of andere categorieën beroep moet doen? Het aspectuele karakter van de sociologie is echter een *conditio sine qua non* voor de sociologie. Moet men, terwille van de onmogelijkheid de uiteindelijke verklaring van de sociale controle te geven, besluiten tot het verwerpen van de vruchtbaarheid van de sociologische verklaring? Ligt de oplossing van dit vraagstuk niet in de erkenning van de beperkte, maar dan toch specifieke waarde van de sociologische verklaring, die door geen andere wetenschap kan worden vervangen?

Het antwoord op deze vragen veronderstelt reeds de resultaten van het onderzoek naar de logische grondslagen van de wetenschappelijke verklaring. Het veronderstelt eveneens dat de sociologie kenmerken heeft van de nomotetische wetenschappen, in tegenstelling met de geschiedenis, die een zuiver idiografische wetenschap is (15).

Er moet ook reeds een verantwoorde visie gegeven zijn op de verhouding deductie-induktie, door de metodologen op een verschillende manier gewaardeerd (16). Beroep doen op één van deze methodes impliceert immers

(15) BOCHENSKI, J.M., *op. cit.*, p. 166.

(16) Om enkele namen te noemen: K. Popper en J. Rex verwerpen de inductie (Cfr. Popper, K.R., *op. cit.*, p. 29, Rex, J., *op. cit.*, p. 2, 16-17). C.G. Hempel en J.M. Bocheński aanvaarden de inductie (Cfr. HEMPEL, C.G., „Aspects of scientific explanation”, *Aspects of scientific explanation*. New York, The Free Press, 1965, p. 381, e.v.; BOCHENSKI, J.M., *op. cit.*, p. 155).

een verschillende vraagstelling in dit hoofdstuk. De inductie stelt niet dezelfde eisen als de progressieve deductie, en deze stelt op haar beurt niet dezelfde eisen als de regressieve deductie. Veronderstellen we dat in het derde hoofdstuk de weg van de regressieve deductie wordt gekozen, dan melden zich drie problemen aan : wat is sociale controle (het explanandum), welke wetten of theorieën helpen de sociale controle verklaren, en uit welke feiten kan men de verklaring afleiden (beide laatste vragen vormen het explanans). Zo men tot het besluit komt dat er in de sociologie geen algemene theorieën bestaan, zoals J. Rex meent, dan wordt deze verklaringsvorm helemaal onmogelijk (17). Voor de inductie zou deze algemene theorie niet nodig zijn, maar voor de progressieve deductie wel. De vraagstelling blijkt dus sterk bepaald te worden door de resultaten van het derde en het vierde hoofdstuk. We willen hier echter niet vooruitlopen op het onderzoek ; daarom zal de vraagstelling omtrent de typische problemen van de verklaring van de sociale controle in het zesde hoofdstuk herhaald worden.

Besluit

De sociologische verklaring van de sociale controle vormt in bovenstaande probleemstelling het hoofdobjectief. De aanvullende vragen vormen de noodzakelijke hulpmiddelen om dit probleem op te lossen en werden daarom scherp geformuleerd. De rangschikking van de behandelde problemen, waarvan de redenen vroeger werden vermeld, zal de volgende zijn : 1) de studie van de algemene methodologie en de methodologische eisen voor de oplossing van het gesteld probleem ; 2) het bepalen van het sociologisch uitgangspunt ; 3) historisch wetenschapskritisch onderzoek van de verklaring der sociale controle in de sociologische literatuur ; 4) de sociologische verklaring van de sociale controle. Het lijkt ons echter nuttig eerst de prestaties van de vele sociologen die hun aandacht zeer bijzonder op de sociale controle hadden gevestigd, te beschrijven. Dit gebeurt dan ook in het volgende hoofdstuk.

(17) REX, J., *op. cit.*, p. 26.

Hoofdstuk II

DE SOCIALE KONTROLE ALS VOORWERP VAN SOCIOLOGISCHE ANALYSE. EEN HISTORISCH OVERZICHT

„Om reden van konceptualisatie-moeilijkheden heeft het begrip 'sociale controle' geen zeer succesvolle carrière gemaakt. Het is misschien het meest virtueel synoniem gemaakt met de sociologie zelf, toen het b.v. betrekking had op het probleem van de sociale orde in de breedste zin van het woord" (1). Deze vaststelling van Walter Buckley is geen resultaat van uitgebreid bronnenonderzoek. Er bestaat immers een uitgebreide literatuur over dit onderwerp en het wordt in algemeen sociologische werken zeer veel gebruikt. Het sociale-kontrole-begrip heeft in de sociologie een specifieke functie gehad en heeft dit nu nog, ofschoon er ongetwijfeld andere begrippen zijn die bepaalde delen van het controle-proces scherper omschrijven. Dit zal in dit hoofdstuk aangetoond worden.

Daaraan hangt onmiddellijk het probleem van de bronnenverzameling vast. De selectie van de bronnen stelt hier een moeilijk probleem. Men zou o.a. kunnen starten met een bepaling van de sociale controle te geven of te kiezen, en aan de hand hiervan de bronnen selecteren. Daardoor komt men echter tot een zeer onjuiste keuze van de werken, vermits de gebruikte definitie het bruikbaar materiaal ofwel sterk kan beperken, of zo ruim maakt dat de opdracht voor één onderzoeker onmogelijk wordt. Een andere weg nog zou bestaan in het kiezen van deze werken die zich in belangrijke bibliografieën onder de titel 'sociale controle' aanbieden, b.v. *Sociological Abstracts* (2) en *International bibliography of sociology* (3). In het laatste geval vindt men onder het hoofdstuk sociale controle de volgende onderwerpen: sociale controle, types van sociale controle, gewoonten, zeden en gebruiken, moraal, godsdienst en wet. Moest men met deze ruime categorieën willen werken dan zou men getuigen van weinig realiteitszin. Zo men beroep zou doen op de indeling van *Sociological Abstracts*, dan heeft men enerzijds te doen met een te ruim en anderzijds met een te eng criterium. Het gelijktijdig rangschikken van sociale verandering en sociale controle geeft een onjuiste uitbreiding van het studiedomein, en de hoofdzakelijke beperking van de sociale controle tot de rechtssociologie in de laatste zes jaargangen geeft een foutieve beknotting. Men vindt in beide bibliografieën nochtans steeds verwijzingen naar werken

(1) BUCKLEY, W., *Sociology and modern systems theory*. Englewood Cliffs, Prentice Hall, Inc., 1967, p. 164.

(2) *Sociological Abstracts*. New York. Verschijnt sedert 1952.

(3) *International bibliography of sociology*. Paris, Unesco. Verschijnt sedert 1952.

onder andere titels. Dit is wel symptomatisch voor het probleem. De sociale controle is een zo algemeen proces dat het zeer lastig weg te denken is uit de studie van eender welk sociaal fenomeen.

Men staat dus in feite voor een onmogelijke taak, die slechts een erg betwistbare oplossing kan krijgen. Volledigheid is zo al niet wetenschappelijk, dan toch technisch onmogelijk. Daarom werd bij de selectie vooral beroep gedaan op werken, die expliciet de sociale controle behandelen. Bovendien werden ook werken opgenomen die bepaalde aanverwante processen van sociale controle behandelen. Men zou verder kunnen uitgaan van de idee dat elke studie van de godsdienst, van de rechts- en gezinssociologie — en wat voor verdere sociologische specialismen meer — gegevens over sociale controle bevat. Ook hier is het onmogelijk een volledig overzicht te geven. Het geheel zal bijgevolg beperkt blijven tot slechts enkele inzichten in de verworvenheden van de algemene sociologie.

Aan de hand van deze vage selectie-criteria zal worden getracht een beeld op te hangen van de belangstelling die er in de sociologie voor de sociale controle bestond vanaf A. Comte tot nu. Een eerste paragraaf zal de aandacht voor de sociale controle beschrijven zoals die zich in de algemene sociologie manifesteert, en een tweede paragraaf zal enkele beschouwingen aan dit historisch overzicht wijden.

§ 1. De sociale controle in de sociologie

Het op één na meest recente systematisch overzicht van de sociale-kontrole-studies dateert van 1962, nl. het artikel van H.C. Brearley in de vierde herdruk van *Social Control*, een reader o.l.v. J.S. Roucek (4). Dit artikel wordt in dit boek gepresenteerd als een herziene versie van de oorspronkelijke in 1943 geschreven tekst. In feite beperkt de bewerking zich tot het bijvoegsel van een meer recente bibliografie, waarvan de inhoud niet in het artikel verwerkt wordt. In feite is het een syntese van de werken over sociale controle tot 1943, die sterk geïnspireerd is door A.B. Hollingshead (5). De aanvulling van Brearley op het werk van Hollingshead is nochtans een interessant uitgangspunt om de verworvenheden van de sociologen inzake sociale controle te onderzoeken.

Er is een recenter overzicht van de hand van Kurt H. Wolff verschenen over de werken over de sociale controle, zoals hierboven reeds geïnsinueerd werd (6). Dit artikel heeft echter enkele nadelen, die weliswaar ook niet

- (4) BREARLEY, H.C., „The nature of social control”, in ROUCEK, J.S., ed., *Social Control*. Princeton, D. Van Nostrand Company, Inc. 1962, p. 3-16.
- (5) HOLLINGSHEAD, A.B., „The concept of social control”, *American Sociological Review*, Vol. 6, no 2, April 1941, p. 217-224.
- (6) WOLFF, K.H., „Social Control” in ROUCEK, J.S., ed., *Contemporary Sociology*. London, Peter Owen Limited, 1963, p. 110-131.

vreemd zijn aan de uiteenzetting van Brearley, maar er wordt toch niet uitgesproken het nuttige instrument gehanteerd dat Brearley ons ter hand stelt. Wolff beperkt zich uitsluitend tot Amerikaanse literatuur, een beperking die men eveneens bij Brearley terugvindt, wanneer men tenminste het vernoemen van K. Mannheim in de bibliografie niet als voldoende beschouwt, en wanneer een korte passage over B. Malinowski niet als de vertegenwoordiging van de ganse Europese sociologie wordt aangezien. Wolff erkent zoals Brearley verder wel de belangrijke invloed van Ross, Cooley en Sumner, maar hij laat zijn analyse niet volgens deze invloedssferen verlopen. Dit is nochtans een nuttig instrument, waarvan het belang dadelijk zal blijken. Wolff heeft echter iets belangrijks voor op Brearley: zijn overzicht reikt verder dan 1943 en behandelt de werken van na 1945, zoals G. Gurvitch, R.T. LaPiere, G.C. Homans, T. Parsons, B.F. Skinner, S.F. Nadel en R. Nett en enkele handboeken over algemene sociologie. Maar keren we nu terug tot ons uitgangspunt.

Hollingshead meent dat de idee van sociale controle reeds bij A. Comte in zijn *Cours de philosophie positive* te vinden is. L.F. Ward zou deze idee overnemen in *Dynamic Sociology* (1883) en deze doorgeven aan A.W. Small en G.E. Vincent, die de term voor het eerst gebruiken in *Introduction to the study of society* (1894) (7). De eerste studie die uitsluitend aan de sociale controle gewijd is, startte twee jaar later en verscheen tot 1900 in *The American Journal of Sociology*. Zij was het werk van E.A. Ross. Met Ross start een grote traditie, menen Hollingshead, Brearley, Wolff, e.a. Ross heeft vooral belangstelling voor de middelen van de sociale controle (8). Vele studies van sociale controle beperken zich tot deze fenomenen, zoals nog zal blijken.

Een tweede invloedrijke socioloog voor de studie van de sociale controle is C.H. Cooley. In zijn werk *Human nature and the social order* (1902) heeft hij vooral aandacht voor de wijze waarop een individu lid wordt van de maatschappij. Het individu wordt immers door de maatschappij gecontroleerd en het is, eens gesocialiseerd, zelf een controle-agent. Het werk van Cooley is

- (7) HOLLINGSHEAD, A.B., *op. cit.*, p. 217. I. Gadourek meent echter dat H. Spencer het begrip „sociale controle” in de sociologie bracht. Cfr. GADOUREK, I., „De politieke beheersing in Tjechoslowakije”, *Mens en Maatschappij*, 25e jg., nr. 5, 9-1950, p. 304. GADOUREK, I., *The political control of Czechoslovakia. A study in social control of a soviet satellite state*. Leiden, Stenfort Kroese N.V., 1953, p. 1. Over het sociale-kontrolebegrip bij A. Comte vindt men interessante opmerkingen bij LECUYER, B.P., „Régulation sociale, contrainte sociale et „social control”, *Revue Française de Sociologie*, VIII, n° 1, Janvier-Mars, 1967, p. 80-82.
- PAGES, R., „Le „social control”, la régulation sociale et le pouvoir”, *Revue Française de Sociologie*, VIII, n° 2, Avril-Juin 1967, p. 208.
- (8) BREARLEY, H.C., *op. cit.*, p. 6.
- HOLLINGSHEAD, A.B., *op. cit.*, p. 218.
- WOLFF, K.H., *op. cit.*, p. 110.
- Zie ook p. 157-176.

daarom het begin van een vruchtbare traditie van de sociale controle, nl. de studie van de ontwikkeling van de persoonlijkheid als resultaat van sociale controle (9).

W.G. Sumner beklemtoont in *Folkways* de regels en agenten die het menselijk gedrag tot patronen vormen (10). Hollingshead vindt in tegenstelling met Brearley en Wolff dat Sumner weinig invloed op de studie van de sociale controle heeft gehad (11). Roucek noemt Sumner wel belangrijk voor de studie van de sociale controle, maar van geringe invloed op andere sociologen (12). Lemert meent echter dat het belang van de 'Folkways' slechts door weinigen betwist wordt. Zonder doorgedreven onderzoek is hij trouwens in staat om een vijftal werken te noemen van sociologen die de zeden en gebruiken als de brandpunten zien van de sociale controle (13). Uit deze tegengestelde waarderingen van het werk van Sumner kan men uiteindelijk konkluderen dat men het werk van Sumner zo maar niet terzijde kan leggen. Ons lijkt nochtans dat het werk van Sumner niet zover af staat van dat van Ross. Sumners' boek is gewijd aan een facet van Ross' studies. In plaats van alle mogelijke „middelen” van sociale controle te bestuderen, neemt Sumner de „Folkways” binnen zijn studiedomein. Het studiedomein van Sumner wordt daardoor weliswaar specifieker, maar hij blijft zich op het instrumentele vlak bewegen, juist zoals Ross. Deze stelling kan Lemert echter niet aanvaarden. Hij meent dat men al te gemakkelijk geen onderscheid meer maakt tussen de regelmatigheden in het gedrag en de technieken die deze regelmatigheden bewerken. Daarom vindt men dikwijls de folkways, zeden, wetten en instituties als middelen van de sociale controle gekatalogeerd (14). Maar wanneer men ze vanuit het standpunt van de actieve aanpassing onderzoekt, dan kan men ze als de resultaten van de toepassing van de controle-technieken beschouwen (15). Gewoonten, zeden en wetten blijven immers niet uit zichzelf bestaan. Deze opvatting van Lemert kan men zeer zeker

- (9) BREARLEY, H.C., *op. cit.*, p. 6.
HOLLINGSHEAD, A.B., *op. cit.*, p. 218-219.
WOLFF, K.H., *op. cit.*, p. 110.
- (10) SUMNER, W.G., *Folkways. A study of the sociological importance of usages, manners, customs, mores and morals*. Boston, Ginn and Company, 1906, p. VII + 692 pp.
- (11) BREARLEY, H.C., *op. cit.*, p. 6.
HOLLINGSHEAD, A.B., *op. cit.*, p. 219.
WOLFF, K.H., *op. cit.*, p. 110.
- (12) ROUCEK, J.S., „Entwicklung und Stand der Lehre von der sozialen Kontrolle in der Amerikanische Soziologie”, *Kölner Zeitschrift für Soziologie und Sozialpsychologie*, 9.J., 3.H., 1957, p. 464.
- (13) LEMERT, E.M., „The Folkways and social control”, *American Sociological Review*, Vol. 7, n° 3, June 1942, p. 394. Lemert noemt de werken van R.E. Park en E.W. Burgess, E.H. Allport, L.L. Bernard, R.W. Murray, C.A. Dawson en W.E. Gettys, en K. Young.
- (14) *Ibidem*, p. 396.
- (15) *Ibidem*, p. 397. Lemert steunt hier op LUMLEY, F.E., *The means of social control*. New York, 1926, p. 3-7.

onderschrijven. Maar daardoor wordt het werk van Sumner nog niet van een instrumentele benadering vrijgesproken.

Van een meer specifieke betekenis voor de Amerikaans sociologie zijn de werken van W. McDougall en C.A. Ellwood (16). Deze sociaal-psychologen hebben nochtans niet die invloed gekend die Ross en Cooley hadden. Ze verdwijnen daarom ook op de achtergrond.

De invloed van Ross en Cooley werd zo sterk beklemtoond in de literatuur, dat het wel voldoende interessant lijkt te onderzoeken in welke mate er sporen van Ross en Cooley te zien zijn in de werken vóór 1943, en in welke mate deze ook nadien kunnen gevonden worden. Deze laatste vraag is belangrijk omdat Brearleys' opinie zich niet wijzigde in de verschillende uitgaven van het boek van J.S. Roucek.

De betekenis van E.A. Ross (1896-1900) lag hoofdzakelijk in de beschrijving van de middelen van de sociale controle. Het is wel zo dat de meeste artikelen aan de instrumenten en modifikaties van de wil, de gevoelens en het oordeel gewijd zijn, nl. de artikelen II tot XVIII, met uitsluiting van XIII. Maar daarnaast bestaat er ook een poging om te zoeken naar de redenen van het bestaan van de sociale controle, poging die nochtans niet zeer vlot verloopt. Kortom, de invloed die Ross op de studie van de sociale controle gehad heeft, ligt hoofdzakelijk op het vlak van de middelen (17).

In dezelfde periode waarin Ross zijn artikelenreeks publiceert, schrijft G. Simmel (1898) een aantal artikels in hetzelfde tijdschrift over een gelijkwaardig probleem. Hij spreekt niet van sociale controle, maar wel van het voortbestaan van de sociale groepen (18). Later neemt hij deze artikels op in *Soziologie* (19). De aandacht van Simmel gaat hoofdzakelijk uit naar de middelen tot groepszelfbehoud. Dus niet naar de sociale controle in het algemeen, maar wel naar de middelen tot een specifiek resultaat van de sociale controle, nl. het zelfbehoud van de groep. Opmerkelijk voor deze artikels is dat het formalisme waarvoor Simmel bekend staat, niet zo konsekwent werd toegepast. Voor een ruimer inzicht hieromtrent wordt verwezen naar hoofdstuk V.

Vooraleer Ross zijn systematische uiteenzetting over de sociale controle schreef, werd er door E. Durkheim reeds aandacht aan besteed. Hij gebruikte de term 'sociale controle' niet dikwijls, maar de idee werd wel in *De la division du travail social* (1893) ontwikkeld. Ook in *Les règles de la méthode*

(16) ROUCEK, J.S., „Entwicklung . . .”, *op. cit.*, p. 463-464. Cfr. Mc DOUGALL, W., *An introduction to social psychology*. London, Methuen, 1924. ELLWOOD, C.A., *Social problems and sociology*. New York, American Book Co, 1935.

(17) Zie voor een uitgebreid overzicht van het werk van Ross van p. 157-176.

(18) SIMMEL, G., „The persistence of social groups I”, *The American Journal of Sociology*, Vol. III, no 5, March 1898, p. 662-698.

SIMMEL, G., „The persistence of social groups II”, *The American Journal of Sociology*, Vol. III, no 6, May 1898, p. 829-836.

(19) SIMMEL, G., *Soziologie. Untersuchungen über die Formen der Vergesellschaftung*. Berlin, Duncker und Humblot, 1958, 578 pp.

sociologique (1895) en *Le suicide : Etude de sociologie* (1897) vindt men het controle-fenomeen terug. Zien we even hoe Alpert de ideeën van Durkheim formuleert. De maatschappij als organisatie is een geregelde samenleving. Dit veronderstelt een orde, die zowel een geheel van regels heeft om de orde te behouden als een geheel van krachten en mechanismen om deze regels te versterken. Volgens Durkheim is het sociale leven, nomisch leven. De maatschappij veronderstelt dus controle (20). Deze gedachten vindt men terug in de uiteenzetting over de organische solidariteit. Deze vormen van sociale solidariteit moet Durkheim empirisch vatbaar maken. Daartoe doet hij een beroep op het recht onder zijn diverse vormen. Expliciet gebruikt hij de term 'sociale controle' slechts in verband met de samenhang van de groei van de repressieve wetten en de vermindering van de restitutie wetten, en omgekeerd. Durkheim neemt hier de term van H. Spencer over. Positieve controle oefent (vgl. Spencer) een gebiedende macht uit, negatieve controle een verbiedende macht (21).

De interpretatie van *Le Suicide* door Y. Littunen en E.L. Gaier bevat eveneens het sociale-kontrole-begrip. Het onderzoek van Durkheim wees uit dat in maatschappijen waar de sociale normen niet universeel aanvaard worden en waar de sociale organisatie geen inhiherende kracht op haar leden uitoefent, persoonlijke en sociale desintegratie het overwicht halen. In sociale systemen met een relatief lage graad van sociale controle komt een relatief hoog zelfmoordcijfer voor (22). Durkheim had dus duidelijk belangstelling voor het controle-fenomeen, maar hij heeft het niet in zijn totaliteit bestudeerd.

C.H. Cooley (1902) werd hierboven door enkele Amerikaanse sociologen naast Ross als de belangrijkste grondlegger van de sociologische studie van de sociale controle genoemd. Men rekent het werk van Cooley, evenmin als dat van Ross, niet altijd tot de sociologie, maar wel tot de sociale psychologie. Dit is zeker de opvatting van Roger Nett (23). De invloed op de sociologie van *Human nature and the social order* valt nochtans niet te betwijfelen. De aandacht van Cooley gaat voornamelijk uit naar de invloed van de groep op het individu, waardoor het individu lid wordt van de maatschappij. Van belang zijn hier zijn inzichten over „looking-glass self” en de „primaire groep”. Suggestie en imitatie worden niet meer voorgesteld als mechanische handelingen maar wel als interacties waardoor het individu zijn plaats in de maatschappij bepaalt. Cooley leverde hier een belangrijke bijdrage tot de

(20) ALPERT, H., *Emile Durkheim and his sociology*. New York, Russell and Russell, Inc., 1961 (1939), p. 190-203.

(21) DURKHEIM, E., *De la division . . .*, op. cit., p. 28, 182-183.

(22) LITTUNEN, Y., GAIER, E.L., „Social control and social integration”, *Journal of social psychiatry*, Vol. 9, no 3, Summer 1963, p. 165.

(23) NETT, R., „Conformity-deviation and the social control concept”, *Ethics*, Vol. 64, no 1, October 1953, p. 38.

kennis van het socialisatieproces (24). Het is nochtans eerst in *Social Process* (1918) dat Cooley de term 'sociale controle' gebruikt. Van belang voor Gurvitch is het onderscheid dat Cooley reeds maakt tussen de soorten (moraal, recht, enz.) en de haarden (gezin, staat, enz.) van de sociale controle (25).

Van geringer betekenis voor de sociale controle is *Folkways* (1906) van W.G. Sumner. Het is wel zo dat alle menselijke wezens door „folkways” gecontroleerd worden, maar dit feit is voor Sumner geen aanleiding geworden om het sociaal-controle-fenomeen ruimer aan te pakken. Folkways ontstaan wanneer grote groepen om een zelfde nood te bevredigen met elkaar samen iets doen, zodat door frekwente herhaling een bepaald identiek gedrag ontstaat, dat voor het individu een gewoonte (habit) wordt en voor de groep een gebruik (custom). Zo de welvaart van de groep ervan afhangt, worden dit zeden (mores) (26). Voor het overige is het boek opgebouwd uit een beschrijving van een groot aantal gebruiken, gewoonten en zeden door middel van sekundaire bronnen. Het werk van Sumner kan wel ooit „het Oude Testament van de sociologen” geweest zijn (27), doch voor de studie van de sociale controle in het algemeen is het van geringe betekenis gebleven.

Enkele jaren later verschijnt *Die Sitte* van F. Tönnies. Nochtans meent R. Heberle dat Tönnies niet door Sumner geïnspireerd is. Het blijkt dat hij het werk van Sumner zelfs niet kende. Sumner en Tönnies verschillen dan ook op een aanzienlijk aantal punten. Een belangrijk onderscheid is te vinden in de opvatting die beiden hebben over de gewoonten. Sumner ziet deze enkel als „de facto gedragswijzen”, terwijl Tönnies het „normatieve karakter” in de gewoonten erkent, zelfs wanneer er geen sankties verbonden zijn aan afwijkingen ervan. Hij beschouwde immers elke sociale relatie als iets dat een waarde heeft. Deze sociale relaties bestaan immers slechts dan wanneer zij als werkelijk worden aangezien (28). De invloed van Tönnies is niet zo groot geweest als die van Sumner, zeker wat de invloed op de Amerikaanse literatuur betreft. Men vindt dit werk van Tönnies in weinig overzichten van de sociale controle terug.

W. MacDougall (1914) staat in zijn sterk sociaal-psychologische gerichtheid dicht bij Cooley. In *An introduction to social psychology* (Boston) houdt MacDougall zich met de vraag van de sociale waarde en het probleem van de verantwoordelijkheid bezig. Hij komt tot de vaststelling dat hoe groter

(24) *Ibidem*, p. 38.

ROUCEK, J.S., „Entwicklung . . .”, *op. cit.*, p. 463.

BREARLEY, H.C., *op. cit.*, p. 5.

(25) GURVITCH, G., „Le contrôle social”, *op. cit.*, p. 279-282.

(26) SUMNER, W.G., *op. cit.*, p. 1-6.

(27) BREARLEY, H.C., *op. cit.*, p. 5.

(28) HEBERLE, R., „Introduction”, in TÖNNIES, F., *Custom, An essay on social codes* (Translated by A.F. Borenstein from *Die Sitte*). New York; The Free Press of Glencoe, 1961, p. 11-29 (146 pp.).

het verantwoordelijkheidsbesef is voor het goed funktionieren van de samenleving, des te kleiner de controle voor deze laatste nodig zal blijken (29).

De belangstelling voor de sociale controle is ondertussen zo sterk toegenomen dat de American Sociological Society er in 1917 een gans kongres aan wijdt (30). Uit de handboeken die na deze periode in de V.S. verschijnen, is het begrip haast niet meer weg te denken. In 1921 verschijnt *Introduction to the science of sociology* van R.E. Park en E.W. Burgess, die vgl. Roucek en Nett en ruimere verbreiding gaven aan de ideeën van Sumner (31). Gurvitch ziet in de opvatting van Park en Burgess een kompromis tussen de controle-opvattingen van Ross en Cooley. De sociale controle ontstaat vgl. hen uit de konflikten. Door aanpassing en assimilatie wordt de sociale controle gekonsolideerd en met de georganizeerde vormen vermengd. Zo komt spontane sociale controle tot stand. Park en Burgess komen tot de volgende indeling: 1) de elementaire controlevormen (het prestige, de taboes, de ceremonies), 2) de publieke opinie (de geruchten, het nieuws) en 3) de instellingen (het recht, de dogma's, de religieuze en politieke instellingen). Zij vertrekken dus van de meer spontane vormen van sociale controle naar de meer geformaliseerde. Zij zijn echter nog meer sociaal-psycholoog dan socioloog, meent Gurvitch (32).

The scientific study of human society (1924) van F.H. Giddings levert kritiek op het werk van Sumner. Hij verwijt Sumner dat hij geen onderscheid maakt tussen de modellen die geen enkele waardering bevatten, en deze die waarderingen veronderstellen. Zo bereidt Giddings het onderscheid voor tussen technische en symbolisch-kulturele modellen. Deze laatste vormen de eigenlijke uitdrukking van de sociale controle vgl. Gurvitch (33). Ondertussen was het werk van C.A. Ellwood in navolging van L.T. Hobhouse reeds in deze richting geëvolueerd (34). Vgl. Ellwood berust de sociale controle op het 'sociale idealisme' en ligt hij „in de waarden, ideeën en de hoogste kulturele idealen”. Alle soorten sociale controle zijn zo te herleiden tot de sociale moraal, het recht, de godsdienst en de opvoeding, die direkt met de realisatie van de idealen in het sociale leven verbonden zijn (35).

F.E. Lumley is de eerste geweest die na Ross een gans boek expliciet aan de sociale controle wijdde. In *Means of social control* (1925) wordt de

(29) ROUCEK, J.S., „Entwicklung . . .”, *op. cit.*, p. 463.

(30) American Sociological Society. *Papers and proceedings*. Chicago 1918, Vol. XII.

(31) ROUCEK, J.S., „Entwicklung . . .”, *op. cit.*, p. 464.
NETT, R., *op. cit.*, p. 39.

(32) GURVITCH, G., „Le contrôle social” in GURVITCH, G., MOORE, W., ed. *La sociologie en XXème siècle*, Tome II. Paris, P.U.F. 1947, p. 282-283.

(33) *Ibidem*, p. 278.

(34) Gurvitch citeert van C.A. Ellwood: *The social problem*, 1915, 1921, *The psychology of human society*, 1925, *Methods in sociology*, 1933.

(35) GURVITCH, G., „Le contrôle social”, *op. cit.*, p. 279.
ROUCEK, J.S., „Entwicklung . . .”, *op. cit.*, p. 464.

sociale controle sterk sociaal-psychologisch bekeken. De controlemiddelen mag men zeer zeker beschouwen als psychologische drukingsmiddelen, meent Gurvitch, wanneer men dan maar een goed onderscheid maakt tussen de controlesoorten en de middelen om deze controlesoorten te verwezenlijken. Dit onderscheid vindt men wel bij Lumley in de laatste twee van de volgende vier aspecten van de sociale controle; 1) gezag; 2) actieprogramma; 3) een voldoende communicatie-systeem; 4) personen en groepen die vrij en bekwaam zijn om te reageren (36). De bepaling van de sociale controle is echter psychologisch: „it is effective will transference . . .” (37).

Cooley heeft een belangrijke navolger in *G.H. Mead*. In hetzelfde jaar waarin zijn groot werk *Mind, Self and Society* (1925) verschijnt, publiceert Mead een artikel over de wording van het „zelf” en de sociale controle, die met elkaar een sterke band vertonen. De menselijke maatschappij vormt een maatschappij van „zelden”, die vorm krijgen omdat zij de houding van de ander t.o.v. hen zelf overnemen. Wanneer deze houding nu voor velen dezelfde is en wanneer het individu de georganizeerde houding van een aantal, dat samenwerkt, aanvaardt, dan komt het individu tot gedragingen die zijn reactie tot de groep regelen. De mate van sociale controle wordt bepaald door de mate waarin het individu de houdingen aanvaardt van de leden van de groep waarin hij meewerkt (38).

In *Concepts of Sociology* (1932) verdedigt *F.E. Eubank* een zeer algemene controle-opvatting, nl. eender welke psychologische invloed die kollektief wordt uitgeoefend op de personen die afwijkingen vertonen met de andere groepsleden, zodat zij zich konformereren met de kollektiviteit in haar geheel (39).

Jerome Dowd schrijft in 1936 het derde boek dat in extenso aan de sociale controle is gewijd, nl. *Control in Human Societies*. De controle is voor Dowd bewust en doelgericht en veronderstelt de interactie van de volgende vier factoren; 1) een persoon of een geautorizeerde groep heeft de macht om een kollektieve actie op te wekken of af te dwingen; 2) er moet een geformuleerd of bevestigd doel van deze actie bestaan; 3) er moeten stereotypen of konventies zijn, expliciet geformuleerd of niet, die als middelen dienen om het doel te bereiken, en 4) er moet een zekere discipline heersen om gehoorzaamheid aan de stereotypen en konventies af te dwingen. Een belangrijk onderscheid vgl. Dowd is dit tussen de instrumenten van de sociale controle en de controle zelf, en verder tussen de paternalistische of autoritaire controle en de sociale controle als dusdanig. Het werk van Dowd is grotendeels

(36) GURVITCH, G., „Le contrôle social”, *op. cit.*, p. 283.

(37) LANDIS, P.H., *Social control. Social organization and disorganization in process*. Chicago-Philadelphia, J.B. Lippincott Company, 1939, p. 11.

(38) MEAD, G.H., „The genesis of the self and social control”, *International Journal of Ethics*, Vol. 35, no 3, April 1925, p. 251-277.

(39) GURVITCH, G., „Le contrôle social”, *op. cit.*, p. 284-285.

historisch opgebouwd en behandelt de overgang van paternalistische naar sociale controle (40).

1939 is een vruchtbaar jaar voor de studie van de sociale controle. Twee studies worden er in de V.S.A. uitgegeven die uitsluitend aan de sociale controle gewijd zijn. *P.H. Landis* zet zich in *Social Control. Social organization and disorganization in process* in het spoor van Cooley. Centraal in de sociale controle staat de socializatie van het individu. De betekenis van de groep, zowel primaire als secundaire, voor de socializatie trekt biezonder zijn aandacht. Het boek van Landis herinnert soms aan het klassieke Amerikaanse handboek van sociologie, waarin een aantal konkrete instellingen naast enkele algemene teoretische inzichten worden besproken. In tegenstelling met Landis doet het werk van *L.L. Bernard*, *Social Control in its sociological aspects*, aan de belangstelling van Ross denken, en nog sterker aan die van Sumner. Evenals Sumner doet hij beroep op een massa secundaire bronnen en evenals bij Ross en Sumner gaat zijn interesse vooral uit naar de middelen van sociale controle. Deze twee werken zullen onze aandacht langer gaande houden in het vijfde hoofdstuk.

In februari 1940 verschijnt er in *The American Sociological Review* een scherpe kritiek op het werk van Bernard. Bernard antwoordt in één van de volgende nummers op wat hij noemt „dit lid van de mystieke sociologen”. Over de sociale controle zelf vindt men hier niet zoveel materiaal, wel over de wijsgerige en de methodologische aanpak van de studie van de sociale controle (41).

Ondertussen verscheen in Europa *Mensch und Gesellschaft im Zeitalter des Umbaus* (1935) van *K. Mannheim*. Dit werk werd, vertaald in het Engels door E. Shils, opnieuw uitgegeven in 1940 (42). Mannheim meent dat het werk van Ross geen voldoende diepgang bereikt omdat men toen nog niet in staat was om de sociale controle te zien in verband met de sociale technieken en de planning. Wanneer men de maatschappij kan controleren, dan doet dit de vraag rijzen wat de controle wel is. De controle is naargelang van de verschillende geschiedkundige ontwikkeling uit verschillende bronnen gekomen. Het gaat niet op dit feit te verbinden met direkte oorzaken, maar wel is het gevolg van de verandering van de ganse configuratie van de maatschappij (43). Het is dan ook niet logisch de sociale controle te verbinden met

- (40) GURVITCH, G., „Le contrôle social”, *op. cit.*, p. 285-286.
SEGERSTEDT, T.T., *Social Control as sociological concept*. Upsalla, Almqvist + Wiksells Boktryckeri, 1948, p. 43, 45.
- (41) BERNARD, L.L., „The method of generalization for social control”, *American Sociological Review*, Vol. 5, no 3, June 1940, p. 340-350.
- (42) MANNHEIM, K., *Man and society in an age of reconstruction*. London, Routledge and Kegan Paul Limited, 1949, XXI + 469 pp. Voor de studie van de sociale controle zie p. 265-327.
- (43) *Ibidem*, p. 268-269.

verschillende afzonderlijke facetten (ekonomisch, politiek, administratief b.v.) van de maatschappij, maar wel moet men de maatschappij in haar geheel zien. Alle sociale activiteiten zijn sociale technieken die het menselijk gedrag beïnvloeden zoals de maatschappij het nodig acht (44). Deze beïnvloeding kan indirekt verlopen. Direkte invloed kan geïdentificeerd worden met een bepaald individu, maar hij is de plaatsvervanger van de maatschappij. Indirekte invloed wordt bewust of onbewust uitgeoefend op de handelingen, ideeën en gewoonten van anderen door in te werken op de natuurlijke sociale of kulturele omgeving. In beide gevallen komt de invloed nochtans door een concreet individu, maar de beïnvloedingswijze is totaal anders. Persoonlijke of direkte invloeden komen vooral voor in wat Cooley primaire groepen noemt. Indirekte invloeden werken veel samen met de direkte invloeden, maar kunnen er ook mee in konflikt komen. De indirekte controle verschilt in betekenis al naargelang hij uitgaat van ongeorganiseerde massa's, van konkrete groepen (door middel van traditionele instellingen en rationeel gedrag), van veldstructuren (d.i. een controle die niet uitgeoefend wordt door groepsinstellingen en mechanische patronen van organisaties, maar wel door een min of meer vrije aanpassing van segmentele invloeden), van situaties (d.i. de unieke configuratie van de interactie van een bepaald volk), of van sociale mechanismen (b.v. competitie, arbeidsverdeling, machtsverdeling, enz.) (45). Het tijd- en plaatsgebonden karakter van de sociale controle leidt Mannheim er ten slotte toe te zoeken naar de wetten van de transmutatie, die de substitutie van de ene controle door de andere bepalen. Dit probleem is echter zo ruim dat hij zijn uiteenzetting tot enkele voorbeelden beperkt (46). Mannheim doorbreekt hier dus zeer duidelijk de invloedskategorieën van Hollingshead en Brearley.

New-Age Sociology (1940) van E.A. Ross brengt weinig nieuws op theoretisch vlak over de sociale controle. Ross presenteert zich in dit boek eerder als een maatschappij-criticus, en dit vooral over het kapitalisme, dan wel als gewone observator (47).

A.B. Hollingshead (1941) gaat op zoek naar een nieuwe benadering van de sociale controle, die wat haar uitgangspunt betreft, nl. de sociale organisatie, sterk aan Mannheim doet denken (48). Hoe vat Hollingshead zijn eigen ideeën samen? De benadering van Ross wordt verworpen om reden van de instinkten-hypothese, maar de studie van de middelen blijft behouden. Het sterke psychologische karakter van de theorie van Cooley en het verwaarlozen van de kulturele organisatie moet vermeden worden. Vertrekken we dus van

(44) *Ibidem*, p. 271.

(45) *Ibidem*, p. 274-311.

(46) *Ibidem*, p. 311-327.

(47) ROSS, E.A., *New-Age Sociology*. New York, Appleton-Century-Crofts, Inc., 1940, 597 pp. Vooral p. 319-327.

(48) HOLLINGSHEAD, A.B., *op. cit.*, p. 217-224.

de volgende opvattingen, meent Hollingshead : a) „sociaal gedrag is een functioneel antwoord op controle, die door de persoon in een socio-kultureel milieu werd geleerd” ; b) „in zichzelf is het gedrag een uitdrukking van sociale organisatie die in het milieu bestaat, en die toepasselijk is op de situatie, waarin het tot uitdrukking komt”. De onderzoeker moet in dit geval dus zijn aandacht vestigen op de aspecten van de maatschappij en de kultuur die als organizers van het gedrag optreden. Deze data mogen worden benaderd vanuit het standpunt van de algemene gebruiken die gemeenschappelijk zijn voor de ganse maatschappij, of van deze die aan een gespecialiseerde groep eigen zijn. Hollingshead komt tot de volgende vier klassen, gebaseerd op vormen en functies van sociale controle : 1) voorschrijvende gebruiken en ideologieën, 2) sociale rollen, 3) gezag door funktionarissen uitgeoefend en 4) instrumenten of middelen om gedrag op te wekken of te onderdrukken. Op basis van deze inzichten denkt Hollingshead het theoretisch inzicht in de sociale controle te verruimen.

Volgens *E.M. Lemert* (1942) hebben „folkways”, zeden en instituties de volgende functies : 1) de omvang van de veranderingen door de controle-middelen begrenzen, 2) voorzien in houdingen t.o.v. het gezag dat gebruik maakt van de controle-middelen en 3) een negatieve of positieve waarde aan de controle-technieken toewijzen. Hij beperkt zich nochtans niet tot de „folkways”, maar schetst eveneens de opdracht van de studie van de sociale controle. Deze opdracht is : 1) definitie en analyse van het controleproces, met inbegrip van de klassifikatie van de controle in termen van functies ; 2) beschrijving en analyse van de agenten (groepen) die controle uitoefenen, samen met hun relatie tot andere groepen in de grotere sociale structuur, en 3) de beschouwing van de factoren die 1) en 2) beïnvloeden, zoals aardrijkskundige, psychologische, kulturele en groepsstructurele factoren (49). Net als Hollingshead doorbreekt Lemert hier de traditionele beperking van Ross.

Het artikel van *B. Moore, Jr.* behandelt de controle-hiërarchieën, d.z. bevel- gehoorzaamheid relaties in de belangrijkste vijf geïnstitutionaliseerde activiteiten van de maatschappij, nl. de produktie, de politiek, de militaire structuur, de godsdienst en het gezin. Voor elk stratum in verschillende maatschappijen worden deze controle-hiërarchieën bestudeerd (50). De speciale opvatting van dit artikel geeft het geen plaats binnen onze oorspronkelijke indeling.

Gedurende de tweede wereldoorlog verschijnen enkele artikelen die direkt verband houden met de oorlogssituatie, nl. de rantsoenering (51) en

(49) LEMERT, E.M., *op. cit.*, p. 398-399.

(50) MOORE, B., Jr., „The relation between social stratification and social control”, *Sociometry*, Vol. 5, no 3, August 1942, p. 230-250.

(51) BOGARDUS, E.S., „Rationing and social control”, *Sociology and Social Research*, Vol. 27, no 6, July-August 1943, p. 472-479.

het V-teken (52). Naast de „folkways” onderscheidt Parker F.B. „Technicways”, nl. gewoonten die uit de technische ontwikkeling voortvloeien (53). Het artikel over de rantsoenering hoort eerder thuis in de economische sociologie, de twee andere beperken hun analyse tot enkele middelen van sociale controle.

Na de tweede wereldoorlog wordt een nieuwe stimulans aan de studie van de sociale controle gegeven. De betekenis van Ross en Cooley wordt weliswaar niet vernietigd, maar de invloed van deze twee kan de originele aanpak van het probleem toch niet verhinderen. De middelen van de sociale controle worden immers nog bestudeerd, alsook de socializatie van de individuen, maar het beperkt er zich niet toe. *G. Gurvitch* (1947) breekt methodologisch reeds met de grote Amerikaanse traditie. Als fenomenoloog komt hij tot het belangrijke onderscheid tussen middelen, vormen en soorten van sociale controle, die hij een plaats geeft binnen zijn diepte-sociologie. Deze verschillende verschijningsvormen van de sociale controle kunnen langs de diepte-sociologie verklaard worden. In vergelijking met Ross en Cooley is het werk van Gurvitch van grotere theoretische waarde, daar hij de sociale controle plaatst binnen zijn diepte-sociologie en zich niet laat verleiden tot het opsommen van een aantal middelen of tot de beperking van de sociale controle tot de socializatie van het individu (54).

P.A. Sorokin publiceert in hetzelfde jaar zijn algemeen sociologisch werk *Society, Culture and Personality* (55). Eigenaardig genoeg behandelt Sorokin nergens expliciet de sociale controle. Hij verwerpt het begrip trouwens als een te eng concept voor wat hij verstaat onder het behoud van groepsidentiteit, het proces dat het dichtst bij de sociale controle staat en dat hij het ruimst uitwerkt. Maar wanneer een aantal regels voor het behoud van de groepsidentiteit noodzakelijk zijn, dan mag men deze eveneens overbrengen op de sociale controle, die op zijn minst de groepsidentiteit kan behouden. Nu is het zo dat de sociale controle de socio-legale orde ook kan veranderen, zoals we later zullen zien bij Sorokin. Of de sociale controle op behoud of verandering van de socio-legale orde gericht is, hangt af van de bedoeling van hen die de sociale controle gebruiken. De klemtoon ligt bij Sorokin dus op een resultaat van de sociale controle.

In 1948 verschijnt een doktoraat dat gewijd is aan de sociale controle als sociologisch concept, nl. *Social control as sociological concept* van

- (52) SCHULER, E.A., „V for Victory : A study in symbolic social control”, *Journal of Social Psychology*, Vol. 29, May 1944, pp. 283-299.
- (53) PARKER, F.B., „Social Control and the technicways”, *Social Forces*, Vol. 22, December 1943, p. 163-168.
- (54) GURVITCH, G., „Le contrôle social”, *op. cit.*, Zie ook p. 184-194.
- (55) SOROKIN, P.A., *Society, Culture and Personality. Their structure and dynamics. A system of general sociology*. New York, Harper and Brothers Publishers, 1947, XIV + 742 pp., vooral chapter 22.

T.T. Segerstedt. Na Mannheim en Gurvitch levert Segerstedt in Europa de derde belangrijke bijdrage over de sociale controle. Hij vertrekt vanuit de vraag naar wat eigenlijk sociale uniformiteit is. Deze uniformiteit is nodig om de sociale controle te erkennen. De uniformiteit is een noodzakelijke voorwaarde voor de sociale controle. De opvatting die Segerstedt heeft over de sociale controle sluit aan bij die van Cooley. De sociale controle is voor hem de algemene socializatie van de mens. Deze socializatie behandelt hij dan als een bewust vertegenwoordiger van het symbolisch interaktionisme. Segerstedt verliest weliswaar de middelen niet uit het oog, maar zij vormen niet de essentie van de sociale controle (56).

H. Everett geeft de sociale controle de volgende zeer ruime definitie : elke invloed van de maatschappij op het individu. De verdere analyse van het fenomeen handelt hoofdzakelijk over de kontrolemiddelen (57). Deze belangstelling vindt men ook bij *K. Davis* terug. Davis vindt de sociale controle in de normen. Normatieve controle over de groepsleden is noodzakelijk om een bepaald gedragspatroon te behouden. „Folkways” en zeden zijn immers niet altijd voldoende. De wet is een even noodzakelijk middel wanneer er een zekere organisatie bestaat. Er ontstaat naast de wet een middel om de wet op te dringen, nl. de straffen. Een geheel van „folkways”, zeden en wetten vormt een institutie. Als andere kontrolemiddelen onderscheidt Davis : de gewoonten, de moraliteit, de godsdienst, de etiquette, de konventie en de mode. De sociale controle wordt door Davis als een noodzakelijkheid voor het behoud van de sociale orde verondersteld. Verder reikt zijn verklaring van de sociale controle niet (58).

Het handboek *Society. An introductory analysis* van *R.M. MacIver* en *C.H. Page* (1950) heeft evenals de twee voorgaande werken een uitermate grote belangstelling voor de instrumenten die de sociale controle verwerken. Nochtans wordt de sociale controle in totaal andere termen bepaald : „de wijze waarop de gehele sociale orde samenhangt en zichzelf bestendigt. . .”. Zij is zelfs zo ruim dat ze de gehele sociologie omvat. De methodologische aanpak van de sociale controle zal in hoofdstuk V nader bekeken worden.

T. Parsons gebruikt in zijn werk van 1951 de term „de mechanismen van de sociale controle”. Hij noemt er drie : beloning en straf, isolatie en kontingente reïntegratie (59). In een ander werk spreekt hij over „de pro-

(56) SEGERSTEDT, T.T., *op. cit.*

(57) EVERETT, H., „Control, Social”, in SELIGMAN, R.A., ed., *Encyclopaedia of the social sciences*. New York, The Macmillan Company, 1948, Vol. 4, p. 344-349.

(58) DAVIS, K., *Human Society*. New York, The Macmillan Company, 1949, p. 52-80.

(59) PARSONS, T., SHILS, E.A., OLDS, J., „Values, Motives, and Systems of Action”, in PARSONS, T., SHILS, E.A., ed. *Toward a general theory of action*. New York and Evanston, Harper and Row, 1962 (1951), p. 229-230.

cessen die erop gericht staan de afwijkende tendensen tegen te werken" (60). Deze processen meent hij het best te kunnen terugvinden in de interactieprocessen in een institutioneel geïntegreerd sociaal systeem. *An outline of the social system* (1961) is totaal door deze idee beïnvloed. Door het geheel van functionele vereisten en structurele componenten loopt er een controlehiërarchie. Het input-output-verloop van het sociaal systeem wordt eveneens beheerst door een aantal controlemechanismen, nl. geld, werkelijke kontrakten, macht en integratieve communicatie. Binnen dit cybernetische systeem vervullen deze controlemechanismen voortdurend wisselende functies, die het systeem in stand houden, maar ook meewerken aan de veranderingen van het systeem. De sociale controle staat in het werk van Parsons zo centraal, dat een analyse van zijn werken zeker vruchtbaar zal zijn (61).

Eén jaar voor Parsons' poging tot een algemene actie-theorie levert G.C. Homans een originele bijdrage tot de studie van de sociale controle in *The Human Group* (1950). Waarom blijft een structuur bestaan, vraagt Homans zich af. Een sociaal systeem is immers geen statisch gegeven, maar wel een configuratie van dynamische krachten. Deze zijn wel zo veranderlijk dat Homans zijn vraag scherper stelt, en wil weten hoe het mogelijk is dat er toch regelmatigheid blijven bestaan in een samenleving waarin de leden zich slechts in een beperkte mate met de normen konformereren (62). De studie van de sociale controle wordt zo meer omvattend dan de rechtssociologie. Men moet immers rekening houden met de impliciete en de expliciete sociale regels, met de wettelijke afgedwongen en de niet-wettelijk afgedwongen regels (63). Uit de analyse van enkele controlefenomenen besluit Homans verder dat hij geen enkele nieuwe gedragsvorm heeft gevonden die hij specifiek de naam sociale controle zou willen geven. Alle gedragsvormen heeft hij reeds vroeger in zijn boek beschreven. Verder stelt hij vast dat de efficiëntie van de controle misschien afhangt van de omvang der straffen, die het groepslid zich op de hals haalt door af te wijken van de groepsnormen. Uit zijn belangstelling voor de afwijking van de groepsnormen leert Homans eveneens dat de studie van de sociale controle erop neerkomt, de relaties van de wederzijdse afhankelijkheid in het sociaal systeem differentieel te bekijken (64). De controle kan in twee talen geschreven worden: de taal van

(60) PARSONS, T., *The social system*. London, Collier-Macmillan Limited, 1964 (1951), p. 297.

(61) Zie p. p. 218-241.
WOLFF, K.H., *op. cit.*, p. 117-120.

(62) HOMANS, G.C., *The human group*. London, Routledge + Kegan Paul, Ltd, 1951, p. 281-283.

(63) *Ibidem*, p. 283-284.

(64) *Ibidem*, p. 288-292. Banton, M., gebruikt dezelfde definitie. Zie BANTON, M., *The policeman in the community*. London, Tavistock Publications, 1964, p. 1-11.

beloning en straf, en de taal van de verdeling der goederen. In dit laatste gaat het meer bepaald om de verdeling van macht (65). Met voorbeelden verduidelijkt Homans opnieuw enkele kenmerken van de sociale controle. De efficiëntie van de controle hangt niet af van één controle-soort, maar van verschillende controles. Elke afwijking in het systeem moet een reactie tegen deze afwijking in het leven roepen en het is niet zo dat elke straf noodzakelijk controle tot gevolg heeft (66). Wanneer door de straf het evenwicht in het sociaal systeem verbroken wordt dan kan men niet spreken van een doelmatige sociale controle.

B.F. Skinner (1953) zoekt de verklaring van de sociale controle in het feit dat de groep het gedrag van de leden wil versterken wanneer het goed of juist is. Het is ook mogelijk dat de groep dit doet om goed gedrag in de toekomst te verzekeren. Nu is het echter wel zo dat de straf voor slecht gedrag meer in het oog springt (67). In extenso beschrijft Skinner de werking van de controle-agenten en de middelen die zij gebruiken, en dit op het vlak van het bestuur, de godsdienst, de psychotherapie, de ekonomie en de opvoeding (68). De controle staat steeds met een gegeven kultuur (69). Wanneer de gedragswetenschap achterhaald heeft hoe de controle verloopt, dan rijst het probleem van het gebruik van die kennis, m.a.w. de controle van de sociale controle wordt dan in vraag gesteld. Nu kan men hier op vier manieren op reageren: de mens als vrij wezen beschouwen; de controle verwerpen; de controle diversifiëren; en de controle controleren. De opdracht van de controle ligt bij de wetenschap. Dat wil niet zeggen dat zij buiten de geschiedenis staat. De wetenschap mag enkel rekening houden met de feiten (70). Ons lijkt deze taak van de wetenschap eerder thuis te horen in een morele probleemstelling en niet in gedragswetenschappelijke probleemstelling.

H. Gerth en C. Wright Mills (1953) laten zich bij het opstellen van de sociale-kontrole-types inspireren door K. Mannheim en M. Weber. „Folkways” zijn gedragspatronen, die berusten op een langdurige vertrouwdheid ermee. Ze worden niet door inwendige sankties afgedwongen en niet bewust beleefd. De mode berust op de appreciatie van nieuwe uiterlijke waarden als uitdrukking van de status in een dynamische en gestratificeerde maatschappij. Konventies worden als bindend beschouwd en zijn door sankties beschermd in de vorm van misprijzen, informele boycot en verbanning. De wet wordt gekenmerkt door konformiteit, afgedwongen door straffen, die door gevol-

(65) *Ibidem*, p. 294.

(66) *Ibidem*, p. 301.

(67) SKINNER, B.F., *Science and human behavior*. New York, The Macmillan Company, 1953, p. 325-326.

(68) *Ibidem*, p. 333-412.

(69) *Ibidem*, p. 415-425.

(70) *Ibidem*, p. 437-449.

machtigde agenten worden uitgevoerd. Rationele uniformiteit, het vijfde type, omvat de oriëntatie van personen naar gelijke, uiteindelijke verwachtingen. Het verlies van eigen voordeel verhindert de afwijking. Etische regels zijn gedragsstandaarden, waaraan men een intrinsieke waarde toewijst. Deze normen leiden het gedrag en kunnen opgenomen worden in de konventies en de wetten. De institutionele controle ten slotte, zijn gedragspatronen door de hoofden of agenten van de instituties in stand gehouden (71). Nu kan men zich volgens Gerth en Mills op een verschillende manier gedragen naargelang de houding die men tegenover de norm aanneemt. Zo zijn er mensen die de norm aanvaarden en er zich naar gedragen. Er zijn er andere die zich volgens de normen gedragen, maar ze inwendig verwerpen. Dit zijn de valse konformisten. Een derde type is de schijnheilige, die een positieve houding heeft jegens de norm, maar zich niet volgens de norm gedraagt. De nonkonformist ten slotte is hij die zich noch in houding noch in daad met de norm akkoord verklaart (72). De zo juist genoemde controlevormen analyseren de schrijvers speciaal voor de politieke, economische, militaire, religieuze, familiale en opvoedkundige orde (73).

Roger Nett geeft ter inleiding van zijn artikel „Conformity-deviation and the social control concept” (74) een overzicht van sociale controleopvattingen van E.A. Ross, C.H. Cooley, W.G. Sumner, Park en Burgess, Lumley, Landis en Bernard. Vooraleer in te gaan op de relaties tussen de afwijkingsaspecten van personen en de sociale organisatie, maakt Nett een onderscheid tussen twee vormen van sociale afwijking, nl. pathologische en niet-pathologische. Pathologische noemt hij sociale en sociaal-organische persoonlijkheidsmislukkingen en tekorten die duidelijk ontaard zijn. Het tegengestelde noemt Nett niet-pathologische afwijkingen. Hierbij moet echter opgemerkt worden dat dit slaat op individuele of segmentele toestanden van personen (75). Nu kan men sociale controle op twee manieren zien. Ten eerste kan de sociale controle worden gezien als een probleem dat betrekking heeft op de manier waarop de maatschappij het lidmaatschap ordent, konditioneert en controleert, en ten tweede als een probleem van het exploiteren, organiseren en aanpassen van de creatieve krachten in de maatschappij. Het eerste zou dus de konformiteit beklemtonen, en het tweede de divergentie. Op het einde van zijn onderzoek komt Nett tot de konklusie dat het voor de studie van sociale controle beter is te vragen hoe de maatschappij haar organisatie en stuwkracht neemt van de individuen, dan wel te vragen hoe de maatschappij het individu ordent en controleert. In de konklusie formuleert

(71) GERTH, H., WRIGHT MILLS, C., *Character and social structure. The psychology of institutions*. New York, Harcourt, Brace and World, Inc., 1964, p. 256-266.

(72) *Ibidem*, p. 266-272.

(73) *Ibidem*, p. 192-256.

(74) NETT, R., *op. cit.*, p. 38-40.

(75) *Ibidem*, p. 40-41.

hij de volgende vaststellingen : 1) de sociale afwijking doet geen afbreuk aan de theorie van de sociale controle, vermits deze afwijking een actief bestanddeel is van de sociale organisatie ; en 2) rationele en strategische controle wordt niet dikwijls in de analyse opgenomen, omdat rationeel gedrag steeds afwijkend gedrag is en het te complex is om te generalizeren (76). Nett verruimt duidelijk de tweedeling van waaruit in dit hoofdstuk werd vertrokken. Noch middelen van controle, noch socializatie worden centraal gesteld, maar wel de aandacht die moet uitgaan van de studie van de sociale controle naar de sociale afwijking.

S.F. Nadel (1953) vertrekt vanuit de vaststelling dat de instituties, zeden en dgl. hun identiteit behouden. Dit doet wel enigszins vermoeden dat er een zekere controle is die deze verschijnselen doet voortbestaan. Nu zijn er zekere maatschappijen waar deze controle zeer zwak ontwikkeld, of totaal afwezig is. Dit schept het vermoeden dat sociale systemen en kulturen enigszins zichzelf in stand houden. Moest dit niet het geval zijn, dan zouden er controles moeten zijn tot in het oneindige, tot de controle van de controle. Er moet dus een mogelijkheid tot zelfregeling bestaan. De speciale controle-instrumenten komen het minst voor in de belangrijke sociale fenomenen. De sociale belangrijkheid wordt bepaald door de waarde die het bestudeerde fenomeen heeft voor de bestudeerde groep, en de belangrijkheid van het fenomeen als noodzakelijke schakel tussen andere fenomenen. Dit laatste kan men ook de praktische of de instrumentele schakel noemen. Op basis van deze twee voorwaarden acht Nadel de zelfregeling mogelijk. Deze instrumentele schakel is zo belangrijk omdat hij zijn deugdelijkheid reeds bewezen heeft, wat van een nieuwe niet kan gezegd worden. In primitieve samenlevingen wordt deze instrumentele schakel daarenboven nog geheiligd. Nu zou men kunnen opwerpen dat het belang van de zelfregeling en van de waarden bepaald wordt door twee controles : sankties en opvoeding. Nadel echter stelt daartegenover dat beide controles de waarden veronderstellen. De waarde brengt een bepaald gedrag teweeg en dit versterkt op zijn beurt de waarde. Dit noemt Nadel een „feed-back”-systeem. Dezelfde ideeën zullen we later bij *W. Buckley* ontmoeten. Wat zijn dan ten slotte de sociale controles in hun zuiverste vorm ? Dit zijn regels die door wetgevers, rechters en dgl. worden geproklameerd zonder dat ze gegroeid zijn uit de aanvaarde waarden in de groep. Het zijn dus controles, die totaal los staan van de waarden van de groep en dus niet geholpen worden door zelfregeling (77).

Van handboeken kan men niet veel meer verwachten dan dat er een bepaling wordt gegeven van de sociale controle en de plaats van deze laatste in het theoretische schema dat de schrijver hanteert. *Basic Sociology* (1953)

(76) *Ibidem*, p. 41-43.

(77) NADEL, S.F., „Social control and self-regulation”, *Social Forces*, Vol. 31, no 3, March 1953, p. 265-273.

van E.J. Ross is een dergelijk werk. Sociale controle wordt hier bepaald als een „veelheid van verschillende middelen die door de cultuur van de groep zijn toegelaten, en waardoor assimilatie en op zijn minst akkomodatie wordt bereikt”. De sociale institutie is hier wel een belangrijk element, omdat dit het kader levert waarnaar de controle zich richt (78).

I. Gadourek (1953) schaaft zich in zijn dissertatie over de politieke controle in Tsjechoslowakije achter Gurvitch, nadat hij eerst enkele kritische bemerkingen heeft gemaakt op E.A. Ross en L.L. Bernard (79). Rondom dit boek ontstond er dan een discussie tussen Gadourek en Vercruysse (80). In hetzelfde jaar gaf Vercruysse een andere visie op de sociale controle (81). Hij komt tot vier tegenstellingen in de literatuur die Gurvitch ter hand nam toen hij zijn artikel schreef. Een eerste tegenstelling is : „De controverse tussen de nominalistische en pluralistische beschouwingswijze van de maatschappij”. E.A. Ross heeft een nominalistische opvatting over de maatschappij. Daartegenover plaatst Vercruysse een pluralistische opvatting van de groep, die de samenleving als een superstructuur van groepen bepaalt, waarbij maatschappij en individu niet tegenover elkaar staan. De tweede tegenstelling formuleert Vercruysse als volgt : „De sociale controle, werktuig tot handhaving van een orde, óf als katalysator van de vooruitgang”. Sumner behoort met zijn „folkways” tot de eerste categorie, terwijl T.Hobhouse en C.A. Ellwood tot de tweede behoren. De derde tegenstelling luidt : „Sociologisch studie-objekt zijn de vormen, óf de middelen tot verwerkelijking van de controle”. Lumley en Bernard houden zich met dit onderscheid bezig. Bernard heeft nochtans een psychologisch uitgangspunt. De laatste tegenstelling ten slotte is : „Sociale controle een theoretisch probleem óf een technische opdracht”.

Middelen en agenten van de sociale controle hebben steeds de belangstelling gaande gehouden in de sociologie. Voor 1954 noemen we twee artikelen : één van J.A.A. Van Doorn, dat handelt over de middelen bij de militaire training, waarin een door Mannheim geïnspireerde sociale controle-

- (78) ROSS, E.J., *Basic sociology*. Milwaukee, The Bruce Publishing Company, 1953, p. 159, 164-165.
- (79) GADOUREK, I., *The political control in Czechoslovakia. A study in social control of a soviet satellite state*. Leiden, Stenfert Kroese N.V., 1953, p. 1-3.
GADOUREK, I., „De politieke beheersing in Tsjechoslowakije. Een bijdrage tot de studie van de maatschappelijke controle”, *Mens en Maatschappij*, 25e jg., nr. 5, september 1950, p. 304-306.
- (80) VERCruysse, E.V.W., „Het begrip sociale controle bij Gadourek”, *Sociologische Gids*, 1e jg., nr. 8, juni 1954, p. 124-127.
GADOUREK, I., „Nogmaals de sociale controle”, *Sociologische Gids*, 1e jg., nr. 9, juli 1954, p. 149-150, gevolgd door een „Dupliek” van E.V.W. Vercruysse op p. 151.
- (81) VERCruysse, E.V.W., „Sociale controle : een omstrede begrip”, *Sociologische Gids*, 1e jg., nr. 7, mei 1954, p. 107-110. Hier wordt de uitgave in GROENMAN, S., e.a., *Het sociale leven in al zijn facetten*. Deel II, Assen, Van Gorcum en Comp. N.V., 1958, p. 613-617 gebruikt.

opvatting gehanteerd wordt, en een artikel van *O.E. Klapp* over schurken, helden en gekken als agenten van sociale controle (82).

R.T. LaPiere doet in *A Theory of social control* (1954) in de letterlijke zin een poging om tot een theorie van de sociale controle te komen. Noch de socialisatie, noch de situationeel opgelegde rol volstaan om het sociale gedrag te verklaren. De sociale controle is het enige dat dit gedrag volledig inzichtelijk maakt, meent LaPiere. Het individu wordt gevoelig voor sociale controle, omdat het gevoelig is voor status. Alhoewel LaPiere expliciet de theorie van Cooley verwerpt plaatst hij zich dicht bij hem dan wel bij Ross (83).

De vraag van *Gardner Murphy* luidt : Hoe leert elk individu in contact met andere individuen te doen zoals anderen doen : waar te nemen zoals anderen waarnemen en te waarderen zoals anderen waarderen ? Men stelt een functionele nood van de groep aan uniformiteit vast en dit vloeit voort uit de nood van de sterken om volgelingen te vinden bij de zwakken, en de nood van de zwakken om zich te konformereren met de sterken. Dit geldt ook in de verhouding ouders-kinderen. J.M. Baldwin, C.H. Cooley en G.H. Mead richten hun aandacht op het zelf, de individualiteit en de relaties van de personen met de groep om de internalisatie van de controle te kennen. In latere theorieën speelt de invloed van Baldwin, Cooley en Mead ook door, zoals dadelijk zal duidelijk worden. Volgens H. Werner is de perceptie van het kind een „fysiognomische perceptie”, d.w.z. dat het kind het karakter en de intenties van iemand jegens zich direct ziet in de uitdrukking van deze persoon, eerder dan wel in zijn karakter. Het proces van de organisatie van de perceptie wordt bepaald door de afbakening van een streek of een kwaliteit in het geheel, waarop de klemtoon wordt gelegd, waarin er stabiliteit is en waarrond er coherentie bestaat. Dit proces komt tot stand dank zij de beloning die vroeger reeds aan deze perceptie verbonden was, en anderzijds door de kanalisatie. De kanalisatie is een voldoening die intrinsiek is aan de perceptie, die dus achteraf geen bijkomende beloning geeft. De perceptie vormt aldus de vervulling van een doel. Op die wijze leert het individu zichzelf kennen, maar ook de buitenwereld, en wordt het mogelijk dat het eigenbelang van het individu in konflikt komt met de normen die het van de sociale omgeving krijgt. Zo komt het dat de meeste maatschappijen een tweede controle-systeem aan het individu trachten te geven, dat niet afhangt van de aanvaarding van de groep, met name het geweten. Dit ontstaat uit de identifikatie van het kind met het gezag. Het kind zal zich gedragen vlg. de eisen van dit gezag,

(82) VAN DOORN, J.A.A., „Enkele sociologische en sociaal-psychologische functies van de militaire training”, *Mens en Maatschappij*, 29e jg., nr. 5, september 1954, p. 278-292.

KLAPP, O.E., „Heroes, villains and fools, as agents of social control”, *American Sociological Review*, Vol. 19, no 1, February 1954, p. 56-62.

(83) Zie p. 201-207. LAPIERE, R.T., *A theory of social control*. London, McGraw Hill Publishing Company Ltd., 1954, XI + 568 pp.

dat de ouders of andere gezagsdragers kunnen uitoefenen (84).

Felix E. Oppenheim stelt in zijn artikel „Control and unfreedom” een controlebegrip voor dat hij wil losmaken van subjectieve invloeden van de kant van de onderzoeker en van de kant van de onderzochte personen. Controle wil niet zeggen dat men zich gecontroleerd voelt. Oppenheim houdt wel rekening met de verschillende manieren waarop de controle voor ons zichtbaar is, nl. de *uitoefening* van de controle en het *hebben* van de controle. De uitoefening van de controle wordt zo bepaald: „A oefent controle uit over het niet doen van x door B , indien en enkel indien A ofwel afraadt ofwel verhindert dat Bx zou doen”. In deze definitie moeten eerst twee termen verduidelijkt worden, nl. afraden en verhinderen. De bepalingen luiden: 1) „ A raadt B af x te doen uitsluitend wanneer A veroorzaakt dat B besluit x niet te doen”, en 2) „ A verhindert Bx te doen uitsluitend wanneer B poogt x te doen en A veroorzaakt dat de poging van B mislukt”.

Nu is het niet alleen mogelijk dat er controle wordt uitgeoefend, maar ook dat een instelling, een groep of een persoon controle bezit zonder deze te gebruiken. Oppenheim bepaalt dit verschijnsel met de volgende woorden: „ A heeft slechts controle over het niet doen van x door B [Kontrole(A, B, \bar{x})], wanneer A B zou afraden x te doen, indien B van plan zou zijn x te doen, of wanneer A zou verhinderen dat Bx doet, indien B zou pogen x te doen”. [Kontrole(A, B, \bar{x})] is een dispositieterm, die refereert naar een dispositie van A . A kan immers geen controle hebben, tenzij A bereid zou zijn controle uit te oefenen wanneer B poogt of beoogt anders te handelen dan verwacht.

Het begrip ‘onvrijheid’, dat Oppenheim met het controlebegrip behandelt, vertoont veel gelijkenis met dit laatste. „ A maakt B onvrij x te doen [Onvrij(A, B, x)] enkel wanneer A , indien Bx tracht te doen, B verhindert x te doen, of, zo Bx doet, A B zou straffen omdat hij x heeft gedaan”. Deze bepaling doet nochtans de verschillen tussen beide duidelijk uitkomen. Controle en onvrijheid kunnen samengaan, maar niet noodzakelijk (85).

Oppenheim herneemt het onderscheid tussen het beoefenen van controle en het controlebezit, wanneer hij de politieke controle analyseert (86). Controle uitoefenen wordt als een type van veroorzaking gezien, terwijl controle hebben als een vorm van mogelijke veroorzaking kan gezien worden. In tegenstelling met „Control and unfreedom” wordt de controle hier positief en negatief bepaald, zonder onderscheid van belangrijkheid.

Oppenheim noemt de sociale controle een type van sociale veroor-

(84) MURPHY, G., „The internalization of social controls”, in BERGER, M., e.a., *Freedom and control in modern society*. New York, D. Van Nostrand, Comp., 1954, p. 3-17.

(85) OPPENHEIM, F.E., „Control and unfreedom”, *Philosophy of science*, Vol. 22, no 4, October 1955, p. 280-288.

(86) OPPENHEIM, F.E., „An analysis of political control: actual and potential”, *The Journal of Politics*, Vol. 20, no 3, August 1958, p. 515-534.

zaking. Sociale controle houdt uitsluitend verband met interpersoonlijke en intergroepsrelaties. Dit impliceert dat men iemand heeft die de controle uitoefent en iemand die de controle ondergaat, en dat het hier gaat om een inter-*aktie*. Oppenheim drukt expliciet op de handeling van de controleuren en de handeling van de respondent. De handeling van de eerste moet een voldoende voorwaarde zijn voor het gedrag van de tweede, wil men van een kontrolesituatie kunnen spreken. Dit kan natuurlijk niet abstrakt bepaald worden, maar hangt af van de konkrete situatie.

Naast het uitoefenen van controle bepaalt Oppenheim eveneens het hebben van controle, waarvan de controle-beoefening een subkategorie is. „*C* heeft controle over het niet doen van *x* door *R* in de mate dat *C* invloed heeft over het niet doen van *x* door *R*, of *R* door *C* verhinderd wordt *x* te doen”. M.a.w., indien *R* de bedoeling had gehad anders te handelen dan *x*, dan zou de invloed van *C* het gedrag van *R* naar *x* richten, indien *C* controle heeft. Opmerkelijke veranderingen met vorig artikel treft men dus hier niet aan. De begripsomschrijving door Oppenheim laat zich helemaal niet inspireren door de traditionele middelen- en socialisatiebepalingen, maar geeft een operationeel interessante bepaling van de sociale controle.

Voor *A.M. Rose* is de sociale controle : „elk middel, of alle middelen samen, waardoor een groep haar individuele leden beïnvloedt of leidt” (87). Daardoor zet Rose zich expliciet in het enge instrumentele vlak. Hij verruimt dit beeld nochtans bij de inleiding van een hoofdstuk, integraal aan de sociale controle gewijd. Het basisproces van de sociale controle vindt hij terug in de verwachtingen die ieder t.o.v. de ander in de kommunikatie heeft en waardoor het gedrag van de ander wordt bepaald. In hetzelfde hoofdstuk zal Rose zich overigens beperken tot de „specifieke controlevormen die uit deze wederzijdse verwachting ontstaan”. Gewoonten of „folkways” vormen het gedrag waarvan men verwacht dat de individuen zich ermee konformereren. De middelen om tot deze konformiteit te komen noemt men sankties (88).

E.S. Bogardus geeft een ongeveer gelijke definitie als Rose. Een groepscontrole is elke stimulus gekend of goedgekeurd door een groep, waardoor men komt tot het regelen van de groepsleden. De sociale controle komt tot stand door sociale druk en konstruktieve stimuli, door beloning en eerbetuigingen (89). De wet is een vorm van georganizeerde groepscontrole (90).

F.F. Lee ontwikkelt een interessante kritiek op de studie van de sociale controle. Bepaalde ideeën hieruit werden ook bij Rose teruggevonden. De

(87) ROSE, A.M., *Sociology : the study of human relations*. New York, A.A. Knopf, 1956, p. 567.

(88) *Ibidem*, p. 58-85.

(89) BOGARDUS, E.S., *Sociology*. New York, The Macmillan Company. 1957, p. 469-470.

(90) *Ibidem*, p. 479.

sociale controle pakt men meestal te eng aan. Men let wel op de invloeden van menselijke agenten, maar men verwaarloost de invloed van onpersoonlijke factoren, zoals daar zijn : kulturele en regionale achtergronden, verschillende gedragspatronen, verschillen in levensvoorwaarden, enz. Men legt in de controletheorie nadruk op het controle uitoefenen op de groepsleden in de vorm van het overheersen door de dominante groep. Zelfcontrole door de ondergeschikte groep wordt ontkend. Om al deze redenen breidt Lee de definitie van de sociale controle uit tot : de drukkingen uitgeoefend op groepen of individuen door onpersoonlijke of persoonlijke krachten of door henzelf, die alle bijdragen tot konformiteit met de gevestigde regels en sociale normen. Lee zegt het nog met andere woorden : „Het is het geheel van technieken, mechanismen, regels, sankties, 'folkways', zeden en processen, waardoor een gemeenschap of maatschappij de konformiteit van al haar leden met de normen en patronen tracht te verzekeren". De invloed van de dominante groep of de minderheidsgroep is dus slechts een klein deel van de ganse controle (91). Lee beperkt zich dus niet enkel tot de instrumenten zonder meer, maar plaatst ze binnen een bepaalde sociale omgeving, waarmee de bewoners moeten conformeren.

In een syntese van het werk van T. Parsons, G. Gurvitch, G.C. Homans, E.V.W. Vercruysse, H.P. Fairchild en E.A. Ross onderscheidt J.A.A. Van Doorn een ruime en een enge controle-opvatting. Van de eerste vijf schrijvers ontleent hij de ruime controle-opvatting : „het geheel van factoren in een sociale eenheid, dat bepaalde evenwichtstoestanden handhaaft of herstelt". Van de laatste schrijver en J.S. Roucek neemt hij de enge controle-opvatting over : „het geheel van processen, door middel waarvan individuen worden geleerd of gedwongen zich te conformeren aan de cultuur van hun milieu" (92). In de organisatie-sociologie van Van Doorn wordt de ruime controle-opvatting gehanteerd. De schrijver konkludeert daaruit dat de controle samenhangt met de algemene structuur van de cultuur en van de cultuursegmenten, waarin „het handelen sterk is gestabiliseerd door institutionalisering", en eveneens samenhangt met het rolgedrag van het individu (93). Een zelfde controle-opvatting met de daaraan verbonden mechanismen van sociale controle : de kultuuroverdracht, de sanktie, het kollektief ritueel en de positie-toewijzing vindt men in het algemeen socio-

- (91) LEE, F.F., „Social controls in the race relation pattern of a small New England town", *Social Forces*, Vol. 33, no 1, October 1954, p. 36-40.
- (92) VAN DOORN, J.A.A., „Drempelwoordenregister", in GROENMAN, S., e.a., *Het sociale leven in al zijn facetten. Deel III*. Assen, Van Gorcum en Comp. N.V., 1959, p. 1457. De bepalingen werden uit dit boek genomen. Dezelfde definities vindt men in VAN DOORN, J.A.A., *Sociologie van de organisatie*. Leiden, H.E. Stenfert Kroese N.V., 1956, p. 177-178. Deze ruime opvatting wordt eveneens behouden in VAN DOORN, J.A.A. en LAMMERS, C.J., *Moderne sociologie*. Utrecht, Aula-boeken, 1959, p. 214-362.
- (93) VAN DOORN, J.A.A., *Sociologie van de organisatie, op. cit.*, p. 181.

logisch werk van Van Doorn en Lammers (94).

In zijn analyse van het machtsverschijnsel merkt J.A.A. Van Doorn in 1957 op dat door sommige schrijvers het machtsverschijnsel wordt gelijkgesteld met „kontrolle”. Hij vermeldt H. Omstein en H.P. Fairchild (95). Hij verwierpt deze stelling echter (96). Het kontrollebegrip staat echter wel dicht bij het integrale machtsbegrip van T. Geiger. Onder dit laatste verstaat T. Geiger : „de macht van de samenleving als geheel over het individu” (97). De macht onderscheidt zich tenslotte, aldus Van Doorn, van de sociale kontrolle om de volgende redenen : 1) macht heeft enkel betrekking op personen en groepen, en niet op instituties, normen, idealen, enz. zoals de sociale kontrolle ; 2) macht is een vorm van sociaal handelen ; sociale kontrolle bepaalt het handelen als een zelfstandig funktionerend evenwichtsmechanisme ; 3) macht is in tegenstelling met de funktionele gerichtheid van de sociale kontrolle, doelgericht (98). Het is daarenboven zo dat, indien er gevaar bestaat voor de verstoring van machts-evenwicht, de sociale kontrolle het evenwicht tracht te herstellen (99).

Het overzicht van J.S. Roucek over de sociale kontrollestudies in de V.S.A. geeft een interessant beeld van de behandeling van dit verschijnsel tot 1957. Het grootste deel van de besproken werken is nochtans uitsluitend aan een aantal kontrolle-instrumenten gewijd (100). De zeer geringe aandacht voor de sociale kontrolle als afzonderlijk sociaal fenomeen is niet enkel voor de V.S.A. waar, maar kan eveneens in Europa gekonstateerd worden, zoals tot nu toe uit onze beschrijving overduidelijk blijkt.

In *Sociology* van 1959 wordt door Roucek en Warren de sociale kontrolle slechts zeer summier behandeld. Sociale kontrolle bestaat vlg. hen uit „al deze processen waardoor de maatschappij en haar samenstellende groepen het gedrag van de individuele leden beïnvloeden in de richting van konformiteit met de groepsnormen”. Zij onderscheiden verder negen types in de sociale kontrolle. Informele sociale kontrolle vindt men vooral in de zeden, en formele sociale kontrolle in wetten, regels en kodes. Primaire groepskontrolle is kontrolle die wordt uitgeoefend door relatief kleine, intieme, tamelijk blijvende groepen, die face-to-face relaties hebben. Sekundaire groepskontrolle is de kontrolle door de sekundaire groep. Regulatieve sociale kontrolle doet beroep op regels, wetten en mogelijke tegenverwijten. Suggestieve sociale

(94) VAN DOORN, J.A.A. en LAMMERS, C.J., *Moderne Sociologie*, op. cit., p. 213-276.

(95) VAN DOORN, J.A.A., „Sociologische begrippen en problemen rond het verschijnsel macht”, *Sociologisch Jaarboek XI*. Leiden, E.J. Brill, 1957, p. 76.

(96) *Ibidem*, p. 82.

(97) *Ibidem*, p. 87.

(98) *Ibidem*, p. 97-98.

(99) *Ibidem*, p. 115.

(100) ROUCEK, J.S., „Entwicklung”, op. cit., p. 461-475.

kontrole daarentegen op navolging, samenwerking en suggestie. Verder onderscheiden Roucek en Warren nog externe en interne controle. Het eerste type is controle die van buiten de persoon komt, het tweede komt van binnen de persoon, m.a.w. van het geweten. Geinstitutionaliseerde controle ten slotte tracht loyaliteits- en konformiteitshoudingen tot stand te brengen en would-be non-konformisten te dwingen (101).

Een gelijkaardige controle-opvatting als deze van Roucek en Warren wordt vertolkt door *Ogburn en Nimkoff*: „de processen en de middelen waardoor afwijkingen van de sociale normen door de groep worden begrensd”. Het onderscheid instrumenten-socializatie speelt hier praktisch geen rol meer zoals Brearley het stelt. Onder de technieken van de sociale controle wordt immers eveneens de socializatie behandeld (102).

Het artikel van *T.M. Mills* beperkt zich tot de gerechtvaardigde controle van de afwijkingen van de normen, d.i. een geheel van impulsen en akten waarover de controle-agenten van een systeem rechtsbevoegdheid hebben. De aandacht gaat vooreerst uit naar de controle van een eenvoudig systeem. Dit systeem wordt op de eerste plaats gekenmerkt door een omvang van gerechtvaardigde controle gelijk aan het domein van de eisen (neigingen van de groep of de persoon zelf) die aan de basis van de afwijking liggen. Verder wordt dit systeem nog gekenmerkt door een onmiddellijke reactie tegen de afwijking en door sankties die doordringen tot de basiseisen, eens dat de afwijking erkend werd. Vervolgens tracht Mills vast te stellen hoe de controle van afwijkingen in complexe systemen moet onderzocht worden en welke moeilijkheden hieraan vasthangen (103).

J. Klein vermindert het controlebegrip van R.F. Bales (het suggereren en de vraag naar suggestie) in „een voorstel om op een zekere manier te handelen” en beslissing (het aanvaarden of verwerpen van de suggestie) verandert hij in overeenstemming. De controle wil een overeenstemming in de groep tot stand brengen; hij is noodzakelijk om besluitvorming te bewerken (104). *K. Mannheim* geeft aan de sociale controle een bijna gelijkaardige functie, nl. het verzekeren van de orde en de stabiliteit van de maatschappij: „Sociale controle is het gehele aantal methodes waardoor een maatschappij het menselijk gedrag tracht te beïnvloeden om een gegeven orde te behouden”. Deze controle berust op het bestaan van gezag, dat ofwel aan personen ofwel aan uitdrukkingen behoort. Het gezag ligt aan de basis van de sociale

(101) ROUCEK, J.S., WARREN, R.L., *Sociology. An introduction*. Paterson, Littlefield, Adams and Co., 1959, p. 165-168.

(102) OGBURN, W.F., NIMKOFF, M.F., *Sociology*. Boston, The Riverside Press Cambridge, 1958, p. 226-245.

(103) MILLS, T.M., „Equilibrium and the process of deviance and control”, *American Sociological Review*, Vol. 24, no 5, October 1959, p. 671-679.

(104) KLEIN, J., *The study of group*. London, Routledge and Kegan Paul L.T.D., 1959, p. 130-142.

kontrole (105).

De systeemopvatting van Parsons vindt men terug bij *N.J. Smelser*. De functie van de sociale controle bij het behoud van het evenwicht in het sociaal systeem is totaal dezelfde opvatting (106). We verwijzen hiervoor dan ook naar de studie van Parsons in ons vijfde hoofdstuk om een ruimer inzicht in zijn ideeën te krijgen. In zijn studie van het kollektieve gedrag noemt Smelser de sociale controle de laatste van de zes determinanten die het kollektieve gedrag bepalen: 1) de structurele strekking (conduciveness), 2) de structurele druk, 3) de groei en de spreiding van veralgemeend geloof, 4) de versnellende factoren, 5) de mobilizatie van deelnemers aan de handeling en 6) de sociale controle. De studie van de sociale controle bestudeert „de tegenwerkende determinanten, die de accumulatie van de juist genoemde determinanten (Smelser bedoelt hier de eerste vijf) voorzien, onderbreken, afbuigen of inhiberen”. Smelser onderscheidt hierin twee kontroletypes. Een eerste type vermindert de structurele strekking en druk. Het tweede type begint te werken wanneer er reeds een kollektieve handeling is en bepaalt hoe ver, hoe snel en in welke richting een kollektief gedrag zich zal ontwikkelen. Later zal de schrijver steeds de vraag stellen hoe de controle-agenten de ontwikkeling van het kollektieve gedrag controleren (107).

K. Matsumoto vindt in de literatuur drie types van sociale controle, rekening houdend met de agenten die de sociale controle uitvoeren; d.z. het leiderschap, de overheersing en de manipulatie. „Het leiderschap is de gelegenheid of de relatie die inwendige gehoorzaamheid teweegbrengt, zodat de ondergeschikte spontaan volgens de aanwijzing handelt.” „Overheersing is de gelegenheid of relatie die de uitwendige gehoorzaamheid van de ondergeschikte versterkt, zodat hij uitsluitend handelt in overeenstemming met het bevel.” En ten slotte definieert hij de manipulatie als: „de gelegenheid of relatie die inwendige of uitwendige gehoorzaamheid bewerkstelligt, zodat de ondergeschikte onbewust handelt in de richting van het geheime doel” (108).

J. Takahashi levert kritiek op de twee meest verspreide benaderingen van de sociale controle. Noch de benadering van de sociale controle als een proces, noch deze vanuit een aantal agenten is een goed uitgangspunt. De sociale controle moet men benaderen als een dynamisch proces van de sociale organisatie (109).

(105) MANNHEIM, K., *Systematic Sociology. An introduction to the study of society*. London, Routledge and Kegan Paul, 1959, p. 125-126.

(106) SMELSER, N.J., *Social Change in the industrial revolution. An application of theory to the Lancashire Cotton Industry 1770-1840*. London, Routledge and Kegan Paul, 1959, p. 7-20.

(107) SMELSER, N.J., *Theory of collective behavior*. New York, The Free Press of Glencoe, 1963, p. 15-18.

(108) MATSUMOTO, K., „Human Agents in social control”, *Japanese Sociological Review*, Vol. 11, no 1, July 1960, p. (19-34), 136-135.

(109) TAKAHASHI, J., „An introduction to the theory of social control”, *Japanese Sociological Review*, Vol. 11, no 2, October 1960, p. (51-66), 115-114.

Sociology van H.M. Johnson vertolkt de ideeën van T. Parsons over de sociale controle. Hij ziet de sociale controle als „de mechanismen, waardoor de neigingen om af te wijken van geïnstitutionalizeerde normen worden in toom gehouden”. Daarvoor zorgen de sankties, maar ook het feit dat men kan voorzien hoe de ander op een bepaald gedrag zal reageren. Dit laatste is dus een vorm van zelfcontrole. De verdere ontleding van de sociale controle als aanpassingsprocessen aan drukkingen is een syntese van *The social system* van T. Parsons (110).

Het verbintenisbegrip meent H.S. Becker te kunnen aanvoeren ter verklaring van consistent gedrag. Dit verschijnsel kan men niet verklaren, meent hij, door theorieën van sankties en sociale controle. Deze theorieën berusten op de gedachte, dat de mensen consistent handelen omdat anders handelen moreel slecht of praktisch ondoenbaar is. De theorie van de sociale controle impliceert weliswaar dat, zelfs wanneer er geen sankties aan een regel verbonden zijn, de mensen toch de regels volgen. Dit berust op de internalisatie of de „veralgemeende ander”. Becker verwerpt deze theorie, omdat ze niet verklaart waarom de mensen tussen vele mogelijke toehoorders dié bepaalde „toehoorders” kiezen die de regels bepalen. Becker bedoelt hiermee de controle-agenten (111). Wij halen deze opmerkingen van Becker aan om de beperkingen van de sociale controle niet uit het oog te verliezen en het beeld van Brearley over de sociale controlestudies te relativeren.

Het artikel van E. Gross vraagt onze aandacht omdat het een verklaring van een bepaalde vorm van sociale controle geeft, nl. de controle van de competitie. Het is een aanvulling op de theorie van de sociale integratie van P. Blau. Iemand, die in de groep geïntegreerd wil geraken, moet toegankelijk zijn. Deze toegankelijkheid kan hij slechts bekomen door geen bedreiging meer te vormen voor de leden die een hogere status hebben in de groep. De groep komt met zijn leden overeen dat elk lid zich toegankelijk houdt en garandeert daarvoor dat de groep niets tegen het lid zal doen, en het daarenboven zal beschermen tegen overdreven toegankelijkheid. Competitie in een groep is nu een groot gevaar om de toegankelijkheid te vernietigen. Daarom ontstaat er controle van de competitie in een groep. Gross onderzoekt dit in een onderneming (112).

Volgens J.H. Fichter ligt de sociale controle in het verlengde van de socialisatie; het zet de socialisatie verder. Sociale controle oefent „drukking

(110) JOHNSON, H.M., *Sociology: a systematic introduction*, New York, Harcourt, Brace and Company, 1960, p. 27, 553, 581-585. Zie ook p. 229-230.

(111) BECKER, H.S., „Notes on the concept of commitment”, *The American Journal of Sociology*, Vol. 66, no 1, July 1960, p. 32-40.

(112) GROSS, E., „Social integration and the control of competition”, *The American Journal of Sociology*, Vol. 67, no 3, November 1961, p. 270-277. Gross neemt als uitgangspunt BLAU, P., „A theory of social integration”, *The American Journal of Sociology*, Vol. 65, 1960, p. 545-556.

uit op de mensen zodat zij konform worden met dit soort patronen, rollen, relaties en instituties die hoog gewaardeerd worden in de cultuur". Fichter onderscheidt verschillende niveaus van sociale controle: controle van de maatschappij en de groep op de sociale persoonlijkheid, omgekeerd van de persoon op de groep, en daarenboven nog controle van de kleine groep op de grotere groep. Als soorten sociale controle merkt hij op: positieve en negatieve sociale controle, formele en informele controle en groeps- en institutionele controle. Fichter plaatst zich wel enigszins in de traditie van Cooley, maar zijn analyse gaat verder. Hij komt tot een aantal interessante categorieën van de sociale controle, die een voortzetting zijn van het socialisatieproces (113).

Niet elk handboek wijdt zoveel aandacht aan de sociale controle. *Introductory Sociology* van 1961 heeft geen afzonderlijk hoofdstuk over de sociale controle meer zoals in 1956. Sociale controle wordt door Sutherland e.a. bepaald als: „alle wegen en middelen waardoor elke maatschappij een normatief systeem bereikt of behoudt" (114).

In tegenstelling met Brearley meent B.A. Watson dat Ross de sociale controle ziet als de mechanismen ter socialisatie, maar anderzijds beklemtoont hij de onmogelijkheid om met een opsomming van instrumenten van sociale controle, zoals Ross dit doet, tot een waardevolle studie van de sociale controle te komen. Volgens Watson gaat men best uit van de verschillende lagen in de maatschappij, zoals Gurvitch dit heeft gedaan, om tot een inzicht te komen in de sociale controle (115). König komt tot hetzelfde inzicht. Hij neemt de ideeën van Gurvitch over (116).

J.S. Roucek geeft in 1962 opnieuw zijn reader *Social Control* (117) uit, waarin „The nature of social control" van H.C. Brearley verschijnt in een haast onveranderde vorm in vergelijking met 1943. De oriëntatie van de controlestudies, zoals Brearley doorheen de geschiedenis meent te kunnen erkennen, werd tot nu toe reeds meermaals tegengesproken. De invloed van de drie groten, Ross, Cooley en Sumner, is nog wel zichtbaar in voorgaande studies, maar toch niet meer zoals dit het geval was vóór 1943. Brearley's eigen controle-opvatting is trouwens een vermenging van de invloed van Ross en Cooley: „... sociale controle is een kollektieve term van deze geplande of

(113) FICHTER, J.H., *Sociology*. Chicago, University of Chicago Press, 1961, p. 363-383.

(114) SUTHERLAND, R.L., e.a. *Introductory Sociology*. Chicago, J.B. Lippincott, 1961, p. 22.

(115) WATSON, B.A., *Kunst, Künstler und Soziale Kontrolle*. Köln und Opladen, Westdeutscher Verlag, 1961, p. 7-13.

(116) KOENIG, R., „Soziale Kontrolle", in KOENIG, R., *Soziologie*. Frankfurt, Fisher Bücherei, 1962, p. 253-257.

(117) ROUCEK, J.S. ed., *Social Control*. Princeton. D. Van Nostrand Company, Inc., 1962, VIII + 603 pp.

ongeplande processen waardoor individuen worden geleerd, overtuigd of gedwongen zich te konformereren met de gebruiken en levenswaarden van de groepen". De sociale controle is niet hetzelfde als zelfcontrole of persoonlijk leiderschap. De doeleinden van de sociale controle plaatst Brearley in drie types: 1) de exploiterende, gemotiveerd door een zeker eigenbelang, 2) de regelende, gemotiveerd door de gewoonten, en 3) de creatieve doeleinden, gemotiveerd door sociale verandering. De middelen van de sociale controle verschillen in belangrijkheid naargelang van de cultuur waarin ze thuishoren (118).

In dezelfde reader vraagt *E.W. Gregory* zich af waarom de mens bekwaam is om ingewikkelde sociale relaties met zijn naasten te onderhouden en hoe hij een gekompliceerde orde tot stand brengt. Dit wordt mogelijk gemaakt door perceptie-processen, die gekonditioneerd worden door de bestaande perceptiegewoonten, de mentale konstellatie van de waarnemer en de kontekst waarin de waarneming plaatsgrijpt. Symbolen, communicatie en kennis van concepten is een noodzakelijke voorwaarde. De persoonlijkheid, produkt van de sociale ervaring, en het sociaal bewustzijn bepalen de sociale controle. Het sterk sociaal-psychologisch karakter van dit artikel spreekt uit deze korte syntese (119).

C.W. Coulter meent, in tegenstelling met anderen, dat sociale controle nooit helemaal onpersoonlijk kan zijn, en dat hij niet automatisch plaats grijpt. Het is een bewuste relatie tussen personen. Het is een actie van een persoon op een ander. Men moet dus de persoonlijkheidsvorming kennen om de sociale controle te begrijpen. De patronen van de persoonlijkheid kunnen een onbekend aantal vormen aannemen. In de persoonlijkheid is er een neiging tot orde, die men ook in de maatschappij terugvindt. Vanuit het standpunt van het individu kan er slechts sociale controle zijn door het leerproces. Deze controle wordt begrensd door de cultuur van de groep, die „slechts een ander deel van hem (de mens) is". Het geweten vormt een ander criterium van iemands gedrag. Tendensen om zich aan te sluiten bij stereotypen en het gedrag te rationaliseren of te rechtvaardigen moeten worden beschouwd als pogingen tot controle ervan (120).

P. Walter beschrijft de weg die men moet volgen om een bepaald gedrag te controleren, op basis van gedragssituaties. Vele gedragingen van de mensen zijn onbewuste gewoonten. Meer bewust zijn de alternatieve keuzen die de actor moet doen uit een veelheid van mogelijke gedragswijzen. Nu bestaan er binnen deze alternatieve keuzen twee mogelijkheden: ofwel wordt de keuze

(118) BREARLEY, H.C., *op. cit.*, p. 3-16.

(119) GREGORY, E.W., „Socio-psychic processes in social control", in ROUCEK, J.S., ed., *Social Control*. Princeton, D. Van Nostrand Company, Inc., 1962, p. 17-30.

(120) COULTNER, C.W., „Social control and the conditioning of personality", in ROUCEK, J.S., *Social Control*. Princeton, D. Van Nostrand Company, Inc., 1962, p. 31-47.

door een bepaald principe geleid, (institutioneel gedrag), ofwel bestaan er geen principes, die zeggen of iets goed of slecht is, (onzeker gedrag). Wanneer men nu controle wil uitvoeren over een bepaald gedrag, dan moet men het gedrag van het ene gedragsveld naar het andere overbrengen. Indien b.v. een bepaalde gewoonte niet aanvaard wordt, dan moet men deze op het institutionele vlak brengen, men moet de gecontroleerde tot een keuze dwingen. Ligt het gedrag in het institutionele vlak, dan moet men het in het automatische of onzekere vlak brengen. Wil men het onzekere gedrag controleren, dan moet men het in het institutionele of automatische vlak plaatsen (121).

V.J. Parenton ziet een sterke band tussen de sociale controle en de sociale solidariteit of kohesie. Twee vormen van sociale solidariteit onderscheidt hij: de mechanische solidariteit, die gebaseerd is op de gelijkheid tussen de leden van de groep, en de organische solidariteit, die voortvloeit uit differentiatie, specialisatie en verdeling van de arbeid. Deze termen neemt hij over van E. Durkheim. De eerste vorm treft men meest in de rurale samenleving, de tweede in de stad. Waar is nu de plaats van de informele en de formele controle in deze solidariteitstypes? De informele controle is het belangrijkste in maatschappijen waar de mechanische solidariteit overheeft, de formele controle in maatschappijen met overwegende organische solidariteit (122).

De overige artikels uit de reader van Roucek zijn gewijd aan middelen van sociale controle en aan instituties die een gelijkaardige functie vervullen. De belanstelling van *Bottomore* loopt enigszins parallel; hij spreekt echter niet van instituties, maar wel van types en daarnaast nog van agenten en middelen. Hij ziet de sociale controle als „het aggregaat van waarden en normen waarmee spanningen en conflicten tussen individuen en groepen worden opgelost of verzacht, zodat de solidariteit van een meer omvattende groep behouden blijft, alsook de schikkingen waardoor de waarden en normen worden meegedeeld en binnendringen”. Dit staat in tegenstelling met de regeling door kracht. Het aggregaat van waarden en normen is nochtans geen onveranderlijk gegeven (123).

Sociale controle heeft niet zozeer betrekking op weloverwogen invloeden of drukkingen, maar wel op het feit dat elke persoon over het algemeen rekening houdt met de verwachtingen die hij toeschrijft aan andere mensen, meent *Shibutani*. Dit noemt men de normatieve functie van de referentiegroepen. Men moet dus weten hoe iemand de situatie apprecieert,

(121) WALTER, P., Jr., „The fields of behavior”, in ROUCEK, J.S., *Social Control*. Princeton, D. Van Nostrand Company, Inc., 1962, p. 48-61.

(122) PARENTON, V.J., „Social cohesion and social control”, in ROUCEK, J.S., ed., *Social Control*. Princeton, D. Van Nostrand Company, Inc., 1962, p. 62-75.

(123) BOTTOMORE, T.B., *Sociology*. London, Unwin University Books, 1962, p. 209-256.

wat hij als gegeven beschouwt. Dit is zeker het geval in onze pluralistische samenleving, waar de mensen de situatie vanuit verschillende standpunten benaderen. Het is dus belangrijk te weten voor wie men iets doet. Deze kennis is ons niet altijd direkt gegeven en toch oefenen de mensen een belangrijke controle uit op ons gedrag. Hierin ligt het belang van de referentiegroepen voor de studie van de massamaatschappijen (124).

Het onderscheid tussen sociale controle en macht van Bottomore werd reeds door J.A.A. Van Doorn expliciet behandeld. Recenter is nochtans de studie van *McIntosh* over dit probleem. De cultuur oefent twee vormen van controle uit : enerzijds controle over de leden van de maatschappij, d.i. sociale controle, en anderzijds controle over de natuur, d.i. de technologie. Bij deze controle neemt de macht een bijzondere plaats in. Op psychologisch vlak is de macht doelgerichte controle van gebeurtenissen, die door het ego wordt uitgeoefend met het doel de omgeving in verhouding te brengen met de noden. Het super-ego legt de kulturele standaarden op aan het individueel gedrag. Op sociologisch vlak meent *McIntosh* de „sociological fallacy” te vinden in de opvatting dat elk sociaal gedrag sociaal gecontroleerd is. Is dit waar, dan heeft het individu geen betekenis meer. Dit laatste hoeft niet waar te zijn, vermits de eerste en de tweede uitspraak zich op een verschillend vlak bevinden. Sociologisch is het zeer goed mogelijk dat elk gedrag sociaal bepaald is en het individu geen betekenis heeft. Dit is nochtans niet noodzakelijk. Hierbij moet echter aangetekend worden dat het hier gaat om de controle door een normatief systeem (125).

Op het politieke vlak wordt de macht ingedeeld in overtuiging, dwang en kracht. In de uitoefening van de macht speelt de sociale controle een bijzondere rol, vooral in de vorm van geïnternalizeerde sankties. Hoe meer de normen dus geïnternaliseerd zijn, des te geringer is de betekenis van de macht, maar des te groter het belang van de sociale controle. De sociale controle speelt direkt door de geïnternalizeerde normen en indirekt door de dwang die uitgaat van externe sankties, die echter wel gemotiveerd zijn door geïnternalizeerde normen. Men spreekt in verband hiermee van zuivere sociale controle, wanneer de persoon uitsluitend handelt in antwoord op zijn eigen geïnternalizeerde normen. In het gezag overlappen sociale controle en macht elkaar. Iemand heeft gezag omdat hij een gewettigd bevel geeft. Hij oefent dus macht uit omdat de geïnternalizeerde sociale controle hem die status geeft. Sociale macht onderscheidt zich van het gezag door het gebruik van legitieme sankties om effectief te zijn. Bij zuivere macht mogen deze sankties zowel

(124) SHIBUTANI, T., „Reference groups and social control”, in ROSE, A.M., ed., *Human behavior and social processes*. London, Routledge and Kegan Paul, 1962, p. 128-147.

(125) McINTOSH, D.S., „Power and social control”, *The American Political Science Review*, Vol. 57, no 3, September 1963, p. 619-623.

legitiem als illegitiem zijn. Psychologisch zijn macht en sociale controle niet tegengesteld (126).

Y. Littunen en E.L. Gayer stellen vast dat de overtuiging bestaat dat sterke sociale controle een corollarium is van sterke integratie. Uit een onderzoek van Littunen blijkt nochtans dat in een op innovatie gerichte groep te sterke sociale controle een desintegrerende functie kan hebben (127). Dit nieuwe inzicht heeft beide auteurs ertoe aangezet te onderzoeken of sociale controle werkelijk de sociale integratie in de gunstige zin beïnvloedt. Zij formuleren daartoe het volgende referentieschema: zowel moord als zelfmoord zijn agressieve reacties tegen een overdreven frustratie in het sociale leven, en de frekwentie van deze frustraties vormt een indikator van sociale desintegratie. Wanneer nu de zelfmoord resultaat is van te weinig sociale controle (anomie) en moord het gevolg van te veel sociale controle, dan kunnen wij veronderstellen dat sociale controle niet noodzakelijk sociale integratie tot gevolg heeft. Wanneer er dus te veel of te weinig sociale controle is, dan is er weinig integratie. Enkel indien er een gematigde sociale controle is, zal de sociale integratie versterken. Deze hypothese trachten Littunen en Gayer te toetsen aan een Amerikaans-Finse vergelijking van moord- en zelfmoordcijfers. Het geheel bevestigt wel de hypothese, maar is niet voldoende, menen de schrijvers, omdat er te veel beperkingen aan deze methode vasthangen (128).

Het syntese-artikel van Kurt H. Wolff begint met een overzicht tot 1945 van de belangstelling van de Amerikaanse sociologie voor de sociale controle. Hij komt tot de konklusie dat de sociale controle noch een gestandaardiseerd toepassingsdomein heeft, noch een gestandaardizeerde referent (129). Nochtans meent hij dat de invloed van Ross onmiskenbaar is. De periode na 1945 is anders georiënteerd. Gurvitch valt hier wel buiten. Maar Homans in zijn poging een theorie te bouwen in de geest van Pareto, Parsons met zijn streven naar interdisciplinaire integratie, Skinner met zijn sciëntisme, Nadel met zijn Weberiaanse en kultureel-antropologische funktionele analyse en Nett met zijn ontevredenheid over de traditionele afbakening van de sociale controle komen wel in de sfeer van enkele nieuwe sociologische strekkingen terecht (130).

Voor P.L. Berger is de sociale controle: „de verschillende middelen (. . .) waardoor een samenleving weerspannige leden tot de orde roept”. De

(126) *Ibidem*, p. 624-627.

(127) LITTUNEN, Y., GAYER, E.L., *op. cit.*, p. 165. Hier wordt LITTUNEN, Y., „Income-security values at different levels of frustration”, *Transactions of the Westernmarck Society*. Copenhagen, Munksgaard, 1959, Vol. 4, geciteerd.

(128) *Ibidem*, p. 167-172.

(129) WOLFF, K.H., *op. cit.*, p. 110-114.

(130) *Ibidem*, p. 114-125.

sociale situatie bepaalt de wijze waarop de sociale controle wordt uitgeoefend. Zijn overzicht van de sociale controle is geheel beperkt tot een reeks middelen van sociale controle (131).

Om een onbekende reden verkiest A.J. Hoekema de term 'sociale beheersing' boven 'sociale controle' (132). Dit begrip helpt wel niet tot een betere aflijning van het studiedomein van de sociale controle, maar het drukt vlg. hem beter de betekenis uit van de „invloed die het gedrag ondergaat van de sociale verbanden waarbinnen het zich voordoet”. Hoekema voert twee beperkingen in om de sociale beheersing af te schermen van de sociologie in het algemeen. Ten eerste speelt de sociale beheersing zich af binnen een sociaal systeem, en ten tweede heeft zij slechts betrekking op een bepaald gedragsgebied. Verder meent hij dat men een onderscheid moet maken tussen het proces en de gedragselementen van de sociale beheersing. Hoekema geeft ten slotte de volgende bepaling: „sociale beheersing is het proces van inperking der gedragsalternatieven van de leden van een sociaal systeem met betrekking tot een bepaald gedragsgebied op grond van een met dat systeem verbonden samenhangend geheel van normatieve opvattingen, sanktieverwachtingen en machtsaanvaarding”. Deze drie gedragselementen bepaalt hij scherper: „de motieven, die aangeroord zijn bij de met betrekking tot een bepaald gedragsgebied opgetreden beperking der gedragsalternatieven, plaats vindend in het kader van het deelhebben aan een sociaal systeem”. Per sociaal systeem en per gedragsgebied kan er een „specifieke configuratie van elementen” plaatshebben, d.i. het „patroon van sociale beheersing”. De elementen van de sociale beheersing worden verder verstevigd door een aantal „middelen”, als daar zijn propaganda, indoctrinatie, enz. Hoekema definieert ten slotte het middel als volgt: „de met betrekking tot een bepaald gedragsgebied specifieke vorm, die het proces van sociale beheersing in een sociaal systeem aanneemt” (133).

Zoals Hoekema in het Nederlands de termen „sociale beheersing” kiest om het Engelse „social control” te bepalen, zo opteert B.P. Lécuyer eveneens voor een andere Franse vertaling; hij spreekt van „régulation sociale”. In het Frans betekent „contrôle” immers het nazien, terwijl het Engelse „control” macht, kracht, gezag, invloed en suggestie kan zijn en dus dichter bij het Franse „régulation” staat. De term „contrainte sociale” van Durkheim drukt het specifieke karakter van de sociale feiten uit, omdat deze gedefinieerd worden door hun uitwendigheid en door de druk die ze uitoefenen. Later, na

(131) BERGER, P.L., *Sociologisch Denken*. Rotterdam, Universitaire Pers, 1965, p. 71-82 (vert. door J.M.M. de Valk uit *Invitation to Sociology*).

(132) F. Van Heek gebruikt dit begrip reeds in zijn woord vooraf op de studie van Gadourek over de sociale controle in Tsjecho-Slowakije.

(133) HOEKEMA, A.J., „Macht en sociale beheersing”, *Mens en Maatschappij*, 41e jg., nr. 3, mei-juni 1966, p. 296-309.

zijn methodologisch werk, krijgt Durkheim meer aandacht voor de internalisering van de sociale regels en normen, zodat hij dichterbij „régulation sociale” komt te staan (134).

Pagès' belangstelling is van een gelijke aard als die van Lécuyer. Na een semantische analyse van een aantal begrippen die hij in de literatuur ontmoet, doet hij een poging om het probleem van de vertaling van „social control” op te lossen. Pagès vertrekt daartoe vanuit twee theoretische begrippen die soms convergeren in de term „social control”, nl. overwicht (*prépondérance*) en sociale en psycho-sociale regelingen (*régulations sociales et psycho-sociales*). Het eerste is een beschrijvende term van een „dissymmetrische” interactie tussen menselijke actors (individueel of kollektiviteiten) waarbij de ene handelt en de ander zonder enige gelijkaardige reciprociteit determineert. Het tweede begrip is een meer theoretische term van de interactie tussen individuele of kollektieve actors. Deze interactie wordt „systematisch” geregeld, d.w.z. dat bepaalde eigenschappen van het geheel van actors (de groep) behouden blijven, heringericht worden of tendentiekus benaderd worden. Deze eigenschappen kunnen het behoud van de groep zijn of het behoud van een bepaald aspect van zijn structuur. Indien er nu overwicht aanwezig is, maar geen sociale regeling, dan stelt Pagès voor de sociale controle te vertalen door „l'emprise sociale”. Wanneer men niet met overwicht te doen heeft, maar wel met sociale regeling, wil hij het Engels „social regulation” gebruiken i.p.v. „social control” (135).

Het overzicht van *David J. Bordua* betreft zowel de Amerikaanse literatuur over afwijkend gedrag als die over sociale controle. Een eerste deel is gewijd aan de sociale reactie op afwijkingen. Een aantal schrijvers die zich met dit probleem bezighouden beschouwen zich zowat als een „school van de sociale reactie op afwijkingen”, die vooral geïnspireerd is door E.M. Lemert. *Kai T. Erikson* behoort met zijn werk *Waywards Puritans* tot deze school. Op basis van de theorie van Durkheim over de functies van de afwijkingen in maatschappijen komt Erikson tot een benadering van de afwijking die de functies van de afwijking en de afwijkingdefinitie beklemtoont als centraal voor het behoud van de sociale grenzen en de gemeenschapsidentiteit. Op het vlak van de officiële besluitvorming zijn er verscheidene studies gemaakt, zo b.v. over de wijze waarop de geestesziekte wordt gedefinieerd en de staat behandelingen voorschrijft (T.J. Scheff). Naast deze school onderscheidt Bordua nog de „West Coast school” en de „East Coast school” van de analyse van de afwijking en de sociale controle. De vertegenwoordigers van de „East Coast school” (Parsons, Merton, Homans, enz.) starten met een model van de sociale orde, vragen waarom van de normen wordt afgeweken en richten hun belangstelling op de sociale controle als oorzaak van het behoud of het

(134) LECUYER, B.P., *op. cit.*, p. 78-85.

(135) PAGES, R., *op. cit.*, p. 207-221.

evenwicht van het sociale systeem. Behalve deze afwijkingsstudies zijn er verscheidene recente werken over sociale-kontrole-agenten, voornamelijk over de besluitvorming bij de politie inzake jeugddelinkwentie. Tot besluit stelt Bordua vast dat de sociale-reaktie-benadering enkel aandacht wijdt aan de mislukkingen van de sociale kontrole en niet aan de suksessen ervan (136). Het artikel geeft een inzicht in een te beperkt domein van de sociale kontrole en de afwijking om het dezelfde betekenis te geven als andere syntese-artikelen voor de studie van de sociale kontrole in het algemeen. Hetzelfde kan men zeggen van het werk van *Albert K. Cohen, Abweichung und Kontrolle* (137).

Voor Cohen gaat het niet zozeer om de verklaring van de sociale kontrole en de sociale afwijking als wel om de kontrole van de sociale afwijking (138), ofschoon hij bij het slot van zijn boek beweert dat dit niet kon in zo'n klein boek (139). De enige theorieën over de kontrole van afwijkend gedrag betreffen de kontrole van afwijkende motivatie. Deze zijn niet van sociologische, maar wel van biologisch-antropologische (het positivisme van Lambroso, de kriminele antropologie van Hooton en de konstitutie-typologieën van Sheldon) en psychodynamische aard (psychoanalytische theorieën, de typologie van Jenkins, typen van gebrekkige kontrole-structuren, frustratie-agressietheorieën) (140). Kontrole ziet Cohen ook direkt in betrekking met de afwijking. Hij definieert als volgt : „de sociale processen en structuren die afwijkend gedrag verhinderen of inperken” (141).

Tot besluit van dit overzicht van de kontrolestudie geven wij de opvatting van een systeemteoreticus en een aktie-teoreticus, resp. W. Buckley en A. Touraine. W. Buckley onderschrijft de opvatting van G.C. Homans dat sociale kontrole geen afzonderlijk deel is van een systeem, maar dat het inherent is aan de relaties en interakties van de elementen in het systeem. De sociale kontrole is dus ingebouwd in het systeem en heeft een geheel van vooraf geprogrammeerde drukkingen, die een gegeven structuur trachten te behouden. Nu weet men, zegt Buckley, dat het niet enkel normen en waarden zijn die een handeling specificeren, maar ook de interaktie van die personen die de interakties verschillend interpreteren. Dit kan men ook opmerken in het hoger beschreven onderscheid van S.F. Nadel tussen expliciete, verwachte of geformaliseerde sociale kontroles, die door beloningen en straffen gesteund

(136) BORDUA, D.J., „Recent trends: Deviant behavior and social control”, *The Annals of the American Academy of Political and Social Sciences*, LXXV, no 369, January 1967, p. 149-163.

(137) COHEN, A.K., *Abweichung und Kontrolle*. München, Juventa Verlag, 1968, 212 pp. (vert. door Müller P. en Müller-Krefting A. uit *Deviance and Control*. 1965).

(138) *Ibidem*, p. 10, 87 e.v.

(139) *Ibidem*, p. 197.

(140) *Ibidem*, p. 87-104.

(141) *Ibidem*, p. 70.

worden, en de zelfregelende sociale controle, die inherent is aan het sociale systeem. Deze zelfregeling is het meest karakteristiek voor primitieve samenlevingen. Wanneer er in een bepaalde maatschappij geen straffen en beloningen uit de maatschappij zelf voortkomen, dan bestaat er veel kans dat de systemen veranderen en dat er conflicten ontstaan (142).

Konformiteit en afwijking zijn twee kenmerken van hetzelfde socio-kulturele systeem (143). De cybernetica heeft voor het onderzoek van het systeem veel betekenis gehad. Van belang voor de regeling en controle van het systeem is de feedback-idee. Buckley onderscheidt in het algemeen cybernetisch model vijf fazen: 1) een controlecentrum bepaalt de verlangde doelparameters en de middelen om deze te bereiken; 2) de doelbesluiten worden door administratieve lichamen in actie-outputs omgezet, wat een invloed heeft op de toestand van het systeem en zijn omgeving; 3) over deze resultaten wordt informatie ingewonnen en teruggestuurd naar het controlecentrum; 4) dit controlecentrum toetst deze nieuwe toestand van het systeem aan de verlangde doelparameter om de fout of afwijking van het initiale output-antwoord te meten; 5) indien de fout buiten de grenzen van de doelparameters valt, dan worden door het controlecentrum korrektieve output-acties ondernomen (144).

Op de vraag van wie of waarom er controle is, komt Buckley tot de studie van de macht, het gezag, de legitimatie en institutionalizatie. De controle kan een doel impliceren, een socio-kultureel systeem niet. Dit laatste kan immers konformiteit als afwijking bevorderen. Daarom bestaat de specifieke studie van de sociale controle uit de studie van macht, gezag, legitimiteit en de doelgerichte krachten die ernaar streven de institutionele structuur te behouden of te wijzigen (145).

Onder macht verstaat Buckley „de controle of invloed over de handelingen van anderen om iemands doeleinden te bevorderen zonder zijn toestemming, tegen zijn wil in of zonder zijn kennis of begrip”. Gezag daarentegen is „het richting geven of het controleren van het gedrag van anderen ter bevordering van de kollektieve doeleinden, gebaseerd op een zekere, vast te stellen vorm van hun kenbare consensus”. Beide zijn dus tegengestelde types, die zich op de uiteinden van een continuüm bevinden. Buckley stelt verder bij andere schrijvers vast dat de controle van een groep of organisatie moet bestudeerd worden in relatie met de doeleinden en de meest nabije waarden van de groep of organisatie, en dat men moet rekening houden met de wijze waarop de doeleinden bereikt worden, met de spreiding van de participatie in het vervullen van de doeleinden en de verdeling van hun voordelen. Van

(142) BUCKLEY, W., *op. cit.*, p. 164-166.

(143) *Ibidem*, p. 166-172.

(144) *Ibidem*, p. 173-174.

(145) *Ibidem*, p. 176-185.

belang zijn ook de gemeenschappelijke waarden waarin de groep leeft (146).

In het aktionalisme van A. Touraine neemt de controle een centrale plaats in. Laten we dit begrip even situeren binnen deze theorie. Voor A. Touraine is de sociologie „de wetenschap van het sociale handelen”. Het handelen noemt hij slechts sociaal wanneer het op bepaalde doeleinden gericht is. Dit moeten nochtans geen bewuste individuele doeleinden zijn. De actor moet zich verder in een systeem van sociale relaties bevinden en de interacties moeten door middel van symbolische systemen in kommunikatie omgezet worden. Een handeling is vlg. Touraine niet beperkt tot gedrag of kulturele en sociale waarden. Ze is niet uitsluitend een antwoord op een sociale situatie, maar is vooral „création, innovation, attribution de sens”. Deze twee principes vindt men het best in de arbeid terug. Hij is op de eerste plaats een handeling op de niet-sociale wereld en anderzijds wordt de mens zowel als de natuur door de arbeid omgevormd. Dit veronderstelt enerzijds een controle van de producent over het produkt en anderzijds de wil van de producent om een bepaald produkt te scheppen (147).

De aktionalistische methode is niet de enige methode in de sociologie : daarnaast bestaan nog het strukturalisme en het funktionalisme. De aktionalistische methode begint niet met het individueel of kollektief gedrag als een antwoord op een gegeven situatie te beschouwen, maar wel als een schepende ervaring. Het objekt van het aktionalisme is „het begrijpen van de bestaansreden van de sociale modellen van gedragingen, die door een historisch subjeet (‘sujet historique’) gemaakt worden vanuit zijn arbeidssituatie”. Een historisch subjeet is een analyse-instrument. Het is van dezelfde orde als het sociale systeem. Het valt niet samen met de konkrete actor, noch de individuele, noch de kollektieve. De laatsten participeren echter aan de persoon in de sociale bewegingen. De aktionalistische analyse zoekt „naar de betekenis van het gedrag van de historische actors doorheen de institutionele vormen” (d.z. de vormen van sociale organisaties). Als uitgangspunt neemt het aktionalisme hier de eisen van schepping en controle, die zeer typisch de relaties van de arbeider met zijn werk kenmerken. De arbeider schept en controleert. Men vindt in de arbeidssituatie het best deze schepping en controle der waarden. Het is een „historische beweging”, „een normatieve oriëntatie van het historisch handelen”. De funktionele analyse neemt de instituties of vormen van sociaal handelen en het strukturalisme neemt de verbanden tussen verschillende institutionele systemen als analyse-objekt (148).

In de handeling van de mens wordt de historische persoon gevat. De dialektiek van deze persoon is de dialektiek van de schepping en de controle

(146) *Ibidem*, p. 186-191.

(147) TOURAINE, A., *Sociologie de l'action*. Paris, Editions du Seuil, 1965, p. 7-11.

(148) *Ibidem*, p. 119-127, 148.

van het produkt. Traditioneel werd de controle gezien als een activiteit die de beslissing volgt ; de controle oriënteert niet en gaat slechts na of er konformiteit met de vooraf bepaalde principes en regels bestaat of niet, zo meende men. Meer en meer verplaatst de idee van de controle zich in de richting van de beslissing, het wordt „uitoefenen van invloed” (149). Touraine beschuldigt Gurvitch ervan het controlebegrip te verwarren tussen de drie analyseposities in de sociologie. In het derde analyseniveau, het aktionalistische, is de sociale controle niet enkel controle van het gebruik van normen, maar ook van de schepping van normen, zoals juist betoogd werd. Wanneer nu twee tegenstanders niet tot het historisch aktiesysteem behoren, dan is er geen sprake van sociale controle, maar wel van macht (150).

Op enkele uitzonderingen na levert het juist gegeven overzicht uitsluitend werken die de sociale controle als een algemeen sociologisch probleem behandelen. We bedoelen hiermee dat de sociale controle niet werd bestudeerd binnen een welbepaalde institutie, zoals het gezin, het onderwijssysteem, de godsdienst, de staat enz., maar wel dat hij geplaatst werd in het abstrakte sociale systeem. Dit betekent weliswaar een zeer grote beperking van het opgezocht materiaal. Een andere keuze was nochtans niet mogelijk. Wanneer men bedenkt dat de godsdienstsociologische of de organisatie-sociologische literatuur op zichzelf reeds zo omvangrijk is, dan is het allicht te begrijpen dat een poging om het onderzoekmateriaal in deze richting uit te breiden haast aan het onmogelijke grenst. Anderzijds werd ook afgezien van een beperkte keuze uit alle mogelijke sociologische specialismen omdat een verantwoorde keuze uit deze deelgebieden niet mogelijk is zonder voldoende vergelijkend onderzoek. Nu heeft de theorie wel veel te winnen bij de resultaten van empirisch onderzoek doch dit was voor ons geen voldoende reden om alle mogelijke onderzoeken samen te brengen, omdat na analyse duidelijk bleek dat de problemen van de sociale controle in het meeste empirische materiaal bijna steeds in de volgende woorden werden geformuleerd : welke middelen gebruikt de sociale controle ; welke vormen neemt de sociale controle aan ; wordt dit of dat gedrag door de sociale controle verklaard ? De sociale controle is voor de meeste sociologen een gegeven, dat geen verklaring behoeft. Het doel van dit werk is echter te zoeken naar de verklaring van de sociale controle in de sociologie. Het blijkt dus van minder belang te zijn op voorgaande vragen een antwoord te krijgen. Voor de belangstellenden verwijzen we naar bijlage I, waarin een aantal werken zijn opgenomen, die de sociale controle binnen een bepaald sociologisch specialisme plaatsen.

(149) *Ibidem*, p. 142.

(150) *Ibidem*, p. 93-94.

§ 2. Besluiten bij de historische schets

In weerwil van de opkomst van een aantal aanverwante begrippen en begrippen die bepaalde facetten van de sociale controle aanduiden, komt het begrip 'sociale controle' nog zeer frekwent voor, zoals uit voorgaand historisch overzicht blijkt. Nu hanteert men in elke taal wel niet steeds een zelfde term en worden zelfs in elke taalgroep niet dezelfde termen gebruikt door de verschillende schrijvers. Typisch voor dit fenomeen is de gelijke interpretatie van het Engelse woord „social control” door Lécuyer en Touraine. Lécuyer en Touraine zien beiden in de term de betekenis „invloed, macht”. Het Franse woord „contrôle” heeft de betekenis van „verifikatie, nazicht”. Juist daarom opteert Lécuyer voor „régulation sociale”, dat dichter bij de Engelse betekenis staat. Touraine daarentegen houdt zich bij het vroegere „contrôle”, maar meent deze term te moeten gebruiken in de Engelse betekenis. Deze optie verantwoordt hij op de volgende manier: de historische actor wil niet enkel het verbruik van waarden controleren, maar ook de schepping van waarden. Beide schrijvers kiezen dus op basis van dezelfde argumentering een verschillende term, waaraan zij dezelfde betekenis hechten. Voegen we hier nog aan toe dat Pagès met behulp van de begrippen „sociale regeling” en „overwicht” tot een verschillende definitie van de sociale controle komt, en tevens een andere terminologie voorstelt naargelang van de betekenis van de sociale controle.

In het Nederlandse taalgebied doet zich dezelfde moeilijkheid voor. Terwijl Van Doorn, Lammers, Vercruysse, Gadourck e.a. er geen probleem in zien de Engelse term doodgewoon te vertalen door „sociale controle”, acht Hoekema het beter te spreken van „sociale beheersing”. Door geen enkele van de twee partijen wordt hierover geargumenteed. Het lijkt ons nochtans beter niet te spreken van „sociale beheersing”, omdat dit ons de indruk geeft dat het resultaat van dit proces een „heersen over iets” is, waar geen mogelijkheid meer is voor bepaalde zwakkere vormen van beïnvloeding. Daarenboven houdt het begrip „heersen over iets” steeds verband met een effectieve onder-schikking van de persoon of groep die de beheersing ondergaat, en kan men nooit de band beheersers-beheerde verbreken. Dit laatste, menen wij, is wel mogelijk in het controlebegrip. Het is mogelijk dat iemand controle uitoefent op een groep zonder dat dit door deze groep gevolgd wordt. M.a.w. wanneer er afwijkend gedrag voorkomt in de groep, dan vernietigt dat het bestaan van de sociale controle nog niet; maar men kan niet meer zeggen dat deze groep beheerd wordt door de actor, zij het groep of individu, die meent deze groep te beheersen. De controle houdt dus niet op wanneer er afwijkend gedrag voorkomt, de beheersing wel. Om deze reden verkiezen wij het behoud van het controlebegrip.

Brearley heeft in die mate dit hoofdstuk getypeerd dat er expliciet vertrokken werd van de vaststelling, die hij tot 1962 verkondigt, dat er in de

studie van de sociale controle drie grote richtingen zijn. Wij hebben deze om hoger gegeven redenen herleid tot de volgende twee: 1) „those who, like Ross, discuss the number and complexity of the means by which the agents of social control attain uniformity of behavior”, en 2) „those who, like Cooley, devote their efforts to explaining the effects of social control upon the development of personality”. De analyse wees nochtans uit dat deze systematisering niet langer nog kan gebruikt worden. Er zijn een aantal schrijvers die zich totaal buiten deze twee strekkingen plaatsen. Laten we enkele voorbeelden geven.

Gurvitch vermeldt weliswaar de middelen van de sociale controle, maar hij houdt zich helemaal niet bezig met het tellen of het beschrijven van de middelen. Nog minder gaat zijn aandacht naar de invloed van de sociale controle op de persoonlijkheid. Gurvitch maakt zich los uit het traditionele positivistische denken van Ross en Cooley, en plaatst de sociale controle binnen zijn dieptesociologie, die een fenomenologische methode volgt.

De benadering van Oppenheim vindt evenmin een plaats binnen het schema van Brearley. Ofschoon de definitie van de sociale controle, door Oppenheim gegeven, evenzeer toepasbaar is op het individu als op de groep, volgt de ontwikkeling van de persoonlijkheid daar niet als enig gevolg uit. Het begrip is ruimer en kan zowel de groep als het individu omvatten. Evenmin als de ontwikkeling van de persoonlijkheid de belangstelling van Oppenheim trekt, komen de controlemiddelen in de ruime opvatting van Ross in zijn werk voor.

Hollingshead verwerpt wel niet de studie van de middelen van de sociale controle, maar hij beperkt er zich niet toe. De betekenis van Cooley negeert hij niet, maar hij meent dat deze de betekenis van de kulturele organisatie niet voldoende heeft opgenomen. Hij doorbreekt deze twee extreme benaderingen door de betekenis van de cultuur te onderlijnen en, in plaats van de klassifikatie tot de middelen te beperken, deze uit te breiden tot een klassifikatie van vormen van controle, waar de „instrumenten of middelen om gedrag op te wekken of te onderdrukken” deel van uitmaken.

Evenmin als Hollingshead beperkt Lemert de studie van de sociale controle tot een opsomming van middelen of een beschrijving van de ontwikkeling van de persoon. Hij beklemtoont voornamelijk de socio-kulturele structuur, die een basisgegeven is voor elke controlestudie. Men moet deze structuur bepalen en daarbinnen de sociale controle situeren.

Nadel heeft wel een zeer bijzondere opvatting van de sociale controle. Of men met sociale controle te doen heeft, hangt van de agent van de sociale controle af, die bepaalde regels uitvaardigt. Noch de middelen, noch de persoonlijkheid staan centraal in zijn definitie, wel de waarden waarbinnen de sociale controle plaatsheeft.

Op het ogenblik dat Brearley zijn artikel publiceert had Mannheim zich reeds gedistantieerd van de benadering door Ross, door te wijzen op de

BL.Z.	REGEL	LEES	I.PL.V.
3	32	283	287
15	Vn. 8	p. 306	IX-XIII
26	2	ideeën	ideën
50	23	belangstelling	belanstelling
63	5	funktie	funtie
88	Vn. 88,10	() ~ p	() ⇒ p.
110	41	en	et
116	19	aanvaarding	aanvaardding
140	10	anonimiteit	anonimitiet
148	37	dat	die
160	6	funktie	functie
192	Tabel III	(Laatste kolom valt weg)	
208	Vn. 2	5	245
260	14	XIII	XII
267	4	verloopt	verloop
	18	realiteit	realiteit
286	16	unless	uless

287(37e rg.) Lees : In this putting forward of problems there is no room for the explanation of social control. The writers use social control only as an explanatory factor of social behaviour.

i.pl.v. In our putting social behaviour.

noodzakelijkheid om de sociale controle te verbinden met de ganse configuratie van de maatschappij (1940). Het volstaat niet de controle te plaatsen in de verschillende facetten van de maatschappij. De sociale beïnvloeding verloopt volgens de opvattingen die leven in de maatschappij.

Door de nieuwe aanpak van het controleprobleem door verschillende auteurs werd de betekenis van Ross of Cooley niet in het gedrang gebracht. Ross en Cooley behouden hun belang. Hun eenzijdigheid werd nochtans doorbroken. Brearley heeft dit verschijnsel blijkbaar niet opgemerkt.

Er werd getracht een overzicht te geven van de stand van het sociologisch onderzoek inzake de sociale controle. Technisch is dit in feite onmogelijk gebleken. Er werden beperkingen ingevoerd, waardoor alleen algemeen sociologische werken waarin expliciet over sociale controle werd gehandeld, werden opgenomen. Werken van sociologische specialisten kwamen op enkele uitzonderingen na niet voor. Het resultaat is een aaneenschakeling van controlebegrippen en voorgestelde benaderingswijzen van de sociale controle. Empirische onderzoeksresultaten komen helemaal niet voor, tenzij men de theoretische veralgemeningen, die in veel gevallen resultaat zijn van empirische benadering, als dusdanig zou beschouwen. Het was trouwens ook niet de bedoeling materiaal te verzamelen voor theoriebouw. Dit hoofdstuk vervult hoofdzakelijk de functie van status quaestionis. Er werd getracht een verantwoording te vinden voor de methodologische aanpak van de sociale controle in dit onderzoek. Hierop werd door voorgaand overzicht een voldoende antwoord verkregen. De verklaring van de sociale controle werd in geen enkele van de bestudeerde werken onderzocht. Hiermee wordt niet bedoeld dat er in die werken geen verklaring van de sociale controle gegeven wordt. Dit probleem werd hier niet gesteld. Deze vraag maakt het voorwerp uit van ons eigenlijk onderzoek. Tot nu toe is ons geen enkele syntese bekend die de methodologische implicaties van de verklaring van de sociale controle in de sociologie heeft aangepakt. Tot het vullen van deze lacune wil onderhavige studie bijdragen.

Ofschoon de hoofdfunctie van dit hoofdstuk bestond in het zoeken naar een verantwoording van onze eigenlijke probleemstelling, zoals die in vorig hoofdstuk werd geformuleerd, zijn er nog andere waardevolle resultaten aan dit overzicht verbonden.

Wij werden gekonfronteerd met een groot aantal definities van de sociale controle. Zomin als er steeds terminologische ondubbelzinnigheid bestond om hetzelfde fenomeen aan te duiden, zo werd met dezelfde term, i.c. sociale controle, een grote verscheidenheid van fenomenen aangeduid. Deze definities mag men nochtans niet op zich zien; zij moeten geplaatst worden binnen een reeks andere aanverwante begrippen, zoals sommige schrijvers doen. Wij gebruiken deze begrippen uitsluitend om het standpunt van de betrokken schrijver duidelijk te maken. Tot een explikatie willen we niet komen. Dit probleem wordt in het zesde hoofdstuk hernomen, waar een

definitie van de sociale controle een noodzakelijk instrument zal zijn.

Doorheen de literatuur vindt men vele middelen van sociale controle. Deze werden niet opgesomd of nader beschreven, tenzij wanneer zij een belangrijke functie in de definitie van de sociale controle vervullen. De verschillende middelen, die men bij de ene schrijver in groter aantal aanwezig ziet dan bij de ander, laten vermoeden dat men langs die weg niet tot een verklaring van de sociale controle komt. Ze zijn te groot in aantal en vooral *te verscheiden* om een algemeen geldende verklaring van het sociale-kontrolefenomeen te geven. Het gevaar van een financiële straf verklaart wel waarom men niet door de stoplichten rijdt wanneer er een politie-agent aanwezig is, maar verklaart dit niet meer wanneer er weinig of geen kans bestaat op deze wetsovertreding betrapt te worden. Het middel, dat in het ene geval controle bewerkt, doet dit niet meer in het andere geval. Een bepaald instrument kan op de ene plaats gebruikt worden voor controle, op de andere plaats is het een garantie om aan de controle te ontsnappen.

Een ander instrumentarium voor de socioloog vormen de types of vormen van sociale controle. Ook hiervan treft men naargelang van de verschillende criteria een grote verscheidenheid aan. Ter illustratie willen we verwijzen naar de erg verschillende typologieën van Gerth en Wright Mills, van Roucek en Warren en deze van Gurvitch. De typologie van Gerth en Wright Mills komt in die zin overeen met deze van Gurvitch dat in beide werken de types worden onderscheiden naargelang van de impact die ze hebben op het gedrag van de gecontroleerde groep of persoon. De terminologie en het aantal types zijn nochtans erg verschillend. De types van Gurvitch moet men zien in verband met zijn dieptesociologie. De types van Gerth en Wright Mills sluiten aan bij de traditionele grote categorieën van de controlemiddelen, zoals daar zijn „folkways”, mode, konventies, straffen, enz. Deze typologieën kan men dus niet steeds naast elkaar gebruiken, omdat het sociologisch uitgangspunt hier bepalend is. Het gebruik van typologieën zal later nog ter sprake komen.

Evenmin als er eenheid over de termen, de definitie en de typologie van de sociale controle bestaat, bestaat er een gelijke opvatting over de functies, de doeleinden of de gevolgen van de sociale controle. Men ontmoet de volgende uitdrukkingen; de afwijkende tendensen tegenwerken (T. Parsons), assimilatie en akkomodatie bereiken (E.J. Ross), konformiteit bereiken (G.C. Homans), individuele leden van de groep beïnvloeden (A.M. Rose), konformiteit van alle leden met de normen en patronen van de groep (F.F. Lee), enz. Men zou deze reeks nog met een groot aantal andere uitdrukkingen kunnen aanvullen. De meest belangrijke verschillen werden hier enkel geïllustreerd.

Een strekking die men bij bepaalde sociologen sterk beklemtoond vindt, is de noodzakelijkheid om de sociale controle steeds te bestuderen in verband met de afwijking. Roger Nett, David J. Bordua en Albert K. Cohen werken duidelijk in deze richting. Deze band van de sociale controle met het afwij-

kend gedrag wordt in sommige gevallen zo ruim uitgebreid dat de sociale controle wel geen verzamelnaam wordt voor alle sociale processen maar dat de controle toch door alle mogelijke sociale processen speelt. Homans stelt het zelfs zo, dat hij geen enkele nieuwe gedragsvorm vindt door het gebruik van het sociale-kontrolebegrip. De meest belangrijke functie vervult de sociale controle in het systeemdenken. Dit is o.a. het geval bij Nadel, Parsons, Smelser en Buckley. Bij deze vier schrijvers treft men de „feedback”-idee aan, de cybernetische kringloop. De controle vormt hierin een noodzakelijk bestanddeel om het systeem in stand te houden. Ook in het aktionalisme verschijnt de sociale controle als een onverstaanbaar fenomeen, indien hij los van het gehele sociale handelen wordt gezien. Elk sociaal handelen gaat gepaard met sociale controle en zingeving. De controle verifieert niet enkel of de handeling in overeenstemming is met de bedoeling, maar hij oriënteert vlg. Touraine ook het handelen.

Een laatste opmerking nog omtrent de sterk sociaal-psychologische inslag van werken die sociologische werken worden genoemd. Zulke strekking treft men veel aan bij hen die zich in het spoor van Cooley plaatsen. Deze onderzoekers wijden meer aandacht aan de vraag hoe de persoonlijkheid door de sociale controle gevormd wordt dan wel hoe het groepsgedrag onder invloed van de sociale controle gevormd wordt. Dit kenmerk is zeker een belangrijk facet van de studie van de sociale controle, maar valt in feite buiten de specifieke opdracht van de socioloog.

Door dit kontakt met de sociologische literatuur over de sociale controle werden een aantal van onze doelstellingen gelegitimeerd. Belangrijk is dat we een verantwoording vonden om ons onderzoek te beperken tot de methodologische implicaties van de studie van de sociale controle, daar hierover — bij ons weten — nog geen syntese verschenen is. Wanneer we de werken naar hun methodologische aspecten willen beoordelen, zijn we gedwongen het nodige instrumentarium te leveren om dit werk naar behoren te kunnen uitvoeren. Dat is de opzet van het volgende hoofdstuk.

HOOFDSTUK III

DE METODOLOGISCHE EISEN VAN DE WETENSCHAPPELIJKE VERKLARING IN HET ALGEMEEN EN VAN DE SOCIALE KONTROLE IN HET BIEZONDER

De algemene methodologie of de wetenschapsfilosofie, zoals ze in het Engels ook genoemd wordt, is lange tijd het domein geweest waar bijna uitsluitend de filosoof zich thuisvoelde. Het lag ook meer voor de hand dat de wijsgeren de algemene methodologie bestudeerden dan wel de andere wetenschappelijke onderzoekers, die veel meer gericht waren op het vergaren van kennis in hun eigen domein dan wel op de manier waarop kennis in het algemeen verantwoord kan verkregen worden. De logika was en is immers een vertrouwd domein voor de wijsgeer en de algemene methodologie maakt een voortdurend gebruik van de logika. In de opvatting van J.M. Bocheński is ze zelfs een deel van de logika (1).

Bovenstaande beschouwingen impliceren echter niet dat de methodologie een vergeten domein was in de wetenschap. Van bij de aanvang treft men bij de beoefenaars van de sociologie een methodologische belangstelling aan (2). Reeds in zijn doktoraal proefschrift „De la division du travail social” geeft Durkheim uitdrukking aan zijn methodologische opvattingen (3), die hij meer expliciteert in 1895 in „Les règles de la méthode sociologique”. De interesse van de baanbrekers van de sociologie ging daarenboven eerder naar de onderzoekslogika dan naar onderzoekstechnieken, meent Scheuck samen met R. König (4).

De sociologie is zoals de natuurkunde en de scheikunde een empirische wetenschap en is in die hoedanigheid dan ook onderworpen aan de eisen van de algemene methodologie, zoals de natuurkunde en de scheikunde aan deze eisen moeten voldoen. Daarom gaat in dit hoofdstuk onze aandacht bijzonder naar deze algemene methodologie uit. Het is trouwens zo dat de wetenschapsfilosofie zich meer heeft bevrijd van de partikuliere noden van een bepaalde wetenschap en haar veronderstellingen meestal vooraf expliciteerde, terwijl men dit bij wetenschappelijke onderzoekers niet altijd kan aantreffen. Het vraagt geen betoog de verschillen aan te tonen tussen de methodologische eisen geformuleerd door E. Durkheim en M. Weber (5). De filosoof, die zich

- (1) BOCHENSKI, J.M., *op. cit.*, p. 21.
- (2) SCHEUCK, E.K., „Methoden”, in KOENIG, R., *Soziologie*. Frankfurt am Main, Fischer Bücherei, 1962 (1958), p. 184.
- (3) DURKHEIM, E., *De la division du travail social*. Paris, Presses Universitaires de France, 1960 (1893). Voornamelijk pp. XXXVII-XLIV.
- (4) SCHEUCK, E.K., *op. cit.*, p. 185.
- (5) Een goed overzicht hiervan wordt gegeven door ZIJDERVELD, A.C., *Institutionalisering*. Hilversum-Antwerpen, Paul Brand, 1966, p. 65-104.

bezighoudt met de algemene metodologie, zal zich op een abstrakter niveau bewegen dan de wetenschappelijke navorser, die een bepaalde theorie aanleeft. Daarom zal in deze korte beschrijving van de methodologische eisen van de wetenschappelijke verklaring vooral beroep worden gedaan op de werken van wetenschapsfilosofen, zonder echter het oordeel van wetenschappelijke onderzoekers te negeren.

De reden van deze tamelijk uitgebreide uiteenzetting ligt echter niet in dit algemeen wetenschappelijk belang, zoals zojuist betoogd werd, maar wel in de eigen aard van deze studie, zoals in de probleemstelling (hoofdstuk I) reeds duidelijk geformuleerd werd. Dit onderzoek wil nl. een historisch wetenschapskritische beschrijving geven van de verklaring van de sociale controle en anderzijds een poging ondernemen om de grondslagen te vinden voor de sociologische verklaring van de sociale controle. Een algemeen methodologisch inzicht kan hier verhelderend werken. Naast deze algemene methodologische eisen zal in een tweede deel van dit hoofdstuk de weg worden beschreven die door ons zal gevolgd worden bij de wetenschapskritische analyse.

§ 1. Wat is wetenschappelijke verklaring ?

Drie problemen zullen in deze paragraaf behandeld worden : 1) wat is wetenschap, 2) wat is verklaren en 3) welke soorten verklaringen onderscheidt men hoofdzakelijk in de metodologie ?

Met deze behandeling willen wij slechts een aantal begrippen bepalen. Het geheel vormt enkel een werkinstrument voor het eigenlijke onderzoeksvoorwerp.

1. WAT IS WETENSCHAP ?

Voor een aantal wetenschappelijke onderzoekers is er misschien geen enkele vraag die zo banaal klinkt als „Wat is wetenschap ? ” Men krijgt soms de indruk dat men door deze vraag de rangorde der problemen op haar kop zet. Waarom immers zou men juist moeten weten wat wetenschap is, wanneer er een wetenschappelijke bedrijvigheid bestaat die voortdurend belangrijke vruchten afwerpt ? De navorser heeft trouwens steeds een impliciete kennis van wat wetenschap is. Is dit niet voldoende om wetenschappelijk werk te verrichten ? Gezien de resultaten die sommige wetenschappen bereikt hebben, zou men deze vraag positief kunnen beantwoorden.

Met het groeien van het belang der sociale wetenschappen zijn er nochtans spanningen ontstaan binnen de wetenschappelijke wereld. Aan de ene kant had men de vertegenwoordigers van de jonge sociale wetenschappen en aan de andere kant de verdedigers van de gevestigde natuurkundige weten-

schappen. Dat de eersten zich niet volledig erkend voelden door de tweeden, blijkt wel voldoende uit de diverse vergelijkingen tussen sociale en natuurkundige wetenschappen (6). De titel „Are the social sciences really inferior?” boven een artikel van F. Machlup is voor deze spanning wel symptomatisch (7). In deze vergelijkingen worden de natuurkundige wetenschappen gebruikt als het prototype van de wetenschap, waaraan de waarde van de sociale wetenschappen als wetenschap wordt afgemeten. Deze werkwijze wordt echter niet door alle metodologen aanvaard, tenminste wanneer deze zich niet op een naturalistisch standpunt plaatsen (8). Het is dan ook nuttig uit te zien naar andere criteria om te bepalen wat wetenschap is. Deze vindt men eerder bij zuivere metodologen dan bij wetenschappelijke onderzoekers die zich op een bepaalde discipline toeleggen.

De wijsgeer J.M. Bocheński onderscheidt twee verschillende manieren om de wetenschap te benaderen. Vanuit subjectief standpunt is de wetenschap een „systematisch weten”. Dit is m.a.w. een individuele vaardigheid waardoor men iets van een bepaald kennisdomein systematisch kent. Vanuit objectief standpunt is de wetenschap vlg. Bocheński „een samenhang van objectieve zinnen”. Hieraan kent hij drie kenmerken toe. De wetenschap is op de eerste plaats een „*systematisch geordend geheel van objectieve zinnen*”. Ten tweede moeten de objectieve zinnen minstens *door iemand gekend zijn*; het moeten feitelijk gevormde zinnen zijn. En als derde kenmerk heeft de wetenschap een sociale dimensie. De objectieve zinnen moeten in tekens uitgedrukt worden zodat ze *princiepelijk toegankelijk* zijn voor anderen (9).

Q. Gibson noemt vijf kenmerken om de wetenschap te definiëren: *de abstraktie, de algemeenheid, vertrouwen in de empirische tekenen, etische neutraliteit en objectiviteit*. De abstraktie is het proces waarbij men eigenschappen en relaties aan dingen toewijst. De andere kenmerken lijken ons duidelijk genoeg te zijn om geen nadere omschrijving meer te behoeven (10).

Op een totaal andere wijze pakt K.R. Popper het probleem aan. Aan de basis van zijn opvatting ligt dat de inductie om logische redenen moet verworpen worden (11). Hij gaat zelfs nog verder: de voornaamste reden

- (6) B.v. GIBSON, Q., *The logic of social enquiry*. London, Routledge and Kegan Paul, 1963, chapters I-VII.
KAUFMANN, F., *Methodology of the social sciences*. London, Oxford University Press, 1944, Chapters X and XIII.
- (7) NAGEL, E., *The structure of science. Problems in the logic of scientific explanation*. London, Routledge and Kegan Paul, 1961, p. 485.
ZETTERBERG, H.L., *op. cit.*, p. 9-14.
- (8) MACHLUP, F., „Are the social sciences really inferior?” in NATANSON, M., ed., *Philosophy of the social sciences*. New York, Random House, 1963, p. 158-180.
- (9) Zie hoofdstuk I, voetnoot 13.
- (10) BOCHENSKI, J.M., *op. cit.*, p. 21-23.
- (11) GIBSON, Q., *op. cit.*, p. 3.
- (12) POPPER, K.R., *op. cit.*, p. 27.

waarom hij de inductie verwerpt is het feit dat zij niet in staat is een bruikbaar onderscheidingscriterium te geven tussen de empirische wetenschappen enerzijds en de matematika, logika en metafysische systemen anderzijds (12). Popper noemt dit het demarkatieprobleem. Nu, vermits Popper de inductie niet aanvaardt, is het in zijn opvatting ook niet mogelijk theorieën empirisch te verifiëren. Dit veronderstelt trouwens dat men uit singuliere proposities universele besluiten trekt; wat niet logisch is. Het is nochtans wel mogelijk theorieën te testen en – zo nodig – te falsifiëren. Het demarkatiecriterium ligt dus in de mogelijkheid een empirisch wetenschappelijk systeem door de ervaring te verwerpen (13). Dit is één van de eisen waaraan volgens Popper de wetenschap moet voldoen. Als andere voorwaarden stelt hij dat de empirische wetenschap *syntetisch* moet zijn, m.a.w. ze moet een mogelijke wereld voorstellen, en dat ze een systeem moet zijn, onderscheiden van andere systemen, dat onze ervaringswereld voorstelt (14). Voegen we hier onmiddellijk aan toe dat door „empirische wetenschap” hetzelfde als „wetenschap” bedoeld wordt.

Het standpunt van Popper wordt niet overal aanvaard. Dit merkt men duidelijk uit de vele opmerkingen waarin hij reageert tegen de verdedigers van de inductie, zoals H. Reichenbach, R. Carnap, L. Wittgenstein en M. Schlick. J. Rex kan de stelling van Popper evenmin bijtreden. Hij meent dat deze voorwaarde van falsifieerbaarheid zo hoog ligt, dat zelfs de natuurkunde er niet aan kan voldoen. Dat de sociologie dit niveau niet bereikt, is dan ook niet verwonderlijk; sociale feiten zijn immers nog meer veranderlijk dan natuurkundige feiten. Volgens sommigen moeten sociologische wetten zelfs in betrekking met een bepaalde cultuur gezien worden. Rex besluit dat, wanneer men van de sociologie zou eisen dat ze zoals de natuurkunde een systeem van empirisch falsifieerbare wetten zou moeten bereiken, de sociologie nog lang geen wetenschap is. Een jonge wetenschap zoals de sociologie moet eerst beginnen met het formuleren van hypotesen, meent hij (15). Deze verhouding sociologie-natuurwetenschap wordt dadelijk hernomen.

Het standpunt van Bocheński wekt enkele kritische reflecties op. Centraal stelt hij dat het gaat om een systeem van objectieve zinnen, die door uitwendige tekenen principieel kunnen gekend worden en ook gekend zijn. Hij schrijft: „Objectief opgevat is wetenschap niet een weten, maar een samenhang van objectieve zinnen” (16). En vroeger: „Weten heeft altijd een *voorwerp*: dat *wat* men weet. En dit voorwerp is immers een *zaakverband*”. Verder vermeldt hij dat: „... het zaakverband in *zinnen* (wordt) uitgebeeld. ... Pas zinnen vormen dus weten” (17). In het eerste deel van de definitie

(12) *Ibidem*, p. 34.

(13) *Ibidem*, p. 40-41.

(14) *Ibidem*, p. 39.

(15) REX, J., *op. cit.*, p. 18-22.

(16) BOCHENSKI, J.M., *op. cit.*, p. 22.

(17) *Ibidem*, p. 13-14.

gaat het niet om een zaakverband, in het tweede deel wel. Dit lijkt ons wel wat kontradiktair. Waarschijnlijk mag men deze definitie niet zo strikt interpreteren. De uitdrukking „... is wetenschap, niet een weten” wordt hier blijkbaar gebruikt om de objektieve wetenschap niet gelijk te schakelen met de subjektieve wetenschap. Het gaat hier om de wetenschap als wetenschap en niet om de kennis van een bepaalde wetenschap; die noemt Bocheński de subjektieve wetenschap. In de opvatting van Bocheński zal de objektieve zin dan ook waar of vals kunnen zijn. Een zin is volgens hem waar, indien het eraan beantwoordend zaakverband bestaat, en vals, wanneer dit zaakverband niet bestaat (18).

Popper onderscheidt zich van Bocheński en Gibson door zijn positie-keuze voor een bepaalde wetenschappelijke methode, nl. de deductieve. Stelt men zich op dit strikt logisch standpunt, dan bestaat echter het gevaar dat men een groot aantal resultaten, die men nu wetenschappelijk noemt, dit predikaat moet ontnemen. Gibson van zijn kant stelt zich op een zuiver konventioneel vlak. Hij noemt wetenschap een geheel van kenmerken die men gewoonlijk aan de wetenschap toewijst, en laat zich hierbij vooral inspireren door de natuurkundige wetenschappen, zodat bepaalde disciplines, zoals b.v. de geschiedenis, moeilijk als wetenschap kunnen beschouwd worden.

Om al deze redenen opteren wij hier voor de definitie van J.M. Bocheński, die zich hoofdzakelijk op een kenteoretisch standpunt plaatst. Elke wetenschap wil ware uitspraken formuleren (19). In navolging van Bocheński wordt wetenschap hier dan ook gedefinieerd: een wetenschap is een systeem van objektieve zinnen, die door uitwendige tekenen principieel kunnen gekend worden en feitelijk gekend zijn.

Wij willen uitdrukkelijk de aandacht trekken op de impliciete aanvaarding van de vooruitgang van de wetenschap in deze definitie. Een wetenschap bestaat slechts uit objektieve zinnen, en handelt dus over feitelijke zaakverbanden. Dat geheel van feitelijke zaakverbanden is geen onveranderlijk geheel. De mogelijke zaakverbanden kunnen door verder onderzoek feitelijke zaakverbanden worden.

In vergelijking met de definitie van Popper is er binnen deze definitie wel een plaats voor de sociologie. In de sociologie treft men alle hier gestelde eisen aan. Waarschijnlijk kan men nog niet spreken van een systeem van *alle* objektieve zinnen, ofschoon er wel vertegenwoordigers van deze strekking in de sociologie aanwezig zijn (20), maar dan bestaan er toch zeker reeds een *aantal afzonderlijke* systemen van objektieve zinnen binnen de sociologie.

De sociologie en de natuurkunde zijn beide wetenschappen, maar worden op een verschillende manier gewaardeerd. F. Machlup heeft naar de

(18) *Ibidem*, p. 16.

(19) *Ibidem*, p. 17.

(20) REX, J., *op. cit.*, p. 22.

objektieve gronden gezocht voor deze differentiële waardering van de sociale en de natuurkundige wetenschappen (21). Hij komt tot de konklusie dat op het vlak van de onveranderlijkheid van de observaties, de verifieerbaarheid der hypotesen en het bezit van numerieke konstanten de sociale wetenschappen ondergeschikt zijn aan de natuurkundige. De hogere veranderlijkheid der observaties is een gevolg van het groter aantal relevante factoren waarmee in de sociale werkelijkheid moet rekening gehouden worden (22). Dezelfde reden ligt aan de basis van de moeilijker verifieerbaarheid der hypotesen. Daarbij moet men dan nog het gebrek aan experimenten voegen (23). Konstanten, dit zijn „onveranderlijke cijfers die onveranderlijke relaties uitdrukken tussen meetbare grootheden”, werden in de sociale wetenschappen nooit bereikt (24). Wat betreft de objectiviteit van de verklaringen en de observaties, de exactheid van de bevindingen, de meetbaarheid van de fenomenen en de voorspelbaarheid van toekomstige verschijnselen, moeten de sociale voor de natuurkundige wetenschappen niet onderdoen. De voorspelbaarheid in de natuurkundige wetenschappen is wel iets groter, maar zij kunnen evengoed falen als de sociale wetenschappen. Deze vergelijking voor alle sociale wetenschappen gelijkschakelen is echter niet verantwoord. De schrijver, zelf econoom, baseert zich zeer op de sterke positie van de economie. Nu mag men o.i. deze stellingen van Machlup ook wel voor de sociologie onderschrijven. Er moet nochtans enig voorbehoud gemaakt worden voor de exactheid van de bevindingen. Machlup noemt dit : „... de mogelijkheid om een theoretisch systeem van geïdealizeerde modellen te konstrueren, dat abstrakte konstrukties van variabelen en relaties tussen variabelen bevat, waaruit de meeste of alle proposities betreffende partikuliere verbanden kunnen gededuceerd worden”. Dit bezit de economie wel en de biologie niet, aldus Machlup (25). Buiten enkele uitzonderingen, waaronder de theoretische konstrukties door Parsons, bevat de sociologie zulke abstrakte konstrukties niet.

Bij de interpretatie van de onderzoeksresultaten over de sociale controle zal met deze vereisten moeten rekening gehouden worden. De volgende vraag lijkt ons dan ook belangrijk voor het latere onderzoek : bewegen de sociologen zich op het hypotetische vlak, of/en bereiken zij feitelijke zaakverbanden ? De weg waarlangs men naar deze zaakverbanden kan speuren, vormt het volgende probleem : de methodologie.

(21) MACHLUP, F., *op. cit.*, p. 158-180.

(22) *Ibidem*, p. 161.

(23) *Ibidem*, p. 167.

(24) *Ibidem*, p. 170.

(25) *Ibidem*, p. 168.

2. DE WETENSCHAPPELIJKE VERKLARING

H. Rickert maakte, in navolging van Windelband, het onderscheid tussen generalizerende of nomotetische wetenschappen en individualizerende of ideografische wetenschappen. De wetenschappen die de natuur tot voorwerp hebben, behoren in zijn visie tot de generalizerende, en de wetenschappen die de cultuur tot objekt hebben, tot de individualizerende wetenschappen (26). Kaufmann meent dat dit onderscheid te scherp getrokken is. Fysische feiten kunnen vlg. hem ook in een individualizerende wetenschap behandeld worden, en sociale feiten in een generalizerende wetenschap (27). De sociologie in één van de twee categorieën te plaatsen lijkt ons evenmin juist (28). Ofschoon de sociologie tracht wetten te vinden, stijgt zij in bepaalde facetten van het sociale leven niet boven de beschrijving van partikuliere verschijnselen uit, die nog niet kunnen veralgemeend worden. Daar de sociologie zich op dit dubbele vlak beweegt, zal het ook verhelderend zijn het begrip 'wetenschappelijke verklaring' vanuit zuiver methodologisch standpunt toe te lichten.

Wij willen hier twee problemen behandelen. Op de eerste plaats wat de wetenschappelijke verklaring is, en ten tweede welke methodologische aspecten de wetenschappelijke verklaring heeft.

A. Definitie

Wetenschap en verklaring zijn geen komplementaire begrippen in de hoger gegeven definitie van wetenschap. Elke wetenschap is niet verklarend. Er zijn ook overwegend beschrijvende wetenschappen, zoals de geschiedenis (dit wordt niet door alle historici aanvaard, b.v. M. Weber), of minstens bepaalde delen van een wetenschap die zuiver beschrijvend zijn, zoals men veel studie-objekten aantreft in de sociologie. Dit neemt niet weg dat „systematische en verantwoorde verklaringen” geven het belangrijkste doel van de wetenschap is (29). De wetenschappelijke verklaring is dus een bijkomend probleem, dat nog beantwoord moet worden.

Een definitie van het begrip „wetenschappelijke verklaring” beperkt zich in de methodologische literatuur dikwijls tot een bepaalde vorm van wetenschappelijke verklaring. Zo bepaalt K. Popper de *causale* verklaring als een deductie (30). Bocheński noemt de regressieve reductie een verklaring, in

(26) *Ibidem*, p. 160.

(27) KAUFMANN, F., *op. cit.*, p. 178.

(28) Zie hiervoor ook de analyse door REX, J., *op. cit.*, p. 1-26.

(29) NAGEL, E., *op. cit.*, p. 15.

(30) POPPER, K., *op. cit.*, p. 59.

tegenstelling met de progressieve reductie, die hij verifikatie noemt (31).

C. Hempel en E. Nagel definiëren de wetenschappelijke verklaring eenvoudig als het beantwoorden van de vraag „waarom ?” (32). Op een andere plaats omschrijft Hempel het scherper met de volgende woorden : „De verklaring van een fenomeen, . . . bestaat in zijn subsumptie (33) onder wetten en onder een theorie” (34). Popper, Hempel en Nagel leggen in hun definitie duidelijk de nadruk op het zoeken naar de oorzaken in de wetenschappelijke verklaring. Bocheński verdedigt een gelijkaardige stelling, zoals uit de kontekst blijkt. Dit leidt ons tot de vraag : is elke wetenschappelijke verklaring een zoeken naar causaliteit ?

A. Kaplan verwerpt deze stelling in zijn uiteenzetting „Noncausal explanation”, gehouden in 1964, waarin hij vijf vormen van niet-causale verklaring behandelt, nl. de taxonomie, de matematische relaties, de statistische verklaring, tijdelijke wetten en de doelgerichte verklaring (35). In hetzelfde jaar geeft hij zijn werk „The conduct of inquiry” uit. Hierin maakt hij een onderscheid tussen semantische en wetenschappelijke verklaring. De semantische verklaring bestaat in het duidelijk maken van de betekenis van woorden of andere symbolen (36). De andere verklaringen noemt hij wetenschappelijke. De wetenschappelijke verklaring beperkt hij in dit boek niet — evenmin als in zijn lezing — tot het geven van causale verbanden. „An explanation may be said to be a concatenated description. It does its work, not by invoking beyond what might be described, but by putting one fact or law into relation with others. . . . We see why something happens when we see better. . . . just what does happen” (37). Het doel van de verklaring is iets verstaanbaar maken. Kaplan baseert zich hierbij op de etymologie van het woord „explain”, dat betekent iets effen maken. Daarom is het dan ook aanvaardbaar dat A. Kaplan het oorzakelijkheidsverband verwerpt „als het enige principe” om de dingen „verstaanbaar te maken of van een verklaring te voorzien” (38).

(31) BOCHENSKI, J.M., *op. cit.*, p. 126.

(32) HEMPEL, C.G., „Studies in the logic of explanation”, in HEMPEL, C.G., *Aspects of scientific explanation*. New York, The Free Press, 1965, p. 245.

HEMPEL, C.G., „Aspects of scientific explanation”, in HEMPEL, C.G., *op. cit.*, p. 334.

NAGEL, E., *op. cit.*, p. 15.

(33) LALANDE, A., *Vocabulaire technique et critique de la philosophie*. Paris P.U.F., 1962, (9e édition), p. 1056. „Subsumer . . . ; considérer un fait comme l'application d'une loi”.

(34) HEMPEL, C.G., „Studies in the logic of explanation”, *op. cit.*, p. 264.

(35) KAPLAN, A., „Noncausal explanation”, in LERNER, D., ed., *Cause and Effect*. New York, The Free Press, 1965, p. 145-155.

(36) KAPLAN, A., *The Conduct of Inquiry. Methodology for Behavioral Sciences*. San Francisco, Chandler Publishing Company, 1964, p. 327.

(37) *Ibidem*, p. 326-329.

(38) KAPLAN, A., „Noncausal explanation”, *op. cit.*, p. 147-148.

In deze korte schets treft men dus twee strekkingen aan: een eerste categorie schrijvers ziet het opsporen van de oorzaken van een fenomeen als de typische eigenschap van de wetenschappelijke verklaring, en A. Kaplan van zijn kant vertrekt vanuit de etymologische interpretatie van het begrip „verklaring” en acht een beschrijving van de relaties tussen feiten en/of wetten reeds voldoende om een wetenschappelijke verklaring te hebben. Een keuze tussen deze twee strekkingen die belangrijke methodologische gevolgen heeft, kan niet op logische gronden verdedigd worden. De konventie is het enige dat de keuze kan bepalen. Wanneer hier bepaald wordt dat de wetenschappelijke verklaring de oorzaken van de verschijnselen geeft, dan impliceert dit niet dat een beschrijving buiten de wetenschap zou vallen. Er wordt enkel uitdrukking gegeven aan het feit dat deze beschrijving nog niet het niveau heeft bereikt van het uiteindelijke doel van de wetenschap, nl. het opsporen van oorzakelijke verbanden.

De mogelijkheid tot het opsporen van oorzakelijke verbanden wordt door sommige wijsgeren wel eens in vraag gesteld. Het uitgangspunt van deze schrijvers ligt in hun beperkte opvatting van het begrip „oorzakelijkheid”. Volgens deze stelling kan men enkel een antwoord geven op de vraag „waarom?”, wanneer het mogelijk is de absolute of logische noodzakelijkheid tussen oorzaak en gevolg aan te tonen. Dit is onmogelijk, menen zij. De wetenschap levert slechts een antwoord op de vraag „hoe?”, ze geeft dus slechts een beschrijving, en niet een verklaring (39).

K. Popper sluit deze vraag naar de oorzakelijkheid uit als een metafysisch probleem, dat niet tot de wetenschap behoort. Methodologisch stelt hij echter dat de onderzoeker moet zoeken naar universele wetten en coherente theoretische systemen, en zo mogelijk causale verklaringen moet geven (40). Bocheński daarentegen maakt een onderscheid tussen het ontologische en het fenomenistisch begrip van oorzakelijkheid. De ontologische opvatting meent dat de onderzoeker kan vaststellen of *X* de bewerkte *is* van het verschijnsel *Y*. De fenomenistische strekking doet slechts uitspraak over de waargenomen verschijnselen. Men beperkt zich hier dus tot het opsporen van verbanden tussen de verschijnselen. Nochtans, merkt Bocheński op, spreekt men ook in deze strekking van causale verklaringen. De oorzaak moet dan aan de volgende voorwaarden voldoen: 1) het moet „een voldoende voorwaarde zijn die 2) in tijdsorde aan het veroorzaakte voorafgaat of minstens ermee gelijk-

(39) HOBSON, E.W., *The Domain of Natural Science*. London, 1923, p. 81-82, gecit. door NAGEL, E., *op. cit.*, p. 26-27.

(40) POPPER, K.R., *op. cit.*, p. 60-61.

tijdig is en bovendien 3) ermee in bepaalde ruimtelijke betrekking staat" (41). Deze omschrijving is echter zo vaag dat moderne metodologen enkel van voorwaarden spreken, besluit Bocheński (42).

Nagel drukt in het kader van het Hayden Colloquium (1960-1961) de idee uit dat er geen „enige verklaring" van de term 'oorzaak' is. Hij vertrekt vanuit de vaststelling dat het begrip 'oorzaak' niet eenzinnig wordt gebruikt. Daarom moet men het begrip trachten te omschrijven vanuit zijn kontekst. Ter illustratie doet hij beroep op de bepaling van oorzaak als : de voorwaarden die voldoende en/of noodzakelijk zijn en tijd-ruimtelijk met elkaar verbonden om de gevolgen te kenmerken. Terecht waarschuwt Nagel voor de moeilijkheden die deze formulering meebrengt. Men spreekt dikwijls van een voldoende voorwaarde, wanneer men slechts één voorwaarde expliciet noemt en er vele impliciet veronderstelt. Om de tijd-ruimtelijke nabijheid te definiëren bestaan er geen precieze criteria, merkt hij verder op. En wat de noodzakelijkheid van een voorwaarde betreft, komt deze eerder als toevallig dan als absoluut noodzakelijk voor. Men beperkt zijn observatie dikwijls tot een partiële oorzaak om deze konstatering te veralgemenen voor de gehele zaak (43).

Terwille van de metodologische gevolgen die de omschrijving van het begrip 'oorzaak' heeft, moeten we er een definitie van geven. Zoals in de probleemstelling reeds werd betoogd, stellen wij ons niet op een naturalistisch, doch wel op een zuiver logisch standpunt. Dit wettigt de mogelijkheid een logisch sluitende omschrijving te geven van oorzakelijke verbanden, terwijl het zeer lastig is om deze verbanden in de werkelijkheid op te sporen om reden van de complexiteit van het onderzochte object en/of de beperktheid van de onderzoekstechnieken.

Daar hier enkel het metodologische aspect wordt behandeld, onthouden wij ons van de diverse wijsgerige opvattingen die doorheen de geschiedenis over de term 'oorzaak' verspreid zijn (44). En om dezelfde reden willen wij geen epistemologische uitspraak doen zoals Bocheński de ontologische en de fenomenistische opvatting van het begrip 'oorzaak' onderscheidt (45).

(41) E. Nagel stelt behalve deze voorwaarden nog enkele andere eisen wanneer hij de causale wet behandelt, nl. het moet een onveranderlijke en uniforme relatie zijn ; de oorzaak moet ook een noodzakelijke voorwaarde zijn voor het verklaarde verschijnsel. Cfr. NAGEL, E., *op. cit.*, p. 74.

(42) BOCHENSKI, J.M., *op. cit.*, p. 142-144.
G.J. Kruyer b.v. definieert de oorzaak met behulp van voorwaarden.
Cfr. KRUYER, G.J., *Observeren en redeneren. Een inleiding tot de kennisvorming in de sociologie*. Meppel, Boom en Zoon, 1959, p. 55.

(43) NAGEL, E., „Types of causal explanation in science", in LERNER, D., ed., *Cause and Effect*. New York. The Free Press, 1965, p. 17-21. Dezelfde veronderstelling stelt C. Hempel vast in de deductief-nomologische verklaring. Cfr. HEMPEL, C.G., „Aspects of scientific explanation", *op. cit.*, p. 348.

(44) LALANDE, A., *op. cit.*, p. 126-132.

(45) BOCHENSKI, J.M., *op. cit.*, p. 142-143.

De oorzaak wordt in deze studie beschouwd als een geheel van voorwaarden die aan de basis liggen van het veroorzaakte gevolg. Zoals hiervoor reeds beschreven werd, wordt deze opvatting overgenomen van J. Bocheński, E. Nagel, M. Cohen en W.P. McEwen (46).

Men onderscheidt in de literatuur drie belangrijke soorten voorwaarden: de voldoende, de noodzakelijke en de voldoende-en-noodzakelijke voorwaarden. Een voldoende voorwaarde kan men logistisch uitdrukken met $p \supset q$, de waarheid van p is voldoende voor de waarheid van q . De noodzakelijke voorwaarde wordt $q \supset p$ uitgedrukt, m.a.w. enkel indien p waar is, is q waar. De voldoende-en-noodzakelijke voorwaarde — indien en slechts indien p waar is, is q waar — wordt symbolisch uitgedrukt met $p \supset q, \sim p \supset \sim q$ (47). Merk nochtans op dat de waarheid van p steeds aan de basis van q ligt. E. Nagel en H.A. Simon noemen dit het asymmetrische karakter van de oorzakelijke relatie (48).

Daarenboven moeten de verklaarde feiten in een tijdelijke en ruimtelijke nabijheid liggen. De hoegrootheid van deze nabijheid wordt nergens omschreven. Zowel de eerste drie voorwaarden als de laatste twee vormen hier een formeel bruikbaar kader, maar stellen voor de praktische uitwerking heel wat problemen, zoals E. Nagel terecht opmerkte (49).

B. *De methodologische aspecten van de wetenschappelijke verklaring*

Op methodologisch vlak is er wat betreft de wetenschappelijke verklaring een grote diversiteit van benaderingswegen ontwikkeld. Nochtans zijn de wijsgeren er nog niet in geslaagd buiten de deductieve methode, die reeds door Aristoteles ontwikkeld werd, een andere methode logisch te funderen (50). Om deze reden wordt hier meer aandacht besteed aan deze methode dan aan de andere, ook al hebben de moderne wetenschappen meer gebruik gemaakt van andere methoden dan de deductieve (51). Deze methode is de enige die logisch houdbaar is.

(46) McEWEN, W.P., *The problem of social-scientific knowledge*. Totowa, The Bedminster Press, 1963, p. 332.

(47) AMBROSE, A., and LAZEROWITZ, M., *Fundamentals of Symbolic Logic*. New York, Holt, Rinehart and Winston, Inc., 1962, p. 82-84.

(48) NAGEL, E., *The structure of science*, op cit., p. 74.
SIMON, H.A., „Causal ordering and identifiability” in LERNER, D., ed., *Cause and effect*. New York, The Free Press, 1965, p. 158.

(49) Cfr. Hoofdstuk III, voetnoot 43.

(50) BOCHENSKI, J.M., op cit., p. 94.

(51) De termen gebruikt door Bocheński en Hempel geven beter de inhoud weer, zoals later zal blijken. Bocheński spreekt van de „axiomatische” methode (Cfr. BOCHENSKI, J.M., op cit., p. 91-124). Hempel noemt haar de deductief-nomologische methode (Cfr. HEMPEL, C.G., „Aspects of scientific explanation”, op cit., p. 335-376).

1. Het algemeen schema : de deductief-nomologische methode.

De deductief-nomologische methode — om de terminologie van C. Hempel te gebruiken — wordt op dezelfde manier opgebouwd als de deductie en het syllogisme in de logika. De deductief-nomologische methode is langs die weg ook rechtstreeks onderworpen aan de logika. De uiteenzetting zal hier echter beperkt blijven tot de metodologische implicaties van deze methode, omdat de logika hier slechts een instrument is.

Men kan de deductief-nomologische methode niet beter samenvatten dan K. Popper het deed met de volgende woorden : „Een *causale verklaring* van een verschijnsel geven betekent dat men door middel van één of meer *universele wetten* samen met zekere singuliere proposities, die samen de *initiale voorwaarden* of de premissen van de deductie vormen, een propositie deduceert die dit verschijnsel beschrijft” (52). Schematisch kan men dit naar analogie met het schema van C. Hempel voorstellen (53) :

$$\begin{array}{c} V_1, V_2, \dots V_n \\ W_1, W_2, \dots W_n \\ \hline E \end{array}$$

$V_1, V_2, \dots V_n$ vormen in dit schema de singuliere proposities, en $W_1, W_2, \dots W_n$ vormen de universele wetten. Beide maken samen het *explanans* uit. E is het *explanandum*, of het verschijnsel dat moet verklaard worden. Zowel Popper als Hempel menen volgens deze redenering de oorzaak van het te verklaren feit te achterhalen in een wet.

Om een juiste verklaring te krijgen stelt Hempel een viertal eisen, die impliciet in de definitie van Popper besloten liggen (54). De logische eisen zijn drievoudig. Op de eerste plaats moet het explanandum een logisch gevolg zijn van het explanans. In tweede instantie moet het explanans een algemene wet bevatten waaruit het explanandum kan afgeleid worden. Hempel eist echter niet dat er steeds een singuliere propositie in de explanans is (55). Op de derde plaats moet het explanans in principe testbaar zijn. De vierde en laatste voorwaarde is een empirische (56) : de proposities van de explanans moeten waar zijn.

Moeten in een gewone deductief-nomologische verklaring de proposities van de explanans waar zijn, in een potentiële deductief-nomologische verkla-

(52) POPPER, K.R., *op. cit.*, p. 59.

(53) HEMPEL, C.G., „Studies in the logic of explanation”, *op. cit.*, p. 249.

(54) *Ibidem*, p. 247-249.

(55) Nagel meent echter dat het noodzakelijk is een initiale voorwaarde te vermijden (Cfr. NAGEL, E., *The structure of science*, *op. cit.*, p. 32).

(56) Het is o.i. ook juist te spreken van een epistemologische voorwaarde zoals Nagel het doet. Cfr. NAGEL, E., *op. cit.*, p. 42 e.v.

ring niet (57). In een potentiële deduktief-nomologische verklaring mogen de wetten dan ook wettelijke – ook nomische of nomologische genoemd – proposities zijn. Deze proposities hebben de eigenschappen van een wet, uitgezonderd dat ze vals mogen zijn.

In plaats van op wetten kan men ook beroep doen op theorieën in de explanans. Dit verruimt en verdiept de verklaring wegens de eigenschappen van theorieën, waarover later zal gesproken worden.

De oorzaak van het explanandum ligt vlg. Hempel in een geheel van omstandigheden, dat uitgedrukt is in $V_1, V_2, \dots V_n$, en dat door de wetten als een voldoende voorwaarde voor het explanandum wordt beschouwd (58).

2. Wetten

Zojuist werd er gewezen op het belang van de wetten en de theorieën als de premissen waaruit de gevolgen in de deduktief-nomologische methode worden afgeleid. Een ruimere uiteenzetting over wet en theorie is hier dan ook zeker op haar plaats, daar zij in ons later onderzoek een belangrijk instrument zullen vormen. Laten we eerst het wetsbegrip analyseren en zijn diverse verschijningsvormen beschrijven.

Zoals hierboven reeds werd aangetoond, maakt Hempel een onderscheid tussen wet en wettelijke propositie. Deze laatste term haalt hij bij N. Goodman (59). Een wettelijke propositie nu heeft alle kenmerken van een wet, behalve dat zij *niet waar* hoeft te zijn; de wet moet echter wel waar zijn. Dus volstaat het hier een wettelijke propositie te definiëren om een wet te definiëren. Een wettelijke propositie moet universeel zijn en mag, maar moet niet, konditioneel zijn. Daarenboven mag ze geen eindige visie of een welbepaald objekt tot voorwerp hebben. Dit laatste kenmerk levert echter een aantal moeilijkheden op. Om aan het probleem te ontsnappen doet Hempel beroep op een onderscheid van H. Reichenbach tussen fundamentele en afgeleide wetten. Een afgeleide wet moet een universeel karakter hebben en afgeleid zijn van een fundamentele wet. De vraag is dan: wat is een fundamentele wet? Een fundamentele wet moet een onbegrensde visie hebben en mag geen betrekking hebben op een bepaald objekt, of m.a.w. een fundamentele wettelijke propositie – Hempel wil immers het onderscheid van Reichenbach toepassen op de wettelijke propositie – moet zuiver universeel of zuiver kwalitatief zijn. De moeilijkheid om een zuiver kwalitatief predikaat te bepalen vormt een aanvullend probleem, dat zelfs in een zuiver geformaliseerde taal niet kan opgelost worden. In de poging van Hempel om de verklaring uit te drukken in een modeltaal L wordt dan ook geen antwoord

(57) HEMPEL, C.G., „Aspects of scientific explanation”, *op. cit.*, p. 338.

(58) *Ibidem*, p. 348-349.

(59) HEMPEL, C.G., „Studies in the logic of explanation”, *op. cit.*, p. 264-278. Zie ook HEMPEL, C.G., „Aspects of scientific explanation”, *op. cit.*, p. 338-343.

gegeven. Beperken we de definitie dan hier tot : „de betekenis van een zuiver kwalitatief predikaat moet kunnen gegeven worden zonder op één partikulier objekt beroep te moeten doen”.

In verband met de voorwaarde van de universaliteit is het interessant voor het verder onderzoek, te wijzen op het verschil tussen accidentele en nomische universaliteit, zoals Nagel dit maakt (60). Een accidentele universaliteit bestaat uit een ‘konstante konjunktie’ van kenmerken. Een natuurwet duidt echter meer aan, nl. een nomische universaliteit, meent Nagel bij schrijvers zoals A.C. Ewing, C.I. Lewis en A.W. Burks te vinden. De nomische universaliteit wijst op een *noodzakelijk* verband, dat echter wel in andere termen wordt uitgedrukt zoals „logisch, causaal, fysisch”, maar toch ook een „werkelijke” noodzakelijke band wordt genoemd. Een nomische universaliteit bevestigt een subjunctieve voorwaardelijke propositie, een accidentele niet.

Wat houdt deze nomische en accidentele universaliteit nu in ? De accidentele universaliteit heeft betrekking op partikuliere individuele verschijnselen en bepaalde tijdsmomenten. De nomische universaliteit bezit die kenmerken niet. De nomische universaliteit kan dus aan de basis liggen van wat Hempel een fundamentele wettelijke propositie noemde. Zo komt Nagel tot het besluit dat het aanvaardbaar is te eisen dat wettelijke proposities ‘onbeperkte universaliteiten’ zijn. Deze laatste zijn universaliteiten waarvan de visie van hun predikaat niet beperkt is tot objecten die in een bepaalde ruimte- of tijdseenheid vallen. Om dit te achterhalen is het niet voldoende met de grammatikale opbouw van de propositie rekening te houden ; er is ook een zekere vertrouwdheid met het bestudeerde objekt nodig (61).

Aan deze voorwaarden worden door E. Nagel nog drie andere toegevoegd. Dit brengt hem echter niets verder, want het is zeer goed mogelijk dat een propositie aan de vier kenmerken voldoet en toch geen natuurwet is, of dat men een propositie een wet noemt, die toch niet aan een of meer van de voorwaarden beantwoordt (62).

C. Hempel en E. Nagel stellen dus zo grote eisen aan het wetsbegrip, dat zij de mogelijkheid niet vinden om de kenmerken voldoende juist weer te geven. Deze pogingen, die zich op een zuiver wetenschapsfilosofisch vlak bewegen, hebben nochtans een belangrijke teoretische waarde. Voor ons verder onderzoek zouden zij een lastig te hanteren instrument zijn. De metodologen hebben zich echter niet beperkt tot deze ene opvatting van de wet. Zij hebben naast dit wetsbegrip met zeer strenge criteria een aantal andere wetsvormen onderscheiden, die — ofschoon ze een beperkte waarde hebben — toch een belangrijke rol spelen in de wetenschappelijke verklaring.

(60) NAGEL, E., *The structure of science*, op. cit., p. 49-52.

(61) *Ibidem*, p. 57-59.

(62) *Ibidem*, p. 68.

Ofschoon de volgende types van wetten niet kunnen gebruikt worden in de deductief-nomologische verklaring, willen wij ze hier direkt na de universele wet behandelen omdat al deze types niet tot één verklaringstype kunnen behoren, zoals later zal duidelijk worden. Daarenboven zal deze opsomming tot één klassifikatiecriterium beperkt blijven, nl. de inhoud van de wet.

De meest eenvoudige vorm van wet is de vaststelling dat er een bepaalde 'natuurlijke soort' of 'substantie' bestaat. Veronderstellen we nu een determineerbaar verschijnsel, dat een aantal gedetermineerde vormen heeft. De gedetermineerde vormen van een determineerbaar verschijnsel konstitueren een geheel van verbonden eigenschappen, zodat elk individu dat aan dit determineerbaar verschijnsel kan worden toegewezen, logisch slechts één gedetermineerde vorm kan bezitten van het determineerbaar verschijnsel. Een substantiewet zegt dan dat er objecten zijn van verschillende soorten. Elk object van een bepaalde soort is gekarakteriseerd door gedetermineerde vormen van een geheel van determineerbare verschijnselen, en dit op zulke manier dat de objecten die behoren tot verschillende soorten, in ten minste één determinant van een gemeenschappelijke determinabel zullen verschillen (63). De substantiewetten kennen een zeer ruime toepassing, zowel in de fysische als in de sociale wetenschappen. Zo bestaat in de sociologie de substantiewet: er bestaat een groep. Dit impliceert dat de groep een geheel van determineerbare eigenschappen heeft (interactie tussen leden, dragers van waarden, houding t.o.v. rolverwachtingen), zodat de groep een gedetermineerde vorm van deze determinabels heeft (interactie, gemeenschappelijke waarden, de morele verplichting van de leden om de rolverwachtingen te vervullen). Deze wet houdt tevens in dat de groep ten minste in één gedetermineerde vorm van deze determinabels verschilt met een ander verschijnsel (64).

Deze substantiewet wordt ook nog *taxonomische wet of syndromatische wet* genoemd. Soms vindt men dat aan de taxonomische wet een causaal karakter wordt toegewezen, terwijl de substantiewet echter geen causale wet is. Een taxonomisch geheel zou resultaat zijn van een bepaalde oorzaak of zou aan de basis liggen van een bepaald gevolg (65). Belangrijk is volgens A. Kaplan dat de taxonomie, eens dat haar nut in het onderzoek bewezen is, nomologisch is. Kaplan eist ook geen causale band tussen de bestanddelen (66). Zijn opvatting over de taxonomische wet wordt dezelfde

(63) E. NAGEL ontleende deze terminologie aan JONHSON, W.E., *Logic*. Cambridge, 1921, Chapter 11, en CARNAP, R., *Logical Foundation of Probability*. Chicago, 1950, vol. 1, p. 75. Cfr. NAGEL, E., *The structure of science*, *op. cit.*, p. 75. NAGEL, E., „Types of causal explanation”, *op. cit.*, p. 21.

(64) MERTON, R.K., *op. cit.*, p. 299. Hier werd enkel de definitie van Merton gebruikt als analyse-eenheid.

(65) H. ZETTERBERG verwerpt het causale karakter van de taxonomie. Cfr. ZETTERBERG, H.L., *op. cit.*, p. 26.

(66) KAPLAN, A., *The conduct of inquiry*, *op. cit.*, p. 111-112.

als de betekenis van de substantiewet van E. Nagel, met uitzondering van een zeer scherpe definiëring door deze laatste. De bepaling door Kaplan betreft enkel „het bestaan van een zekere stabiele natuurlijke soort”.

De wet, die een onveranderlijke opeenvolging van de afhankelijkheid tussen verschijnselen of eigenschappen aanduidt, wordt door E. Nagel in twee types ingedeeld. Het ene type noemt hij de *causale wet*, en het andere de *ontwikkelings- of historische wet* (67).

De causale wet moet aan vier eisen voldoen. Op de eerste plaats moet een bepaalde oorzaak steeds een bepaald gevolg hebben. Dit impliceert dat men de noodzakelijke en voldoende voorwaarden van het gevolg moet kunnen geven. De oorzaak en het gevolg moeten daarenboven ruimtelijk en tijdelijk in elkaars nabijheid liggen. En ten vierde wordt geëist dat men de oorzaak duidelijk van het gevolg moet kunnen onderscheiden. Dat deze definitie niet zonder problemen is voor de praktische toepassing, werd hoger reeds uitvoerig beschreven (68).

De ontwikkelings- of historische wet formuleert Nagel als volgt : „Indien x de eigenschap E heeft op ogenblik o , dan heeft x de eigenschap I op het ogenblik o' na ogenblik o ” (69). Dit is evenmin een causale wet, omdat men wel in staat is om de noodzakelijke voorwaarde aan te duiden, maar niet de voldoende voorwaarden, en anderzijds omdat er een zeker tijdsinterval is tussen de verschijnselen, zodat een andere variabele kan optreden tussen de twee besproken verschijnselen. Deze ontwikkelingswet wordt in de literatuur ook nog *genetische wet* genoemd.

Door dit laatste wetstype werd de aandacht getrokken op het tijds-element in de wet. A. Kaplan spreekt in verband met de tijd van *tijdelijke wetten* in tegenstelling met *simultaniteitswetten*. In de tijdelijke wetten is de tijd een werkelijke variabele, in de simultaniteitswetten wordt de tijdsfactor buiten beschouwing gelaten. Naast de genetische wet onderscheidt Kaplan de *intervalswet* en de *patroonswet* als types van tijdelijke wetten. De intervalswet, ook nog diachronische wet geheten, bepaalt een relatie tussen verschijnselen van verschillende tijdsintervallen. Een patroonswet is een genetische wet, maar met een bepaald nulpunt in de tijd. Vanuit dit nulpunt worden er verschillende patronen onderscheiden, die variëren in de tijd (70).

Een veel gebruikte wet in het wetenschappelijk onderzoek is de *statis-*

(67) NAGEL, E., *The structure of science*, op. cit., p. 76.

NAGEL, E., *Types of causal explanation*, op. cit., p. 22.

(68) NAGEL, E., *The structure of science*, op. cit., p. 74. Zie ook : KAPLAN, A., *The conduct of inquiry*, op. cit., p. 112-113. Zie voor de kritische bemerkingen p. 74.

(69) NAGEL, E., *The structure of science*, op. cit., p. 76.

Zie ook PLESSNER, H., „Aspekte sozialer Gesetzmässigkeit”, *Das Problem der Gesetzmässigkeit*. Hamburg, 1949, gecit. door DE VALK, J.M.M., *De evolutie van het wetbegrip in de sociologie*. Assen, Van Gorcum + Comp. N.V., 1960, p. 15.

(70) KAPLAN, A., *The conduct of inquiry*, op. cit., p. 109-111.

tische wet, ook wel indeterministische wet genaamd. Deze stelt vast dat in een voldoende grote reeks proefnemingen een bepaald verschijnsel met een onveranderlijke relatieve frekwentie voorkomt wanneer zich een ander bepaald verschijnsel voordoet. Men kan het ook anders uitdrukken: „Indien *A* voorkomt, dan komt *B* voor met een kans *p*”. Deze wet voldoet evenmin aan de eisen van de causale wetten (71).

In de natuurwetenschappen legt men ook *funktionele wetten* vast. Deze wetten stellen een funktionele afhankelijkheid vast tussen twee of meer veranderlijke grootheden en drukken deze uit in wiskundige termen. Dit zijn evenmin causale wetten, meent E. Nagel (72).

De sociale wetenschappen van hun kant doen wel beroep op *tendentie-wetten*. Deze wetten nemen de volgende vorm aan: „Waar *x* aanwezig is, daar bestaat er een tendens dat ook *y* aanwezig is”. Aan deze formule wordt soms de *ceteris paribus*-clausule toegewezen. Gibson waarschuwt voor de misverstanden die deze voorwaarde tot gevolg kan hebben. In de tendentiewet heeft deze echter niet de betekenis van ‘onveranderlijk’, maar wel van ‘buiten beschouwing gelaten’. Men formuleert de tendentiewet dan op de volgende manier: „Andere voorwaarden buiten beschouwing gelaten, bestaat de tendens dat daar waar *x* aanwezig is, ook *y* aanwezig is” (73).

Men zou al deze wetsbegrippen, die op een of andere manier afwijken van de universele wet, *kwasi-wetten* kunnen noemen. Al deze wetsbegrippen hebben minstens één kenmerk gemeen, nl. dat zij geen universele proposities vormen. A. Kaplan noemt de generalizaties, die uitzonderingen hebben en dus geen universele proposities zijn, *kwasi-wetten* (74).

Noemt men bovenstaande wetten, met uitzondering van universele wetten, *kwasi-wetten* op basis van hun onvolmaaktheid, op basis van de manier waarop men ze bereikt heeft worden ze ook nog *experimentele* of *empirische wetten* genoemd. De universele wetten zijn echter ook empirisch of experimenteel. De experimentele wet stelt een relatie vast tussen zaken of kenmerken van zaken die waarneembaar zijn, en deze relatie moet kunnen gevalideerd worden door gecontroleerde observatie (75).

- (71) NAGEL, E., *The structure of science*, op. cit., p. 76-77. „Types of causal explanation”, op. cit., p. 22.
- KAPLAN, A., *The conduct of inquiry*, op. cit., p. 112.
- DE MOOR, R.A., *De verklaring van het conflict*. Assen, Van Gorcum en Comp. N.V., 1961, p. 17.
- GIBSON, Q., op. cit., p. 125-140.
- (72) NAGEL, E., *The structure of science*, op. cit., p. 77-78.
- (73) GIBSON, Q., op. cit., p. 18, 116, 141-155.
- KAPLAN, A., *The conduct of inquiry*, op. cit., p. 97-99.
- DE MOOR, R.A., op. cit., p. 20.
- (74) KAPLAN, A., *The conduct of inquiry*, op. cit., p. 96-97.
- Ibidem*, p. 113-115.
- (75) NAGEL, E., *The structure of science*, op. cit., p. 60.
- Nagel volgt hier de opvatting van CAMPBELL, N.R., *Physics, the elements*. Cambridge, England, 1920, Chapter 6.

In tegenstelling met de experimentele wet noemt E. Nagel de theorie. De theorie zou handelen over niet-waarneembare dingen en er zouden geen observaties in staat zijn om deze theorieën te bevestigen. Zo b.v. de theorie die de verdamping van warm water verklaart in termen van de moleculaire konstitutie van water. Deze opvatting over de theorie lijkt wel zeer verspreid te zijn in de natuurwetenschappen. Nochtans is dit niet de algemeen gangbare opvatting. Dit moet nu nader onderzocht worden.

3. Theorie

Behalve wetten gebruikt men in de wetenschap nog theorieën als verklarend principe. Juist zoals de universele wet, die enkel in de deduktief-nomologische verklaring logisch een plaats vindt, is een theorie enkel in deze verklaringsvorm van toepassing, m.a.w. een theorie funktioneert enkel in de deduktief-nomologische verklaring als verklarende premisse. De logische grondslagen voor deze belangrijke methodologische gevolgtrekking zullen hier nader omschreven worden.

Twee aanverwante problemen zullen hier eveneens gesteld worden. Aangezien de universele wet en de theorie elk uit universele proposities zijn opgebouwd, zoals later nader zal omschreven worden, blijken deze begrippen zeer dicht bij elkaar te liggen. Het verschil — indien zij beide essentieel verschillend zijn — moet hier in het licht worden gesteld.

Een ander bijkomend probleem, dat eveneens bij de bespreking van het wetsbegrip op zijn plaats zou zijn, is de vraag naar het ontstaan van een theorie. Gesteld dat enkel de deduktief-nomologische methode logisch aanvaardbaar is, waar ligt dan de uiteindelijke verklaring van een theorie? Belandt men bij enkele axioma's, waar de deductie geen verklaring meer aan kan geven?

De deduktief-nomologische verklaring haalt haar verklarende kracht uit een algemenere propositie dan de te verklaren propositie. Deze algemenere propositie is een absolute voorwaarde in deze methode. De wetenschap heeft er dan ook belang bij dat zij zo universeel mogelijk uitspraken kan doen om een zo ruim mogelijke verklaring te kunnen geven van de werkelijkheid. Behalve van de universele wet spreekt men van een theorie, die deze functie van verklarend beginsel moet vervullen.

De typische eigenschappen van de deduktief-nomologische verklaring en het feit dat een theorie wordt gebruikt naast een universele wet, suggereerde reeds dat een theorie minstens alle eigenschappen van een universele wet moet hebben en enkele meer, om zich van deze laatste te onderscheiden. Herinneren we er nu aan dat C. Hempel en E. Nagel meenden dat het niet mogelijk was de universele wet juist te bepalen, omdat het niet mogelijk was, zelfs niet met een geformaliseerde taal, zuiver kwalitatieve termen te bepalen (76).

Eigenaardig genoeg, noch Hempel, noch Nagel laten zich door deze konklusies afschrikken en zoeken naar een interpretatie van de theorie. Evenmin als voor de wet zijn zij in staat een sluitende definitie te geven en ze doen juist als voorheen beroep op een empirisch beginsel, nl. de mogelijkheid van de onderzoekers om een aantal termen als zuiver kwalitatief te onderkennen. C. Hempel stelt zelfs de universele wet gelijk met een theorie in zijn geformaliseerde taal (77). Dit impliceert echter niet dat een theorie een wet is. Hierop volgend kan dan de vraag gesteld worden of een theorie zich enkel van een wet onderscheidt door de functie die zij vervult in de wetenschappelijke verklaring? Het is duidelijk dat een theorie een specifieke functie vervult in de wetenschappelijke verklaring. Wij zullen deze functie omschrijven en de eigen kenmerken van een theorie opzoeken.

„Wetenschappelijke theorieën zijn universele oordelen”, definieert K. Popper (78). Door deze beslissing komt hij niet los van het hoger gebruikte wetsbegrip. Hempel van zijn kant doet beroep op de functie die een theorie vervult in de wetenschappelijke verklaring. In zijn opvatting bestaat de taak van een theorie in de ‘verbreding’ en ‘verdieping’ van het begrip van de beschouwde empirische fenomenen. De verbreding van het inzicht is het resultaat van het ruimere toepassingsgebied dat een theorie heeft in vergelijking met een wet. Aan de verdieping liggen volgens Hempel twee feiten ten grondslag. Op de eerste plaats worden de regelmatigheden van verschillende fenomenen als uitdrukkingen van enkele basiswetten gevat. En ten tweede worden door de theorie de vroegere empirische regelmatigheden enkel als benaderingen van een theorie achterhaald (79).

Uit deze twee benaderingen merkt men dus enerzijds op dat een theorie zuiver in het verlengstuk valt van een universele wet, en anderzijds dat ze niet te onderscheiden is van een wet. Wij opteren nochtans voor de eerste strekking. En dit om twee redenen. Op de eerste plaats omdat een onderscheid tussen universele wet en theorie in de methodologische en wetenschappelijke literatuur frekwent gebruikt wordt, en ten tweede – en dit is de voornaamste reden – omdat een onderscheid tussen universele wet en theorie twee categorieën voor gevolg heeft die een verschillend methodologisch belang hebben.

Wij definiëren een theorie als een systeem van universele proposities. Door het feit dat een theorie is opgebouwd uit een ‘systeem van universele proposities’ onderscheidt zij zich van een universele wet. Daar wet en theorie met elkaar in een ordinaal verband staan, komt het probleem dat door Hempel en Nagel werd onderkend, nl. de onmogelijkheid een zuiver kwalitatief predikaat juist te omschrijven, ook hier weer opzetten. Wij beperken ons

(77) HEMPEL, C.G., „Studies in the logic of explanation”, *op. cit.*, p. 272.

(78) POPPER, K.R., *op. cit.*, p. 59.

(79) HEMPEL, C.G., „Aspects of scientific explanation”, *op. cit.*, p. 345.

dan ook tot de vroeger geciteerde pragmatische oplossing, die ligt in de aanvaarding van de mogelijkheid om zuiver kwalitatieve predikaten te onderscheiden.

Ofschoon de inhoudelijke verschijning van een theorie en van een wet niet dezelfde is, is hun formele verschijning wel dezelfde. Het domein van de logika werd vroeger buiten de opzet van deze studie geplaatst. Daar het formele aspekt van een theorie voor de latere analyse van belang is, worden hier nochtans enkele woorden gewijd aan de logische opbouw van een theorie, en dus ook van een wet.

Zoals elke propositie bestaat een theorie uit formele en extra-logische termen. Deze extra-logische termen kunnen bepaald worden door andere termen, of worden niet bepaald. Indien zij niet bepaald worden, dan noemt C. Hempel ze 'primitieve termen', en indien dit wel gebeurt, dan spreekt hij van 'gedefinieerde termen'. Op een gelijkaardige manier zijn er proposities die kunnen gededuceerd worden uit andere, en andere proposities waarvoor dit niet kan. Primitieve proposities, postulaten of axioma's kunnen niet uit andere proposities worden afgeleid, afgeleide proposities of teorema's wel. Theorieën worden nu in geaxiomatizeerde systemen uitgedrukt. Deze systemen bestaan enerzijds uit primitieve en afgeleide termen en de definities van de afgeleide termen, en anderzijds uit postulaten (80). In een wet kan men dezelfde formele structuur zien. Een wet doet echter niet noodzakelijk beroep op de postulaten of axioma's.

De axioma's vormen de basis van een theorie. Zij laten toe dat andere proposities om zuiver logische redenen uit ze kunnen gededuceerd worden. K. Popper meent dat een theorie slechts geaxiomatiseerd mag genoemd worden, wanneer de axioma's aan vier eisen voldoen. Op de eerste plaats mag een systeem van axioma's *geen tegenstellingen* inhouden. Het moet, ten tweede, *onafhankelijk* zijn, d.w.z. een axioma mag niet afleidbaar zijn van de andere axioma's. De axioma's moeten op de derde plaats *voldoende* zijn om alle proposities die behoren tot de theorie, eruit af te leiden. En ten vierde moeten de axioma's *noodzakelijk* zijn om de oordelen van de theorie eruit af te leiden (81).

Hoe kan de waarheidswaarde van een theorie bepaald worden? De enige logische weg, daar het hier gaat om een universele uitspraak, is de falsifikatie. Praktisch is men niet in staat om alle verschijnselen — in ruimte en tijd gespreid — aan de theorie te toetsen. De enige mogelijke weg is bijgevolg te zoeken naar ontkenningen van een theorie. Het is dus zeer goed mogelijk dat een theorie tot op een bepaald ogenblik aanvaard, doch later verworpen wordt.

(80) HEMPEL, C.G., „The theoretician's dilemma: A study in the logic of theory construction", in HEMPEL, C.G., *Aspects of scientific explanation*. New York, The Free Press, 1965, p. 183.

(81) POPPER, K.R., *op. cit.*, p. 71-72.

Hierin ligt de vooruitgang van de wetenschap.

In bovenstaande kontekst fungeert het axioma, en dus ook de theorie, als hypotese. Deze hypotese wordt bevestigd of ontkend door existentiële of universele proposities van een lager niveau. Hierin ligt de gelijkenis met de hypotetisch-deduktieve methode, ook wel reductie genoemd. In tegenstelling met deze laatste methode wordt in de deduktief-nomologische methode met theorieën gewerkt die een universeler karakter hebben dan het te verklaren verschijnsel. De hypotetisch-deduktieve methode gaat daarentegen inductief te werk, zoals later zal blijken.

Een theorie neemt, juist zoals een wet, verschillende vormen aan. Een kort overzicht hiervan treft men aan in het werk van A. Kaplan (82). Hij onderscheidt op de eerste plaats een *aaneengeschakelde theorie*. Deze theorie bestaat uit een netwerk van samenstellende wetten die een identificeerbare configuratie vormen. Een *hiërarchische theorie* daarentegen is een geheel van wetten die deduceerbaar zijn uit een klein geheel van basisprincipes. Men kan de theorieën ook nog indelen naargelang van de omvang van de verschijnselen waarop ze betrekking hebben: zo heeft men *macro- en microtheorieën*. Een ander klassifikatieprincipe nog is de strekking van de samenstellende wetten; het criterium ligt in wat de wetten zeggen over de dingen. Een *veldtheorie* bestaat uit een „systeem van relaties tussen zekere elementen, dat de elementen verklaart door te refereren naar deze relaties” en een *monadische theorie* heeft betrekking op „de gerelateerde verschijnselen, die de relaties verklaren door te verwijzen naar de attributen van wat zij verbinden”.

De betrekkelijkheid van het begrip ‘universele propositie’ werd hoger reeds meermaals beklemtoond. Het is mogelijk dat een bepaalde universele propositie meer deducties toelaat dan een andere. Dit verschil heeft C. Hempel kwantitatief uitgedrukt. Hij spreekt hier van de „*systematische kracht*” van een theorie, omdat de logische structuren van verklaring en voorspelling juist dezelfde zijn en omdat het begrip ‘systematische kracht’ zowel betrekking heeft op de verklaring als op de voorspelling. Deze methodoloog definieert de systematische kracht van een theorie T als de verhouding van de omvang informatie die afleidbaar is door middel van theorie T tot de omvang van de initiale informatie die nodig is voor deze afleiding. Symbolisch drukt hij het uit in de volgende termen: $s(T, K) = n(K'_t) / n(K')$. De betekenis van de symbolen is de volgende: s is de systematische kracht; theorie T is een propositie en K is een klasse singuliere zinnen, die niet alle formeel waar zijn, K' betekent de klasse van minimale zinnen en K'_t de klasse van deze laatste die enkel uit T afleidbaar zijn. Onder een minimale zin verstaat Hempel een disjunctie van eender welk aantal k ($0 \leq k \leq n$) van verschillende atomische

(82) KAPLAN, A., *The conduct of inquiry*, op. cit., p. 298-302.

zinnen en de negatie van $n-k$ overblijvende zinnen. Een aantal n atomische zinnen bepalen 2^n minimale zinnen (83).

*
* *

Deze omschrijving van het metodologische proces der wetenschappelijke verklaring heeft zich hoofdzakelijk op het vlak van het strikt logisch toelaatbare afgespeeld. Men mag deze werkwijze natuurlijk als een absolute voorwaarde beschouwen en zich op een louter formeel standpunt plaatsen, zoals K.R. Popper het doet. De wetenschap heeft nochtans naast deze deductief-nomologische methode andere wegen gebruikt om haar kennis te verzamelen. Deze wegen beschrijven zal het voorwerp uitmaken van de volgende bladzijden.

3. ENKELE VORMEN VAN WETENSCHAPPELIJKE VERKLARING

Vele metodologen werden getroffen door het overweldigende succes der natuurwetenschappen. Hun pogingen om de in de natuurwetenschappen gevolgde methode logisch te verantwoorden liepen steeds op mislukkingen uit. Deze wetenschappen bewerken immers hun vooruitgang vooral door langs inductieve weg de problemen te benaderen. Moet men uit dit slagen van de natuurwetenschappen een logische verantwoording afleiden voor de gevolgde methode? Er is geen enkele reden om dit feitelijk slagen over te plaatsen op de logische verantwoording. De logika zegt niets over het feitelijk waarneembare gebeuren. De logika zegt enkel hoe men juist moet redeneren. Buiten de deductie wordt in de logika geen enkele redenering als juist aanvaard. Zo ligt het ook buiten de mogelijkheden van de logika de inductie te verantwoorden, althans tot op dit ogenblik.

Moet men uit deze vaststelling van het succes der natuurwetenschappen nu besluiten dat andere methoden dan de deductief-nomologische moeten opgenomen worden in de methodologie? Vroeger werd de waarschuwing van K. Popper voor een naturalistische methodologie reeds beklemtoond. Deze naturalistische methodologie bestaat erin de methoden empirisch vast te leggen. Men gaat hierbij uit van de huidig gebruikte procedure van de wetenschappen om hieruit de methodologie af te leiden. Deze stelling lijkt ons niet houdbaar. Er werd hoger reeds betoogd dat de methodologie een deel van de logika is, en als dusdanig onderworpen is aan alle wetten van de logika. De methodologie

(83) HEMPEL, C.G., „Studies in the logic of explanation”, *op. cit.*, p. 278-282.

mag dan ook niet op zuiver pragmatische grondslagen worden opgebouwd.

Wanneer in dit hoofdstuk wordt beroep gedaan op ander methoden dan de deductief-nomologische, dan is dit niet omdat deze methoden logisch kunnen verantwoord worden, maar enkel om hun courant gebruik in de verschillende wetenschappen en terwille van de noodzaak deze te onderscheiden voor de latere analyse. Het is hier dus niet de bedoeling een antwoord te geven op de methodologische problemen. Er wordt enkel gestreefd naar een beschrijving en een evaluatie van enkele zeer frekwent gebruikte methoden. We noemen de inductie, de funktionele verklaring, de genetische verklaring, de dispositionele verklaring, de conceptuele verklaring en de fenomenologische methode.

A. De inductie

Behalve de deductief-nomologische verklaring onderkennen de methodologen nog een andere vorm van nomologische verklaring (84): de inductie (85). Uit de logische structuur van de inductie blijkt al dadelijk dat de methode behulp van deze methode getrokken besluiten *cum grano salis* moeten genomen worden. Laten wij eerst deze structuur beschrijven om de betrekkelijke waarde van de inductie duidelijk te maken.

De *eigenlijke inductie* (86) is in de indeling van J.M. Bocheński een vorm van reductie. Een reductie is een redeneringsmethode waarbij men uit een voorwaardelijke zin en de nazin ervan besluit tot het voorkomen van de voorzin. Uit een beperkt aantal verschijnselen, uitgedrukt in de nazin van een voorwaardelijke zin, besluit men in de inductie tot een algemener begrip van de voorzin. Het is dus duidelijk dat men op twee manieren inbreuk maakt op de wetten van de logika, nl. op de eerste plaats door uit de nazin besluiten te trekken voor de voorzin, en op de tweede plaats door uit een partikulier oordeel te besluiten tot een universeel oordeel, terwijl dit op geen manier logisch te verantwoorden is. Symbolisch uitgedrukt neemt de reductie de volgende vorm aan:

$$\begin{array}{r} p \supset q \\ q \\ \hline \therefore p \end{array}$$

- (84) HEMPEL, C.G., „The logic of functional analysis”, in HEMPEL, C.G., *Aspects of scientific explanation*. New York, The Free Press, 1965, p. 302.
- (85) HEMPEL, C.G., „Inductive inconsistencies”, in HEMPEL, C.G., *Aspects of scientific explanation*. New York, The Free Press, 1965, p. 53-79.
HEMPEL, C.G., „Aspects of scientific explanation”, *op. cit.*, p. 376-413.
BOCHENSKI, J.M., *op. cit.*, p. 125-171.
NAGEL, E., *The structure of science*, *op. cit.*, p. 22-23.
- (86) Bocheński onderscheidt naast de eigenlijke ook nog de oneigenlijke en de volledige of summatieve inductie, die in feite vormen van deductie zijn. Cfr. BOCHENSKI, J.M., *op. cit.*, p. 146.

Er is geen enkele logische wet die dit besluit toelaat: p kan immers vals zijn wanneer $p \supset q$, q waar is. De matrix analyse maakt dit zeer duidelijk (87). Uit deze analyse kan men besluiten dat $p \supset q$, $q \supset p$ een kontingente functie is, waarvan de waarheidswaarde enkel door observatie kan bepaald worden.

In weerwil van al deze metodologische hindernissen hebben de wetenschappelijke onderzoekers zich niet beperkt in hun aktiviteit. Zij hebben op basis van hun beperkte gegevens algemene besluiten getrokken, die in de praktijk zeer nuttige kennis opleverden. Sommige metodologen zijn, door dit sukses beïnvloed, gaan zoeken naar de logische gronden van deze wetenschappelijke beslissingen. Een van deze pogingen tot verantwoording is het onderzoek van de *statistisch-induktieve methodes*. Deze methode is één van de meest gebruikte methodes in de sociale wetenschappen. H. Reichenbach hecht zoveel belang aan deze statistische methode dat hij de causale wet bepaalt als een speciale vorm van statistische korrelaties die voor 100 percent van de gevallen telt (88). Hempel van zijn kant verwerpt deze stelling op zuiver logische gronden: een statistische wet geeft nooit een universeel oordeel; zij zegt enkel of iets praktisch zeker is (89).

De inductief-statistische verklaring wordt juist zoals de deductief-nomologische verklaring opgebouwd uit twee premissen en een konklusie, met dit verschil dat men geen universele wet gebruikt, maar wel een statistische of probabilistische wet als verklarend principe. Schematisch stelt C. Hempel dit als volgt voor:

$$\begin{array}{c} p \quad (G, F) = r \\ F_i \\ \hline G_i \end{array} \quad [r]$$

Bij de interpretatie van dit schema steunt hij voornamelijk op het werk van H. Cramér en R. Carnap. F stelt hier een toevallig experiment voor en G een

(87) Matrix analyse van $p \supset q$, $q \supset p$.

p	q	$p \supset q$	$q \supset p$	$p \supset q$, $q \supset p$
w	w	w	w	w
w	v	v	v	v
v	w	w	w	v
v	v	w	v	w

De afkortingen: w = waar en v = vals.

Of met de methode van de negatie en de expansie:

$$p \supset q, q \supset p \sim (p \supset q, q \supset p) \equiv (p \supset q, q) \sim p$$

$$\text{Dus } (p \sim q, q, v \sim p \sim q, q, v, p, q, q) \sim p$$

(88) REICHENBACH, H., „Probability methods in social science”, in LERNER, D., en LASSWELL, H.D., ed., *The Policy sciences*. Stanford, Stanford University Press, 1959 (1951), p. 122.

(89) HEMPEL, C.G., „Aspects of scientific explanation”, *op. cit.*, p. 379.

resultaat van dit experiment. De uitdrukking $p(G,F) = r$ betekent dat men in een reeks experimenten F een praktische zekerheid r heeft dat G erin voorkomt. Op basis van deze statistische wet kan men besluiten dat, indien geval i van F voorkomt, er een kans r bestaat dat geval i van G ook voorkomt. Cramér stelt in verband met de kans r twee corollaria vast:

1) indien $1 - p(G,F) < \epsilon$ (ϵ is een zeer klein positief getal), dan is het praktisch zeker dat G zal voorkomen indien het toevallig experiment F slechts éénmaal gebeurt; 2) indien $p(G,F) < \epsilon$ (ϵ is een zeer klein positief getal), dan is het praktisch zeker dat G niet zal voorkomen, indien het toevallig experiment slechts éénmaal gebeurt. R. Carnap van zijn kant stelt voor in plaats van de vage omschrijving van de kans r een welbepaalde kwantitatieve kans aan te duiden. Elke kwantitatieve bepaling is echter arbitrair. Of een verklaring b.v. begint bij $r = 0,99$ ofwel bij $r = 0,70$ is zuivere overeenkomst.

Belangrijk voor een goede inductief-statistische verklaring is volgens Hempel nog het zeer specifiek houden van het explanandum. Verder beklemtoont hij nog de prediktieve mogelijkheid van de statistische verklaring en de onmogelijkheid de resultaten van de statistische verklaring samen te voegen.

Vermelden we naast deze zeer veel gebruikte inductief-statistische verklaring nog de kwalitatieve inductie. Deze inductie beperkt zich enkel tot het aanduiden van het samengaan van verschijnselen. Bocheński geeft vier postulaten aan die aan de basis liggen van deze inductie, nl. determinisme, samenhang, gesloten systeem en eenvoud (90). Het bedoelde determinisme is van fenomenale aard, d.w.z. men moet zich beperken tot het aangeven van de voorwaarden. De samenhang moet de onderzoeker putten uit de ervaring en uit andere wetten die betrekking hebben op hetzelfde systeem. Verder moet hij bij een keuze uit verschillende hypotesen om een bepaald verschijnsel te verklaren beroep doen op de meest eenvoudige hypotese.

Het feitelijke verloop van het wetenschappelijke onderzoek ligt nu wel enigszins anders dan tot nu toe werd beschreven. Theorie of wet vormen hier de logische vertrekpunten van de wetenschappelijke verklaring. Het is echter meestal zo dat de onderzoeker nog moet zoeken naar de theorie of wet die een bepaald waargenomen verschijnsel kan verklaren. Hij vertrekt daarom meestal vanuit het geobserveerde, waarover hij protokoluitspraken vormt. Hieraan geeft hij een hypotetische verklaring, die hij door andere observaties tracht te ondersteunen. Dit proces van hypotesevorming noemt Bocheński regressieve reductie, terwijl de afleiding van een protokoluitspraak uit de hypotese een progressieve reductie wordt genoemd. Deze bevestigde hypotese, samengevoegd met andere hypotesen, kan veralgemeend worden in een theorie, die op haar beurt kan gebruikt worden voor de verklaring van andere protokoluitspraken of voor de opbouw van nog algemener theorieën. Deze methode wordt soms ook de hypotetisch-deductieve methode genoemd.

(90) BOCHENSKI, J.M., *op. cit.*, p. 150-154.

B. *De funktionele verklaring (91)*

Een zeer sterk ontwikkelde strekking in het sociologisch onderzoek is naast de zojuist besproken nomologische verklaring, het beroep dat men doet op de funktionele verklaring (92). Omtrent het eigenlijke karakter van de verklaring dat het funktionalisme heeft, bestaat er heel wat discussie. Zo menen sommigen, stelt Isajiw vast, dat het funktionalisme een valide verklaring is, maar toch geen onderscheiden methode, vermits alle wetenschappen de relatie van de delen tot het geheel bestuderen, juist zoals het funktionalisme. Kingsley Davis o.a. verdedigt deze stelling (93). G. Homans daarentegen verwerpt het funktionalisme als methode van verklaring. Men gebruikt het funktionalisme wel in het onderzoek, maar het is niet in staat geweest een wetenschappelijke theorie op te bouwen waardoor het mogelijk was uit de verandering van enkele eigenschappen van een fenomeen de verandering van de andere eigenschappen te verklaren (94). Hempel van zijn kant noemt het funktionalisme een zwakke methode, die eerder twijfelachtige resultaten geeft. Hij weet nochtans de funktionele verklaring in de vorm van een nomologische verklaring te gieten.

C. Hempel stelt vast dat de funktionele verklaring historisch een wijziging is van de teleologische verklaring. Zoals de teleologische verklaring de verschijnselen tracht te verklaren door beroep te doen op de doeleinden die het verloop van deze verschijnselen determineren, zo wordt in de funktionele verklaring een bepaald fenomeen verklaard door beroep te doen op de functies die het vervult in een bepaald systeem. Hempel omschrijft dit proces in de volgende bewoordingen: „Het analyse-objekt is een bepaald item *i*, dat

- (91) BROWN, R., *Explanation in social science*. London, Routledge and Kegan Paul, 1963, p. 109-132.
FEUER, L.S., „Causality in the social sciences”, in LERNER, D., ed., *Cause and Effect*. New York, The Free Press, 1965, p. 199.
GIBSON, Q., *op. cit.*, p. 37, 67.
HEMPEL, C.G., „The logic of functional analysis”, *op. cit.*, p. 297-330.
ISAJIW, W.W., *Causation and functionalism in sociology*. London, Routledge and Kegan Paul, 1968, 158 pp.
KAPLAN, A., *The conduct of inquiry*, *op. cit.*, p. 363-367.
KAPLAN, A., „Noncausal explanation”, *op. cit.*, p. 152.
NAGEL, E., *The structure of science*, *op. cit.*, p. 24, 520-535.
NAGEL, E., „Problems of concept and theory formation in the social sciences”, in NATANSON, M., ed., *Philosophy of the social sciences*. New York, Random House, 1963, p. 191 e.v.
- (92) DON MARTINDALE, *op. cit.*, p. 441-522.
GODDIJN, H.P.M., *op. cit.*, 294 pp.
- (93) ISAJIW, W.W., *op. cit.*, p. 6-7, steunt op DAVIS, K., „The myth of functional analysis as a special method in sociology and anthropology”, in *American Sociological Review*, Vol. 24, December 1959, p. 752-772.
- (94) *Ibidem*, p. 7. Isajiw gebruikt HOMANS, G.C., „Bringing men back in”, in *American Sociological Review*, Vol. 29, December 1964, p. 809-818.

een relatief blijvend kenmerk of dispositie is in een systeem s ; de analyse nu beoogt aan te tonen dat s in een zodanige situatie is dat het kenmerk i , onder de inwendige voorwaarden ci en de uitwendige voorwaarden ce van s , gevolgen heeft die aan een bepaalde „nood” of „funktionele vereiste” van s voldoen, d.w.z. een konditie die noodzakelijk is om het systeem in zijn adequate, effectieve of eigen werkorde te behouden”. Een poging om een funktionele verklaring te geven van het voorkomen van i in s , verwerpt Hempel. Na het probleem deductief en inductief benaderd te hebben, besluit hij tot de volgende deductie met een zeer zwak explanandum:

- a) op het ogenblik t funktioneert het systeem s adequaat in een aantal omstandigheden c ;
- b) s funktioneert enkel adequaat in de omstandigheden c , indien aan de vereiste n is voldaan;
- c) I is de klasse van empirisch voldoende voorwaarden voor n in de kontekst bepaald door s en c ; I is geen lege klasse;
- d) een van de items van I is dus aanwezig in s op ogenblik t .

Wat omvat deze redenering? De onderzoeker staat steeds met de complexe realiteit van het systeem s , dat bepaald wordt door inwendige, en uitwendige omstandigheden c . De poging om het voorkomen van kenmerk i in systeem s af te leiden uit de nood n , die i zou vervullen in systeem s , loopt spaak op de praktische onmogelijkheid om één bepaald kenmerk i aan te duiden voor de voldoening van nood n . Het invoeren van de klasse I wijst op deze praktische onmogelijkheid voor de onderzoeker om juist dat éne kenmerk aan te duiden dat nodig is voor de voldoening van nood n . In plaats van I te gebruiken als categorie van alle alternatieven van i , zou men kunnen trachten de kans op te sporen die i heeft om voor te komen als voldoende voorwaarde voor n . Ook deze laatste mogelijkheid is praktisch niet te verwezenlijken, meent Hempel.

Twee fouten worden regelmatig gemaakt in de funktionele analyse. De eerste fout bestaat in een te vage bepaling van het bestudeerde systeem en de omstandigheden waarin het voorkomt. En de tweede is het gevolg van de verwaarlozing een operationele definitie te geven van de theoretische termen „nood” en „funktionele vereiste” (95).

Isajiw meent echter dat Hempel naast de zaak praat. De funktionele verklaring wil immers niet verklaren dat er een bepaald item in een systeem aanwezig is, maar wel dat er een bepaald item blijft verder bestaan. De aanwezigheid van een item kan men anders dan funktioneel verklaren. De funktionele verklaring beschouwt dit als gegeven. Het functionalisme verklaart trouwens niet alles (96).

(95) HEMPEL, C.G., „The logic of functional analysis”, *op. cit.*, p. 297-332.

(96) ISAJIW, W.W., *op. cit.*, p. 126-128.

Gesteld dat men, zoals Isajiw, het funktionalisme enkel ter verklaring van het voortbestaan van een item gebruikt, dan lijkt ons de formulering van Hempel nog geen verkeerde interpretatie te zijn. De aanwezigheid van een item op een bepaald ogenblik impliceert immers het voortbestaan van het item indien het op een ander tijdsmoment ook aanwezig was, en dit zou men op dezelfde manier kunnen aantonen. Zo zouden wij eerder een historische verklaring gebruiken om het voortbestaan van een item te verklaren dan wel het bestaan ervan. Merk daarenboven op dat de redenering van Hempel, zoals Isajiw deze citeert, enkele bladzijden verder door Hempel gekorrigeerd werd, zodat het voorstellen van deze deductie niet weergeeft wat Hempel eigenlijk vertelt.

Noch de teleologische verklaring, noch de intentionele verklaring vallen samen met de funktionele verklaring, ook al worden ze alle drie dikwijls in één adem genoemd. De funktionele verklaring vraagt immers niet welk doel nagestreefd wordt of welk motief aan de basis ligt van de handeling. Het is ook duidelijk dat de teleologische en de intentionele wetenschappen zich beperken tot de gedragswetenschappen, waar doel en intentie een belangrijke rol kunnen spelen. In tegenstelling met sommige metodologen verwerpt R. Braithwaite formeel de opvatting dat een teleologische verklaring geen verklaring is (97).

C. *De genetische verklaring* (98)

De genetische verklaring onderscheidt zich vooral van de nomologische verklaring door het invoeren van het tijdsverschil als explanans. Men tracht in deze methode een bepaald verschijnsel te verklaren, door beroep te doen op verschijnselen die vroeger in de tijd liggen. Dit zijn niet altijd universele wetten of statistische wetten waaruit men tot het explanandum besluit, maar dikwijls een aaneenschakeling van singuliere proposities, die met elkaar verschillen wat het tijdsmoment betreft, maar toch met elkaar in de verhouding van oorzaak-gevolg staan. Juist zoals in de funktionele analyse zal het niet steeds mogelijk zijn een volledige opsomming te maken van de vooraf-

- (97) BRAITHWAITE, R.B., *Scientific explanation*. Cambridge, 1956, p. 334-335, in KAPLAN, A., *The conduct of inquiry*, op. cit., p. 367.
J. Rex verbindt het funktionalisme echter nog zeer sterk met het begrip 'doel'. Cfr. REX, J., op. cit., p. 66.
GODDIJN, H.P.M., op. cit., p. 214.
- (98) BOCHENSKI, J.M., op. cit., p. 162-171.
BROWN, R., op. cit., p. 47-57.
KAPLAN, A., *The conduct of inquiry*, op. cit., p. 367-369.
HEMPEL, C.G., „Aspects of scientific explanation”, op. cit., p. 447-453.
NAGEL, E., *The structure of science*, op. cit., p. 25-26, 547-606.

gaande situaties. Onvolmaaktheid is een onontkoombaar euvel. De keuze van de opeenvolgende momenten moet echter steeds bepaald zijn door het explanandum, d.w.z. dat de feiten die de voorwaarden vormen voor het explanandum, hiervoor ook steeds relevant moeten zijn.

Zoals vroeger reeds werd beschreven kan men bij de genetische verklaring beroep doen op een verklarende premisse die de genese van een verschijnsel vastlegt, nl. de genetische wet. Niet voor elk onderzocht fenomeen kan men op zulke wetten beroep doen. Doch vermits het in de genetische verklaring in feite gaat om een aaneenschakeling van redeneringen, opgebouwd uit een explanans en een explanandum, kan men met evenveel recht beroep doen op universele of andere wetten. De universele wetten hebben immers geen enkele beperking wat de tijd betreft, en de bruikbare vormen van wetten kan men eveneens dan gebruiken wanneer het binnen het behandelde domein van de wet valt. Dit staat niet in tegenstelling met de opvattingen van R. Brown. Wanneer Brown schrijft dat men de genetische verklaring niet mag verwarren met de verklaring door middel van wetten, dan bedoelt hij daarmee dat de genetische verklaring zich bezighoudt met processen die kunnen gedateerd worden; de verklaring door middel van wetten betreft universele verschijnselen. Het feit dat de genetische verklaring zich bezighoudt met verschijnselen die kunnen gedateerd worden, verhindert helemaal niet dat men gebruik zou maken van universele wetten. Een universele wet is bij definitie toepasbaar op eender welk ogenblik.

Zonder uit te weiden over dit probleem, willen we hier nog wijzen op de opvatting van Bocheński dat de geschiedenis een reductieve niet-inductieve wetenschap is. Een uniek historisch feit wordt vlg. hem niet inductief verklaard, maar wel reductief. Hempel daarentegen aanvaardt eender welke vorm van nomologische verklaring, ook bij de verklaring van unieke feiten.

D. *De conceptuele en de dispositionele verklaring* (99)

De conceptuele en de dispositionele verklaring vindt men niet bij veel methodologen. Als theoretisch mogelijke vormen vragen zij nochtans de aandacht.

De conceptuele verklaring of de „verklaring wat” werd uitgewerkt door W. Dray (100). Dray typeert deze verklaring als: „... een verklaring door middel van een algemeen concept, eerder dan een algemene wet”. Deze verklaring bestaat in een veralgemening door opsomming van de samenstellende bestanddelen; men zegt niet *waarom* iets zo is of anders is. Schematisch kan men het als volgt uitdrukken: x, y en z vormen samen A . De conceptuele

(99) HEMPEL, C.G., „Aspects of scientific explanation”, *op. cit.*, p. 453-487.

(100) DRAY, W., „Explaining What' in History”, in GARDINER, P., ed., *Theories of history*. New York, The Free Press, 1959, p. 403-408, gecit. door HEMPEL, C.G., *op. cit.*, p. 453 e.v.

verklaring bestaat dus uit een konjunktie van een aantal symptomen, die in een algemeen begrip kunnen worden uitgedrukt. In de sociologie wordt deze methode veelvuldig gebruikt wanneer men een index van een bepaald verschijnsel tracht op te stellen.

De „verklaring wat” is echter volgens onze vroeger gebruikte terminologie geen verklaring. Er wordt niet naar de oorzaken gezocht, maar enkel tracht men de samenstellende bestanddelen te onderkennen. Zeggen dat de sociale controle b.v. kan geïndiceerd worden door x en y , verklaart de sociale controle nog niet; er worden enkel symptomen van de sociale controle aangeduid.

Bij de behandeling van de funktionele verklaring werd uitdrukkelijk de intentionele verklaring niet tot deze vorm van verklaring gerekend. Men kan de intentionele verklaring echter wel beschouwen als een vorm van dispositionele verklaring. Het doel of motief van een actor kan men immers als een dispositie van een actor beschouwen. Wat verstaat men nu onder een dispositionele verklaring? Een dispositionele verklaring tracht het gedrag van een objekt of een actor te verklaren uit dispositionele kenmerken van het objekt of de actor (101). Ryle geeft als voorbeeld de verklaring van het breken van glas wanneer men er met een steen tegenwerpt, uit de dispositionele karakteristiek ‘breekbaarheid’ van glas.

De redenering die wordt opgebouwd in de dispositionele verklaring, beperkt zich niet tot een konjunktie van symptomen zoals de conceptuele verklaring, maar neemt de symptomen als verklarend beginsel. Deze symptomen worden opgenomen in een universele of een statistische wet, al naargelang van de mogelijkheden die men heeft. Een bepaalde dispositie kan men met 100 percent waarschijnlijkheid toewijzen aan een bepaald fenomeen, terwijl dit bij een andere dispositie niet mogelijk is. Daarom deze verschillende wetsvormen. Alles hangt hier in feite af van de wijze waarop men de premisse waarin de dispositie is opgenomen, opvat. Is deze een gewone definitie of is ze een empirische wet? De beslissing hierover ligt bij de onderzoeker. Hij kan de dispositie inschakelen in een propositie, deze de vorm geven van een universele wet en zo een deductief-nomologische verklaring opbouwen. Maar anderzijds kan de onderzoeker de dispositie als een gewone definitie beschouwen en hierdoor het terrein van de conceptuele verklaring betreden, zodat men niet van een eigenlijke verklaring kan spreken. Dikwijls echter zijn aan een dispositionele karakteristiek een aantal wetten verbonden, die meespelen in de verklaring. C. Hempel geeft als voorbeeld een stuk ijzer dat magnetisch is. Hiermee zijn de volgende wetten verbonden: een bewegend magnetisch veld produceert een elektrisch veld; dit impliceert dat

(101) C. Hempel volgt bij zijn uiteenzetting RYLE, G., *The concept of mind*. London, Hutchinson, 1949.

er in een gesloten loop van een draad een elektrische stroom ontstaat wanneer deze in de nabijheid van een bewegend magnetisch veld wordt gebracht, enz.

Om dit kort overzicht van de dispositionele verklaring te besluiten, willen we het verschil tussen de funktionele en de dispositionele verklaring beklemtonen. In de dispositionele verklaring vloeit de verklaring van een verschijnsel voort uit de eigen aard van de genoemde dispositie zelf. In de funktionele verklaring wordt enkel besloten tot de aanwezigheid van een bepaalde functie op basis van het feit dat het systeem dat de functie vervult, aan een bepaalde nood voldoet. In de dispositionele verklaring vertrekt men dus vanuit het systeem om iets te verklaren, terwijl men in een funktionele verklaring buiten het systeem naar een symptoom gaat zoeken van de functie van een systeem.

E. *De fenomenologische methode en het „verstehen”*

De fenomenologen hebben aan de wetenschappelijke onderzoekers een bijzondere methode geschonken die zich van al de voorgaande onderscheidt door het onmiddellijke karakter van haar kennis. Met de fenomenologische methode wil men „tot de zaken zelf” gaan.

Welk zijn de grondbeginselen van deze methode? We doen hier beroep op de syntese van J.M. Bocheński (102). E. Husserl formuleerde de volgende grondbeginselen: 1) „Het zich originair aanbiedende bewustzijn is de enige rechtsbron van het kennen”, en 2) „Bij het onderzoek moet het denken uitsluitend op het voorwerp gericht zijn met volledige uitschakeling van al het subjectieve”. Dit impliceert echter niet dat alle indirect kennen door de fenomenologen verworpen wordt; integendeel. Maar men neemt als uitgangspunt de fenomenologische kennis, d.i. een kennis los van eender welke theorie en traditie. Het fenomeen, voorwerp van fenomenologische aanschouwing, kan men met M. Heidegger „het zich-in-zichzelf-tonende” noemen. Men maakt hierbij abstraktie van de vraag of het besproken voorwerp nu wel in werkelijkheid bestaat. Men doet in de fenomenologische methode helemaal geen uitspraak over de „existentie” en over het „toevallige” van het voorwerp. Men wil in de fenomenologische methode het „wezen” van iets achterhalen, d.i. „de grondstructuur van het voorwerp”. Deze grondstructuur heeft voor de fenomenoloog niet enkel betrekking op het formele, maar ook op het inhoudelijke aspect van het voorwerp. Tot zover enkele kentrekken van de fenomenologische methode die in de sociologie een ruime toepassing vindt.

De karakteristieken van de fenomenologische methode treft men in de sociologie vooral in de „verstehende” methode aan, zoals die door Max Weber werd opgebouwd, en anderzijds ook in de sociologie van m.n. Alfred Schütz

(102) BOCHENSKI, J.M., *op. cit.*, p. 27-44.

en vele anderen (103). Het doel van deze fenomenologische benadering van het sociale gedrag is: „Expliciet maken wat impliciet is in de sociale handeling van de leden van een gegeven gemeenschap”, om de woorden van Leon J. Goldstein te gebruiken (104).

Het ligt niet in onze bedoeling in deze bladzijden een eigen visie op de ‚verstehende’ methode te expliciteren, omdat zij door haar specifiek karakter enigszins buiten de opzet van dit hoofdstuk valt. Wegens haar belangrijke plaats in de sociologie worden hier de begrippen „verstehen” en „ideaaltype” nader omschreven.

Het ‚verstehen’ (105) kan men volgens Alfred Schütz het best vergelijken met de „aktuele en potentiële kennis van de betekenis van de menselijke handelingen en produkten” zoals die in het alledaagse denken is gegeven. Dit heeft niets uit te staan met introspektie, maar is volgens Schütz een resultaat van leer- en akkulturatieprocessen. De resultaten van het ‚verstehen’ zijn even controleerbaar als andere waarnemingen door individuen. Dit lijkt misschien wel kontradiktair, daar men het ‚verstehen’ subjektief noemt. Nochtans ligt de subjektiviteit niet bij de waarnemer, maar wel in de waargenomen handeling. Men wil immers achterhalen wat de actor bedoelt met zijn handeling. Het is nu echter eenmaal zo dat enkel de actor weet wat hij doet, waarom hij het doet en waar zijn handeling begint en eindigt. Doch de waarnemer die behoort tot dezelfde sociaal-kulturele wereld als de actor, is in staat de motieven, doeleinden, keuzen en plannen die in hun biografisch bepaalde omstandigheden ontstaan, te begrijpen, omdat hij voortdurend in contact staat met zijn medemens, de actor. Dit begrijpen van de handelingen kan geen volledig begrijpen zijn zoals de actor zijn eigen handelen begrijpt. De waarnemer kan het handelen echter wel vatten in zijn typisch voorkomen. Daartoe konstrueert de waarnemer typische patronen van de motieven, doeleinden, houdingen en persoonlijkheden, waarvan de handeling van de actor slechts voorbeelden zijn. Deze kennis van het gezond verstand van het alledaagse leven wordt op een drietal manieren gesocialiseerd. Op de eerste plaats meent Schütz, wordt hier het principe van de reciprociteit van de perspectieven der waarnemers toegepast. De waarnemer is in staat een handeling onder hetzelfde perspectief te beschouwen als de actor. De tweede vorm

(103) NATANSON, M., ed., *Philosophy of the social sciences*. New York, Random House, 1963, p. 183-348. Part III, Concepts, constructs and theory formation. Met bijdragen van: L.J. Goldstein, C.G. Hempel, T.Z. Lavine, E. Nagel, M. Natanson en A. Schütz.

(104) GOLDSTEIN, L.J., „The phenomenological and the naturalistic approaches to the social”, in NATANSON, M., ed., *Philosophy of the social sciences*. New York, Random House, 1963, p. 295.

(105) SCHUETZ, A., „Concept and theory formation in the social sciences”, in NATANSON, M., ed., *Philosophy of the social sciences*. New York, Random House, 1963, p. 231-249.

van socializatie is de genetische, en de derde de sociale verdeling. De alledaagse kennis wordt van geslacht op geslacht overgeleverd, van het ene individu op het andere. En ze is daarenboven sociaal verdeeld, d.w.z. dat het geheel van de aktuele kennis verschilt van individu tot individu.

Het 'verstehen' in de sociologie berust volgens Schütz op deze alledaagse kennis. Zoals de kennis van het gezond verstand beroep doet op objectieve elementen, zo doet ook de sociologie beroep op de „subjektieve betekenis die een handeling heeft voor de actor”. Dit zou het postulaat van de subjektieve interpretatie zijn, zoals het geformuleerd wordt door Max Weber. Deze subjektieve betekenis-structuur kan geobjectiveerd worden in objectieve ideaaltypes.

Wat is een ideaaltype volgens M. Weber? Om de woorden van Hempel te gebruiken, die de ruime definitie van Max Weber samenvatte, is een ideaaltype „een mentale konstruktie die gevormd wordt door een syntese van veel diffuse, min of meer tegenwoordige en okkasioneel afwezige, konkrete individuele fenomenen, die gerangschikt zijn volgens een eenzijdig geaksentueerd gezichtspunt, in een geünificeerde analytische konstruktie, die in haar conceptuele zuiverheid niet in de werkelijkheid kan gevonden worden; het is een utopie, een beperkend concept, waarmee de konkrete fenomenen enkel kunnen vergeleken worden met het doel enkele van hun signifikante componenten te verklaren” (106). Dit ideaaltype kan niet bepaald worden door de *genus proximum* en de *differentia specifica*, zoals dit bij andere concepten wel het geval is. Hempel van zijn kant vindt deze definitie te vaag en komt op het einde van zijn analyse tot de konklusie dat de methodes om een ideaaltype in de sociale wetenschap te formuleren dezelfde zijn als in de natuurwetenschappen. Hiermede meent hij eveneens een voorbeeld te hebben gegeven van de metodologische eenheid van de empirische wetenschap.

Van kapitaal belang is hier, merkt Schütz op, dat deze ideaaltypes niet arbitrair zijn. Zij zijn onderworpen aan de postulaten van adekwaatheid en logische konsistentie. Het postulaat van adekwaatheid eist dat elke term in het ideaaltype verstaanbaar is, zowel voor de actor in het werkelijke leven als voor zijn medemens, in termen van een verstandige interpretatie van het alledaagse leven. Het postulaat van de logische konsistentie vraagt dat het conceptuele geheel onderworpen moet zijn aan de eisen van de formele logika. Dit laatste postulaat verzekert de objectieve validiteit van de denkobjecten gekonstrueerd door de onderzoeker, terwijl het eerste het ideaaltype bestaanbaar maakt met de konstrukties van het dagelijkse leven.

Om dit summiere overzicht van de 'verstehende' methode te beëindigen

(106) Hempel steunt deze definitie op WEBER, M., „Objectivity in social science and social policy”, in NATANSON, M., ed., *Philosophy of the social sciences*. New York, Random House, 1963, p. 396-399. Cfr. HEMPEL, C.G., „Typological methods in the social sciences”, in NATANSON, M., ed., *op. cit.*, p. 211.

willen we het fundamentele verschil met de conceptuele verklaring beklemtonen, ofschoon hier op het eerste zicht gemeenschappelijke kenmerken zijn. In tegenstelling met de conceptuele verklaring geeft de 'verstehende' methode een werkelijke verklaring. Hierover wordt in het volgende hoofdstuk ruimer uitgeweid. Fundamenteler is het verschil echter nog tussen de uitgangspunten van beide verklaringswijzen. De 'verstehende' methode steunt op een directe kennis, terwijl de conceptuele verklaring op een indirecte kennis gebaseerd is.

4. BESLUIT

Deze zeer beknopte bespreking van een aantal belangrijke wetenschapsfilosofische problemen fungeert in deze studie op de eerste plaats als een instrument. Deze kennis moet toelaten de diverse verklaringsvormen, van de sociale controle die in de sociologie te onderkennen zijn, juist te omschrijven en naar waarde te schatten. Deze kennis vormt tevens een noodzakelijke hulp voor een nieuwe poging tot verklaring.

Slechts zeer zelden worden typische kenmerken van sociologische verklaring vermeld. Zoals in de inleiding van dit hoofdstuk werd gezegd, ligt de reden hiervan in de verscheidenheid van metodologische eisen gesteld door diverse sociologische strekkingen. In de wetenschapskritische analyse zal dit later duidelijk worden. Bovenstaande beschrijving beperkt zich dus met opzet tot de algemene methodologie.

§ 2. De bronnen en de methoden van het onderzoek

Werden in het eerste deel van dit hoofdstuk de wegen aangegeven die men in de wetenschap over het algemeen volgt bij de verklaring van een verschijnsel, hier zal de uiteenzetting beperkt blijven tot de methoden die wij zelf volgden bij de wetenschapskritische analyse. Bewust houden wij ons hier uitsluitend aan de methoden voor de wetenschapskritische analyse, omdat het zoeken naar een nieuwe sociologische verklaring van de sociale controle hoofdzakelijk bepaald wordt door het ingenomen sociologisch standpunt, dat in het vierde hoofdstuk nog moet beschreven worden, en door de algemene metodologische eisen, die in het eerste deel van dit hoofdstuk werden weergegeven.

Twee grote problemen moeten hier behandeld worden: 1) welke bronnen moeten gekozen worden en hoe moeten ze gekozen worden voor de wetenschapskritische analyse, en 2) welke vragen moeten er beantwoord worden en hoe moeten ze beantwoord worden in de wetenschapskritische analyse? Er wordt hier duidelijk uitgegaan van het te onderzoeken voorwerp. Zowel het materiële als het formele voorwerp van onderzoek bepaalt de methoden die moeten gevolgd worden bij het onderzoek. Deze moeten dan

ook nu nader omschreven worden met de methoden die moeten gevolgd worden, om de gestelde vragen te beantwoorden.

1. DE BRONNEN

Het gebrek aan een syntese van de diverse pogingen tot sociologisch verklaren van de sociale controle is de aanleiding geweest tot het opzetten van deze wetenschapskritische studie. Zoals in de voorgaande twee hoofdstukken duidelijk werd, beperken de vroegere synteses zich tot het beschrijven van de wijzigende begripsinhoud van de sociale controle. Hoe de sociale controle sociologisch verklaard werd, werd niet in vraag gesteld. Deze vraag zal in het vijfde hoofdstuk beantwoord worden.

Akkuraatheid en uniformiteit van de terminologie zijn twee eigenschappen die nogal gemakkelijk zoek zijn in sociaal-wetenschappelijke verhandelingen, zodat we hier met een bijkomend probleem hebben af te rekenen. Als algemene regel werd oorspronkelijk gesteld dat het onderzoek zou beperkt blijven tot sociologische werken die expliciet de sociale controle behandelen. De uitgebreidheid van het te bestuderen materiaal hangt in deze beschrijving af van de definitie van het begrip 'sociale controle'. Het zou een zo breed studieveld scheppen dat de literatuur haast niet te overzien zou zijn. Wegens deze praktische onmogelijkheid werd de studie beperkt tot de sociologische werken die het begrip 'sociale controle' expliciet als voorwerp van studie vermelden. Dit kunnen zowel werken zijn die eksklusief aan de sociale controle zijn gewijd, als algemeen theoretische werken waarin de sociale controle naast vele andere processen wordt behandeld. Op deze algemene regel komen in dit werk wel enkele uitzonderingen voor. Hierop wordt zo dadelijk teruggekomen.

De beperking van de werken tot diegene die het begrip 'sociale controle' vermelden, is — ofschoon hierdoor het onderzoeksveld gevoelig verkleind wordt — nog te omvangrijk om een wetenschapskritische analyse toe te passen. Een tweede criterium moet daartoe worden ingevoerd. Dit tweede criterium bestaat uit enkele grote categorieën van theoretische oplossingen die men doorheen de geschiedenis aan sociologische problemen heeft gegeven. Dit criterium vindt zijn ontstaan in de bedoeling van onderhavig onderzoek. Op de eerste plaats wil het onderzoek een beeld geven van de sociologische verklaring van de sociale controle, zoals die gebeurde vanaf het einde van vorige eeuw tot nu. En anderzijds willen we zelf, rekening houdend met de huidige verworvenheden van het sociologisch onderzoek, een poging wagen tot sociologische verklaring van de sociale controle. De wetenschapskritische analyse is hier dus niet alleen doel op zich, maar tevens instrumentarium voor de verklaring van de sociale controle.

Gezien het doel erin bestaat een zo volledig mogelijk beeld te geven van de sociologische verklaring van de sociale controle doorheen het gehele

verloop van de sociologische bedrijvigheid, zou het aangeraden zijn zoveel mogelijk werken in het onderzoek op te nemen. Nochtans kan men hierbij aansluitend, de vraag stellen of een dergelijk omvangrijk onderzoek veel meer kenteoretisch nut zou opleveren dan een meer beperkte studie met een verantwoorde keuze van de te bestuderen werken. De kleine verschillen tussen de diverse schrijvers hebben immers toch geen relevante invloed op een sociologische verklaring van het sociale gebeuren. Om deze reden kan men het invoeren van het tweede criterium aanvaarden. De meeste sociologen schakelen zich immers in in een bepaalde geestesstroming van hun tijd en vertonen dan ook belangrijke gelijkenissen. De moeilijkheid ligt nu in het operationalizeren van dit criterium.

Een eerste belangrijke faktor waarmee men rekening moet houden bij het bepalen van het criterium, is het historische moment waarop de sociologische verklaring gegeven wordt. Dit vloeit voort uit een eigenschap van de wetenschap, nl. de vooruitgang die de wetenschap boekt bij de verklaring van de sociale fenomenen. Dit blijkt uit eender welk historisch overzicht over de sociologische-wetenschappelijke bedrijvigheid.

Als tweede faktor vermelden we het theoretische uitgangspunt, dat in groten dele het werk van elke wetenschappelijke onderzoeker leidt. In feite gaat het hier om een wijsgerige optie, die het onderzoek en de verklaring van de bestudeerde objecten beïnvloedt. De ene socioloog verklaart de sociale werkelijkheid functioneel, en een ander benadert ze vanuit een formeel standpunt. Ofschoon beide standpunten niet dezelfde zijn, en ook niet altijd tot dezelfde resultaten leiden, hebben zij een belangrijke waarde voor de manier waarop iets verklaard of waargenomen wordt, en zelfs „wat” waargenomen moet worden, wordt bepaald door het theoretisch uitgangspunt. Zo is het studie-objekt voor een fenomenoloog iets anders dan voor een formalist of een functionalist, om slechts enkele grote categorieën te noemen.

Nu zou het werk van de onderzoeker zeer vergemakkelijkt worden, zo hij beroep kon doen op een algemeen aanvaarde indeling van de theoretische strekkingen in de sociologie. Spijtig genoeg is dit niet het geval. Een onderzoek van een vijftal werken maakte dit reeds voldoende duidelijk (107). Bij wijze van voorbeeld willen we een vergelijking maken tussen een klassifikatie van Timasheff en Martindale.

- (107) BARNES, H.E., ed., *An introduction to the history of sociology*. Chicago, The University of Chicago Press, 1948, XVI + 960 pp.
 BOGARDUS, E.S., *The development of social thought*. New York, Longmans, Green and Co., 1960, X + 689 pp.
 ELMER, M.C., *Contemporary social thought*. S.L., University of Pittsburgh Press, 1958, VIII + 256 pp.
 MARTINDALE, D., *op. cit.*, XIV + 558 pp.
 TIMASHEFF, N.S., *Sociological Theory. Its nature and growth*. New York, Random House, 1961 (1955), XIII + 338 pp.

N.S. Timasheff noemt P.A. Sorokin, T. Parsons en R.M. MacIver analytische sociologen, omdat zij streven naar een ééngemaakte sociologische theorie (108). Door Martindale worden deze schrijvers elk in een afzonderlijke categorie gezet van de vijf grote categorieën die hij onderscheidt. Sorokin wordt door Martindale een organicist genoemd (109). T. Parsons een sociaal behaviorist en een funktionalist (110) en R.M. MacIver wordt ook een sociaal behaviorist genoemd (111). Uit deze vergelijking blijkt niet enkel een verschil in terminologie, maar ook de aandacht voor de verandering van het theoretische uitgangspunt doorheen de wetenschappelijke bedrijvigheid van een socioloog. Zo was één van de eerste werken van T. Parsons, *The structure of social action*, een produkt van de sociale aktietheorie, terwijl zijn latere werken duidelijk funktionalistisch georiënteerd zijn (112). Bij de keuze van de te bestuderen werken zou men dus eerder rekening moeten houden met de werken dan wel met de schrijvers.

Afgezien van de verschillende nomenclatuur voor de grote strekkingen in de sociologie, kan men ook geen beroep doen op de klassifikaties die een poging ondernemen om de meeste schrijvers in hun indeling op te nemen. Zo ontbraken er een aantal schrijvers die toch een belangrijke bijdrage hebben geleverd tot de analyse van de sociale controle.

Gezien al deze moeilijkheden kon dit tweede criterium niet aangehouden worden, en moest naar een ander selektie criterium gezocht worden. Dit berust op twee afzonderlijke onderscheidingsmiddelen. Eerst worden de werken die uitsluitend aan de sociale controle gewijd zijn, opgenomen, en daarna algemeen theoretische werken waarin de sociale controle behandeld wordt.

Deze keuze wordt doorkruist door twee andere criteria, nl. de historische spreiding en het theoretisch uitgangspunt.

Ter beoordeling van het theoretisch uitgangspunt doen we beroep op het werk van Don Martindale. Deze keuze berust op het doel van het onderzoek, en op een belangrijke eigenschap van het werk van Martindale. Deze schrijver maakt bij de opbouw van zijn boek immers expliciet gebruik van de wetenschapsfilosofie (113). Op die wijze kan zijn werk dan ook een inspirerende invloed hebben op het latere onderzoek.

Van de werken die uitsluitend gewijd zijn aan de sociale controle, worden die van E.A. Ross, P.H. Landis, L.L. Bernard, G. Gurvitch, T.T. Segerstedt en R.T. LaPiere genomen.

(108) TIMASHEFF, N.S., *op. cit.*, p. 234.

(109) MARTINDALE, D., *op. cit.*, p. 115-118.

(110) *Ibidem*, p. 421, 484.

(111) *Ibidem*, p. 405.

(112) *Ibidem*, p. 422.

(113) *Ibidem*, p. X-XI.

Ofschoon E.A. Ross niet de eerste was die de term 'sociale controle' gebruikte, is hij wel de eerste geweest die er een studie integraal aan wijdde. Van 1896 tot 1900 publiceerde hij een artikelenreeks in *The American Journal of Sociology*, die hij in 1901 gezamenlijk publiceerde onder de titel *Social control: A survey of the foundations of order*. In ons onderzoek wordt gebruik gemaakt van de artikelen in *The American Journal of Sociology*, en slechts bij uitzondering van de nieuwe uitgave door E.F. Borgatta en H.J. Meyer (114).

P.H. Landis en L.L. Bernard publiceren beiden hun werken over de sociale controle in 1939 (115). Deze werken vormen daardoor een interessante bron van vergelijking. Ingevolge deze uitgave in hetzelfde jaar moeten de oorzaken van de mogelijke verschillpunten gezocht worden in het theoretische vertrekpunt.

G. Gurvitch, vooral gekend om zijn dieptesociologie, die ook nog wel fenomenoloog wordt genoemd, levert in 1947 een originele bijdrage over de sociale controle (116). Samen met T.T. Segerstedt, die één jaar later zijn doctoraal proefschrift aan de sociale controle wijdde (117), leverde Gurvitch één van de biezonderste bijdragen over dit onderwerp in de Europese sociologie. Beide werken zullen dan ook onderzocht worden.

Afgezien van enkele herdrukken van het werk van P. Landis en de reader van J.S. Roucek verscheen als laatste belangrijk werk over de sociale controle het werk van Richard T. LaPiere. *A theory of social control* verscheen in 1954 en vormde meteen het laatste sociologische werk dat met name aan de sociale controle gewijd is.

Lastiger dan de keuze van de voorgaande werken, die slechts uit een zeer beperkt universum gekozen worden, is de keuze van de algemeen sociologische werken. Hier wordt dan ook sterk aangeleund bij de indeling van Don Martindale, omdat zij rekening houdt met de theoretische uitgangspunten van de schrijvers die de sociologische verklaring kunnen beïnvloeden.

Georg Simmel meende dat het eigen voorwerp van de sociologie lag in de studie van de sociale vormen (118). Hij wordt hier dan ook genomen als een typisch vertegenwoordiger van het sociologische formalisme. Onze aan-

- (114) BORGATTA, E.F., en MEYER, H.J., ed., *Social control and the foundations of sociology*. Boston, Beacon Press, 1959, XII + 211 pp.
- (115) LANDIS, P.H., *Social control. Social organization and disorganization in process*. Chicago, Philadelphia, New York, J.B., Lippincott Company, 1939, XXIX + 507 pp.
BERNARD, L.L., *Social Control in its sociological aspects*. New York, The Macmillan Company, 1939, 711 pp.
- (116) GURVITCH, G., „Le contrôle social”, in GURVITCH, G., + MOORE, W.E., *La sociologie au XXe siècle*. Tome I. Paris, P.U.F., 1947, p. 271-301.
- (117) SEGERSTEDT, T.T., *Social control as sociological concept*. Uppsala, Almqvist + Wiksells Boktryckeri A.B., 1948, 64 pp.
- (118) MARTINDALE, D., *op. cit.*, 236-247.

dacht gaat hoofdzakelijk uit naar zijn „Soziologie”, dat voor het eerst in 1908 verscheen, maar waaruit bepaalde hoofdstukken reeds in 1898 in *The American Journal of Sociology* verschenen, zoals in het tweede hoofdstuk reeds vermeld werd. Als tijdgenoot van E.A. Ross had hij invloed op het oeuvre van deze laatste (119), voornamelijk op zijn latere werken, niet op zijn studie over de sociale controle. Hij gebruikt in *Soziologie* de term ‘sociale controle’ niet, maar behandelt toch het proces wanneer hij schrijft over het zelfbehoud der groepen (120).

In *Society, Culture and Personality* verwerpt P.A. Sorokin zoals G. Simmel bewust het gebruik van de term ‘sociale controle’ en spreekt over de identiteit en de continuïteit van de sociale groepen (121). Don Martindale noemt hem een organicist (122). In die hoedanigheid wordt hij later ook behandeld.

T. Parsons vertoont in zijn eerste werken de kenmerken van een sociaal-behaviorist. Later wordt hij echter een structureel-funktonalist. Enkel deze laatste werken zullen dan ook behandeld worden. Als hoofdwerk zal de meest recente verhandeling, „*An outline of the social system*”, genomen worden (123). *The social system, Toward a general theory of action*, en nog enkele andere werken zullen vergeleken worden met deze verhandeling van 1961. Deze vergelijking is van belang, omdat hij in *An outline* een aantal belangrijke wijzigingen aanbrengt aan zijn vroegere opvattingen, maar toch niet breekt met de grondidee van deze werken.

Als vierde werk wordt in *Society: An introductory analysis* van R.M. MacIver en C.H. Page de verklaring van de sociale controle onderzocht. Dit werk is een herwerking van het oorspronkelijk in 1931 door MacIver alleen geschreven boek *Society* (124). Don Martindale rekent MacIver tot de volgelingen van de sociale handelingeorie, die behoren tot de grotere categorie van de sociaal behavioristen (125).

Behalve deze vier types van sociologische theorie onderscheidt Martindale nog de konfliktologie. R. Dahrendorf is daarvan een typisch vertegenwoordiger. Ter ontleding wordt zijn werk *Homo Sociologicus* genomen, dat oorspronkelijk als artikel verscheen (126).

(119) TIMASHEFF, N.S., *op. cit.* p. 102.

(120) De hier gebruikte uitgave is SIMMEL, G., *Soziologie. Untersuchungen über die Formen der Vergesellschaftung*. Berlin, Duncker + Humblot, 1958, 578 pp.

(121) SOROKIN, P.A., *Society, Culture and Personality*. New York, Harper + Brothers, Publishers, 1947, 742 pp.

(122) MARTINDALE, D., *op. cit.*, p. 115-118.

(123) PARSONS, T., "An outline of the social system", in PARSONS, T., e.a., ed. *Theories of Society, I*. New York, The Free Press of Glencoe, 1961, p. 30-79.

(124) TIMASHEFF, N.S., *op. cit.*, p. 252.

De hier gebruikte uitgave is MACIVER, R.M. & PAGE, C.H., *Society: An introductory analysis*. London, Macmillan and Co, LTD, 1962, XVII + 697 pp.

(125) MARTINDALE, D., *op. cit.*, p. 405-410.

(126) DAHRENDORF, R., *Homo Sociologicus*. Köln und Opladen, Westdeutscher Verlag, 1964, 74 pp.

Deze selectie van studies als de prototypes van de genoemde sociologische strekkingen beschouwen lijkt ons niet juist. Ze fungeren eerder als een bepaald specimen van een bepaald sociologietype, waarvoor de studie van Don Martindale als uitgangspunt werd genomen. Door de analyse van elk van deze werken wordt dus helemaal niet *de* verklaring in de sociologie gevat, maar wel een reeks verschillende benaderingen van de verklaring van de sociale controle, wat in feite het doel is van dit onderzoek.

2. DE STUDIE VAN DE BRONNEN

De methode van onderzoek is, zoals vroeger reeds duidelijk werd, de literatuurstudie. Nochtans heeft deze literatuurstudie niet dezelfde betekenis voor ons als voor de historicus of de filoloog. Het standpunt van waaruit de juist geselecteerde literatuur bestudeerd zal worden, is totaal verschillend van het historische of het taalkundige standpunt van waaruit de historicus of de filoloog zijn bronnen benadert. Dit werk wil een wetenschapskritische bijdrage zijn voor de sociologische studie van de sociale controle. Daarom zullen de gestelde vragen ook direct afgestemd zijn op het eerste deel van dit hoofdstuk, waarin de verschillende wegen van wetenschappelijke verklaring werden onderzocht.

De analyse van de diverse schrijvers zal twee delen behelzen. Een eerste deel zal een beknopte schets geven van de inhoud van het werk of van het hoofdstuk in kwestie, en een tweede deel zal zich vooral inlaten met de analyse van de verklaring van de sociale controle.

De inhoud van de verschillende betogen moeten toelaten een inzicht te verwerven in de resultaten van de verschillende onderzoeken. Het belang ervan ligt dus vooral in de verworven kennis over de sociale controle, die een hulpmiddel kan zijn voor een nieuwe poging tot verklaring van de sociale controle.

In het tweede deel staat één vraag centraal: wordt de sociale controle verklaard of niet? Het is immers zeer goed mogelijk dat de schrijver zich beperkt tot een zuivere beschrijving van het sociale controlefenomeen. Deze studie interesseert zich echter vooral voor de methodologische implicaties van de verklaring van de sociale controle. Hier ligt dan ook de betekenis van het eerste deel van dit hoofdstuk, nl. het deel over de wetenschappelijke verklaring in het algemeen. Dit zuiver methodologische deel levert ons immers de noodzakelijke instrumenten om deze wetenschapskritische analyse uit te voeren. Het geeft ons de eigenschappen van de verschillende methodes die moeten onderkend worden.

De vragen die in deze wetenschapskritische analyse moeten gesteld worden, kan men alle herleiden tot in het eerste deel van dit hoofdstuk behandelde problemen. De meest belangrijke lijken ons wel te zijn: „Welke methodes volgt de schrijver bij de verklaring van de sociale controle? Welk is de vorm van de verschillende bestanddelen van de verklaring, m.a.w. op welke

premissen berust zijn konklusie ? ” Men zou deze vragen kunnen konkretiseren door te wijzen op de verschillende methodes, wetten en theorieën. Dit maakt het probleem echter niet veel klaarder. Samenvattend kan men zeggen dat er zal getracht worden de verschillende kenmerken van de wetenschappelijke verklaring bij de bestudeerde schrijvers te onderkennen.

De antwoorden op al deze vragen zullen naast gewone waarnemingsverslagen ook kritische beoordelingen zijn vanuit de algemene methodologie. De methodologie, zoals hoger reeds betoogd werd, is een normatieve wetenschap. Het is dan ook normaal dat men de gebruikte methoden toetst aan de eisen van de algemene methodologie.

Een ander probleem waarmee men in onderhavig onderzoek heeft rekening te houden, is de niet altijd even systematische betoogtrant van de verschillende schrijvers, ofschoon zij altijd volgens een bepaalde methode werken. Daarom zal getracht worden de redeneringen van de bestudeerde sociologen in een eenvoudige, logische vorm te rangschikken teneinde de verschillende methodes duidelijk te maken.

§ 3. Besluit

Dit derde hoofdstuk vormt samen met het volgende hoofdstuk over het sociologische uitgangspunt het werkinstrument om de wetenschapskritische analyse uit te voeren en een verklaring van de sociale controle te geven. Daarom werd vanuit de eigenschappen van de wetenschap de aandacht gevestigd op de belangrijkste methodologische problemen die men in een wetenschapskritische analyse kan ontmoeten. Dit beknopt methodologisch overzicht wil niet de taak overnemen van zuiver methodologische werken. Het vervult enkel de functie van begripsverklaring voor het verdere onderzoek.

Is het eerste deel van dit hoofdstuk voor het gehele werk van belang, een meer specifieke taak vervult het tweede deel, waarin de te bestuderen bronnen worden gekozen en de vragen die daarover moeten gesteld worden, worden vermeld. Dit tweede deel vormt in feite de verantwoording van de wetenschapskritische analyse, die in het vijfde hoofdstuk zal uitgevoerd worden.

Doch vooraleer deze analyse aan te vatten willen we eerst in het volgend hoofdstuk het sociologisch uitgangspunt omschrijven, omdat dit, zoals later duidelijk zal worden, belangrijke methodologische gevolgen kan hebben.

HOOFDSTUK IV

DE SOCIOLOGIE ALS HET BEGRIJPEN EN VERKLAREN VAN HET SOCIALE HANDELEN

De methodologische eisen van een sociologische verklaring liggen nochtans wel enigszins anders dan in vorig hoofdstuk werd beschreven. Dit anderszijn berust weliswaar niet op een beperking van de zojuist beschreven voorwaarden waaraan de wetenschappelijke verklaring moet voldoen, maar vindt wel zijn uitdrukking in een aantal beslissingen die de socioloog moet nemen vooraleer hij een wetenschappelijke verklaring tracht te geven. Deze beslissingen betreffen op de eerste plaats het object van de sociologie. Dat omtrent dit object geen eensgezindheid bestaat in de sociologengeleerden werd reeds meermaals vermeld (1). De methodologische gevolgen van deze verschillende standpunten kan men in een groot aantal sociologie-historische werken terugvinden. Tot nu toe werd door ons inzake de objectbepaling van de sociologie nog geen beslissing genomen en blijven bijgevolg een aantal methodologische problemen onopgelost. Het zal nu de opdracht zijn van dit hoofdstuk het object van de sociologie te bepalen, alsmede de methodologische gevolgen die daaruit voortvloeien.

De noodzakelijkheid waarmee de socioloog geconfronteerd wordt, om zijn object te bepalen, impliceert echter niet dat hij dit kan doen los van enige sociaal-wetenschappelijke traditie. Integendeel, de socioloog heeft evenzeer rekening te houden met de intersubjectiviteit van de wetenschap als de vorser van eender welke andere wetenschappelijke discipline. Wij zullen dan deze uiteenzetting ook aanvangen met een confrontatie van enkele recente onderzoeken over de verschillende objectbepalingen en hun methodologische gevolgen, om zodoende de band met het verleden niet te verbreken.

In feite gaat het in de meeste recente discussies over een vraag die zeer oud is en die in de sociale wijsbegeerte reeds centraal stond, nl. „van welke kant de relatie individu-gemeenschap moet worden benaderd” (2). Doorheen de sociologische bedrijvigheid heeft dit probleem verschillende oplossingen gekregen. De ene richting beschouwde de groep als een realiteit, die in se bestudeerd kan worden. De andere strekking geeft aan de groep geen werkelijke bestaanswaarde en meende dat het individu de enige bestaande realiteit was. Nu bestaat er een strekking om noch de eerste noch de tweede oplossing te kiezen, maar beide in een dialectische verhouding te stellen. G. Gurvitch is

(1) Zie p. 14, 100-101.

(2) BOUMAN, P.J., *Fundamentele sociologie*. Antwerpen-Utrecht, N.V. Standaard Boekhandel, Het Karveel N.V., 1966, p. 43.

één van de baanbrekers hiervan. Onze aandacht zal in dit vierde hoofdstuk dan ook eerst naar zijn werk en dat van een geestesverwante schrijver uitgaan. In tegenstelling met Gurvitch verwerpt A. Schütz deze dialektiek op methodologisch vlak. Zijn argumentatie lijkt ons belangrijk om de betekenis van beide strekkingen te vergelijken. Op basis van deze vergelijking zal de optie voor een bepaalde strekking worden verantwoord. Dit zal uiteindelijk neerkomen op een keuze, die de sociologie van Alfred Schütz tot leidraad zal nemen. Deze zal dan ook uitvoerig, zowel wat haar filosofische uitgangspunten, objectbepaling als wat haar methodologische implicaties betreft, worden behandeld in een tweede paragraaf. Een derde paragraaf zal ten slotte het 'verstehen' evalueren en een sociologie-bepaling geven met de methodologische gevolgen van dien.

§ 1. De dialektiek persoon-gemeenschap in vraag gesteld

1. DE OPLOSSING VAN G. GURVITCH

De verscheidenheid die er bestaat in de sociologie wat betreft de objectbepaling en de daarbij aansluitende methodologische gevolgen, hoeft niet meer in extenso aangetoond te worden. Dit feit is wel voldoende bekend uit sociologie-historische werken. Het is met deze verscheidenheid dat G. Gurvitch gekonfronteerd werd, toen hij op zoek ging naar het eigen object van de sociologie (3). Heel in het bijzonder stelt hij de tegenstelling — of is het een aanvulling? — tussen E. Durkheim en M. Weber in het licht, een vergelijking die men eveneens ontmoet bij J. Rex, P. Berger en A.C. Zijderfeld (4). Waarin liggen volgens Gurvitch de verdiensten en de tekorten van deze beide auteurs?

Gurvitch meent doorheen het werk van Durkheim drie definities van de sociologie te onderscheiden. In deze definities neemt hij de oproep van Durkheim waar om de sociale werkelijkheid in haar geheel te vatten, en de fenomenen die zich in het sociale universum voordoen, door de karakteristieke eigenschappen van het geheel te verklaren. Gurvitch meent echter dat de verklaring beperken tot de causale banden, zoals Durkheim het doet, foutief is. De betekenis van zijn sociale types heeft hij evenmin voldoende duidelijk gemaakt. Het zijn eigenlijk eerder types van maatschappijen, die een verbeterde versie zijn van die van Spencer (5).

(3) GURVITCH, G., „Objet et méthode de la sociologie”, GURVITCH, G., dir., *Traité de sociologie*. I. Paris, Presses Universitaires de France, 1962, p. 3-27.

(4) REX, J., *op. cit.*, p. 78. Rex handelt slechts over een partiële tegenstelling. BERGER, P.L., *Sociologisch denken*. Rotterdam, Universitaire Pers, 1965, p. 137, (vertaald door J.M.M. De Valk). Berger spreekt eerder van een aanvulling, zoals later meer geëxpliciteerd zal worden. ZIJDERVELD, A.C., *op. cit.*, p. 65-104.

(5) GURVITCH, G., *op. cit.*, p. 11-12.

Max Weber heeft aan dit laatste probleem een oplossing gegeven door het „ideaaltype” als werkinstrument in te voeren. De ‚verstehende’ methode was de weg, waarlangs dit ideaaltype kon worden opgebouwd. In tegenstelling met E. Durkheim, die de sociale instituties als objekt van sociologisch onderzoek had genomen, bepaalde Weber het „sociale handelen” als onderzoeks-objekt (6). Dit sociale handelen moet ‚verstehend’ benaderd worden. Het gevaar voor psychologisme, dat aan deze methode verbonden is, wordt door M. Weber verminderd door zijn grote aandacht voor de kultuur, meent Gurvitch. Weber is een nominalist. De sociale werkelijkheid heeft geen eigen karakter; zij bestaat enkel uit individuen, die met elkaar relaties onderhouden. De verdienste van Weber ligt vlg. Gurvitch in het invoeren van het ideaaltype en de aandacht voor het verklaren naast het begrijpen. Bovendien heeft Gurvitch echter nog een achttal gebreken bij Weber gevonden: „a) de arbitraire samenhang van het begrijpen en de subjektieve interpretatie; b) de onmogelijkheid om de overgang van interne subjektieve betekenissen naar de sociale en kulturele betekenissen te rechtvaardigen; c) zijn verloochening van alle objektieve criteria om de types te vormen; d) de band van de types met een spiritualistisch kulturalisme; e) de verspreiding van de types en hun ongeschiktheid om te worden toegepast op gehele sociale fenomenen en strukturen; f) de afbraak van de sociale realiteit door een probabilistisch en individualistisch nominalisme, waardoor het Weber onmogelijk wordt de maatschappij, de groepen, de klassen, de wij-verhoudingen en hun direkte akten te vatten; (. . .); g) de kombinatie van het formalisme, het kulturalisme en het psychologisme, die geen syntese vormen, (. . .); h) de afwezigheid van elke dialektische geest” (7).

Gurvitch meent deze tegenstelling tussen Durkheim en Weber te kunnen overbruggen en dit op het vlak van het domein en de methode van de sociologie, die samen het objekt van de sociologie vormen (8).

De sociale werkelijkheid vormt het eigen domein van de sociologie. Deze sociale werkelijkheid is onherleidbaar; zij vormt een onontbindbaar geheel. Ze is nochtans meer-dimensioneel; zij kan ingedeeld worden in dieptelagen („paliers en profondeur”). In de sociale totaalphenomenen („phénomènes sociaux totaux”) vormen deze dieptelagen een onverbreekbaar geheel, ofschoon een zekere diskontinuiteit en konflikt tussen de lagen niet uitge-

(6) DURKHEIM, E., *Les règles. . .*, op. cit., p. XXII. „. . .; la sociologie peut alors être définie: la science des institutions, de leur genèse et de leur fonctionnement”.

WEBER, M., *Wirtschaft und Gesellschaft. Grundriss der Verstehende Soziologie*. 1. Halbband. Tübingen, J.C.B. Mohr (Paul Siebeck), 1956, p. 1 „Soziologie (. . .) soll heissen: eine Wissenschaft, welche soziales Handeln deutend verstehen und dadurch in seinem Ablauf und seinen Wirkungen ursächlich erklären will.”

(7) GURVITCH, G., *Objet. . .*, op. cit., p. 12-15.

(8) *Ibidem*, p. 19-27.

sloten is. Het is tevens in de voortdurende dialectiek tussen de partiële en de globale sociale fenomenen dat de rijkdom van het sociale fenomeen naar boven komt. Deze dialectiek komt tot uitdrukking in de komplementariteit, de wederkerige implicatie, de ambiguïteit, de polarizatie en de wederkerigheid der perspectieven. Dieptelagen en dialectiek laten toe de totale sociale werkelijkheid in haar beweging te vatten. En naast deze twee is er beweging binnen de structuren, die voortdurend opgenomen zijn in een proces van structuratie ofwel plots verdwijnen. Deze structuren zijn echter steeds ondergeschikt aan de totale sociale fenomenen, die hen mogelijk maken.

De sociale werkelijkheid maakt het voorwerp uit van een aantal sociale wetenschappen. De methode moet dus het criterium zijn waardoor de sociologie zich onderscheidt van de andere sociale wetenschappen.

Gurvitch onderscheidt drie methodes: 1) een systematizerende en analytische methode (zoals in de rechtswetenschap), 2) een individualizerende of singularizerende methode (zoals in de geschiedenis en de etnografie), en 3) een kwalitatieve en diskontinue typologie. Deze laatste is de eigen methode van de sociologie. Behalve dit beroep op de typologie, vraagt de sociologie ook nog een werkwijze om het totaalbeeld te vatten en daarnaast de empiristische dialectiek. Deze drie methodes willen we even nader toelichten omdat zij in het werk van Schütz ook een grote betekenis hebben.

De typologische methode bestaat in het konstrueren van kwalitatieve en diskontinue types, die enerzijds generaliseren, daar zij zich kunnen herhalen, en anderzijds singulariseren, daar zij de verscheidenheid van de werkelijke sociale kaders geven en van hun structuren. De typologie gebruikt ook historische gegevens om de diskontinuiteiten te beklemtonen. Deze methode veronderstelt een begrip van de gehelen en van hun betekenissen. Deze types zijn helemaal geen „utopische rationalizaties“, zoals men die bij Max Weber vindt. Dit eigen karakter van de sociologische types vereist een dialectiek die de konstrukties van deze types moet mogelijk maken. Kenmerk van deze dialectiek is: „qui se refuse à l'immobilisation des concepts“ (9).

De sociologische methode tracht naast deze typologische werkwijze ook nog het totaalbeeld van de sociale werkelijkheid te vatten. Niet één dieptelaag, één sektor van de sociale werkelijkheid, maar wel alle dieptelagen en sectoren moet de socioloog benaderen en ook hier moet hij wederom rekening houden met de dialectische beweging die er bestaat tussen alle bestanddelen van de sociale werkelijkheid.

Al deze elementen samen laten Gurvitch toe de sociologie te definiëren: „La sociologie est la typologie qualitative et discontinuiste-fondée sur la dialectique des phénomènes sociaux totaux astructurels, structurables et structurés, qu'elle étudie d'emblée à tous les paliers et profondeur, à toutes

(9) *Ibidem*, p. 24.

les échelles et dans tous les secteurs, afin de suivre leurs mouvements de structuration, de déstructuration et d'éclatement, en trouvant leur explication en collaboration avec l'histoire" (10).

Centraal in deze definitie van Gurvitch staat de dialektiek. Zowel in de sociale werkelijkheid (11) als in de sociologische methode (12) speelt de dialektiek een onvervangbare rol, meent Gurvitch. Juist hierom lijkt het ons zeer nuttig even dit begrip nader te omschrijven.

Zeer uitgebreid behandelt hij de dialektiek in zijn werk *Dialectique et sociologie*. Enkele ideeën hieruit kunnen het voorgaande duidelijker maken. De dialektiek wordt immers door alle schrijvers niet op een zelfde manier geïnterpreteerd.

Na studie van een aantal schrijvers onderscheidt Gurvitch ten slotte drie aspecten van de dialektiek :

1) „En tant que mouvement réel, la dialectique est la voie (dia)prise par les totalités humaines en train de se faire et de se défaire, dans l'engendrement réciproque de leurs ensembles et de leurs parties, de leurs actes et de leurs œuvres, ainsi que dans la lutte que ces totalités mènent contre les obstacles internes et externes qu'elles rencontrent sur leur chemin" (13).

2) „... la dialectique est une méthode et plus largement une manière de saisir, de comprendre, de connaître, ..."

Deze methode wordt gekenmerkt door :

a) „... la démolition de tous les concepts acquis et cristallisés, en vue d'empêcher leur momification qui vient de leur incapacité de saisir les totalités humaines en marche, ainsi que de tenir simultanément compte des tous et de leurs parties qui s'engendrent réciproquement" (14).

b) „La méthode dialectique contient toujours un élément de négation, (...), parce qu'elle nie les lois de la logique formelle, toute abstraction, toute séparation qui ne tiendraient pas compte des ensembles concrets, ... " (15).

c) „... une méthode de lutte contre toute simplification, cristallisation, immobilisation ou sublimation, dans la connaissance des ensembles humaines réels, et en particulier des totalités sociales" (16).

d) „... qui élimine (...) toute prise de position philosophique et scientifique préalable, ... " (17).

(10) *Ibidem*, p. 27.

(11) *Ibidem*, p. 21.

(12) GURVITCH, G., *Dialectique et sociologie*. Paris, Flammarion, 1962, p. 13, 24, 26, 27, 179-180, 182-220.

(13) *Ibidem*, p. 179. Zie ook p. 24.

(14) *Ibidem*, p. 180. Zie ook p. 26.

(15) *Ibidem*, p. 180. Zie ook p. 25.

(16) *Ibidem*, p. 180-181. Zie ook p. 26.

(17) *Ibidem*, p. 181.

3),... celui des rapports dialectiques dans lesquels entrent la méthode dialectique et le mouvement dialectique réel" (18).

De dialektiek overheerst dus de ganse sociologie, zowel wat haar domein als wat haar methode betreft en de wisselwerking tussen die twee. Terecht merkt Gurvitch op dat deze dialektiek een beweging kan geven tot in het oneindige. Om deze eindeloze dialektische beweging te beperken meent hij echter dat men op meer dan één procédé beroep moet doen, die ofwel individueel, ofwel in konkurrentie met elkaar, ofwel in verbinding met elkaar kunnen gebruikt worden. Hij onderscheidt vijf procédés, ofschoon deze lijst naar zijn mening niet definitief is: de dialektische komplementariteit, de wederkerige dialektische implicatie, de dialektische ambiguïteit, de dialektische polarizatie en de wederkerigheid der perspectieven (19). De aard van de onderlinge verbanden laten wij hier buiten beschouwing.

Welke zijn de grenzen van de dialektiek vlg. Gurvitch ?

„... elle (la dialectique) n'explique pas, elle ne nous donne pas de schéma d'explication”.

De dialektiek geeft geen verklaring, zij geeft enkel ,beschrijving’. Geen enkel van de vijf procédés verklaart iets. Het is echter de singuliere causaliteit die het best verklaart. Ze is verbonden met de structuur en met het sociale totaal-fenomeen, waarvan de sociologie de diskontinue en kwalitatieve types vormt. Dit leidt uiteindelijk tot een logische samenhang, die een historische causaliteit vormt (20).

De dialektiek van Gurvitch reikt ook verder dan die tussen individu en gemeenschap, zoals hoger in vraag werd gesteld. De volgende zin geeft dit duidelijk weer: „Comment étudier en effet le va-et-vient, l'interpénétration et la tension entre les paliers, entre les échelles (Nous, groupes, sociétés globales), entre les éléments astructurels, structurés et structurables, entre le spontané et l'organisé, entre les mouvements de structuration, de déstructuration et de restructuration, entre individu et société — tous indissolublement liés et en conflit virtuel et actuel — sans recourir à la dialectique ? N'est-ce pas en faisant passer tous ces éléments par l'épreuve dialectique” (21).

Een moeilijkheid voor Gurvitch lijkt ons het feit dat de types die hij onderscheidt, in vaste concepten zijn neergelegd (22), maar dat hij anderzijds beweert door de dialektiek los te komen uit elke mummifikatie van de concepten (23).

(18) *Ibidem*, p. 182.

(19) *Ibidem*, p. 183-184.

(20) *Ibidem*, p. 218-220.

(21) GURVITCH, G., „Objet. . .”, *op. cit.*, p. 25.

(22) *Ibidem*, p. 20-21, 24.

GURVITCH, G., „Problèmes de sociologie générale”, in GURVITCH, G., *Traité. . .*, *op. cit.*, p. 153-251.

GURVITCH, G., *Dialectique. . .*, *op. cit.*, p. 189-220.

(23) Zie hoofdstuk IV, voetnota 14.

En tot slot van dit overzicht van de ideeën van G. Gurvitch willen wij de volgende bedenking maken. De oneindige dialektische beweging meent Gurvitch te kunnen afremmen door beroep te doen op vijf dialektische procédés (24), die individueel, konkurrentieel of te zamen kunnen gebruikt worden. De dialektiek tussen deze procédés blijkt hij dus niet te handhaven. Herinneren we ons dat de dialektiek van Gurvitch totaal was ; niet enkel binnen de sociale werkelijkheid of de metodologie afzonderlijk waren er dialektische verhoudingen, maar evenzeer tussen beide onderling. En anderzijds laat Gurvitch nog een opening naar die oneindige beweging van de dialektiek door de kans op nieuwe uit te vinden procédés, waarvan hij de waarde niet vastlegt.

2. DE OPLOSSING VAN A.C. ZIJDERVELD (25)

De probleemstelling van *Institutionalisering* ligt weliswaar ruimer dan de vraag die wij bij de aanvang van dit hoofdstuk gesteld hadden. Een groot deel loopt echter parallel met onze probleemstelling en de hoger geciteerde probleemstelling van Gurvitch. Hoe beantwoordt Zijderveld deze vragen ?

Zijderveld beperkt zijn analyse niet tot de sociologie. De analyse van de realistisch-kataskopische benaderingswijze van E. Durkheim wordt gevolgd door die van de antropoloog A. Gehlen, en de nominalistisch-anaskopische benaderingswijze van Max Weber door die van K. Marx. Het vertrekpunt van Zijderveld loopt dus wel in sterke mate parallel met het vorige van Gurvitch : de tegenstelling tussen Durkheim en Weber (en tussen Gehlen en Marx) overbruggen. De oplossing hiervan vindt hij in de dialektiek, juist zoals G. Gurvitch.

Het dualisme geeft geen bevredigende oplossing. Het laat de mens in de maatschappij slechts zien als een wezen met een dubbel karakter : de mens als sociaal wezen en de mens als individu, die wel afzonderlijk kunnen bestudeerd worden, maar niet in een dialektische verhouding komen te staan. De „wederzijds bepalende (dialektische) relatie” komt in het dualisme niet aan het licht (26).

Deze wisselwerking tussen structuur en individu meent Zijderveld wel

(24) GURVITCH, G., *Dialectique* . . . , op. cit., p. 183-184.

(25) ZIJDERVELD, A.C., op. cit., 220 pp.

In een later artikel ontwikkelt Zijderveld gelijkaardige ideeën. Cfr. ZIJDERVELD, A.C., „Instituten en geschiedenis”, *Mens en Maatschappij*, 42e jg. nr. 5, september-oktober 1967, p. 391-398.

(26) *Ibidem*, p. 184.

te kunnen vatten in de dialektiek. Hij doet voor dit begrip beroep op Gurvitch en komt tot de volgende definitie: „De dialektische beweging bestaat, volgens onze mening, tot de kern gereduceerd uit de objectivering van ‚individuele’ handelingen tot ‚strukturele’ handelingspatronen (instituties, sociale structuur), die op hun beurt — en dit is a.h.w. de dialektische omslag — weer het ‚individuele’ handelen beïnvloeden of zelfs determineren” (27). Juist zoals Gurvitch noemt hij de dialektiek een beweging en een methode. In tegenstelling met Gurvitch nochtans spant hij zich minder in om deze oneindige wisselwerking binnen de eindige observatiemogelijkheid van de onderzoeker te brengen. Een dialektiek structuur-individu van deze aard is o.i. niet te achterhalen en levert dan ook geen bruikbare oplossing van het probleem op. Zijderfeld is zich ook bewust van deze moeilijkheid. Op het einde van zijn boek tracht hij de brug naar de werkelijkheid te slaan. De kataskopische-anaskopische theorie komt bij het toetsen aan de empirie niet in deze zuivere vorm voor. Het is wel zo dat enerzijds de kataskopische op de voorgrond komt en de anaskopische op de achtergrond blijft, en anderzijds dat de omgekeerde verhouding tussen beide zal kunnen waargenomen worden. Zijderfeld blijft ten slotte in het dualisme steken.

Waar zoekt Zijderfeld aanknopingspunten voor een dialektische methode (28)? Marx’ dialektiek biedt voldoende garanties, meent hij; om uit het denkvormen-dilemma te geraken: zowel structuur als individu kunnen hierin tot hun recht gebracht worden. Anderzijds kan de fenomenologisch georiënteerde Weberiaanse benadering eveneens een aanknopingspunt geven om het strukturele en individuele in hun dialektische verhouding te onderkennen. Daar het denkvormen-dilemma zowel in de sociologie als in de antropologie voorkomt, moet men een oplossing vinden die voor beide kan gelden. Hoe gaat hij hiervoor te werk?

Voor de oplossing vanuit marxistisch standpunt gaat Zijderfeld te rade bij J.P. Sartre, die weliswaar geen socioloog is, maar wiens inzichten het dilemma uit de weg ruimen. De marxistische methode is volgens Sartre progressief en syntetisch, omdat „het partikuliere en individuele in een universele en strukturele totaliteit” worden geplaatst. De existentialistische methode reikt verder: zij is progressief én regressief, syntetisch én analytisch. Deze methode zoekt immers binnen het strukturele naar het individuele, dat „in praxis zijn geschiedenis schept” (29).

Bij W.I. Thomas (het Thomasteorema) en M. Weber haalt Zijderfeld andere inspiratie voor de oplossing van het probleem. Beschouwde situaties krijgen slechts een werkelijkheidskarakter wanneer zij zo door individuen

(27) *Ibidem*, p. 186.

(28) *Ibidem*, p. 193-208.

(29) Zijderfeld steunt op SARTRE, J.P., *Critique de la raison dialectique*. Tome I. Paris, 1960.

worden gedefinieerd. De sociale werkelijkheid wordt enerzijds door de individuen als dusdanig bepaald, maar wordt anderzijds door de individuen ervaren als een zinvolle totaliteit, die hun gegeven is. Het veranderen van de zinstructuur, die zowel gevolg kan zijn van het veranderen van de individuele zingeving als van de gegeven zinvolle totaliteit, laat de dialektiek duidelijk uitkomen. Hierin vindt Zijdeveld dus zijn aanknopingspunten voor de dialektiek.

Weber blijft echter een dualist, meent Zijdeveld. Het vergelijken van het zinvolle handelen met de ideaaltypen drukt niet de dialektische wisselwerking uit tussen individu en structuur. Het geeft enkel een beeld van het handelen van een individu tegenover de achtergrond van een structuur, maar niet de werking van het individu op de structuur en omgekeerd. Hij meent hiervoor een oplossing te vinden bij Durkheim, die de structuur als een objectief gegeven beschouwt, dat niet van individuele voorstellingen afhangt. Tussen deze objectieve structuur en het zingevende individu is dialektiek mogelijk.

3. DE OPLOSSING VAN A. SCHÜTZ

Het dilemma waarvoor de socioloog geplaatst wordt — dit is althans theoretisch mogelijk —, pakt Schütz totaal anders aan. Gurvitch en Zijdeveld vernietigen dit dilemma als een valse voorstelling door een oplossing te zoeken in de dialektiek. Schütz echter vertrekt vanuit de konfrontatie natuurkundige wetenschappen-sociale wetenschappen (30).

Zo men de sociale wetenschappen als natuurkundige wetenschappen behandelt, betoogt Schütz, dan komt men onvermijdelijk tot de methode van het behaviorisme. Het gevolg daarvan is dat men helemaal niets weet over het intellect van zijn medemens, zodat men ook niet kan begrijpen waarom iemand een bepaalde handeling stelt. Een behaviorist aanvaardt b.v. wel het bestaan van een betekenisvolle taal, maar niet het bestaan van een ander, die deze zin geeft aan de taal. Deze wetenschappelijke houding mondt uit in de schepping van een fictief werkelijkheidsbeeld, terwijl de sociale wetenschap de werkelijke menselijke handeling moet beschrijven en verklaren.

Een andere houding aanvaardt doodeenvoudig de sociale wereld met zijn leden en instituties als een zinvol geheel. De taak van de onderzoeker wordt vlg. deze strekking verruimd tot de beschrijving en verklaring van zijn ervaringen en die van zijn medemens. Nu zijn er sommige onderzoekers die menen dat het volstaat een bepaalde institutie, groep, enz., naar zijn betekenis

(30) SCHUETZ, A., „The social world and the theory of social action”, in SCHUETZ, A., *Collected Papers II. Studies in social theory*. The Hague, Nijhoff, 1964, p. 3-19. Dit artikel schreef Schütz reeds in 1940 als reactie op T. Parsons *The structure of social action*, maar publiceerde het voor de eerste maal in 1960.

voor de onderzoeker te duiden, zonder rekening te houden met de mening van de medemens. De onderzoeker komt op die manier tot een aantal idealizaties en formalizaties van de sociale wereld die niet onverenigbaar zijn met de feiten. Dit is echter niet de enige methode, meent Schütz. Men kan ook de betekenis van de sociale wereld voor de waargenomen actor kennen en de betekenis van de handeling. Men kan als het ware de genese van de idealizaties en formalizaties trachten te achterhalen.

Door deze opvatting over de sociale wetenschappen plaatst Schütz zich in de lijn van F. Znaniecki, die vier referentieschema's onderscheidt om de sociale werkelijkheid te bestuderen, nl. de sociale persoonlijkheid, de sociale handeling, de sociale groep en de sociale relaties. De laatste twee referentieschema's noemt hij objectieve en de eerste twee subjectieve. De idealizaties en formalizaties van beide mogen niet in tegenspraak staan met elkaar of met de alledaagse ervaring van de sociale wereld. Hieruit besluit hij tot het volgende basispostulaat van de sociale wetenschappen: „Kies het adequaat referentieschema voor het probleem dat u interesseert, beschouw zijn grenzen en mogelijkheden, maak zijn termen compatibel en consistent met elkaar, en beperk u tot dit schema eens dat het aanvaard werd. Indien de vertakkingen van het probleem u in het voortschrijden van uw werk tot de aanvaarding van andere referentieschema's en andere interpretaties voeren, vergeet dan niet dat de verandering in het schema alle vroeger gebruikte termen noodzakelijk van betekenis wijzigt.”

Dit postulaat indachtig meent Schütz dat bij de opbouw van een handelingsteorie het subjectieve standpunt moet ingenomen worden, en wel om de volgende reden. Het subjectieve standpunt is de enige en voldoende garantie voor het behoud van de wereld van de sociale realiteit, in tegenstelling met een fiktieve, niet-bestaande, maar door de wetenschappelijke onderzoekers gekonstrueerde wereld, die men zou beschrijven vanuit het objectieve standpunt. In de handelingsteorie wordt de wereld ervaren als een handelingsveld, waarin de sociale dingen enkel begrijpelijk zijn als produkten van mijn handelingen en die van de anderen. Een sociaal ding kan men enkel begrijpen wanneer men het herleidt tot de handeling waaruit het ontstaan is, en tot motieven die aan de basis van deze handeling liggen. Men kan dan ook geen institutie begrijpen zonder haar doel te kennen.

Uit deze uiteenzetting blijkt duidelijk dat de verhouding individu-structuur niet opgelost wordt door een dialektiek. Metodologisch opteert Schütz expliciet voor de subjectieve benadering en dit op basis van zijn objektbepaling van de sociologie (31), nl. het sociale handelen. Nochtans

(31) Schütz spreekt bijna altijd van 'sociale wetenschap' i.p.v. 'sociologie'. Wij menen hier de term 'sociologie' te mogen gebruiken, zoals hij in zijn hoofdwerk meestal doet. Reeds in de titel van dit werk wordt er van sociologie gesproken: *Der sinnhafte Aufbau der sozialen Welt. Eine Einleitung in die verstehende Soziologie*.

breekt hij niet totaal met het objectieve standpunt, vermits hij duidelijk eist dat de idealizaties en formalizaties vanuit beide standpunten niet in kontradiktie mogen zijn met elkaar en met de alledaagse ervaring van de wereld. Er is dus helemaal geen sprake van een dialektiek, maar evenmin van een extreme eenzijdigheid. Het subjectieve standpunt sluit het objectieve wel uit, maar eist, indien tegelijkertijd maar los van elkaar toegepast, gelijke resultaten in idealizaties en formalizaties. Later zullen we zien dat Schütz dit tracht te verwezenlijken door het ideaaltipe. Bij Schütz is er dus geen dialektiek op methodologisch vlak te onderkennen, wel een vernietiging van de kontradiktie individu-struktuur. Dialektiek, wel te verstaan, zoals hij door Gurwitsch en Zijderveld wordt gezien. Later zal er een fenomenologische dialektiek-opvatting bij hem onderkend worden.

4. DE OPLOSSING VAN P.L. BERGER

Peter L. Berger was een student van A. Schütz. Dat zijn ideeën niet vreemd zijn aan die van zijn leermeester, heeft ons dan ook niet te verwonderen. Reeds de definitie van de sociologie in zijn werk *„Invitation to Sociology”* getuigt van hun geestesverwantschap. De sociologie is vlg. zijn opvatting „een poging om de samenleving te begrijpen” (32). De methodologische implicaties van dit „begrijpen” raakt hij echter in dit werk minder aan. Het werk vervult ook een totaal andere functie, zoals de titel duidelijk zegt. Het is echter nuttig zijn ideeën in het kort te schetsen, omdat zij ook een uitspraak doen over hoger geformuleerd dilemma individu-gemeenschap.

Een eerste sociologisch standpunt beschouwt de mens in de samenleving. De mens wordt hier voorgesteld als de gevangene van de samenleving. De samenleving wijst aan iemand een positie toe. De mens is het slachtoffer van zijn omgeving, niet enkel zijn tegenwoordige omgeving, maar ook – en misschien nog veel sterker – van het verleden.

De samenleving is echter niet enkel de opponent van het individu. Het individu *aanvaardt* ook de samenleving en neemt vele elementen ervan over. En dit is dan zijn tweede sociologisch perspectief: „de samenleving in de mens”. Langs deze weg omschrijft Berger de roltheorie, de kennissociologie en de referentiegroepsteorie. Hierin komt het individu weliswaar niet los uit de samenleving, maar het beslist in zekere mate of het b.v. een bepaalde rol zal aanvaarden of niet. Het individu beslist zelf of het een bepaalde situatie mede definieert met anderen, of niet (cfr. W.I. Thomas).

Om geheel los te komen uit wat hij noemt de „sociologische claustrofobie” doet Berger beroep op M. Weber. In tegenstelling met Durkheim, die

(32) BERGER, P.L., *op. cit.*, p. 5.

zich in zijn observaties ertoe beperkt de sociale werkelijkheid als een 'zaak' te beschouwen, richt Weber vooral zijn aandacht op het intentionele van het sociale handelen. Deze subjectieve zingeving in het intentionele handelen is echter niet beperkt tot één individu, maar wordt uitgebreid tot een netwerk van zingevingen door verschillende personen, die een bepaald patroon kunnen aannemen. In de mogelijkheid van het individu om zich te verwijderen van de algemene zingeving vindt Berger een indikator van de mogelijkheid om los te komen uit de algemene dwang van de samenleving.

Zo komen wij terug tot ons hoger geformuleerd probleem betreffende de verhouding individu-gemeenschap. Berger spreekt hier niet van een tegenstelling, maar wel van een „paradox van het sociale leven”: „...: dat de samenleving ons bepaalt, doch op haar beurt door ons bepaald wordt.” Durkheim en Weber staan niet tegenover elkaar, meent hij, maar zij vullen elkaar aan. Zijn model is het dramatische model, waar hij naar analogie met het toneelspel de sociale werkelijkheid voorstelt als een vervormbaar geheel. Een institutie is in zijn visie een gegeven voor ons, maar wij kunnen deze ook wijzigen, ons ervan distantiëren, ofwel nog, haar gebruiken voor ons doel (33).

5. BESLUIT

Zijdeveld, ofschoon een leerling van P.L. Berger, loopt in het spoor van Gurvitch. Hij zoekt weliswaar aansluitingspunten bij A. Schütz en Berger, maar opteert uiteindelijk voor de dialektiek zoals die bij Gurvitch te vinden is. Deze dialektiek is een alles vernietigend proces. Zowel het sociologische begrippenapparaat als de metodologische denkwijzen worden als voortdurend zich wijzigende eenheden voorgesteld. Deze oneindige wisselwerking tracht Gurvitch af te remmen. Om hoger genoemde redenen kunnen wij echter deze poging niet aanvaarden. Daarenboven kan men deze dialektische beweeglijkheid in zijn types van de dieptelagen niet terugvinden.

De dialektiek, zoals zij door Gurvitch wordt gedefinieerd, lijkt ons om haar extreem karakter dan ook een moeilijk hanteerbare methode te zijn om de sociale werkelijkheid adequaat te beschrijven en te verklaren. Peter L. Berger raakt het metodologische aspect niet aan, maar doorbreekt de tegenstelling nominalisme-realisme zeer duidelijk. „Men kan terecht zeggen dat de samenleving een objectief feit is, dat ons een zekere dwang oplegt en ons zelf maakt tot wat we zijn. Maar men kan even terecht zeggen dat onze eigen doelgerichte handelingen het maatschappelijk gebouw in stand helpen houden, en er soms aan kunnen meewerken het te veranderen” (34). Bij Schütz treffen we

(33) BERGER, P.L., *op. cit.*, Hoofdstukken 4, 5 en 6.

(34) BERGER, P.L., *op. cit.*, p. 137.

een gelijkaardige opvatting aan : het handelen van het individu kan niet begrepen worden zonder de groep, en het handelen van de groep kan niet begrepen worden zonder het individu. Metodologisch echter eist hij duidelijk de subjektieve benadering, maar hij laat anderzijds, zoals eerder werd aange-toond, een opening naar de objectieve benadering.

Syntetizerend kan men de volgende tabel konstrueren, waarin men de theoretisch mogelijke benaderingen van de verhouding persoon-gemeenschap zowel sociologisch als metodologisch kan vatten (35).

Tabel I Teoretisch mogelijke benadering van de verhouding persoon-gemeenschap vanuit sociologisch en metodologisch standpunt.

Persoon	Gemeenschap	
	Ja	Neen
Ja	I	III
Neen	II	IV

Durkheim zou zich sociologisch en metodologisch in vak II plaatsen. M. Weber en A. Schütz kan men vanuit metodologisch standpunt in vak III plaatsen, maar vanuit sociologisch standpunt komen zij in vak I terecht. P.L. Berger doet samen met G. Gurvitch en A. Zijderveld op sociologisch vlak een keuze voor de oplossing van vak I, terwijl de laatste twee deze keuze op metodologisch vlak doortrekken.

Vak IV valt binnen de theoretische mogelijkheden, maar heeft geen betekenis voor de sociale wetenschappen, omdat het voorwerp van de sociale wetenschappen niet aangeraakt wordt.

Op basis van deze analyse en gesteund door inzichten uit onze alledaagse ervaring, sluit onze sociologische benadering aan bij hen die menen dat men moet rekening houden met de persoon en de samenleving om de sociale realiteit te begrijpen en te verklaren. De metodologische gevolgen van deze beslissing moeten nog beter in het licht gesteld worden. Daarvoor wenden we ons tot A. Schütz.

(35) We zullen in het vervolg spreken van persoon, wanneer we de geestelijke en lichamelijke eenheid van een mens bedoelen, en van een gemeenschap, wanneer we elke kollektieve verschijning bestaande uit personen bedoelen.

§ 2. De metodologie en sociologie van Alfred Schütz

De socioloog Max Weber en de wijsgeren Edmund Husserl en Henry Bergson zijn de denkers aan wie A. Schütz veel verplicht is, zoals hijzelf schrijft in het woord vooraf tot *Der sinnhafte Aufbau der sozialen Welt* (36). Het spreekt dus vanzelf dat we steeds met hun ideeën zullen gekonfronteerd worden, ofschoon de verwerking van Schütz zeer persoonlijk is. Over hun werk werd echter niet ver uitgeweid, omdat dit voor het eigenlijke doel van dit hoofdstuk niet direkt dienstig is. De opzet van deze paragraaf bestaat erin een zeer beknopt overzicht te geven van de wijsgerige uitgangspunten, de wegen tot kennisvorming en de sociologische inzichten die het werk van A. Schütz bevat. We beperken ons hier uitsluitend tot een weergave van zijn ideeën. De invloed die Schütz zal hebben op de geformuleerde probleemstelling, zal in de volgende paragraaf behandeld worden.

1. WIJSGERIGE UITGANGSPUNTEN EN WEGEN TOT KENNISVORMING

Juist omdat de fenomenologie zo centraal staat in de sociologie van Schütz en omdat zij aan de basis ligt van zijn 'verstehende' methode, is het nuttig voorafgaandelijk enkele begrippen te geven van de fenomenologie, zoals hij die vindt bij E. Husserl. De fenomenologie als middel tot kennis voert ons eerst naar de kennis van het alledaagse leven en vervolgens tot het vormen van wetenschappelijke theorie. Eens dit bepaald, kan men ook zijn methode tot het verwerven van sociologische kennis begrijpen.

A. Enkele karakteristieken van de fenomenologie

Misschien doen wij tekort aan de competentie van A. Schütz door zijn artikel 'Some leading concepts of phenomenology' als leidraad te nemen voor een inzicht in de fenomenologische methode, omdat hij hier zelf spreekt van „simplifikatie en gebrek aan exactheid" (37). Hij schreef dit artikel immers voor mensen die niet met de filosofie vertrouwd waren. In ons geval echter, waar de fenomenologie als methode enkel een hulpmiddel is om de 'verstehende' methode beter te begrijpen, is deze syntese wel gepast.

(36) SCHUETZ, A., *Der sinnhafte Aufbau der sozialen Welt*. Wien, Springer-Verlag, 1960 (1932), p. III-IV.

(37) SCHUETZ, A., „Some leading concepts of phenomenology", in SCHUETZ, A., *Collected Papers. I. The problem of social reality*. The Hague, Martinus Nijhoff, 1962, p. 101.

Franz Brentano beklemtoont het intentionele karakter van al ons denken. Men denkt *aan* iets, men vreest *voor* iets, men verlangt *naar* iets, enz. Deze intentionaliteit van ons denken houdt ook in dat er een scheiding is tussen de akt van het denken en het voorwerp waaraan men denkt. De persoon kennen die denkt, stelt een bijkomend probleem. Husserl meent dat men het bewustzijn slechts door de fenomenologische reductie kan kennen (38).

Wat is fenomenologische reductie? De fenomenologische reductie bestaat in het „tussen haakjes zetten van de wereld”. De fenomenoloog ontkent daardoor het bestaan van de wereld niet, maar hij schort het geloof in het bestaan van de wereld op. Hij plaatst niet enkel het bestaan van de wereld tussen haakjes, maar ook ons geloof in de waarde van de vaststellingen van de wereld en zijn inhoud. Wat er overblijft na deze fenomenologische reductie is: „het universum van ons bewust leven, de integere gedachtenstroom met al zijn activiteiten en met al zijn bedenkingen en ervaringen”. Al deze bedenkingen zijn intentioneel, zoals zojuist gezegd werd. Mijn perceptie van een objekt bevestigt mijn geloof in het bestaan van het objekt. Na de fenomenologische reductie op dit geloof in het bestaan van het objekt uitgevoerd te hebben, blijft het waargenomen objekt nog altijd buiten de haakjes staan, maar de perceptie van het objekt behoort tot mijn gedachtenstroom. Daardoor wordt de perceptie gericht op het fenomeen, „het objekt zoals het voor mij verschijnt”, en niet op het objekt in de buitenwereld (39).

Het waargenomen fenomeen blijft onveranderlijk, zelfs in de fenomenologische reductie ervan. Elke akt van mijn waarneming en haar intentionele objekten zijn elementen van mijn gedachtenstroom. De veranderingen van het objekt in de buitenwereld hebben geen invloed op mijn gedachtenstroom. Mijn gedachten kunnen echter wel wijzigingen ondergaan in mijn gedachtenstroom. Om dit duidelijk te maken maakt Husserl het onderscheid tussen *Noësis* en *Noëma*, of *cogitare* en *cogitatum*. Veranderingen van het intentionele objekt kunnen volgens hem noëtisch of noëmatisch zijn, d.w.z. zij kunnen gevolg zijn van activiteiten van de geest ofwel gevolg zijn van het intentionele objekt zelf (40).

Een belangrijk begrip in het werk van Husserl is ook: „de ideaal-objekten”. Zo noemt Husserl de begrippen. Deze doen wel beroep op tekens, maar de tekens zijn de begrippen niet. Men kan hier b.v. spreken van sociale en kulturele objekten als ideaal-objekten (41).

De logika wordt anders opgebouwd door Husserl dan wij hem gewoon zijn. De fenomenologische analyse levert een pre-predikatief stratum van onze

(38) *Ibidem*, p. 102-103.

(39) *Ibidem*, p. 104-106.

(40) *Ibidem*, p. 106-109.

(41) *Ibidem*, p. 110-111.

ervaring, waarin de intentionale objecten en hun kwaliteiten niet goed omschreven zijn. Wat wij waarnemen is eerder een ervaringsveld, waarin zekere elementen geselecteerd worden tegen een achtergrond van omringende elementen. Dit heeft tot gevolg dat „de formele logika moet gevestigd worden op een logika van de onderliggende constitutionele processen, die enkel in het transcendentale veld kunnen onderzocht worden, dat enkel toegankelijk is door de fenomenologische reductie” (42).

De fenomenologie is een eidetische wetenschap. Zij zoekt naar het wezen der dingen. Dit zoeken naar het wezen der dingen heeft geen betrekking op konkrete, werkelijk bestaande dingen, maar op mogelijke inbeeldbare dingen. Zo kan de fenomenoloog eerder zoeken naar de betekenis der dingen zoals deze door de activiteiten van de geest zijn bepaald (43).

Schütz besluit deze uiteenzetting met de opmerking dat bovenstaande ideeën niet tot de fenomenologische filosofie behoren. Sommige behoren echter wel tot de fenomenologische psychologie.

B. *De kennis van het dagelijkse leven*

Met de zojuist beschreven fenomenologische methode benadert A. Schütz de werkelijkheid, zowel wanneer hij het dagelijkse leven beschrijft als wanneer hij de wetenschappelijke kennis van de sociale realiteit weergeeft. De aanknoping bij de kennis van het dagelijkse leven die hier wordt gemaakt, komt de verstaanbaarheid ten goede. De kennis van het alledaagse leven van de mens die handelt in dit dagelijkse leven, is nodig om later de wetenschappelijke kennis inzichtelijk te maken (44).

De wereld van het dagelijkse leven verschijnt voor mij als een intersubjektieve wereld, die lang voor mijn geboorte bestaat en die door de anderen en door mij ervaren wordt als een georganizeerde wereld. De interpretatie van deze wereld gebeurt door mij en de anderen door middel van een ervaringsgeheel dat ons gegeven is door onze voorvaderen, onze ouders en leraars en onszelf. Dit ervaringsgeheel is een praktische kennis („knowledge at hand”), die mijn waarneming en interpretatie van de wereld zal leiden. Deze wereld is echter niet enkel gegeven; hij is ook een opdracht. Wij handelen niet alleen *in* deze wereld, maar wij werken ook *in op* deze wereld. Deze praktische kennis is ons direkt gegeven als typisch, d.w.z. zij draagt in zich open horizons van

(42) *Ibidem*, p. 112.

(43) *Ibidem*, p. 113-115.

(44) Dit overzicht wordt gebaseerd op SCHUETZ, A., „On Multiple realities”, in SCHUETZ, A., *Collected Papers I.*, The Hague, Martinus Nijhoff, 1962, p. 208-229; SCHUETZ, A., „Common-sense and scientific interpretation of human action”, in SCHUETZ, A., *Collected Papers I*, *op. cit.*, p. 3-34.

geanticipeerde gelijke ervaringen. De aktuele ervaring zal dan ook de anticipatie van de typische konformiteit met andere objecten bevestigen of ontkennen.

Wat betekent nu 'handelen' (action) in en 'inwerken' op de wereld (45)? Het handelen is een 'op de toekomst gerichte' spontane aktiviteit (46). De subjektieve betekenisvolle ervaringen die uit dit spontane leven ontstaan, noemt Schütz 'gedrag', zodat hij handelen ook omschrijft als het op de toekomst gerichte gedrag, afgezien van het feit of dit gedrag zichtbaar of verborgen is. Zichtbaar gedrag is hier 'zuiver doen', en verborgen gedrag is 'zuiver denken'. Indien aan het handelen de bedoeling is verbonden om het te realiseren, spreekt Schütz van doelgericht handelen of een prestatie. Zo is het geestelijk oplossen van een wetenschappelijk probleem een voorbeeld van een verborgen handelen, dat een prestatie is. Arbeiden (handenarbeid) echter is een handelen in de uitwendige wereld dat gebaseerd is op een plan en gekarakteriseerd door de bedoeling het plan door lichamelijke bewegingen uit te voeren. Dit is de belangrijkste vorm van spontaniteit voor de konstitutie van de realiteit van de wereld van het dagelijkse leven. De arbeid van het open zelf (47) brengt zijn heden, verleden en toekomst in een specifieke tijdsdimensie. In de arbeid realiseert het open zelf zich volledig, het komt tot kommunikatie met de anderen en het organiseert verschillende ruimtelijke perspectieven van de wereld van het dagelijkse leven.

Het handelend ego beleeft het handelen op tweeërlei wijze. Een aktiviteit kan ' bezig zijn', d.i. handelen of 'actio'. En ten tweede kan een aktiviteit beschouwd worden als 'af', d.i. een handeling of 'actum' (48). In het eerste geval ervaart het handelend ego zijn handelen 'modo presenti' en in het tweede geval 'modo praeterito'. Nochtans zijn beide betekenisvol, ook al is de betekenis mij slechts gegeven wanneer de handeling gesteld is. Het handelen is steeds een geprojecteerde handeling en bijgevolg betekenisvol.

De wereld van het alledaagse leven is ook een sociale wereld. Ik leef in de wereld met anderen, die de wereld ook als hun wereld beschouwen, waarop ik inwerk en die op mijn handelen reageren. Dit sociale handelen houdt steeds kommunikatie in. Deze kommunikatie is gevestigd op arbeids-handelingen. Kommuniseren veronderstelt immers het stellen van zichtbare handelingen in de uitwendige wereld, waarvan verondersteld wordt dat ze door de anderen worden geïnterpreteerd als tekens van wat ik bedoel. De

(45) We gebruiken hier het begrip 'handelen' voor 'action', omdat later 'handeling' zal gebruikt worden voor 'act'.

(46) SCHÜTZ, A., *Der sinnhafte Aufbau*. . ., op. cit., p. 55-62.

(47) SCHÜTZ, A., „On multiple realities”, op. cit., p. 13. Schütz gebruikt de term 'wide-awakeness', d.i. een bewustzijnsvlak van hoge spanning, dat ontstaat in een houding van volledige aandacht voor het leven en zijn vereisten. Dit is enkel eigen aan de arbeidende mens.

(48) SCHÜTZ, A., *Der sinnhafte Aufbau*. . ., op. cit., p. 37.

anderen vormen verder ook nog de achtergrond van mijn handelen. Enkel in de face-to-face-relatie — d.i. de mensen vormen in tijd en ruimte gemeenschap, zij zijn medemensen (49) — kan ik het gehele ik van mijn medemens zien. Door deze face-to-face-relaties worden de medemensen in elkaars biografie (levensloop) betrokken. Zij vormen een wij-relatie. Buiten deze wij-relatie wordt het individu slechts gevat door het vormen van een typische wijze van handelen, een typisch patroon van onderliggende motieven en typische houdingen van de persoonlijkheid. De ander verschijnt als een partieel zelf in de konstrukties van het denken van het gezond verstand, en zelfs in de wij-relatie komen wij slechts met een deel van de ander in kontakt. Ook ik zelf stel me slechts voor een bepaald deel met de ander in kontakt, en ik ken mijzelf slechts als een rolvervuller, als een mij, en dit slechts in het verleden. Mijn eigen gedrag typeer ik daarenboven door het gedrag van de ander te typeren.

Het feit dat deze gedachtenkonstrukties sociaal gedetermineerd zijn, dat zij mij als het ware gegeven zijn, leidt ons naar de vraag wat er aan de basis van deze types ligt. Aan de basis van deze handelingsverloops- en persoonlijkheidstypes liggen aktie- en interaktiepatronen. Schütz doet hier beroep op het hoger gemaakte onderscheid tussen het handelen en de handeling. Het handelen is door de actor vooraf bedacht; het steunt op een vooraf gemaakt projekt. De handeling daarentegen is het uitgevoerde handelen. Onder projekt verstaat Schütz hier de anticipatie van toekomstig gedrag door de fantasie; het is de anticipatie van een toekomstige handeling, niet van een toekomstig handelen. Dit heeft een tweetal gevolgen. Ten eerste dat ik mijn projekten enkel baseer op de praktische kennis die ik bezit op het ogenblik dat ik mijn projekten formuleer. Ten tweede heeft dit gevolgen op de motivatie. Er worden hier twee soorten motieven onderscheiden: *om-te-motieven* („in-order-to”) en *omdat-motieven* („because”). *Om-te-motieven* zijn gericht op de toekomst; zij bepalen het doel dat moet tot stand gebracht worden door het handelen. *Omdat-motieven* geven echter de drijfveren van het verleden aan die het handelen van de actor bepalen. Vanuit het standpunt van de actor zijn het de *om-te-motieven* die zijn handelen bepalen; vanuit het standpunt van de waarnemer zijn het de *omdat-motieven* die het handelen van de actor bepalen (50).

Het begrijpen van de ander en het patroon van het handelen in het algemeen samen met de vroegere konstrukties bepalen elke vorm van sociale interactie. De sociale interactie veronderstelt daarenboven een idealizatie, die

(49) De term „medemens” geeft o.i. een goed beeld van het eenvoudig „bij-elkaar-zijn” van mensen, zoals Schütz in tegenstelling met C.H. Cooley de term face-to-face-relaties omschrijft. Cfr. SCHUETZ, A., „Common-sense. . .”, *op. cit.*, p. 16.

(50) Zie hierover uitgebreider: SCHUETZ, A., *Der sinnhafte Aufbau. . .*, *op. cit.*, p. 93-105.

Schütz de 'wederkerigheid der motieven' noemt. Dit betekent dat de om-te-motieven van de actor de omdat-motieven worden van de partner, en omgekeerd.

De betekenis van een bepaalde vorm van handelen verschilt eveneens naargelang hij begrepen wordt door de actor, of door de partner, die in de interactie een aantal doelen en relevantiepunten gemeenschappelijk heeft met de actor, of wanneer hij begrepen wordt door een waarnemer, die buiten de interactie staat. Dit vloeit voort uit het feit dat de actor zelf zijn eigen handelen projekteert, en bijgevolg zijn eigen handelen afgrenst. Wij hebben dus met ons gewone denken slechts een *kans* om de ander voldoende te begrijpen. Wij moeten deze kans vergroten door te zoeken naar de betekenis die een bepaald handelen heeft voor de actor. Hiermee dient zich het postulaat van 'de subjektieve interpretatie' ook aan in de dagelijkse ervaring, juist zoals in de sociale wetenschappen, waarop later nog zal worden teruggekomen. Hoe moet dit nu voor de waarnemer, die zelf geen partner is in de interactie? Hoe kan hij de subjektieve betekenis van het handelen van de actor vatten? De waarnemer moet daarvoor beroep doen op types van de interactie en de motieven die hij kent. Deze verschillen wel van die van de participanten aan de interactie. Nochtans bestaat er een kans dat de waarnemer hierdoor de subjektieve betekenis vat, en deze kans neemt toe naarmate de anonimiteit en de standaardizatie van het waargenomen gedrag toeneemt. Dit is van kapitaal belang voor de socioloog, die vlg. Schütz vooral beroep zal doen op modellen van rationeel handelen.

Wat is rationeel handelen nu in de dagelijkse ervaring? Het handelen gebeurt rationeel wanneer de actor de volgende elementen van zijn handelen duidelijk kent: 1) de toestand van waaruit zijn geprojecteerd handelen moet starten, 2) het doel van het geprojecteerde handelen en de plaats hiervan tussen de andere doelen, en 3) de middelen om het doel te bereiken (51). Deze voorwaarden maken het rationele handelen van de actor t.o.v. een medemens zo ingewikkeld dat het praktisch onmogelijk is rationeel te handelen. En toch krijgen wij redelijke antwoorden op redelijke vragen. Hoe is dit mogelijk? Op het vlak van het gezond verstand is rationeel handelen steeds een handelen in een onbetwist en onbepaald konstruktiegeheel van types van de achtergrond, motieven, middelen en doelen, terwijl het handelen en de persoonlijkheid als gegeven worden beschouwd. Deze zijn echter niet enkel voor de actor gegeven maar ook voor de medemens. Zo worden het succes van het intersubjectief gedrag en de subjektieve kans van konformiteit groter naarmate het patroon van het handelen meer gestandaardiseerd en anoniem

(51) SCHUETZ, A., „The problem of rationality in the social world”, in SCHUETZ, A., *Collected Papers, II*, The Hague, Martinus Nijhoff, 1964, p. 79-80. Schütz geeft hier een meer gedetailleerde beschrijving.

is. Nochtans, hoe meer gestandaardiseerd het patroon is, des te lastiger zijn de besproken elementen analyseerbaar voor het gewone denken in termen van rationeel inzicht. Dit is de paradox van de rationaliteit op het vlak van het gezond verstand.

De specifieke realiteit van het alledaagse leven wordt gekonstitueerd door de arbeidswereld, de wereld van de lichamelijke bewegingen, het bewerken van objecten en de handelingen met dingen en mensen. Deze arbeidswereld, die het individu ervaart als de kern van zijn realiteit, is de „wereld die in zijn bereik ligt”. De wereld in mijn huidig bereik behoort tot de tegenwoordige tijd. De wereld in mijn mogelijk bereik kan enerzijds tot het verleden behoren en *herstelbaar* zijn, en kan anderzijds een anticipatie van de toekomst zijn en binnen een *bereikbaar* domein vallen. Beide verschillen wel enigszins. Het verleden heeft een grotere kans dan het toekomstige om te worden teruggebracht in mijn aktueel bereik. De toekomst is lastiger te achterhalen naarmate ze verder verwijderd is van mijn aktueel leven (52).

De arbeidswereld in zijn geheel verschijnt voor ons als de toprealiteit boven de andere sub-universa van de realiteit. Hierin ontmoet ik de dingen en de anderen. Maar mijn arbeidswereld is in al zijn delen niet even belangrijk voor mij. Mijn interesse bepaalt de relevantie van de verschillende delen. Aan deze relevantie ligt een belangrijke ervaring ten grondslag : ik weet dat ik zal sterven en ik vrees de dood. Deze *fundamentele angst* bepaalt de relevantie van alles in onze ervaring.

Een direktere determinant van de relevantie is het „voor-de-hand-liggende doel” („purpose-at-hand”). De mens bevindt zich steeds in een biografisch bepaalde situatie. Deze is hem gegeven in zijn praktische kennis en behoort hem alleen toe. Deze biografisch bepaalde situatie houdt ook zekere mogelijkheden van toekomstige praktische of theoretische activiteiten in : dit zijn „voor-de-hand-liggende doelen”. Het relevantiesysteem dat hieruit ontstaat, bepaalt de elementen die het substratum van veralgemeende typifikatie moeten vormen.

Ook bij de kennis van de wereld van het dagelijkse leven gebeurt er een epoché, nl. het epoché van de natuurlijke houding. Wij zetten door dit epoché de twijfel dat de waargenomen wereld en objecten anders zijn dan ze voor ons verschijnen, tussen haakjes.

(52) Zie ook SCHUETZ, A., „Tiresias, or our knowledge of future events”, in SCHUETZ, A., *Collected Papers II*. The Hague, Martinus Nijhoff, 1964, p. 277-293.

C. *De wetenschappelijke kennis* (53)

De wetenschappelijke theorie is in de ogen van Schütz uitsluitend gericht op het observeren en, zo mogelijk, op het begrijpen van de wereld. De wetenschappelijke theorie dient geen praktisch doel.

De theoreticus zet trouwens zijn subjektief standpunt tussen haakjes. Daardoor wordt hij slechts een partieel zelf, een rolvervuller, een „mij”. De theoreticus verliest daardoor elke directe band met zijn eigen totale persoonlijkheid, die vanuit zijn situatie de werkelijkheid benadert. Dit is één van de drie vormen van opschorting die de wetenschappelijke houding kenmerken. Een tweede opschorting wordt toegepast op het oriëntatiesysteem, waardoor de wereld van het alledaagse leven in zones is gegroepeerd, die binnen het aktuele, herstelbare of nog te realiseren bereik vallen. Ten slotte worden de fundamentele angst en de pragmatische relevanties die daarin ontstaan, opgeschort. In weerwil van al deze opschortingen blijft onze leefwereld nog bestaan als een werkelijkheid, maar dan als een werkelijkheid van de theoretische beschouwing. Het relevantiesysteem van het praktische leven verschilt van de theoretische beschouwing. De wetenschapsmens bepaalt dit voor dit laatste zelf door zelf het „voor de hand liggend probleem te stellen”.

De wetenschappelijke onderzoeker ondergaat echter ook beperkingen. Vanaf het ogenblik dat hij zijn wetenschappelijk standpunt heeft omschreven, moet hij rekening houden met de traditie van een bepaald wetenschappelijk domein, waartoe het zijne behoort. Andere beperkingen zijn nog : het postulaat van konsistentie en compatibiliteit van alle proposities, niet enkel van deze speciale tak der wetenschap, maar van alle wetenschappen, en ook de compatibiliteit van deze proposities met de ervaringen van de natuurlijke houding. Daarenboven kan men nog het postulaat vermelden dat elke wetenschappelijke gedachte moet afgeleid zijn van geteste observatie, en ook het postulaat van de klaarheid in de begrippen. Men zou deze opsomming kunnen aanvullen met de regels van de logika en de metodologie.

Deze beschouwingen over de wetenschappelijke proposities leiden Schütz ten slotte naar het onderscheid : teoretizerende gedachten — intentionele cogitata van dit teoretizeren. Deze intentionele cogitata verwijzen naar de objektieve wereld, d.i. de wereld waarin wij leven. De wetenschapsmens komt echter als wetenschapsmens niet in een levendige tegenwoordigheid met de anderen, hij komt niet tot een wij-relatie. „Het teoretizerende zelf is eenzaam, het heeft geen sociale omgeving : het staat buiten de sociale relaties”. Dit juist wegens het feit dat de theoreticus zijn eigen bestaan tussen haakjes zet, zoals hoger reeds werd gezegd.

Uit deze tegenstelling tussen het gemeenschapsgevoel (sociality) en de theoretische gedachte ontstaat een dialektisch probleem. Dit geeft twee vragen : 1) „Hoe kan het eenzame teoretizerende zelf toegang vinden tot de arbeidswereld en deze een objekt maken van theoretisch denken ? ”, en 2) „Hoe kan de theoretische gedachte worden gekommuniceerd en de teoretisering zelf in intersubjectiviteit worden bedreven ? ”.

In de sociale wetenschappen vertrekt men van de onverklaarde veronderstelling dat de onderzoeker in staat is de anderen te kennen. Nu hebben we zojuist aangetoond dat het voor een onderzoeker slechts mogelijk is de ander in zijn totaliteit te kennen in een wij-relatie. In een wetenschappelijke houding kan de onderzoeker nochtans nooit tot een wij-relatie komen met de anderen, daar hij zijn eigen bestaan tussen haakjes zet. En toch moeten de theoretische sociale wetenschappen rekening houden met de ervaring van het sociale leven. Daar dit niet mogelijk is, moeten de onderzoekers een model van deze leefwereld bouwen. Dit model is niet bevolkt met levende wezens, maar met poppen, types. Deze homunculi worden gemaakt alsof zij arbeids-akties en -reakties kunnen uitvoeren. Zij zijn echter fiktief. Deze types moeten echter niet alleen consistent zijn in zichzelf, maar ook compatibel zijn met de ervaringen van de wereld van het alledaagse leven. Slechts dan zijn deze modellen van de sociale wereld theoretische objekten. Het zijn realiteiten, maar geen realiteiten van de natuurlijke houding.

Op de tweede vraag antwoordt Schütz dat teoretizeren slechts mogelijk is in een universum van reden, dat de wetenschappelijke onderzoeker gegeven is als het resultaat van het teoretizeren van anderen. Hij vestigt tevens de aandacht op de mogelijkheid de theorieën van de anderen te kennen zoals zij die van mij kennen. Dit alles is slechts mogelijk wanneer er kommunikatie is, en er is slechts kommunikatie buiten de zuiver theoretische houding, nl. in de natuurlijke houding van het alledaagse leven. Deze moeilijkheid lost Schütz op de volgende wijze op. Zowel mijn dagelijkse ervaring als mijn teoretizeren behoren tot mijn bewustzijnsstroom, en kunnen gememoreerd en gereproduceerd worden. Daarom kan de theorie aan mijn medemens medegedeeld worden in de gewone taal.

D. *De wetenschappelijke kennis van het sociale handelen* (54)

Toen de kennis van het dagelijkse leven behandeld werd, werd deze wereld niet als een struktuurloos geheel voorgesteld. De mensen die leven, handelen en denken in deze wereld, hebben er een eigen betekenis- en relevan-

(54) SCHUETZ, A., „Common-sense and scientific interpretation of human action”, in SCHUETZ, A., *Collected Papers I*, op. cit., p. 3-47, vooral p. 34-47.

tiestructuur aan gegeven. Het zijn deze konstrukties van de realiteit van het dagelijkse leven door het gezonde verstand („common-sense”), die de socioloog op de eerste plaats in het dagelijkse leven gegeven zijn. Op basis juist van deze kennis kan hij tot wetenschappelijke kennis komen, zodat zij wetenschappelijke konstrukties van de tweede graad zijn. Dit impliceert al dadelijk dat men, om de wetenschappelijke konstrukties te kennen, moet vertrekken van de konstrukties door het gezonde verstand.

De wereld die wij bestuderen, is een intersubjektieve kulturele wereld, en niet een private. Wij leven in de wereld met de anderen en deze wereld van het dagelijkse leven heeft betekenis voor ons. Om een kultureel objekt te begrijpen moeten wij refereren naar de handeling waaruit dit objekt komt. Dit ligt aan de basis van het „postulaat van de subjektieve interpretatie der sociale wetenschappen”.

De intersubjektiviteit van de wereld heeft tot gevolg dat de kennis gesocialiseerd wordt. Hieraan ligt op de eerste plaats het beginsel van de wederkerigheid der perspectieven ten grondslag. De intersubjektiviteit der alledaagse kennis is echter slechts mogelijk door de idealizatie van de onderlinge verwisselbaarheid der standpunten en de idealizatie van de kongruentie van het relevantiesysteem. Hierdoor komt men tot een objektieve en anonieme kennis, omdat deze kennis los staat van mijn situatie-definitie en deze van mijn medemens, en tevens los staat van mijn biografische situatie en de aktuele en potentiële voor-de-hand-liggende doelen. Verder wordt de intersubjektiviteit van de kennis eveneens bepaald door de sociale oorsprong van de kennis; en ten derde is de kennis intersubjektief omdat ze sociaal verdeeld is.

De sociologie heeft deze intersubjektieve wereld tot voorwerp van onderzoek. Hoe gaat de socioloog hierbij te werk? Schütz meent dat de sociale wetenschappen het menselijk gedrag bestuderen, zoals het door de mens in zijn dagelijks leven wordt beleefd. Dit eist een analyse van het gehele systeem van projekten en motieven, van relevanties en konstrukties, die vroeger werden beschreven. Stelt men die tot doel, dan moet men in de sociale wetenschappen eveneens het postulaat van de subjektieve interpretatie toepassen, zoals men dit doet bij de konstruktie van de types van het handelen in de alledaagse ervaring. Dit kan aanleiding geven tot subjektivisme. Om dit te overwinnen worden er in de sociale wetenschappen gedachten-objekten gekonstrueerd die niet refereren naar unieke handelingen van sommige individuen in bepaalde situaties, maar die gevormd worden door een model van een bepaalde sektor van de sociale wereld die relevant is voor het door de onderzoeker bestudeerde probleem. De onderzoeker heeft daarenboven enkel een cognitieve interesse in het bestudeerde probleem, zodat hij niet geïnteresseerd is in een bepaalde interpretatie.

De konstrukties van de patronen van het handelen verschillen nochtans volgens hun ontstaansbron: het gezond verstand of de wetenschappelijke kennis. In tegenstelling met de actor heeft de socioloog geen „hier”. De

positie van de socioloog is irrelevant voor de wetenschap. De socioloog is niet het centrum van zijn onderzoek. Hij is geen 'medemens' met de ander zoals de actor dit is, zonder gevaar te lopen zijn wetenschappelijkheid te verliezen. M.a.w. hij heeft een totaal ander relevantiesysteem dan de gewone man.

Hoe ziet er het wetenschappelijk model van de sociale wereld uit? De socioloog kan niet tot een onmiddellijke kennis van de ander komen. De ander behoort voor de socioloog immers tot zijn 'Mitwelt', niet tot zijn 'Umwelt'. In overeenstemming met het waargenomenen construeert de socioloog typische patronen van het handelen. Hiermee coördineert hij een persoonlijkheidstype. Een persoonlijkheidstype is een model van een actor die wordt voorgesteld als begaafd met bewustzijn. Dit bewustzijn is echter beperkt tot de elementen die relevant zijn voor de uitoefening van het typische patroon van het handelen en voor het probleem van de socioloog. De socioloog wijst dus motieven toe aan dit bewustzijn en geeft het daarenboven een biografische situatie. De onderzoeker schept op die manier een homunculus, hij geeft hem zijn partner en zijn standaarden en instituties die zijn gedragspatroon bepalen. In deze vereenvoudigde wereld zijn er rationale akten, rationale keuzen en rationale motieven mogelijk. De homunculus hoeft immers slechts rekening te houden met „een bepaald type van constructies van zekere specifieke modellen van de sociale wereld gemaakt door de sociale onderzoeker voor zekere specifieke methodologische doelen” (55).

Een voorbeeld van een ideaaltype door Schütz gekonstrueerd plaatst ons voor een aantal kenmerken, die men eveneens in de types van het alledaagse denken aantreft. Hoe vrijer een persoon *N* is, hoe minder anoniem hij is, m.a.w. hoe dichter hij bij de wij-betrekkingen staat, des te geringer is de kans dat het op zijn toekomstig gedrag opgestelde ideaaltype past en zijn werkelijk gedrag dit ideaaltype vervult. Is *N* echter zelf een ideaaltype, dan wordt dit ideaaltype uitgevoerd, tenminste indien het betekenis- en causaaladekwaat is (56). Een ideaaltype is causaaladekwaat wanneer de kans bestaat dat het naar alle regelen der grote getallen waar is, maar het moet niet steeds waar zijn. De causaaladekwaatheid voor het menselijk handelen is steeds gefundeerd op betekenisadekwate theorieën, en omgekeerd. Een ideaaltype is betekenisadekwaat, wanneer het door de socioloog wordt opgebouwd alsof het bewustzijn het typische gedrag als een subjectieve betekenis-samenhang kan beleven. Een ideaaltype verklaart een vorm van handelen slechts voldoende wanneer zijn motieven typisch zijn, d.i. betekenisadekwaat. Deze motieven moeten daarenboven werkelijk werkzaam zijn, m.a.w. er moet een objectieve kans bestaan dat ze werkzaam zijn in dit ideaaltype, wil dit causaaladekwaat zijn. Die objectieve kans is er wanneer „een bepaalde afloop

(55) Zie ook SCHÜTZ, A., *Der sinnhafte Aufbau*, . . . op. cit., p. 251.

(56) SCHÜTZ, A., *Der sinnhafte Aufbau*, . . . op. cit., p. 261.

of gedrag zonder meer causaal- of betekenisadekwaat denkbaar is, nl. zonder inachtneming van de bijzondere bewustzijnsbelevens van diegene die handelt". De subjektieve kans daarentegen wijst op de subjektieve betekenis-samenhang; het is de verwachting van iets. Elk om-te-motief heeft een subjektieve kans en elk omdat-motief een objectieve kans voor diegene die handelt (57).

Welke postulaten bepalen de konstruktie van wetenschappelijke modellen van de sociale wereld? Daar de gedachtenobjecten van de sociale wetenschappen dezelfde moeten zijn als die van het gezond verstand, vermits men de sociale realiteit wil kennen, moeten vlg. Schütz de volgende postulaten worden nageleefd: de postulaten van de logische consistentie, de subjektieve interpretatie en de adekwaatheid.

Klare en duidelijke termen moet de onderzoeker gebruiken bij de opbouw van zijn typische konstrukties. Deze laatste moeten daarenboven bestaanbaar zijn met de eisen van de formele logika. Dit is het postulaat van de logische consistentie, waardoor de wetenschappelijke konstrukties zich onderscheiden van de alledaagse konstrukties.

De socioloog moet daarenboven modellen van de individuele geest konstrueren, waaraan hij typische kenmerken toewijst om de geobserveerde feiten als een resultaat van zulke geest te kunnen verklaren. Dit is het postulaat van de subjektieve interpretatie.

Het postulaat van adekwaatheid ten slotte eist dat het wetenschappelijk model van het menselijk handelen is opgebouwd met termen die het gedrag van een actor verstaanbaar maken voor de actor zelf en zijn medemens (58).

Opdat de modelkonstrukties van de sociale wereld wetenschappelijk zouden zijn, moeten al deze postulaten vervuld zijn. Valt echter op te merken dat het in de sociale wetenschappen gaat om rationale konstrukties van modellen van het menselijk handelen en niet om konstrukties van modellen van rationeel menselijk handelen. Irrationeel handelen, zoals tradities, gewoonten, enz., is ook mogelijk.

De aandacht van Schütz gaat hier vooral naar wetenschappelijke, dus rationale modellen van rationale gedragsvormen. Het postulaat van de rationaliteit waaraan deze konstrukties moeten beantwoorden, formuleert hij zo: „De rationale types van het handelen en de persoonlijkheid moeten zo gekonstrueerd worden dat een actor het getypificeerde handelen in de wereld zou vervullen, indien hij een perfect duidelijke en klare kennis zou hebben van alle elementen, doch slechts van deze die door de sociale onderzoeker als relevant voor dit handelen worden beschouwd, en indien hij de konstante neiging zou hebben om de meest geschikte middelen te gebruiken die als ter

(57) *Ibidem*, p. 235, 262-272.

(58) Zie ook SCHUETZ, A., „The problem of rationality”, *op. cit.*, p. 85-86.

zijner beschikking worden beschouwd voor het bereiken van de doelen die de konstruktie zelf bepaalt”.

Wat is het voordeel van deze modellen? Ze scheppen ten eerste de mogelijkheid om gestandaardiseerd gedrag, zoals sociale rollen, institutioneel gedrag, enz. geïsoleerd te bestuderen. Ten tweede is het gedrag van een type voorspelbaar en het afwijkend gedrag te onderkennen. En ten derde kan men hetzelfde wetenschappelijke probleem oplossen door verschillende modellen of gehelen van modellen van rationeel handelen te gebruiken.

Dit overzicht van de ‘verstehende’ methode is zeer beknopt beschreven. Wij hebben dit overzicht beperkt tot de belangrijkste begrippen van de methode van A. Schütz, zowel wat betreft de dagelijkse kennis, de wetenschappelijke kennis, als de sociologische kennis. Er rest ons nu nog enkele resultaten van deze sociologie-beoefening te vermelden.

2. ENKELE SOCIOLOGISCHE INZICHTEN VAN A. SCHÜTZ

Het object van de ‘verstehende’ sociologie is het sociale handelen. Zij heeft als eerste opdracht de beschrijving van de procédés van betekenisduiding en zingeving, die door de leden van de sociale wereld voltrokken worden (59). Deze sociale wereld is niet gelijk welke sociale wereld, maar wel de ‘Mitwelt’ en de ‘Vorwelt’. En niet enkel het sociale handelen van groepen wordt door de sociologie bestudeerd, maar ook het handelen van een individu in de ‘Mitwelt’, omdat het een typisch handelen is (60). Het begrijpen van het sociale handelen noemt Schütz een ‘Fremdverstehen’, d.i. „de duiding van het bewustzijnsverloop van de andere (alter ego), dat wij door middel van het uitwendige verloop ervaren hebben” (61). Dit ‘Fremdverstehen’ is op zelf-verklaringsakten van de duider gebaseerd (62).

(59) SCHÜTZ, A., *Der sinnhafte Aufbau...*, op. cit., p. 283.

(60) *Ibidem*, p. 259. Wij vertalen de begrippen ‘Mitwelt’ en ‘Vorwelt’ niet omdat de betekenis anders is dan de vertaling zou laten blijken.

Op p. 159 en 160 geeft Schütz een definitie van ‘Umwelt’, ‘Mitwelt’ en ‘Vorwelt’. Mijn sociale ‘Umwelt’ heb ik gemeen met de ander, met wie ik leef zowel in tijd als in ruimte, „omdat de mij omgevende wereld in mijn nu aan de u omgevende wereld in uw nu beantwoordt en omdat gij zelf en uw bewustzijnsinhoud van mijn wereld evengoed tot mijn nu behoren, als ik en mijn bewustzijnsinhoud tot uw wereld in uw nu behoren”. Mijn sociale ‘Mitwelt’ bestaat uit mensen die ik nu ervaar, omdat zij tot mijn ‘Umwelt’ behoord hebben en ik hen tot mijn ‘Umwelt’ kan terugbrengen, en verder diegenen die nooit tot mijn ‘Umwelt’ behoord hebben, maar die voorwerp van mijn mogelijke ervaring zijn. Ik leef met hen, maar beleef hen niet. De leden van mijn ‘Mitwelt’ noemt Schütz mijn evenmens (‘Nebenmensch’) en de leden van mijn Umwelt mijn medemens (‘Mitmensch’). De sociale ‘Vorwelt’ bestaat uit de mensen die vóór mij bestonden.

(61) *Ibidem*, p. 124.

(62) *Ibidem*, p. 250.

In tegenstelling met M. Weber vertrekt Schütz vanuit de 'intentioneel op een alter ego betrokken bewustzijnsbelevissen', i.p.l.v. uit het sociale handelen en de sociale houding te vertrekken. Enkel deze bewustzijnsbelevissen neemt Schütz op die op de ander als alter ego betrokken zijn, dus op de evenmens, en niet op zijn lichaam. Komen deze bewustzijnsbelevissen als een spontane activiteit voor, dan spreekt hij van sociaal gedrag; zijn ze daarenboven vooraf ontworpen, dan noemt hij dit sociaal handelen. Merk echter eveneens op dat sympathie en antipatie en andere gemoedsactiviteiten eveneens tot het sociale gedrag ('Verhalten') behoren. In het Nederlands zou men hier spreken van houdingen. „De intentioneel op een alter ego betrokken akten kunnen in de mate dat zij spontaan gedrag volgens een voorafbestaand ontwerp zijn, in de mate zij onder het om-te-motief staan, bepaalde bewustzijnsbelevissen van de anderen aanvoeren, d.i. op anderen inwerken". Schütz noemt dit 'Fremdwirken' (63).

Nu het objekt en de methode van de 'verstehende' sociologie werd omschreven, kan worden overgegaan tot de struktuuranalyse van de sociale wereld. In deze struktuuranalyse neemt Schütz de 'Umwelt', 'Mitwelt' en 'Vorwelt' op. Aangezien de 'verstehende' sociologie zich enkel bezighoudt met de 'Mitwelt' en minder met de 'Vorwelt', zoals zojuist gezegd werd, zullen wij dit overzicht ook hoofdzakelijk tot de 'Mitwelt' beperken, vermits de 'Vorwelt' eerder tot het studiedomein van de geschiedkundige behoort en geen typische sociologische problemen stelt.

De 'Mitwelt' staat niet in een verhouding van een plotse breuk met de 'Umwelt'. De ander, die ons in de 'Umwelt' nog zeer nabij is, staat in de 'Mitwelt' ver van ons verwijderd; hij wordt anoniem. Schütz geeft deze verwijdering trapsgewijze weer: mijn vroegere 'Umwelt', die nu mijn 'Mitwelt' is, kan terug mijn 'Umwelt' worden; de vroegere 'Umwelt' van mijn 'Umwelt' kan terug mijn 'Umwelt' worden; mijn 'Mitwelt', die mijn 'Umwelt' zal worden en waarvan ik nu reeds „mitweltliche" ervaring heb; mijn 'Mitwelt', waarvan ik slechts het bestaan ken als ordeningspunt van een typisch functieverloop; de sociale kollektiviteiten van mijn 'Mitwelt' waarvan ik de functie en eventuele organisatie ken, en waarvan de bijzondere individuen die deze kollektiviteiten konstitueren, anoniem blijven, ofschoon ik principieel 'umweltliche' ervaring van hen kan hebben; en deze anonieme sociale kollektiviteiten, waarvan ik principieel geen „umweltliche" ervaring kan hebben; objektieve betekenissenamenhangen als zingevingsakten van mijn 'Mitwelt', die in wezen anoniem verlopen; materiële zaken die als getuigen verwijzen naar de subjektieve betekenissenamenhang van een onbekende, die hen maakte (64).

Op welke manier kan de socioloog deze 'Mitwelt' nu kennen? Onze

(63) *Ibidem*, p. 161-169.

(64) *Ibidem*, p. 201-202.

evenmens is ons slechts middellijk gegeven, in tegenstelling met de medemens, en wij kunnen de bewustzijnsbelevissen van deze evenmens dan ook maar als 'typen' vatten. De intentionele betrokkenheid op een 'mitweltlich' alter ego noemt Schütz een „Ihreinstellung”. Deze is gekenmerkt door een grotere graad van anonimiteit dan de „Du-einstellungen” van de ‚Umwelt’. De alter ego wordt hier gevat als een persoonlijkheidstype, dat nooit identiek is met een konkrete alter ego of met een aantal van hen die deel uitmaken van dit persoonlijkheidstype en met wie ik relaties heb in de werkelijkheid (65).

Het criterium voor een typebouw is de beschouwing van bepaalde belevismomenten als onveranderlijk in een erkenningssyntese. Drie types onderscheidt Schütz in het ideaaltype van het vreemde menselijke gedrag: het persoonlijkheidstype, d.i. het type van de alter ego die een produkt levert, het materiële ideaaltype, d.i. het type van het produkt, en het verloopstype, d.i. het type van het produktieproces. Deze ideaaltypes zijn louter inbeelding, zij hebben geen echte tijdsduur en geen vrijheid. De ervaring van de ‚Mitwelt’ door ideaaltypes is op „umweltliche” ervaring gebaseerd (66).

De alter ego is in de ‚Mitwelt’ in die mate anoniem als zijn „Dasein” slechts als een individualisering van een typisch zo-zijn geplaatst kan worden. Een tweede opvatting van de anonimiteit betreft de omvang van de geldigheid van een ideaaltype. Dit hangt af van de geslotenheid van het vooraf ervaren materiaal. Dit is de inhoudsvolheid van een ideaaltype. De inhoudsvolheid van een ideaaltype van zijn kant staat in omgekeerd evenredige verhouding tot de algemeenheidsgraad van de ervaringen waaruit het is samengesteld. M.a.w., hoe dichter onze „umweltliche” ervaring bij het „mitweltliche” ideaaltype staat, des te grotere inhoudsvolheid heeft dit ideaaltype, en omgekeerd, hoe verder onze „umweltliche” ervaring van het „mitweltliche” ideaaltype verwijderd is, des te kleiner is de inhoudsvolheid van het ideaaltype. De bewustzijnsinhoud van het alter ego in de Mitwelt is principiële slechts denkbaar, maar niet beleefbaar. Een type is bijgevolg anoniemer naarmate het minder in de ‚Umwelt’ kan beleefd worden (67).

De persoonlijkheidstypes met een hoge graad van inhoudsvolheid en een relatief geringe graad van anonimiteit noemt Schütz „karakterologische” en „gewoontetypes”. Terwijl het eerste type de karaktertrekken van het „mitweltliche” alter ego betreft, betreft het tweede de gewone functies van het „mitweltliche” alter ego. Een hogere graad van anonimiteit, maar met een kans op een persoonlijkheidskarakter, hebben de sociale kollektiviteiten. Zo meent Schütz dat elke handeling van de staat in het handelen van zijn organen kan worden ontbonden, omdat de staat slechts een afkorting is van een geheel

(65) *Ibidem*, p. 202-210.

(66) *Ibidem*, p. 210-220.

(67) *Ibidem*, p. 223-229.

van „mitweltliche” persoonlijkheidstypes. Nog anoniemer zijn de „gesloten tekensystemen” (b.v. de Duitse taal), de kultuurobjekten, en de artefakten, die de hoogste graad van anonimiteit bereiken (68).

De „mitweltliche” sociale betrekking voor iemand bestaat in de zuivere kans dat de in een anoniem type gevatte partner hem in een houding tegenover de andere („Fremdeinstellung”) is toegekeerd. Deze persoon beleeft dus deze betrekking niet als in de ‚Umwelt’, maar bepaalt haar slechts hypothetisch. Niet alleen mijn partner is in de „mitweltliche” sociale betrekking anoniem, maar ook ik ben anoniem voor hem. Zo is het mogelijk dat het ideaaltipe dat de waarnemer zich van een persoon vormt, verschilt van het ideaaltipe dat de waargenomene vormt van zichzelf. Op welke manier kent de waarnemer in een „mitweltliche” sociale betrekking? Hij vormt een ideaaltipe of kiest een bestaand ideaaltipe en identificeert zichzelf met de waargenomene in hetzelfde ideaaltipe en tracht deze toestand te beleven. Hier bestaat nochtans het gevaar dat de waarnemer de waargenomene een ideaaltipe toewijst dat hij niet heeft. Dit gevaar is des te groter wanneer de observator de geobserveerde niet ‚umweltlich’ kan ontmoeten, omdat de ideaaltipes dan niet met elkaar kunnen gekonfronteerd worden.

Met de ‚Mitwelt’ heeft Schütz de meest interessante structuur voor de socioloog beschreven. De ‚Vorwelt’, m.a.w. de wereld in het verleden, stelt behalve de hoger besproken problemen enkele bijkomende vragen. Hiervoor begeeft Schütz zich op het vlak van de geschiedenis. Daarom laten wij deze structuur buiten discussie.

3. HET SPECIFIEKE KARAKTER VAN DE ‚VERSTEHENDE’ SOCIOLOGIE

Voornamelijk in de geschriften van zijn Amerikaanse periode spreekt Schütz hoofdzakelijk van sociale wetenschappen, en zelden van sociologie. Dit deed bij ons de vraag rijzen of de fenomenologische methode een methode is die eigen is aan de meeste sociale wetenschappen, dan wel of deze methode een speciale betekenis heeft voor de ‚verstehende’ sociologie. Naast deze vraag is het nog belangrijker te weten wat het typisch karakter van de ‚verstehende’ sociologie is. Hiervoor moeten we teruggrijpen naar het hoofdwerk van Schütz, *Der sinnhafte Aufbau der sozialen Welt*.

Zoals elke wetenschap steunen de sociale wetenschappen op de formele logika als een geheel van absolute regels, die steeds moeten gevolgd worden bij de wetenschappelijke studie (69). Daarom vormen de sociale wetenschappen zoals de andere wetenschappen een geheel van objectieve betekenissen-

(68) *Ibidem*, p. 223-229.

(69) *Ibidem*, p. 255.

hangen. Zij onderscheiden zich nochtans van de andere wetenschappen omdat zij tot voorwerp hebben „een objektieve betekenissamenhang van subjektieve betekenissamenhangen over het algemeen of van bijzondere subjektieve betekenissamenhangen te konstitueren” (70). Een objektieve kennis van deze subjektieve betekenissamenhang kan men, zoals hoger reeds gezegd werd, slechts bereiken door ideaaltypes op de bouwen, die de sociale werkelijkheid op een anonieme en objektieve wijze kunnen vatten. Deze ideaaltypes maken, zoals reeds betoogd werd, een essentieel deel uit van de ‚verstehende’ sociologie, zoals A. Schütz hoger in navolging van M. Weber heeft beschreven. Zij zijn echter niet typisch voor de ‚verstehende’ sociologie. Zowel in ons dagelijks leven als in de andere sociale wetenschappen wordt deze methode gebruikt.

Juist omdat de sociale wereld enkel in zijn subjektieve betekenissamenhang kan begrepen worden, verwerpt Schütz het onderscheid van Weber tussen geschiedenis, statistiek en ‚verstehende’ sociologie. Deze wetenschappen beperken zich immers niet tot het uitwendige handelingsverloop, maar vragen naar de subjektieve bewustzijnsbelevissen (71). Als indelingsprincipes van de sociale wetenschappen stelt Schütz dan de graad van anonimiteit der ideaaltypes voor. De vorm zowel als de werkelijke ontologische inhoud van de sociale wereld kunnen het object van de sociale wetenschappen zijn.

Schütz definieert ten slotte de ‚verstehende’ sociologie met behulp van haar object en methode. De beschrijving van de procédés van zingeving en betekenisverklaring, die voltrokken worden door de mensen in de sociale wereld, vormt de bijzonderste opdracht van de sociologie. De beschrijving kan empirisch of eidetisch zijn, zij kan het individuele of het typische tot voorwerp nemen : zij kan konkrete situaties of zeer veralgemeende verschijnselen bestuderen. Met behulp van deze verklaringsschema’s zal de sociologie in laatste instantie ook de kultuurobjecten trachten te begrijpen (72). Een eigen karakter wijst Schütz dus blijkbaar niet toe aan de ‚verstehende’ sociologie, tenzij men ze zou zien als een „soziologische Gebildelehre”, zoals hij elders beweerd heeft (73).

Om deze uiteenzetting over Schütz te beëindigen nog de volgende opmerking : de sociale wetenschappen zijn, ofschoon zij typerende wetenschappen zijn, wel nomotetische wetenschappen vlg. Schütz. Een ideaaltipe

(70) *Ibidem*, p. 255.

(71) *Ibidem*, p. 259 en p. 283 : „Was an den ‚theoretisierenden’ Wissenschaften von der Sozialwelt als konstitutives Prinzip des objektiven Sinnzusammenhangs aufgewiesen werden konnte, das gibt ganz allgemein für jede Sozialwissenschaft...”

(72) *Ibidem*, p. 283-284,

(73) *Ibidem*, p. 227.

zegt immers hoe het handelen van eenieder in volledige anonimiteit verloopt (74).

§ 3. Naar een begrijpen en verklaren van het sociale handelen

De sociologische visie van A. Schütz werd zojuist in extenso behandeld, ofschoon het geheel tot de essentie beperkt bleef. Men zou trouwens de bedenking kunnen maken of het wel mogelijk is een zo groot werk in een tiental bladzijden samen te vatten zonder de weergegeven ideeën geweld aan te doen. De hierboven gewaagde poging is misschien niet totaal aan dit gevaar ontsnapt. Wij moeten ze nochtans gebruiken om de later ontwikkelde gedachten duidelijk te maken. Wat er ook van zij, wij hebben deze uiteenzetting over Schütz ingelast omdat zijn ideeën voor ons een leidraad zijn geweest en een . . . „steen des aanstoots” (Deze laatste term hier opgevat als een rechtstreekse aanleiding tot het herzien van de kritieken op de ‚verstehende’ sociologie, zoals dadelijk zal opgemerkt worden). De opvattingen van Schütz fungeren hier als het referentiekader waarmee andere opvattingen zullen vergeleken worden en naar hun gegrondheid onderzocht zullen worden.

Het positivisme is wel de belangrijkste opponent van de fenomenologische benadering. De verzoening van beide strekkingen blijkt volgens sommigen echter tot de mogelijkheden te behoren. Welke zijn de opwerpen tegen de fenomenologische methode en waar liggen de gronden van een mogelijke toenadering tussen positivisme en fenomenologie? Met deze vraag begeven wij ons op het vlak van de filosofie, die ergens haar banden heeft met de methodologie. Een ander probleem vormt de dialektiekopvatting en haar plaats in de ‚verstehende’ sociologie. Langs de konfrontatie met deze problemen hopen wij de eenzijdigheid van het methodologisch uitgangspunt van Schütz te kunnen herzien.

1. HET „VERSTEHEN” : GEEN VALIDE METHODE ?

In het vorige hoofdstuk werd de ‚verstehende’ methode doodeenvoudig gerangschikt naast een aantal methodes, die nochtans totaal van de andere verschilden wat betreft de opvatting over de werkelijkheid. De methodologische inzichten, die de ‚verstehende’ methode daar voorafgaan, werden immers bij vertegenwoordigers van het neo-positivisme ontleend. De functie van deze inzichten is echter van die aard dat zij, ofschoon totaal verschillend van elkaar, elkaar aanvullen, omdat zij hier als een instrument moeten dienen om

(74) *Ibidem*, p. 277-279.

de latere wetenschapskritische analyse door te voeren. Het is immers zo dat ook binnen de sociologie deze verschillende metodologische beginselen in gebruik zijn.

Positivisme en 'verstehen' werden zojuist als twee verschillende kampen genoemd. S. Strasser tekent de verhouding echter ruimer. Hij stelt de „scientifics" tegenover de „existentialists", en meent de oplossing van deze tegenstelling in de fenomenologie te kunnen vinden. De „scientifics" beklamenten de empirie in de menskunde en oriënteren deze naar de fysika als modelwetenschap (75). De „existentialists" verwerpen de empirie, noemen hun methode „fenomenologisch" en steunen zich vooral op „suggestieve beschrijvingen van enige zorgvuldig gekozen menselijke ervaringen" (76). Strasser meent dat beide partijen nooit tot enige toenadering zijn gekomen. Hij zoekt de oplossing langs een andere weg. Hierover later meer.

E. Leemans wil op zijn beurt het positivisme à la Carnap eveneens doorbreken en geeft hierbij aan de socioloog de opdracht „de zinvolle regelmaat, die binnen een gegeven sociaal systeem kan gevonden worden in de onderlinge verhouding van de sociale en de culturele structuur", te onderkennen. Hij pleit voor „een begrip van het objectief waargenomen". Maar hij werpt hiertegen op, dat hij het hier helemaal niet heeft over een „verstehende" methode, opgevat als vage fenomenologie of subjectieve introspectie". Hij meent echter: „... dat in het onderzoek, via de representatieve steekproef binnen genoemd sociaal systeem, dit sociologisch begrip in zekere zin een collectief en daardoor ook objectiverend „Verstehen" wordt" (77). De vraag die wij ons hier stellen, is nu: vormt dit sociologisch begrip in feite geen subjectieve introspectie, ook al stelt Leemans dit op het kollektieve vlak? Doet de steekproeftechniek ten slotte geen beroep op subjectieve introspectie? De steekproef is weliswaar een verkleind beeld van het bestudeerde universum, maar deze steekproef wordt tenslotte geanalyseerd door middel van informatie, verworven bij de individuen uit de steekproef, die naar eigen inzicht hun houding en gedrag vertolken. Men kan de diverse inzichten nu wel verenigen in een aantal categorieën. Dit verandert echter niets aan het subjectieve uitgangspunt. Ten slotte doet men nog steeds beroep op de subjectieve introspectie van de ondervraagden.

Een vraag die eerder van wijsgerige aard is, betreft de mogelijkheid dat de objectiviteit van het 'verstehen' bepaald wordt door de kollektiviteit. Om dit probleem toe te lichten doen we beroep op de opvattingen van S. Strasser over de objectiviteit. Strasser vertrekt vanuit de objectiviteit als menselijke

(75) STRASSER, S., *Fenomenologie en empirische menskunde*. Arnhem, Van Loghum Slaterus, 1965, p. 35.

(76) *Ibidem*, p. 60-61.

(77) LEEMANS, E.J., *Op de drempel van de sociologie*. Nijmegen-Utrecht, Dekker & Van de Vegt, N.V., 1960, p. 13-14.

houding, d.i. „*de erkenning door de vrije mens van zijn aangewezen-zijn op en genormeerd worden door iets, dat hij niet is*”. Uit deze objectiviteit als menselijke houding komt het objectieve voor ons tot stand, d.i. „hetgeen noodzakelijk en algemeen geldig is voor ons”. Iets is immers slechts objectief, wanneer wij het als werkelijk bestaand hebben onderkend. Zo is iets steeds objectief voor ons, maar niet door ons, vermits datgene dat wij als werkelijk ervaren, niet door ons werd tot stand gebracht (78). Volgens deze redenering komt men tot het besluit dat het ‚verstehen’ niet objectief wordt door de kollektiviteit, maar wel dat dit ‚verstehen’ objectief wordt voor ons, wanneer wij het sociale systeem als werkelijk hebben ervaren. Slechts wanneer de kollektiviteit iets als werkelijk heeft ervaren, is dat objectief voor haar. Het al dan niet objectief zijn van het ‚verstehen’ hangt dus niet af van de kollektiviteit. Toegepast op een steekproef leidt dit tot de volgende konklusie : datgene wat de ondervraagden uitdrukken, is datgene wat voor hen objectief is en niet datgene wat objectief is voor de ander — indien de ondervraagde tenminste geen reden heeft om dit te verbergen.

Tot zover hebben we ons vooral geplaast op het standpunt van het ondervraagde subjekt. Voor Leemans gaat het echter om een sociologisch begrijpen door de socioloog. Komt de socioloog nu enkel tot een objectief begrijpen door te vertrekken vanuit een kollektief begrijpen op basis van een representatieve steekproef? In de opvatting van A. Schütz zal de socioloog nooit komen tot een kollektief begrijpen. Wat hij wel begrijpt is de sociale werkelijkheid. Daarvoor doet hij beroep op ideaaltypes, die onveranderlijke, anonieme gedachtenkonstrukties zijn, die rationeel zijn opgebouwd om een bepaald handelen te verklaren. Deze ideaaltypes zijn opgebouwd op basis van de ‚umweltliche’ ervaring, die direkt aan de onderzoeker gegeven is, maar die hij niet kan handhaven omdat hij als wetenschapsmens de ander slechts als een ‚Mitwelt’ benadert, waar geen sprake is van een beleven van het gedrag van de ander. Hij kent de anderen dan ook slechts via ideaaltypes die hij hen toewijst. Deze ideaaltypes zijn konstrukties die worden opgebouwd op basis van wat de onderzoeker ervaart, d.w.z. dat zij objectief zijn voor hem, maar niet door hem. Bij Schütz is er dus helemaal geen sprake van een ‚kollektief begrijpen’ om tot objectief begrijpen te komen. Hij komt wel tot begrijpen van het kollektieve handelen, waar het in de sociologie om gaat. Dit kollektieve handelen verschijnt voor de socioloog als een objectief gegeven, dat niet door hem tot stand komt, maar wel door hem gekend wordt.

Een ander opponent van het ‚verstehen’ vinden we in de persoon van A.D. De Groot. Hij verwerpt het ‚verstehen’ niet, maar acht deze methode enkel bruikbaar bij de hypotesevorming. Volgens De Groot is de ‚verstehende’ methode geen alternatief voor een wetenschappelijke methodologie, zij vormt

er slechts een deel van. Zij heeft slechts de waarde van een explorerend hulpmiddel bij de hypotesebouw (79).

A. Schütz wijst het 'verstehen' een veel belangrijkere taak toe. De ideaaltypes die in de 'verstehende' methode tot stand worden gebracht, beschrijven niet enkel, zij verklaren ook. Dit brengt hij tot zijn recht door de motieven in de ideaaltypes in te bouwen.

Wanneer De Groot het probleem van de uniciteit van de bestudeerde onderwerpen in de geesteswetenschappen aanvat, komt hij tot een gelijkaardig besluit als A. Schütz. Het ideaaltype geeft in de opvatting van Schütz immers een beeld van het handelen van eenieder in volledige anonimiteit. Zij geven dus wetten. De Groot aanvaardt ook dat men ruimere uitspraken heeft bij het 'verstehen' dan gewoonweg individuele, maar hij meent niet dat men komt tot wetten, hoogstens tot „impliciete theorie- of hypothesevorming" (80).

Het onderzoek van C. Hempel over de betekenis van de ideaaltypes in de natuurkunde en de sociale wetenschappen levert gelijkaardige resultaten als de bedenkingen van De Groot (81). Hempel komt langs M. Weber tot de bevinding dat het ideaaltype in feite geen concept is, maar wel een theorie, ten minste zo men let op de bedoeling van de typebouwer. Dit ligt ook in de bedoeling van Schütz. Het ideaaltype verklaart volgens hem trouwens ook (82). Indien dit zo is, meent Hempel, kan Weber zijn verklarende beginselen in de sociologie ook niet beperken tot „betekenisvolle regels van verstaanbaar gedrag". Er zijn immers vele elementen die kunnen helpen verklaren, maar die geen subjectieve betekenis hebben. Deze weglaten, meent Hempel, is een onwetenschappelijke beknotting van de sociologie. Het behaviorisme heeft deze mogelijkheden trouwens aangetoond. Schütz verwerpt echter het behaviorisme.

Zo deze ideaaltypes geen funktie als theorie vervullen, dan hebben zij vlg. Hempel nog een heuristische waarde : zij helpen hypoteses te formuleren, die steeds empirisch moeten getoetst worden.

In de opvatting van Hempel moeten de ideaaltypes op dezelfde manier worden aangewend in de sociologie als in de fysika. Daarom moeten, ten 1e, de ideaaltypes eerder theorieën dan concepten zijn, d.w.z. een geheel van karakteristieken en een aantal hypoteses die deze karakteristieken verbinden. Ten 2e, funktioneert een ideaaltype *P* niet in hypoteses van de vorm 'indien *P*, dan *Q*'; het ideaaltype verklaart niet. Op de derde plaats, enkel indien het

(79) DE GROOT, A.D., *Methodologie. Grondslagen van onderzoek en denken in de gedragswetenschap*, 's Gravenhage, Mouton en Co, 1961, p. 59-60. De Groot baseert zich hoofdzakelijk op de werken van W. Dilthey, E. Spranger en K. Jaspers, en vermeldt geen enkel werk van M. Weber of A. Schütz.

(80) *Ibidem*, p. 363-366.

(81) HEMPEL, C.G., „Typological methods in the natural and the social sciences", in HEMPEL, C.G., *Aspects of scientific explanation, op. cit.*, p. 155-171.

(82) Hempel behandelt echter A. Schütz niet.

geheel van hypothesen *teoretische*, eerder dan *intuïtieve* idealizaties zijn, d.w.z. indien zij, in het kader van een theorie, bereikbaar zijn als speciale gevallen van meer omvattende principes, wordt dit hypothesengeheel als een ideaalsysteem gezien.

G. Gurvitch spreekt van een typologische methode die generalizeert, maar anderzijds rekening houdt met het specifieke. Deze methode veronderstelt vooraf „la compréhension des ensembles et de leurs significations”. Dit heeft nochtans niets met een ‚verstehen’ gemeen zoals Weber of Schütz dit zou gebruiken. Gurvitch verwerpt de ideaaltypes van Weber als ‚utopische rationalizaties’ (83). Hij verwerpt daarenboven nog dat de fenomenologie, zoals andere filosofische richtingen, ook maar enige invloed zou hebben op de methode van de dieptesociologie (84).

2. HET „VERSTEHEN” : EEN AANVAARDE METHODE ?

Men zou met de voorgaande lijst van tegenstanders van het ‚verstehen’ kunnen voortgaan en zo zoeken naar de verschillende argumenten om het ‚verstehen’ te verwerpen. Wij zouden ons ook kunnen begeven op de brug van de natuurwetenschappen naar de sociale wetenschappen, zoals C. Hempel die geslagen heeft. Maar we kunnen ook nog positieve argumenten gaan zoeken om het ‚verstehen’ een eigen plaats te geven in de sociologie. Daarvoor gaan we te rade bij de fenomenoloog S. Strasser.

Voor Strasser kan het ‚verstehen’ drie vormen aannemen, nl. de vóór-wetenschappelijke intuïtie, de hypothese of interpretatie, en de visie. Intuïtie is de kenhouding die erop vertrouwt dat de dingen zijn zoals ze worden gezien. Het is een onmiddellijk kennen, dat noch steunt op inductie, noch op deductie. Het gebeurt zonder kritische reflectie (85). De intuïtie is het uitgangspunt van alle ervaringswetenschappen, dat zelf de „kritische selectie, aanvulling, verwerking van de intuïtieve gegevens inhoudt”. Volgens Strasser is het voor de beoefenaars der menswetenschappen dan ook nuttig er op te letten dat het gedrag en de expressie van de mensen is zoals deze worden gezien. Deze vóór-wetenschappelijke intuïtie of begrijpen levert dus geen garantie van waarheid, maar is een vertrekpunt voor verder onderzoek (86).

(83) GURVITCH, G., *Traité de Sociologie, I., op. cit.*, p. 23.

GURVITCH, G., *La vocation actuelle de la sociologie. I.*, Paris, Presses Universitaires de France, 1963, p. 13, 54.

(84) GURVITCH, G., *La vocation, op. cit.*, p. 68. „Il faudrait même renoncer à demander le patronage de méthodes telles que ‚l’inversion’ ou la ‚réduction phénoménologique’, car la sociologie, comme science ne peut avoir partie liée avec aucune orientation philosophique particulière”.

(85) STRASSER, S., *op. cit.*, p. 155-156.

(86) *Ibidem*, p. 163-166.

Een tweede vorm van 'verstehen' treft men aan in de anticiperende interpretatie (hypothese) van de eigenlijke interpretatie. Een hypothese komt tot stand uit een „begrijpende interpretatie van een alsnog vóórwetenschappelijke problematiek”. Deze vóórwetenschappelijke problematiek komt voort uit „vóór-experimentele” ervaring, die met een begrijpen gepaard gaat (87). Op die wijze komt het 'verstehen' voor in het werk van de psycholoog en socioloog, terwijl het voor de historicus de gedaante van een begrijpende interpretatie heeft.

De derde vorm waaronder het 'verstehen' ontmoet wordt, is de visie. De visie ontstaat uit een bestaande wetenschap; het is een begrijpen van wetenschappelijke methoden en hun resultaten. Dikwijls is er een nieuwe methode mee verbonden. De vruchtbaarheid van deze visie hangt af van haar resultaten en dit kan ons enkel de geschiedenis van de visie leren; de vraag is of zij het menselijke beter leert begrijpen. Het begrijpen bestaat voor een deel uit het begrijpen van de wijzen waarop de mensen het menselijke zien. Het volstaat niet te weten of een bepaald gedrag bestaat, hoe frekwent het voorkomt, hoe het verloopt. Men moet ook weten hoe de mensen het zien die zich zo of zo gedragen. Het begrijpen is verder ook nog het zien van een verband tussen feiten die zich bij het eerste contact als afzonderlijke feiten voordoen (88).

Deze visie is absoluut nodig bij de menskunde. De menskunde zal de werkelijkheid vanuit een bepaald standpunt benaderen en de keuze van dit standpunt steunt niet op de empirie, maar wel op een visie, die met een bepaald „bovenempirische overtuiging” verbonden is. Of het sociale gedrag een gewoon fysisch geheel van bewegingen is, of dat het een zinvol handelen is van iemand als roldrager, hangt van een visie af. Voor Strasser is elke visie in de menskunde een metafysische visie. En deze metafysische visie houdt een zoeken in van de mens naar de zin van zijn zijn in de wereld (89). Op basis van deze overwegingen meent Strasser dat er een noodzakelijke samenwerking tussen wijsgeer en wetenschapsman moet ontstaan in de menskunde (90). De bevindingen van de filosoof kunnen de ervaring van de wetenschapsman bevruchten, en omgekeerd.

Volgens Strasser is de fenomenologie de wijsbegeerte die de empirische menskunde moet helpen. De fenomenologie helpt de empirische menskunde „op te heffen”, d.i. ontkennen, bewaren en verheffen. Door de fenomenologie wordt de menskundige gewezen op wat hij werkelijk ervaart en wat hij slechts hypotetisch kent. Dit moet toegepast worden bij het uitgangspunt, dat een werkelijke ervaring moet zijn en geen inbeelding. Het onderzoek zelf moet ook steeds op het ervaarde gericht zijn. Anderzijds helpt de fenomenologie

(87) *Ibidem*, p. 169-170.

(88) *Ibidem*, p. 174-182.

(89) *Ibidem*, p. 203-207.

(90) *Ibidem*, p. 223.

logie te bewaren wat is, d.w.z. het wetenschappelijk apparaat moet zo bewaard blijven en empirie moet empirie blijven. Er verandert wel iets: de houding van de onderzoeker jegens de onderzochte mens. En in laatste instantie bestaat opheffen in het verheffen. Dit gebeurt in de menskunde in de visie. Deze kan expliciet of impliciet zijn. Meestal het laatste. Strasser meent dat de visie het best kan gegeven worden door de fenomenologische wijsgeer, omdat zijn filosofie een „fundamentele filosofie is van de menselijke existentie”. Deze filosofie geeft de zin, doelen, waarden van al het menselijke weer (91).

De fenomenologie vormt ook bij Schütz het uitgangspunt. Bij Max Weber vindt hij reeds de idee om enkel vanuit het individu, wiens handelen verstaanbaar is, tot een begrip van de sociale betrekkingen en structuren te komen (92). Hij heeft deze visie van Max Weber fenomenologisch gegrond. Vanuit het fenomenologisch schouwen van de ‚Umwelt’ bouwt hij een methode op die de socioloog zal toelaten de ‚Mitwelt’ en de ‚Vorwelt’ te begrijpen. Het begrijpen van de ander in zijn ‚Umwelt’ (‚Fremdverstehen’) fundeert Schütz eveneens fenomenologisch op de verklaring van zichzelf door hem die de andere tracht te begrijpen. De waarnemer moet in de opvatting van Schütz dus het doel van het handelen van de ander ontwerpen, als zou hij zelf de handeling stellen en daaruit het verder verloop van zijn handeling fantazeren (93).

In tegenstelling met Strasser, die het ‚verstehen’ binnen de wetenschap slechts ziet als een visie op de wetenschappelijke resultaten en methoden, vormt het ‚verstehen’ voor A. Schütz een methode op zichzelf. Het ‚verstehen’ zal vlg. Schütz niet enkel het ervaren beschrijven, maar het ook verklaren.

3. HET „VERSTEHEN” : EEN DIALEKTISCHE METHODE ?

In het begin van dit hoofdstuk werd gewezen op de bijzondere opvatting van Gurvitch over de dialectiek en werd eveneens de band tussen Zijderveld en Gurvitch beklemtoond. Anderzijds werd ook duidelijk gemaakt dat A. Schütz methodologisch voor een subjectivistische benadering opteert en de dialectiek methodologisch verwerpt. Men kan nu echter de vraag stellen of hij iedere vorm van dialectiek verwerpt, en of er binnen de door hem ontwikkelde ‚verstehende’ methode plaats is voor een dialectiek.

Wanneer we zouden uitgaan van de stelling van A.C. Zijderveld die behelst dat men, om een adequate sociaalwetenschappelijke theorie te bekomen, moet vertrekken van het Thomas-teorema én Marx’ dialectische

(91) *Ibidem*, p. 294-299.

(92) SCHÜTZ, A., *Der sinnhafte Aufbau...*, op. cit., p. 3.

(93) *Ibidem*, p. 124-128.

tese (94), dan mag men niet besluiten tot het ontbreken van een dialektiek in de sociologie van Schütz. Twee citaten zullen dit verduidelijken : „We work and operate not only with but upon the world” (95) en „... objects among which we move, which resist us and upon which we may act” (96). Schütz blijkt dus de dialektiek binnen de sociale werkelijkheid wel te onderkennen, zoals dadelijk nog met andere voorbeelden zal worden aangetoond. De vraag blijft nochtans open of hij de dialektische benadering van deze sociale werkelijkheid ook heeft mogelijk gemaakt. Doch hierover later meer.

Een eerste vorm van dialektiek treft men aan in de alledaagse beeldkonstruktie van mijzelf en de ander. Het beeld dat ik van mijzelf vorm, wordt bepaald door het beeld dat ik van de ander vorm, en omgekeerd. Door het toewijzen van een rol aan een ander, wijs ik mij een eigen rol toe. En verder : „We have, however, to keep in mind that the common-sense constructs used for the typification of the Other and of myself are to a considerable extent socially derived and socially approved. Within the in-group the bulk of personal types and course-of-action types is taken for granted (. . .) as a set of rules and recipes which have stood the test so far and are expected to stand it in the future. Even more, the pattern of typical constructs is frequently institutionalized as a standard of behavior, warranted by traditional and habitual mores and sometimes by specific means of so-called social control, such as the legal order” (97).

Een tweede vorm kan men waarnemen op het vlak van de rationele aktie, waar er interactie tussen personen bestaat. De persoonlijkheids- en aktietypes worden door mij als gegeven beschouwd voor mij en voor mijn medemens. Hierin ligt de kans dat ik tot ,intersubjectief gedrag kom (98). Merk hier op dat Schütz echter niet spreekt van een dialektiek. Hij zal dit woord trouwens bijna nooit in zijn werk gebruiken.

Redenerend vanuit de actor stelt Schütz twee soorten motieven vast, om-te-motieven en omdat-motieven. Het eerste wijst op de eigen beslissing van de actor, het tweede op een invloed van buitenuit, die de actor deed handelen zoals hij handelde. Enkel een handeling in het verleden laat toe te onderkennen dat de sociale omgeving iemand vlg. een bepaald patroon doet handelen. Zo kan een omdat-motief enkel op de actor inwerken onder de vorm van een projekt (99).

(94) ZIJDERVELD, A.C., *op. cit.*, p. 205.

W.I. Thomas : „If men define situations as real, they are real in their consequences”. K. Marx : „dass die Umstände ebensosehr die Menschen, wie die Menschen die Umstände machen”.

(95) SCHUETZ, A., „On multiple realities”, *op. cit.*, p. 209.

(96) SCHUETZ, A., „Common-sense. . .”, *op. cit.*, p. 7.

(97) *Ibidem*, p. 19.

(98) *Ibidem*, p. 33.

(99) *Ibidem*, p. 21-22.

SCHUETZ, A., *Der sinnhafte Aufbau. . .*, *op. cit.*, p. 93-105.

SCHUETZ, A., „Choosing among projects of actions”, in SCHUETZ, A., *Collected Papers, I*. The Hague, Martinus Nijhoff, 1962, p. 69-72.

De dialektiek binnen de sociale werkelijkheid treft men ook aan in de sociale structuur. Deze structuur is een gegeven voor mij dat noodzakelijk is voor mijn contact met de anderen. De taal is er een goed voorbeeld van. „De gesocialiseerde structuur geeft de kennis een objectief en anoniem karakter : zij wordt beschouwd als onafhankelijk van mijn persoonlijke biografische omstandigheden”. Het typische is een gegevenheid voor mij (100). De sociale structuur heeft dus een belangrijke invloed op het menselijk gedrag.

Werd zojuist uitgegaan van de dialektiek-opvatting van A.C. Zijdeveld, dan willen we ons nu op een formeler standpunt bewegen. Schütz noemt zich een fenomenoloog en gaat in feite ook fenomenologisch te werk. Om zijn opvattingen in te leiden werd beroep gedaan op de opvatting van Husserl, zoals Schütz deze zag. We willen deze inzichten nu uitbreiden met de uiteenzetting van S. Strasser over de fenomenologie om het dialektisch karakter van de sociologie van Schütz te kunnen aantonen (101).

De fenomenologische filosofie heeft een hermeneutisch, intuïtief en dialektisch karakter, meent Strasser. De hermeneutische kenhouding bestaat in het feit dat de filosoof zijn eigen bestaan als vooraf gegeven beschouwt, zichzelf als sociaal wezen verbonden weet met de ander en vanuit deze houding zoekt naar „de essentiële structuren van dit bestaan”, en tevens „hun metafysische betekenis” tracht te vatten. De intuïtie, die ook nog aanschouwing wordt genoemd, is „de kenact, die aan het evidente zijn van het werkelijk-zijnde beantwoordt”. Het evidente is datgene wat onmiddellijk kan aanschouwd worden. Aanschouwen houdt ‚zien’ en ‚inzien’ in. Dit heeft tot gevolg dat wat „klaarblijkelijk” is, niet „kan (. . .) bewezen worden” en „niet hoeft bewezen te worden”. Dit aanschouwen is echter geen definitief en absoluut aanschouwen, maar wel een aaneenschakeling van kenakten. Deze intuïtie wordt aangevuld door een dialektiek, d.i. „ieder geordende verandering van standpunt (. . .), die de naar zin strevende mens toestaat eenzijdige perspectieven en beperkende horizonten systematisch op te heffen”.

Ook deze dialektische beweging treft men aan bij Schütz. Hij vertrok vanuit de verkenning van zijn eigen situatie en komt vandaaruit tot de kennis van de ander. Deze kennis is echter beperkt, meent Schütz, daar de actor slechts zelf de eigenlijke zin van zijn handelen kan achterhalen. Om tot de ander door te dringen doet hij beroep op types van de interactie en motieven. In deze ervaring van de ander ontwaart Schütz de intersubjectiviteit van de wereld. Aangezien de wereld intersubjectief is, kan onze kennis van deze wereld gesocialiseerd worden. Dit is echter slechts mogelijk wanneer de standpunten kunnen verwisseld worden en de relevantiesystemen kunnen kongruent gemaakt worden ; en deze bewerkingen moeten op hun beurt

(100) *Ibidem*, p. 75.

(101) STRASSER, S., *op. cit.*, p. 239-251.

geïdealiseerd worden, omdat zij niet vanuit een bepaalde situatie mogen worden opgebouwd, waar de standpunten en de relevanties weer zouden verschillen (102). In dit aanvaarden van het principe van de wederkerigheid der perspectieven ligt o.i. de dialektische benadering van de sociale werkelijkheid door Schütz. Door de verwisselbaarheid der standpunten is de waarnemer in staat de ervaring van de werkelijkheid door de ander te kennen. Hierin bestaat een gevaar voor subjektivisme, omdat de waarnemer steeds vanuit een situatie de werkelijkheid ziet. Om dit subjektivisme te vermijden meent Schütz in de sociale wetenschappen, die toch de kennis van de sociale werkelijkheid nastreven, beroep te moeten doen op ideaaltypes, die een gedesinteresseerd onderzoeker construeert van het handelen van de anderen. De socioloog komt immers niet tot een onmiddellijk kennen van de ander. De ander behoort tot de „Mitwelt” van de socioloog, niet tot zijn „Umwelt”. Om het handelen van de ander te kennen moeten wij het doel van het handelen van de ander ontwerpen als eigen doel, en het verloop van ons handelen daarbij fantazieren, meent Schütz. Het postulaat van adekwaatheid, dat eist dat de wetenschappelijke modellen adekwaat zijn met de konstrukties van het alledaagse leven door de actor en zijn medemens, impliceert dat de wetenschappelijke konstrukties eveneens aan de eisen van alledaagse konstrukties moeten voldoen. De principes der verwisselbaarheid der standpunten en de kongruentie van de relevantiesystemen vinden dus eveneens hun toepassing in de bouw van wetenschappelijke types. Bijgevolg moet de socioloog zich bij de konstruktie van zijn ideaaltypes niet op een eenzijdig standpunt plaatsen, maar door een voortdurend wijzigen van standpunt komen tot een ideaaltype van het menselijk handelen.

In deze redenering steekt nochtans een moeilijkheid. Het postulaat van adekwaatheid is in feite een *deus ex machina*. Aan de ene kant stelt Schütz vast dat de actor in staat is tot de kennis van zijn „Umwelt”, en aan de andere kant merkt hij op dat de socioloog slechts zijn „Mitwelt” kent en nooit zijn „Umwelt” kan kennen. Om zijn evenmensen te kennen bouwt de socioloog ideaaltypes. En deze ideaaltypes moeten vlg. het adekwaatheidspostulaat verstaanbaar zijn voor de actor, die in het ideaaltype bevat ligt, en zijn medemens. Het probleem stelt zich nu : hoe kan de socioloog, die de ander slechts als evenmens kan benaderen, weten of de ideaaltypes verstaanbaar zijn voor de actor en de medemens ? Het lijkt ons wel of Schütz hier de socioloog een dubbele rol toekent, nl. die van wetenschapsmens en die van actor in de wereld. Deze laatste sociale rol schept dan de mogelijkheid om de juistheid

(102) SCHUETZ, A., „Common-sense. . .”, *op. cit.*, p. 10-11.

SCHUETZ, A., *Der sinnhafte Aufbau. . .*, *op. cit.*, p. 126.

We merken hier dus op dat Schütz in 1953, waarvan het eerste artikel dateert, nog dezelfde opvatting verdedigt als in 1932, jaar waarin het boek verscheen.

van de ideaaltypische constructie te toetsen omdat slechts de actor de ander als medemens kan ontmoeten en dus kan zien of het ideaaltypen verstaanbaar is voor actor en medemens.

Onrechtstreeks werkt Schütz aldus door het adekwaatheidspostulaat de dialektiek ook metodologisch in zijn 'verstehende' sociologie in : de verwisselbaarheid der standpunten wordt door dit postulaat immers vanuit de constructies in de alledaagse ervaring in de wetenschappelijke constructies ingevoerd. De socioloog komt immers niet tot de kennis van de 'Umwelt', maar wel tot die van de 'Mitwelt', waarvan de waarheidswaarde enkel door de 'Umwelt' bepaald wordt. Deze 'Umwelt' wordt door de socioloog enkel gekend, wanneer hij hem als participant benadert. Er moet echter opgemerkt worden dat Schütz nooit in deze betekenis over dialektiek spreekt.

4. SOCIOLOGIE : BEPALING EN METODOLOGISCHE GEVOLGEN

Op het einde van de eerste paragraaf van dit hoofdstuk werd de opvatting verdedigd dat én structuur én persoon moeten helpen bij de verklaring van de sociale werkelijkheid. A. Schütz werd voorgesteld als een verdediger van dit uitgangspunt, maar hij vertrok metodologisch enkel vanuit de persoon. De verklaring van het sociaal handelen kon men in zijn visie enkel bereiken langs het individu, dat voor de socioloog enkel gegeven is als homunculus. Maar juist in deze typebouw vindt Schütz de mogelijkheid te ontkomen aan het subjectivisme, dat zijn uitgangspunt bedreigt. Om deze ideaaltypes op te bouwen wordt beroep gedaan op het 'verstehen'. Daarvan werden zojuist een aantal pro's en contra's gegeven alsmede van de dialektische eigenschappen van het 'verstehen', dat door Schütz fenomenologisch wordt geanalyseerd. Op basis van deze beschouwingen zullen in de volgende bladzijden de sociologie-opvatting en de daaruit resulterende metodologische aanpak die deze studie zal beheersen, beschreven worden.

De sociologie is een empirische wetenschap, die het menselijk handelen tot voorwerp heeft. Hierdoor onderscheidt ze zich helemaal niet van de andere sociale wetenschappen. Gurvitch meent dat aan dit probleem enkel door de methodologie een oplossing kan gegeven worden, en Schütz geeft er in feite geen oplossing voor, tenzij men zijn vormenleer aanvaardt (103). Schütz wijst trouwens de 'verstehende' methode aan alle sociale wetenschappen toe. Er moet dus nog aangeduid worden waar het eigen domein van de sociologie ligt. Dit ligt in het formele standpunt, nl. de socioloog zal het handelen bestuderen in de mate dat het sociaal is, in de mate dat dit handelen een handelen is *met* of *tussen* de anderen. Deze beperking sluit b.v. het ekono-

misch handelen van handelaars niet uit als voorwerp van sociologische analyse. De socioloog zal zich echter beperken tot de studie van het economisch handelen van handelaars in de mate dat dit handelen een sociaal handelen is, terwijl de econoom dit handelen vanuit economisch standpunt zal bestuderen. Het economisch handelen kan ook een sociaal handelen zijn, maar is het niet noodzakelijk. Elk handelen kan sociaal zijn, maar kan daarenboven b.v. economisch zijn. Het kan enkel in het verleden waargenomen worden, het kan ook verlopen volgens zuivere rechtsregels, enz. De sociologie heeft enkel het handelen in zijn sociale verschijning tot voorwerp. Dit handelen kan economisch, historisch, juridisch, enz. verlopen, maar deze kenmerken konstitueren het sociale van het handelen niet. Het handelen is sociaal, ook wanneer het niet volgens economische beginselen verloopt, ook wanneer het niet in het verleden plaatsgrijpt, ook wanneer het niet volgens het positieve recht verloopt.

Waarom wordt het sociale handelen als objekt van de sociologie gesteld? Schütz vertrekt vanuit de ervaring van zijn eigen persoon en komt langs deze weg tot de ervaring van zijn 'Umwelt'. Ik ervaar mijzelf trouwens niet geïsoleerd van de anderen, maar de anderen ervaar ik als gegeven. Deze ervaring van de ander komt tot zijn volle ontplooiing in de arbeid. Deze arbeid is een vorm van handelen, waarin ik de wereld ervaar als een gegeven, maar ook als een opdracht. Binnen dit handelen ontmoet ik de anderen, die op mijn handelen reageren en hierdoor uitdrukking geven aan hun kommunikatie met mij. Zij ervaren mijn handelen als betekenisvol. Fenomenologisch komt Schütz tot een sociaal en betekenisvol handelen, dat het voorwerp uitmaakt van de sociologie. Schütz meent immers dat de socioloog het gedrag van de mensen moet bestuderen, zoals hij dit beleeft in het dagelijkse leven. Dat hieruit een aantal moeilijkheden voor de socioloog voortspruiten, werd vroeger reeds beschreven. De oplossing die Schütz zoekt in het ideaaltype om de 'Mitwelt' te kennen, en de daarbij aansluitende toetsing aan de 'Umwelt' fundeert hij op een postulaat (adekwaatheidspostulaat). De socioloog kan immers om wetenschappelijk te zijn geen beroep doen op de direkte beleving van de 'Mitwelt', meent Schütz. Dit probleem laten wij hier nu buiten beschouwing. Voor ons is dit fenomenologisch schouwen van Schütz van belang om het objekt van de sociologie te bepalen: ik ervaar mijn handelen en het handelen van de anderen als betekenisvol. Het sociale betekenisvolle handelen vormt dus ons eerste ervaringsgegeven; het is een gegeven voor de fenomenoloog, die niet kan of moet bewezen worden.

Juist zoals het sociale handelen voor de observator verschijnt, zo verschijnt ook de structuur van dit sociale handelen en van de waarden die dit handelen beheersen, m.a.w. de cultuur, voor de observator. Zij komen niet tot stand door de observator. Zij bestaan wel voor hem. Deze structuurgegevens worden wel gedragen door de individuele handelende personen, maar zij staan buiten hem. Door het verdwijnen van een persoon verdwijnt niet een

bepaalde structuur. Het is b.v. niet noodzakelijk dat, wanneer directeur X ontslag neemt uit het bedrijf, de structuur van dit bedrijf verdwijnt. Het is b.v. niet noodzakelijk dat met het verdwijnen van pastoor X het geloof bij de parochianen zal veranderen. Zowel de structuur van het sociale handelen als die van de betekenissen verschijnen als ervaringsgegevens.

De keuze van het sociale handelen als object van de sociologie verloopt dus in de lijn van Schütz, die meent dat de sociologie de sociale werkelijkheid moet bestuderen zoals ze door de mensen dagelijks ervaren wordt. Het fenomenologisch schouwen leerde dat de mens zijn sociale dimensie het sterkst ervaart in het handelen, waarin hij komt tot een zinvolle communicatie met de anderen. Hoe de mensen hun sociaal handelen ervaren, moet de socioloog duiden. De socioloog moet daarom niet enkel beroep doen op de groep om het sociale handelen te begrijpen of te verklaren, maar eveneens op de persoon. Hieronder verstaan we echter niet de persoon met zijn psychologische kwaliteiten, maar wel de persoon als drager van sociale kenmerken. Zo vormt b.v. persoon X met zijn psychologische eigenschappen geen voorwerp van sociologisch onderzoek; maar wel persoon X als drager van rol A in groep B is voor de socioloog interessant. De persoon buiten de verklaring laten zou het sociale handelen veel minder inzichtelijk maken. Nemen wij het volgende voorbeeld. Een bepaalde groep heeft een verschillende verwachting van de taak van de groep dan haar leider. Deze leiderspost is een toegeschreven positie, die door de groep wordt toegewezen. Op het ogenblik van de keuze van deze leider kan er wel een consensus bestaan bij de groep en de leider omtrent het doel van de groep. Achteraf echter kan de leider zich hiervan losmaken en de groep in een andere richting sturen. De spanningen die daaruit voortkomen, zouden niet te verklaren zijn, indien men geen rekening hield met de persoon van de leider, die zich losmaakt van de verwachtingen van de groep. Het sociale handelen van groep en leider wordt dus niet enkel bepaald door de groep, maar ook door de leider zelf. In dit geval is de leiderspositie weliswaar een structuurgegeven, maar de interpretatie die het sociale handelen van de groep bepaalt, is de persoonlijke interpretatie van de leider.

In de keuze van deze wegen om het sociale handelen te verklaren werd het metodologisch uitgangspunt reeds bepaald. Voor Schütz lag de enige mogelijke weg over het individu, dat in staat was zijn eigen handelen te doorleven. Nochtans was de socioloog in zijn opvatting niet in staat om door te dringen in de beleving van de ander, tenzij door het bouwen van ideaaltypes. Deze redenering konden wij echter niet helemaal bijtreden, omdat zij de mogelijkheden van de socioloog beperkt en het beleven der anderen, tenzij langs ideaaltypes, uitsluit, en anderzijds het beleven als toetsingscriterium stelt voor de validiteit van het ideaaltype. In feite is de vraag of wij enkel de waarheid van het sociale handelen kunnen kennen langs ideaaltypes, een epistemologisch probleem. Dit beantwoorden in de termen van Strasser leidt

eerder tot een negatief antwoord. De fenomenologische wijsgeer verwerpt de empirie niet voor de menskunde; hij verwerpt de vroegere onderzoekstechnieken niet. De fenomenoloog verandert enkel de houding van de onderzoeker t.a.v. het onderzochte objekt : het sociale handelen (104). Het sociale handelen is een zinvol handelen en moet dan ook zo bestudeerd worden. Dat men hier zowel langs de persoon als langs de groep dit betekenisvol handelen moet benaderen, willen wij hier nu nader toelichten. Eerst een voorbeeld.

Bij het ontwerpen van een sociologisch onderzoek vertrekt de socioloog met een bepaalde visie over zichzelf en over de ander. Hij ervaart zichzelf in een zinvolle intersubjektieve wereld. Hij zal dan, ook die instrumenten moeten gebruiken die hem toelaten de betekenis van het handelen van de anderen te vatten. Vanuit deze visie op de wereld zal hij echter eerst zijn onderzoeksveld bepalen. Gesteld dat hij zijn onderzoeksveld heeft afgebakend en dat hij het interview als observatiemiddel zal gebruiken, wat gebeurt dan? Het is ons op de eerste plaats duidelijk, dat dit interview de socioloog niet meer informatie over het gestelde probleem kan bezorgen dan hij er zelf heeft ingelegd, en dat hij er niet meer mee kan verklaren dan wat hij zelf op basis van zijn voorafgaand inzicht mee verklaard heeft. De onderzoeker moet immers datgene vooraf kennen wat hij meent de essentiële bestanddelen van het bestudeerde sociale handelen uit te maken, en hij moet eveneens goed weten wat kan aangevoerd worden ter verklaring van het sociale handelen. Hiervoor kan de socioloog beroep doen op theoretische konstrukties, die de essentie vormen van het bestudeerde fenomeen en bijgevolg een zekere graad van anonimiteit bereikt hebben. Dit is voor de socioloog een gegeven. Eens dit instrument in handen, kan hij tot observatie overgaan. Het sociale handelen kan hij rechtstreeks bij de groep waarnemen, maar in de meeste gevallen zal hij zich tot personen moeten richten. In dit laatste geval krijgt elke persoon de kans zijn situatie en het sociale handelen te beschrijven zoals hij het beleeft. Elke persoon kan op die manier vanuit zijn eigen standpunt de werkelijkheid beschrijven en verklaren. Deze verschillende standpunten worden uitgedrukt in de omschrijving van de eigen posities van de personen binnen een gegeven structuur, en kultuur, zoals b.v. zijn : de plaats binnen de beroepsstructuur, de godsdienstige en politieke waarden die men aanhangt, enz. Hierin ligt de dialektische benadering van het 'verstehen'. Ditmaal is het geen 'verstehen' van de socioloog door middel van een ideaaltype, maar wel het dialektisch 'verstehen' door de personen die zelf handelen.

Aan de uitwerking van dit voorbeeld ligt de idee ten grondslag dat de sociale werkelijkheid iets werkelijk bestaande is, dat niet samenvalt met de individuele personen, maar deze wel veronderstelt als konstituerende bestanddelen. Een groep is slechts een groep in de mate dat zij leden heeft. En deze

In fase
zijn
men
aan
ideatypen

groep kan slechts gestructureerd zijn en drager zijn van een bepaalde cultuur in de mate dat er leden zijn die deze structuur dragen. Een sociale structuur die niet door personen gedragen wordt op het ogenblik van de observatie, behoort tot de geschiedenis. Een bedrijf waarvan men de structuur kent, maar dat geen arbeiders, kantoorbedienden en direktieleden tewerkstelt, is geen bedrijf meer. Dit betekent niet dat de socioloog dit sociale handelen niet binnen zijn studiedomein kan brengen. Integendeel. Zijn kennismogelijkheden zullen nochtans zeer beperkt zijn, omdat de bronnen beperkter zullen zijn dan bij een structuur die nog werkelijk bestaat.

Hoe komt de socioloog nu tot een begrijpen en verklaren van het sociale handelen? Voor de onderzoeker is het niet van belang hoe hijzelf het sociale handelen ervaart, maar wel hoe het sociale handelen ervaren wordt door de anderen. De anderen ervaren zichzelf in een intersubjektieve en kulturele wereld, die voor hen een gegeven is, maar ook een opdracht. De sociale werkelijkheid bestaat vooraleer zij bestonden, en zij ervaren haar als gestructureerd. Vanuit hun eigen situatie zullen al deze mensen zich richten naar het sociale handelen, dat begrepen en verklaard moet worden. Voor de socioloog is dit van belang omdat hij het sociale handelen wil kennen vanuit de eigen situatie-omschrijving van de groepsleden die dit handelen stellen of er een oordeel over moeten geven. In feite zal het zo zijn dat de ondervraagde zijn eigen situatie niet zal omschrijven, tenzij daartoe expliciet uitgenodigd door de onderzoeker. Dit kan in het sociologisch onderzoek verschillende vormen aannemen. Door participatie kan de onderzoeker de situatie van de ander direkt ervaren. In bronnenstudie kan hij zich beperken tot een naspeuren van de situatie van de opsteller van de bron, die relevant is voor beoordeling van de bron. Zo is het van belang te weten of een structuurbeschrijving van een bedrijf komt van een direktie, een arbeider, een socioloog, enz., omdat deze mensen dit bedrijf telkens vanuit een ander standpunt benaderen. In de interviews, die we binnen een bepaald universum representatief verdelen, stelt deze situatiebepaling nog een groter probleem. Ten slotte hangt hier de situatie-definitie totaal af van de mogelijkheden die de onderzoeker de ondervraagde laat. In concreto houdt dit in dat de socioloog vragen moet inschakelen die de ondervraagde moet toelaten of dwingen zijn situatie binnen de sociale structuur en cultuur te bepalen. Wat de ondervraagde neemt als belangrijke structuur- en cultuurgegevens, hangt dus af van de socioloog. Dat dit niet zonder gevolg is voor de verklaring van het bestudeerde sociale handelen, lijkt geen twijfel. Later zal dit duidelijker gemaakt worden. Op dit ogenblik is het van belang hoe de socioloog aan de ondervraagde de praktische mogelijkheid biedt om zijn sociale situatie te omschrijven. Hier wordt de onderzoeker direkt gedwongen beroep te doen op theoretische konstrukties, die, omdat zij het essentiële van een bepaalde situatie weergeven, door alle ondervraagden ondubbelzinnig kunnen verstaan worden. Het spreekt vanzelf dat daarbij niet steeds de ideaaltypische methode wordt gevolgd. Wij willen de konstruktie

ervan hier ook niet opnieuw aanpakken. Wij verwijzen daarvoor naar het werk van A. Schütz. Van belang is het feit dat de geïnterviewden de kans krijgen om hun situatie te bepalen. Het aantal structuurgegevens en cultuurgegevens is echter steeds beperkt. Het al dan niet zelfstandig zijn, het behoren tot een bepaalde leeftijdskategorie en geslachtskategorie, het al dan niet getrouwd zijn, het al dan niet hebben van kinderen geeft iets weer van de situatie die iemand inneemt binnen een bepaalde groep, maar kan nooit de gehele sociale situatie beschrijven vanwaar uit men het sociale handelen benadert. Hoe de ondervraagde deze situatie ervaart, is meestal niet gegeven.

De mogelijkheid die de socioloog heeft om de situatiebeschrijving door de ondervraagden te determineren, leidde ons daarstraks reeds naar vragen over de verklaring. Immers, indien de socioloog b.v. slechts vijf structuurgegevens invoert, dan kan hij ook slechts de betekenis van het sociale handelen vatten zoals het vanuit deze vijf verschillende structuren afzonderlijk of onderling verbonden beschreven wordt. Men kan ook vaststellen welke van de vijf de hoofddeterminant is van een bepaald handelen, of welke van gelijke betekenis zijn. Buiten deze vijf structuurgegevens weet men over de sociale situatie van het bestudeerde universum niets. Empirisch kan men ten hoogste nog een rangorde binnen deze vijf structuurgegevens vaststellen. Dit voorbeeld maakt ons enigszins duidelijk dat de verklaring van het sociale handelen reeds in feite gebeurd is vooraleer men de systematische observatie begint. De socioloog richt immers zijn observatie op datgene wat hij belangrijk acht om het sociale handelen te verklaren. Daarvoor heeft hij een bepaalde opvatting nodig over zijn bestudeerd object en eveneens over de sociale determinanten die dit object kunnen verklaren. Dit komt neer op wat Strasser noemt: het 'verstehen' als een anticiperende interpretatie (105). De socioloog moet in feite reeds een ideaaltype gevormd hebben van het bestudeerde sociale handelen, waardoor hij het begrijpt en verklaart, om dit dan te operationalizeren in een vragenlijst of een ander observatie-instrument. De verklaring gaat dus blijkbaar het verzamelen van de gegevens vooraf. De besluitvorming over het al dan niet opgaan van de verklaring volgt de gegevensverzameling.

In tegenstelling met De Groot, die het 'verstehen' enkel een taak geeft bij de hypotesevorming, is het 'verstehen' voor A. Schütz wel een afzonderlijk leefbare methode. O.i. kan het 'verstehen' door middel van het ideaaltype gebeuren. De toetsing ervan gebeurt echter door een systematisch verzamelen van gegevens, in de sociologie dikwijls in de vorm van een bevraging in een representatieve steekproef.

Aangezien de socioloog het sociale handelen wil kennen zoals het begrepen wordt door diegenen die de handeling stellen, moet hij weten vanuit

welke situatie het bestudeerde universum zijn handelen beoordeelt. Dit is van kapitaal belang voor de verklaring van het sociale handelen. We hebben reeds gewezen op de selectie die de onderzoeker toepast in de mogelijkheden die geboden worden aan de bestudeerde groepsleden om hun situatie te beschrijven. Deze selectie gebeurt op basis van de relevantie die een bepaalde situatie kan hebben voor het bestudeerde sociale handelen. Zo zal het lid zijn van een sportvereniging minder relevant zijn voor de opvoedkundige bezigheden van een vader dan het feit dat hij lid is van een oudervereniging van een school. Er zal in elk geval een grote kans bestaan dat de pedagogische activiteit van de vaders, leden van een sportvereniging, anders is dan deze van de vaders, leden van een oudervereniging. De situatiebeschrijving is dus selectief op basis van de relevantie van de situatie. Hierin ligt eveneens een voorafgaande beperking van de verklaring. De systematische observatie laat immers geen uitbreiding toe aan de situatiebeschrijving. Men kan langs deze weg nooit komen tot de meest belangrijke situatie voor de verklaring van een bepaald fenomeen. Men kan wel de belangrijkste van de systematisch verzamelde situaties van de ondervraagden bepalen, indien niet alle even belangrijk zijn of indien er niet een aantal even belangrijk zijn.

Een tweede beperking aan deze situatiebeschrijving is dat de onderzoeker nooit zeer juist weet hoe de ondervraagden hun situatie beleven. Hij kan hiervan een ideaaltypische konstruktie maken waardoor het individuele plaats maakt voor het algemene. De onderzoeker heeft echter in de meeste gevallen - tenzij hij hiervoor controle in zijn onderzoek inbouwt - geen garantie van een helemaal gelijke beleving door de ondervraagden. Er bestaat wel een kans dat hij deze situatiebeschrijving identiek vat.

Om te besluiten nog een korte verduidelijking van het dialektische karakter van het begrijpen en verklaren van het sociale handelen. Vroeger werd de dialektiek van G. Gurvitch verlaten voor de fenomenologische dialektiek (106). De socioloog bestudeert de sociale werkelijkheid zoals die door de mensen beleefd wordt. Deze beleving zal verschillen naargelang van het standpunt dat wordt ingenomen, waardoor het perspectief voortdurend wordt gewijzigd en steeds nieuwe facetten van het waargenomen zich aandienen. Hierin ligt juist het dialektisch begrijpen en verklaren van het sociale handelen. De socioloog moet daarvoor de werkelijkheid benaderen vanuit de verschillende standpunten die aan diverse situaties verbonden zijn. Een werkstaking kan niet begrepen of verklaard worden zo men geen rekening houdt met de verschillende situaties van werkgever en werknemer. Een eenzijdige observatie van dit stakingsfenomeen zou slechts een vals beeld kunnen geven.

In het uitwerken van de methodologische beginselen, die de studie van het sociale handelen moeten leiden, werden een aantal nieuwe beperkingen ingevoerd voor de sociologie. Het sociale handelen moet niet enkel begrepen

en verklaard worden vanuit eender welk standpunt, zij dit een geografisch, een fysiologisch, een psychologisch of een economisch standpunt, maar wel gebeuren vanuit de sociale structuur en de cultuur waarin de mensen handelen. Deze twee factoren zijn het gegeven waarin de socioloog het sociale handelen moet plaatsen. Doch deze sociale structuur en cultuur bestaan niet door de mensen, maar wel voor de mensen. De betekenis van het sociale handelen halen de mensen uit sociale structuur en cultuur, ofschoon hierdoor de inwerking van de mensen op beide niet uitgesloten is. Op die wijze werd de sociologie gezien als de wetenschap die het sociale handelen bestudeert zoals het binnen een gegeven sociale structuur en cultuur verschijnt en van daaruit ook begrepen en verklaard wordt.

§ 4. Besluit

In dit hoofdstuk werd de laatste voorbereidende fase van de wetenschappskritische analyse en de verklaring van de sociale controle uitgewerkt, nl. het sociologisch standpunt dat wordt ingenomen en de metodologische gevolgen die eruit voortvloeien.

De beschrijving van het sociologisch standpunt vormt het resultaat van de confrontatie met het probleem, al dan niet van de persoon of de samenleving te vertrekken om de sociale werkelijkheid te verklaren. Zowel de persoon als de samenleving zijn nodig om de sociale werkelijkheid te verklaren, menen G. Gurvitch, A.C. Zijderveld, A. Schütz en P.L. Berger. Gurvitch en Zijderveld spreken hier van een dialektiek tussen personen en samenleving. Deze dialektische opvatting geeft een aantal moeilijkheden. P.L. Berger geeft geen metodologische aspecten van zijn sociologische visie. Schütz ondervangt wel de dialektische beweging (gebruikt in de betekenis van Gurvitch) tussen personen en de samenleving in de sociale werkelijkheid, maar trekt hieruit de metodologische gevolgen niet. Metodologisch vertrekt hij vanuit het individu.

Schütz is een fenomenologisch georiënteerd socioloog. Hij vertrekt vanuit de alledaagse kennis van het gewone leven naar een wetenschappelijke kennis. De waarnemer is slechts in de 'Umwelt' in staat om het handelen van de ander op een directe manier te vatten. Voor de socioloog is de 'Mitwelt' echter het waarnemingskader. Tot een direct beleven van de ander komt hij niet, tenzij hij zijn wetenschappelijkheid laat varen. Dit kan hij voorkomen door beroep te doen op ideaaltypes, die typische patronen van het handelen vormen. Het postulaat van de subjectieve interpretatie blijft hierdoor behouden.

Bij Schütz werd de aandacht gevestigd op het begrijpen en verklaren van het sociale handelen, zoals hij dit bij Max Weber had ontleend. Het 'verstehen' is echter geen algemeen aanvaarde methode. Door verscheidene sociologen

wordt zij als onwetenschappelijk verworpen of als een bepaalde wijze van hypotesevorming naar het vóór-wetenschappelijke werk verwezen. Voor Schütz is het een op zichzelf staande, waardevolle methode. Strasser verstaat onder 'verstehen' drie verschillende wijzen van 'verstehen', die de andere methoden ten dienste staan. Zijn dialektiekopvatting is ook totaal verschillend van die van Gurvitch en opent mogelijkheden in de sociologie. Uit dit contact met het werk van A. Schütz resulteert de objektbepaling van de sociologie. Het 'verstehen' en de dialektiek vormen twee hoogst nuttige instrumenten om het sociale handelen te begrijpen en te verklaren. Voor de sociologie is de taak echter niet beperkt tot het begrijpen en verklaren van het sociale handelen. De beperking reikt verder. De socioloog moet het sociale handelen trachten te verklaren vanuit de sociale structuur en cultuur. De persoon, als drager van deze sociale structuur en cultuur, is daar niet van uitgesloten.

HOOFDSTUK V

WETENSCHAPSKRITISCHE ANALYSE VAN ENKELE VERKLARINGSVORMEN VAN DE SOCIALE KONTROLE

Met een wetenschapskritische analyse van een elftal werken wordt een laatste stap gezet alvorens de centrale vraag naar de sociologische verklaring van de sociale controle behandeld wordt. Een konfrontatie met vroegere prestaties en een kritische reflectie erop vormen het beste aanknopingspunt om het gestelde probleem te benaderen.

Te grote verwachtingen koesteren in de methode is echter fout. Het is hier noodzakelijk steeds voor ogen te houden dat we ons in geen enkel opzicht in de rij van de naturalistische metodologen willen scharen. De methodologie is geen empirische wetenschap. Zij formuleert de eisen waaraan moet voldaan worden om juist te redeneren. Nochtans is de empirie niet totaal nutteloos. De ervaring kan immers leren dat, ofschoon een bepaalde wetenschappelijke weg logisch juist is, hij praktisch veel moeilijkheden kan bieden. Andere mogelijkheden moeten dan gezocht worden. Hierin ligt de taak van volgende gevallenstudies. Telkens zal getracht worden de logische weg uit te schrijven, de ontbrekende stappen bij te zetten en de resultaten van elke poging te waarderen. Een zulkdanige werkwijze geeft buiten de zuiver kennis-theoretische inzichten een aantal wegen aan die men met enige kans op succes kan inslaan, ofwel kan men de wegen die tot geen resultaat hebben geleid, vermijden. Zij hebben dus behalve hun historische en wetenschapskritische betekenis een onderzoek-inspirerende functie.

Dit hoofdstuk zal de werken behandelen die in het derde hoofdstuk reeds werden aangeduid. Een eerste groep zal bestaan uit de studies die hoofdzakelijk aan de sociale controle gewijd zijn, en een tweede zal de algemeen sociologische verhandelingen omvatten. De overzichten zullen beperkt blijven tot de wetenschapskritische opmerkingen. Besluiten uit de verschillende opzoekingen zullen worden samengebracht in een slotparagraaf.

§ 1. Studies, hoofdzakelijk aan sociale controle gewijd

1. DE EERSTE SYSTEMATISCHE STUDIE OVER SOCIALE KONTROLE DOOR E. A. ROSS

Ofschoon de opbouw van het boek van Ross logischer is uitgebalanceerd dan zijn artikelenreeks over de sociale controle, wordt deze laatste om haar volledigheid boven het boek verkozen. Voor de logische opbouw zal beroep worden gedaan op het boek.

Ross vat zijn studie van de sociale controle aan met het zoeken naar een definitie van de maatschappij (society). Hij vertrekt hiervoor vanuit het handelen van de mensen. Voor hem is de maatschappij een groep individuen, die hun gezamenlijk verstand en bekwaamheid gebruiken om hun private en afzonderlijke doelen te bereiken (1). De gevoelens en de verwachtingen die het individu in het gemeenschapsleven krijgt, komen gedeeltelijk voort van de sociale invloed en gedeeltelijk van de sociale controle, die door Ross samen het sociale overwicht worden genoemd. Sociale invloed is : „Het overwicht uitgeoefend op het individu door de menigte mensen waarin het individu is opgenomen”. De sociale controle is : „Het overwicht uitgeoefend namens de groep over de doelen en de handelingen van het individu”. De sociale controle is niet een toevallig iets, maar wel een doelgericht en bewust gebeuren. Hij kan geschieden door formeel door de maatschappij bepaalde organen en door informele, spontane bemiddeling. De sociale controle is een noodzakelijke sociale functie, terwijl de sociale invloed een zuiver associatievoorval is (2).

De sociale controle verschilt evenzeer van de sociale coördinatie. Het eerste proces harmonizeert tegengestelde activiteiten door sommige tegen te houden en andere te stimuleren, terwijl de sociale coördinatie activiteiten combineert die reeds harmonisch zijn teneinde hun doel te bereiken (3).

Niet alle sociale gevoelens komen echter uit het sociale overwicht. Het groot deel ervan komt uit het gezin, uit de man-vrouw-relatie, de moeder-kind-relatie, enz. Nochtans wordt daardoor het voortbestaan van de groep niet verzekerd. Dit gebeurt hoofdzakelijk door een systeem van kunstmatige controle. Daarom behoort de studie van het controlesysteem ook tot de statische, en niet tot de dynamische sociologie. Het controlesysteem is niet belast met het herzien van de structuren of functies van de maatschappij, maar wel met de vorming van individuen. Controle houdt de maatschappij op een bepaald niveau, selectie (gevangen nemen van wetsovertreders b.v.) brengt de maatschappij op een hoger vlak (4).

Ross meent dat de sympathie niet volstaat om sociale eenheden zoals het gezin te behouden. De maatschappij blijft enkel bestaan dank zij de inwerking van een kunstmatig systeem van sociale controle (5). Het meest eenvoudige groepsleven veronderstelt daarenboven, behoudens tolerantie, respect voor de eigendom en respect voor het groepsleven. De richting van de sociale controle wordt hierdoor bepaald. De wettelijke, sociale en morele kodes drukken de

(1) ROSS, E.A., „Social Control”, *The American Journal of Sociology*, Vol. I, no 5, March 1896, p. 516.

(2) *Ibidem*, p. 518-519. Nochtans schrijft P.H. Landis dat Ross : „... wrote the entire work without giving a clear-cut definition of the term”. Cfr. LANDIS, P.H., *op. cit.*, p. 9.

(3) *Ibidem*, p. 519-520.

(4) *Ibidem*, p. 520-524.

(5) *Ibidem*, p. 525-527.

sociale wil uit. De studie hiervan kan ons de theorie over de richting van de sociale controle geven. Inspirerend werkt ook de studie van de etiek en een klassifikatie van de sociale controle vgl. de sociale institutie waaruit de sociale controle komt, en vgl. de wijze waarop de sociale controle overwicht uitoefent over de leden van de maatschappij. Nochtans, een klassifikatie vgl. de instituties die controle uitoefenen, zal niet voldoen, vermits deze oneindig in aantal zijn. De tweede klassifikatie neemt als criteria de stimuli die actie verhinderen of bewerkstelligen. Een klassifikatie naar deze stimuli beklemtoont eerder machten dan vormen. Ross deelt de studie van de sociale controle dan ook naar dit criterium in en behandelt daarin de modifikaties van de wil, de gevoelens en de oordelen (6).

Reeds in dit eerste artikel vindt men een poging om de sociale controle te verklaren, die zich echter niet als verklaring aandient. Ross vat zijn redenering aan met de noodzakelijkheid aan te duiden om bij de verklaring van het sociale handelen beroep te doen op de sociale controle. Dit beroep op de sociale controle vindt zijn enige grond in de onmogelijkheid het sociale handelen te verklaren met behulp van andere elementen. Men kan zijn redenering als volgt syntetizeren :

- a) de sympathie verklaart de sociale handelingen $p, q, \dots x$ (sommige delen van de sociale orde) niet ;
- b) de sociologie heeft tot taak te zoeken naar de basis van de sociale orde ;
- c) er moet dus naar een ander verklaringsmiddel gezocht worden.

Voor het groepsleven zijn de tolerantie, het respect voor de eigendom en het huwelijk noodzakelijkheden zoals voedsel, drinken en slapen zijn voor het individu. Het is onmogelijk dit groepsgedrag enkel te verklaren door beroep te doen op de sympathie die onder de groepsleden bestaat. De heersende konflikten maken dit voldoende duidelijk, meent Ross (7). Verder stelt hij ook vast dat het o.a. onmogelijk is te verklaren „waarom een nachtwaker wakker blijft, waarom een kontraktant zich aan zijn kontrakt houdt, waarom men geen goederen vervalst, waarom men tegen de vijand van zijn land strijdt” door uitsluitend beroep te doen op de sympathie. Sympathie kan wel het sociale gedrag van kleine groepen, zoals b.v. het gezin verklaren, maar niet het sociale handelen van grote eenheden, waar het eigenbelang vlug de overhand zou bekommen.

In bovenstaande redenering vormt a een empirische waarneming en b een regel die de taak van de sociologie uitdrukt. Daar nu a niet kan voldoen aan het doel gesteld door b , besluit Ross tot het invoeren van een andere faktor, nl. de sociale controle. Het is hier in feite een dispositionele verklaring : uit de dispositie van de sociologie, nl. de sociale orde verklaren, en de partikuliere vaststellingen van de ontoereikendheid van de sympathie dit te

(6) *Ibidem*, p. 529-535.

(7) *Ibidem*, p. 522.

doen, besluit Ross beroep te doen op andere factoren. De besluiten van deze redenering mogen dus in feite niet verder voeren dan tot de vaststelling beroep te moeten doen op andere verklarende factoren. Nochtans voert Ross hier de sociale controle als een „necessary social function” (8) in en „a function that must be continually exercised in order that society may live at all” (9). De opvatting dat de sociale controle een noodzakelijke functie vervult, is het resultaat van een inductieve redenering. Uit een partiële empirische observatie besluit Ross tot het invoeren van de sociale controle als een noodzakelijke voorwaarde om de sociale orde te verklaren. Tot zover de verklaring van de noodzakelijkheid van de sociale controle in de verklaring van de sociale orde.

De hierboven geciteerde zin: „Control is, . . . , a function that must be continually exercised in order that society may live at all”, drukt een functionele verklaring van de sociale controle uit. Uitgedrukt in het schema van C. Hempel (10) wordt dit:

- a) op het ogenblik t funktioneert de maatschappij adequaat in een aantal omstandigheden c ;
- b) de maatschappij funktioneert enkel adequaat in de omstandigheden c wanneer ze in leven blijft ;
- c) de sociale controle is een noodzakelijke voorwaarde voor het voortbestaan van de maatschappij in de omstandigheden c ;
- d) de sociale controle is dus aanwezig in de maatschappij op het ogenblik t .

In deze redenering zijn de omstandigheden c niet duidelijk weergegeven. Ook bij Ross vindt men ze niet expliciet in bovenstaande zin vermeld. Men kan ze best omschrijven met de volgende termen : „ . . . an equilibrium perpetually disturbed by changes in the personnel of society . . .”, zoals Ross enkele regels verder schrijft.

Het sociale-kontrolebegrip kwam reeds meermaals voor in bovenvermelde uiteenzetting en werd door Ross zo gedefinieerd: „ . . . that ascendancy over the aims and acts of the individual which is exercised on behalf of the group” (11). De termen „ascendancy . . . which is exercised” en het weglaten van de opsomming van instrumenten doen een procesbenadering aanvaarden. Verder schrijft hij in dezelfde geest: „A classification, therefore, according to the institution, organ or agency by which control is exercised will not be satisfactory” (12). Nochtans breekt hij op dezelfde bladzijde deze zekerheid door de volgende zin : „And if we classify according to the nature

(8) *Ibidem*, p. 519.

(9) *Ibidem*, p. 521.

(10) Zie p. 91.

(11) ROSS, E.A., *op. cit.*, p. 519.

(12) *Ibidem*, p. 534.

of the stimulus rather than according to the institution from which the impulses proceed, we emphasize forces rather than forms". En verder drukt hij op het einde van zijn eerste artikel de bedoeling uit de modifikaties van de wil, de gevoelens en het oordeel te behandelen, maar al de volgende artikelen behandelen de middelen (instrumenten, agenten, enz.) om deze modifikaties te bereiken, zoals later zal blijken. „Our first duty, therefore, is to explore the field of employment of rewards and punishment as a mean of social control" (13). Deze instrumentele benadering door Ross wordt ook door Hollingshead onderkend (14). Brearley drukt zich in een gelijkaardige zin uit : „those who, like Ross, discuss the number and complexity of the means by which the agents of social control attain uniformity of behavior, . . ." (15). Coser en Rosenberg (16), Kolb (17) en Watson (18) treden deze gedachte expliciet bij.

De aanhef van het boek, zoals we die vinden in de uitgave van Borgatta en Meyer, is wel enigszins anders dan de zojuist gegeven beschrijving. Ross vertrekt daar van de opvatting dat succesvolle koöperatie naar orde leidt en zo ook naar een hiërarchische organisatie (Chapter I., The problem). „Gehoorzaamheid" is de basis van een soliede sociale orde, waarvan „sympatie" het bindend weefsel is. Het gaat hier om een gehoorzaamheid aan algemeen aanvaarde regels, die zowel door gelijke als door vijandige partijen worden aanvaard. Hier is nochtans een kontrolerend lichaam nodig om de scheiding tussen de tegengestelde belangen te bepalen. Door deze controle ontstaat er sympathie, sociabiliteit, zin voor gelijkheid, en wordt de wrevel verminderd. Deze vier kwaliteiten kunnen een natuurlijke orde opbouwen (Chapter II) (19). Doch juist zoals de natuur moet ingedijkt worden, zo moet ook het menselijk gedrag (de natuurlijke orde) ingedijkt. De groep verandert immers voortdurend in zijn samenstelling en deze moet door bewuste controle wederom in evenwicht gebracht worden (20).

Verwant met voorgaande uiteenzetting over het controlebegrip zijn de laatste twee artikelen van de reeks over de stralingspunten en over de klasse-kontrole. Ross vertrekt van de vaststelling dat we die controle sociaal noemen

(13) *Ibidem*, p. 535.

(14) HOLLINGSHEAD, A.B., „The concept of social control", *American Sociological Review*, Vol. 6, no 2, April 1941, p. 218.

(15) BREARLEY, H.C., „The nature of social control", in ROUCEK, J.S., *Social Control*. Princeton, D. Van Nostrand, 1962, p. 6.

(16) COSER, L.A. & ROSENBERG, B., *Sociological theory: a book of readings*. New York, The Macmillan Company, 1957, p. 97.

(17) KOLB, W.L., „The sociological theories of Edward Alsworth Ross", in BARNES, H.E., *An introduction to the history of sociology*. Chicago, The University of Chicago Press, 1948, p. 829.

(18) WATSON, B.A., *Kunst, Künstler und Soziale Kontrolle*. Köln und Opladen, Westdeutscher Verlag, 1961, p. 13.

(19) BORGATTA, E.A. & MEYER, H.J., ed., *op. cit.*, p. 3-20.

(20) *Ibidem*, p. 21-25.

die het gehele gewicht van de samenleving achter zich heeft. Maar ook deze controle komt voort uit bepaalde centra, die hij stralingspunten van sociale controle noemt. Waar is nu de uiteindelijke kern gelegen die de voornaamste lijnen van de sociale controle bepaalt? Dat de controle dikwijls uitgeoefend wordt door een minderheid, mag geen reden zijn om sociale met klassecontrole te vermengen. Er is een verschil in ontstaansgrond van de macht tussen beide controlesoorten. Klassecontrole ontstaat uit de overheersing van een klasse. Sociale controle ontstaat uit het groter vertrouwen van een klasse in een andere klasse. Tarde meent in verband hiermee dat de sociale kracht gekoncentreerd is of verdeeld in de mate dat de mensen al of niet nood voelen aan leiding of bescherming (21). De onmiddellijke oorzaak van de toewijzing van macht is prestige. De klasse met het meeste prestige heeft de meeste macht. Aan de basis van dit prestige liggen: het aantal, de leeftijd, de dapperheid, de heiligheid, de inspiratie, de plaats, het geld, de ideeën en de geleerdheid van de prestigedragers. Dit zijn de acht hoofdcentra waaruit controle komt (22).

Aan het einde van dit artikel komt Ross tot vier statistische, empirische wetten:

- „... het volume der sociale eisen zal groter zijn wanneer de sociale macht is gekoncentreerd, dan wanneer ze verdeeld is” (23);
- „... hoe groter het overwicht van de weinigen, des te meer kans bestaat er dat de sociale controle de loop van de sociale beweging wijzigt” (23);
- „... het karakter van de sociale vereiste verandert met elke wijziging van de sociale macht” (24);
- „... hoe meer onderscheiden, samengebonden en zelfbewust de invloedrijke minderheid is, des te meer is sociale controle gekleurd met klasse-zelfvoldaanheid” (24).

Welke redenering volgt Ross om tot deze eerste wet te besluiten? De mens verkiest zijn eigen zin te doen, en niet die van de maatschappij. Hoe meer dan de sociale macht gelegen is in de massa personen, hoe minder zwaar het juk van de wet weegt. En verder, hoe meer diegenen, die druk uitoefenen, onderscheiden zijn van hen die druk ondergaan, des te meer neiging bestaat er om de regels te gebruiken voor eigen klassebelangen en klasse-idealen. Hieruit besluit Ross tot zijn „wet”, dat het volume van de sociale vereisten groter zal zijn wanneer de sociale macht is gekoncentreerd, dan wanneer ze verdeeld is.

(21) Uit TARDE, G., *Les transformations du pouvoir*. Chap. III, gecit. door ROSS, E.A., „Social Control XVIII. The radiant points of social control”, *The American Journal of Sociology*. Vol. VI, no 2, September 1900, p. 239.

(22) BORGATTA, E.F. & MEYER, H.J., ed., *op. cit.*, p. 31-34.

(23) *Ibidem*, p. 244.

(24) *Ibidem*, p. 245.

Deze redenering berust op het postulaat dat de mensen steeds hun eigen mening willen volgen. Ross houdt er blijkbaar geen rekening mee dat de mensen sociale wezens zijn, die in vele gevallen ook zullen willen handelen zoals de maatschappij het bepaalt. De andere delen van de explanans zijn even vaag. Het zijn regels, die Ross voorstelt als bewezen, maar die nergens empirisch worden aangetoond.

Men kan voor de drie andere wetten dezelfde vaststellingen doen, met dit verschil echter, dat hier enkele voorbeelden worden gegeven om de wet te bevestigen. De observatie van Ross blijkt hier dus zeer beperkt te zijn en de bewijskracht van zijn redenering is zwak.

Belangrijker voor de verklaring van de sociale controle door Ross is de opvatting die hij heeft over de sociale controle.

- a) Die controle is sociaal, die het gehele gewicht van de samenleving achter zich heeft.
- b) De sociale controle ontstaat uit het vertrouwen van de ene klasse in de andere.
- c) Het vertrouwen van de zich onderschikkende klasse komt voort uit het prestige van de andere klasse.
- d) De macht van deze kontrollerende klasse komt bijgevolg voort uit haar prestige.

Het prestige wordt hier door Ross voorgesteld als de voldoende en noodzakelijke voorwaarde voor de toewijzing van macht. Deze macht is een noodzakelijke voorwaarde voor sociale controle, zoals het in een vroeger gegeven definitie werd uitgedrukt.

De klassecontrole onderscheidt zich van de sociale controle : het is „de uitoefening van macht door een parasitaire klasse tot haar eigen voordeel” (25). Deze parasitaire klasse is altijd een heersende klasse. Deze klassecontrole kan men het best vinden door te vragen *waaraan* de mensen gehoorzamen, beter dan door te vragen *waarom* men gehoorzaamt. Men moet dus de konstitutie van de maatschappij bestuderen, d.z. de wetten en de verplichtingen. Ross geeft de regels aan volgens dewelke deze mensen hun macht kunnen uitoefenen : „Enkel deze verbiedende impulsen, die uit een centrale welbepaalde bron ontstaan, kunnen worden gecontroleerd door een roversklasse”. Deze heersersklasse zal echter bijna steeds gebruik maken van machts-technieken en niet van de gewone kontroletechnieken (26).

A. Op het einde van het eerste artikel drukte Ross de wens uit achtereenvolgens de instrumenten en modifikatie van de wil, de gevoelens en het oordeel te behandelen. Met uitzondering van één artikel zijn alle andere aan

(25) ROSS, E.A., „Social Control XIX. Class Control”, *The American Journal of Sociology*, Vol. VI, no 3, November 1900, p. 381.

(26) *Ibidem*, p. 381-395.

die opzet gewijd. Als instrumenten die de wil veranderen, behandelt hij : de wet en de publieke opinie, het geloof en de suggestie (27). In zijn boek behandelt hij behalve de suggestie ook nog de opvoeding en de gewoonte (28), ofschoon hij gewoonte en traditie „allies rather than agents of social control” noemt (29).

De methode die Ross heeft gevolgd om de sociale controle in te voeren ter verklaring van de sociale orde, gebruikt hij opnieuw om de verschillende controle-instrumenten op te sporen.

Op de eerste plaats gaat hij na of de wet een voldoende controle-instrument is om de sociale orde te verklaren. De wet eist immers gehoorzaamheid door straf en beloning, doch hoofdzakelijk door straf. De uitvoering van deze straf gaat gepaard met een ceremonieel, dat de wettelijke straf onderscheidt van de doodgewone mishandeling. De wettelijke straf is nog altijd de sluitsteen van de sociale controle (30).

De wettelijke controle is echter niet toereikend om de orde in de maatschappij te handhaven. Het publiek of de massa oefenen een aantal bijkomende „sociale sankties” uit en dit door middel van de publieke opinie, het publieke gevoel en de publieke actie. De controle die uitgaat van de publieke opinie, is een werkelijke uitdrukking van de massa. Deze publieke controle is vanuit bepaalde standpunten beter dan de wettelijke controle, meent Ross. De publieke controle is niet zo automatisch. Het publiek is in staat rekening te houden met bijkomende situaties, enz. De wet heeft nochtans dit voordeel dat ze de wil van de gehele groep uitdrukt, terwijl het publiek in feite slechts een sekte, een partij of een klasse is. Ross meent echter dat de controle uitgeoefend door de publieke opinie zal groeien ten koste van de wettelijke controle (31).

De zojuist opgesomde wettelijke en sociale sankties zijn echter niet voldoende om elk sociaal gedrag te regelen. Zij controleren immers niet wat

- (27) ROSS, E.A., „Social Control II. Law and public opinion, *The American Journal of Sociology*, Vol. I, no 6, May 1896, p. 753-770.
ROSS, E.A., „Social Control III. Belief”, *The American Journal of Sociology*, Vol. II, no 1, July 1896, p. 96-107.
ROSS, E.A., „Social Control IV. Suggestion”, *The American Journal of Sociology*, Vol. II, no 2, September 1896, p. 255-263.
BORGATTA, E.F., & MEYER, H.J., ed., *op. cit.*, Chapter 4 : Public opinion, Law and Belief, p. 39-61 ; Chapter 5 : Social suggestion, education and custom, p. 62-81.
- (28) ROSS, E.A., „Social Control XIV. Education”, *The American Journal of Sociology*, Vol. V, no 4, January 1900, p. 475-487.
ROSS, E.A., „Social Control XV. Custom”, *The American Journal of Sociology*, Vol. V, no 5, March 1900, p. 604-616.
- (29) ROSS, E.A., „Social Control X. Enlightenment”, *The American Journal of Sociology*, Vol. III, no 3, November 1897, p. 328-339.
- (30) ROSS, E.A., „Social Control II”, *op. cit.*, p. 753-759.
- (31) *Ibidem*, p. 759-770.

in het geheim gebeurt. De machtigen kunnen de uitwerking van deze controle totaal vernietigen. Deze sankties bereiken ook slechts het uitwendige van de daad en haar duur. Dit wekt bij de mensen het verlangen op om de menselijke controle aan te vullen met straffen van een rechter, die overal aanwezig is, almachtig en alwetend is. Dit vindt de mens slechts in het geloof in het bovennatuurlijke. Geloof is de onverifieerbare opvatting betreffende datgene wat buiten de menselijke ervaring ligt (32).

Ross onderscheidt vier bovennatuurlijke sankties: controle door een bovennatuurlijk wezen, dat het goede beloont en het kwade straft, het geloof in de transmigratie bij de Hindoes, het geloof in hemel en hel en een liefdesband met een bovennatuurlijk wezen (33).

De kontroletaak van het geloof vindt haar verklaring in de geschiedenis. De verbinding van een volk, hier het Semietische volk, met God bewerkstelligt dat dit volk zijn betrouwen stelt in de wetten van God. De monarchen breiden dit gezag nog in de politieke orde uit. Het geloof krijgt langs die weg een politieke betekenis. Het verenigt een aantal mensen tot een eenheid en beschermt die eenheid tegen haar leden (34).

Hetzelfde resultaat, nl. de modifikatie van de wil, kan ook anders bereikt worden dan via wettelijke, sociale of bovennatuurlijke sankties, en wel met name door middel van de suggestie. Onder suggestie verstaat Ross „de direkte vorming van het gedrag door sociale genegenheid”.

Guyau konstateerde dat de suggestie gemakkelijk voorkomt bij kinderen. Lichamelijke en geestelijke vermoeidheid maakt de suggestie eveneens eenvoudig. Gezagspersonen, het volume en de zuiverheid van de suggestie hebben een sterke invloed op de draagkracht ervan.

De suggestie wordt slechts imperatief waar de individuele en de sociale keuzen botsen, d.i. het gedragsveld. In plaats van een invloedsmiddel wordt de suggestie hier een instrument van sociale controle. De groepssuggestie is des te sterker naarmate men in een meer gesloten milieu leeft, en des te zwakker naarmate men met meer andere groepen in contact kan komen (35).

Waaruit bestaat het proces der suggestie nu? Het standaardgedrag wordt geïmiteerd. Het voorbeeld van de anderen beïnvloedt sterk. De suggestie gebeurt ook nog langs de verwachtingen die wij menen dat de anderen hebben tegenover ons (36).

De meeste morele mogelijkheden van de opvoeding liggen in de kracht van de suggestie. Het kind leert er zelfcontrole en gehoorzaamheid aan de

(32) ROSS, E.A., „Social Control III”, *op. cit.*, p. 96-97.

(33) *Ibidem*, p. 97-104.

(34) *Ibidem*, p. 104-107.

(35) ROSS, E.A., „Social Control IV”, *op. cit.*, p. 255-258.

(36) *Ibidem*, p. 259-263.

uitwendige wetten. De leraar vervangt het modelbeeld van de ouders. Ross vult deze beschouwingen over de opvoeding aan met een historisch overzicht (37).

De bijdrage van het gezin tot de sociale orde bestaat op de eerste plaats in het overleveren van de tradities aan de kinderen. De gewoonte (custom) organiseert op die wijze het persoonlijk leven. Dit kan slechts omdat de gewoonte aangepast is aan de vereisten van het leven.

De gewoonte is „een primitieve kode, die wordt gehoorzaamd om reden van superstitieuze vrees of vrees voor de publieke opinie”. De gewoonte is een macht, een bondgenoot en een herbepaling van de andere krachten die het individu binden. Het geheim van deze kracht moet gezocht worden in de suggestie en het gebruik (habit). Het kind ontvangt ideeën en gebruiken van zijn ouders, omgeving, enz. Deze opeenvolgende invloeden bepalen de macht van de gewoonte.

De gewoonte heeft een grotere invloed op politiek, juridisch, godsdienstig, ritueel en moreel gebied dan op taal, kleding, spel, enz. Dit groter belang van de gewoonte voor wet, bestuur en kerk ligt in het sterk controlerend karakter van het oude. Een verandering van de oude wet, konstitutie of dogma zou gebeuren ten koste van de maatschappij (38).

De redenering die E.A. Ross volgt bij de opsporing van de stimuli die de wil veranderen, is dezelfde als die hij volgde bij het opsporen van de sociale controle. Uit het inductief invoeren van vier feiten die de ontoreikendheid van de sociale en de wettelijke sankties om het menselijk gedrag te verklaren aantonen, besluit Ross tot het invoeren van een nieuwe faktor, nl. het geloof in het bovennatuurlijke als bron van sociale controle. Op basis van deze partiële vaststellingen besluit Ross tot de noodzaak te zoeken naar een andere faktor, nl. het geloof. De gehele redenering is dus duidelijk empirisch inductief opgebouwd.

De redenering die het onvermogen van de sociale en de wettelijke sankties ten grondslag ligt, is eveneens inductief. Zo beslist Ross b.v. uit de invloed die de rijke kan hebben op de toepassing van de wet, dat de wettelijke sanktie niet volstaat om de sociale orde te verklaren. De vaststelling van dit één gebrek van de wettelijke macht is een voldoende voorwaarde om te besluiten tot de algemene regel die de wettelijke en de sociale sankties onvoldoende acht om de sociale orde te verklaren. Aangezien Ross nog drie andere tekorten vaststelt, zoekt hij terecht naar een nieuwe verklarende faktor (39).

Hoe werd het geloof nu een controlemiddel? Ross geeft hiervoor een genetische verklaring aan de hand van de Semietische godsdienst. De Semieten

(37) ROSS, E.A., „Social Control XIV”, *op. cit.*, p. 475-487.

(38) ROSS, E.A., „Social Control XV”, *op. cit.*, p. 604-616.

(39) ROSS, E.A., „Social Control III”, *op. cit.*, p. 96-97.

hadden een vertrouwen in de god als een voorvader, met wie zij bloedverwanten waren. Magie en toverij waren bij hen vroeg verdwenen. Deze god-voorvader mocht van zijn vereerders de eerbied en dienst eisen die een vader waardig is. Naarmate patriarchale instituties zich ontwikkelden werd de god, juist zoals de patriarch, als rechter en koning gezien, die zich meer bemoeide met de strijd tegen de vijand van de gemeenschap (community) dan met de individuele gedragingen van de leden van de gemeenschap. Naarmate de monarchie zich ontwikkelde greep de koning meer in de persoonlijke twisten van zijn onderdanen in en vestigde daardoor een soort recht. De god werd hetzelfde beeld gegeven. Het geloof in de god wordt op die manier ook een druk van de maatschappij op de individuele leden om zich te gedragen naar de wensen van de god, niet zozeer naar de vorm als wel naar de geest. Ross deed hier beroep op het werk van Robertson Smith om deze genetische verklaring van het geloof als controle-instrument op te bouwen (40).

De suggestie wordt als vervanger van de sankties ingevoerd op basis van de vaststelling van een beperkt aantal gelijke gevolgen van de sankties en de suggestie. Een inductieve veralgemening ligt dus hieraan ten grondslag (41).

De macht van de gewoonte ontstaat uit de opeenvolging van de overwichten. Ross verklaart dit genetisch :

- uit 1) het kind ontvangt ideeën,
2) de volwassene beantwoordt de vroegere organisatie van zijn leven, volgt : de macht van de gewoonte rust op successievelijke overwichten, nl. van de omgeving (ouders, e.a.) en het verleden (voor de volwassene).

De premissen 1 en 2 verklaart Ross echter dispositioneel. De premisse 1 baseert hij op : a) het kind heeft geen gewoonten ; b) het bezit nog geen andere ideeën of gevoelens ; c) het kind verlangt iets dat orde brengt in zijn chaotische geest, en d) de honger van een groeiend schepsel maakt het begerig naar geestelijk voedsel. De argumenten a) en b) vragen weinig betoog ; c) en d) zouden eigenlijk beter aan onderzoek onderworpen geweest zijn. Premisse 2 wordt door twee disposities ondersteund : a) de gewoonte is sterk en b) een mentale heraanpassing is pijnlijk. Juist zoals sub 1, voert hij in 2 een psychologische faktor in, (b), die geen resultaat is van systematisch onderzoek. Dispositie a) van 2 is een expliciete aanvaarding van het explanandum, nl. de macht van de gewoonte.

Aan 1 en 2 voegt Ross ten slotte nog de invloed van het prestige van de bron der gewoonte toe. Het prestige van iets wordt verhoogd door de opeenvolgende generaties die er belang aan hechten (42).

(40) *Ibidem*, p. 104-107. Ross steunt op ROBERTSON SMITH, W., *The religion of the Semites*. 1889.

(41) ROSS, E.A., „Social Control IV”, *op. cit.*, p. 255 e.v.

(42) ROSS, E.A., „Social Control XV”, *op. cit.*, p. 608.

De grote waarde van het oude voor de controle (43) is een vaststelling die beter de wet : „Alle instellingen die onder controle staan, veranderen onwillig en traag, en veranderen vlugger inwendig dan uitwendig”, verklaart dan de direkt voorafgaande zes citaten. Deze zes citaten (van Aristoteles, Bodin, Montaigne, Hooker, Bacon, Burke) zijn wel gespreid in tijd en ruimte, maar doen zich in twee gevallen eerder als wenselijkheden dan als feitelijkheden voor. Bacon zegt : „It were good, therefore, that men in their innovations would follow the example of time itself...” en over Burke zegt Ross : „... whose watchword was „prescription”, and who thought „a sacred veil” should be drawn over the beginnings of all government”. Uit de eerbied voor het oude wordt verder nog afgeleid dat veranderingen in regulatieve instellingen gemaskerd zijn door fikties, dat de overvloed aan overlevenden de instellingen tot fossielendragende gehelen maken, en dat de dragers van de controle-instrumenten een konservatieve geesteshouding ontwikkelen (44).

B. Een tweede categorie controle-instrumenten is gericht op de verandering van de gevoelens, nl. de godsdienst, de idealen, de vergadering, de ceremonie, de kunst en de persoonlijkheid (45).

De eerste sociale controlevorm die de richting of de kracht van de gevoelens t.o.v. de objecten of ervaringen verandert, is de godsdienst. Dit begrip heeft voor Ross een andere betekenis dan de meest gangbare. Hij noemt hem : „... de overtuiging van een ideale band tussen de leden van een maatschappij en de gevoelens die uit deze overtuiging ontstaan” (46). Aan de basis van deze sociale godsdienst ligt een oude band van bloedverwantschap. Deze bloedverwantschap brengt een zin voor identiteit met zijn verwanten tot stand, waardoor men zich moreel verplicht voelt. Dit wil nu echter niet zeggen dat altruïsme enkel in de kerk, het kristendom of het teïsme kan beleefd worden. Het geloof in het al-menselijke is de sluitsteen van de sociale godsdienst. De maatschappij kan niet bestaan zonder een geloof in de mensen.

(43) *Ibidem*, p. 611.

(44) *Ibidem*, p. 613-614.

(45) ROSS, E.A., „Social Control V. Religion”, *The American Journal of Sociology*, Vol. II, no 3, November 1896, p. 433-445.

ROSS, E.A., „Social Control VI. Ideals”, *The American Journal of Sociology*, Vol. II, no 4, January 1897, p. 547-566.

ROSS, E.A., „Social Control VII. Assemblage. Ceremony”, *The American Journal of Sociology*, Vol. II, no 6, May 1897, p. 823-838.

ROSS, E.A., „Social Control VIII. Art”, *The American Journal of Sociology*, Vol. III, no 1, July 1897, p. 64-78.

ROSS, E.A., „Social Control IX. Personality”, *The American Journal of Sociology*, Vol. III, no 2, September 1897, p. 236-247.

BORGATTA, E.F. & MEYER, H.J., ed., *op. cit.*, Chapter 6 : Personal Ideals. The type and the ideal, p. 82-93.

(46) ROSS, E.A., „Social Control V”, *op. cit.*, p. 433-434.

Door het voortschrijden van de wetenschap wordt de godsdienst aangetast in zijn zekerheid. De controle door de godsdienst gaat op die manier stilaan over in een controle door idealen (47).

In grote en sterk georganizeerde maatschappijen volstaat de verworven sympathie tussen de mensen niet. Het gedrag van de mens wordt er niet onmiddellijk door geregeld, wegens de natuur van de sociale orde. De maatschappij is een systeem van actieve individuen, die verschillen in afhankelijkheid, verlangens, bekwaamheden en beroep. Zij streven persoonlijke doelen na, maar ordenen hun activiteiten en hun gedrag niet om een zeker evenwicht te bereiken. Er komen voortdurend mensen bij in dit systeem en er verdwijnen eruit. Om in dit systeem het evenwicht te behouden kan men niet rekenen op altruïsme alleen, maar ook op specifieke plichten. De sociale patronen en types worden de leidende idealen voor de leden van de maatschappij. De moraliteit wordt het leidend beginsel. Deze sociale controlevorm berust op gevoelens van liefde of haat voor zekere karaktertrekken. De bewondering die men heeft voor bepaalde karakters, is gevolg van instinkt, idiosynkratie en sociale omgeving (48).

De etiek valt onder die sociale idealen. Vanwaar komt die? De maatschappij leert haar leden wat ze moeten bewonderen en wat ze moeten misprijzen. Op die manier worden de gevoelens van de mensen naar een bepaald sociaal patroon ontwikkeld. De etiek wordt ook op die manier aangeleerd. De maatschappij geeft niet enkel idealen aan al haar leden, maar ook specifieke idealen aan bepaalde leden. Ross spreekt hier van 'sociale types', d.w.z. patronen die ten dienste staan van de groep. Zo heeft de maatschappij doorheen de geschiedenis drie types omschreven: de gentleman, de soldaat en de priester. Daarenboven zijn er nog vele andere geschikt types. De etische normen zijn de belangrijkste instrumenten om de sociale types te bepalen. Dit is de objectieve zijde van de invloed van de sociale types (49). De subjectieve zijde van het probleem is de invloed van de sociale types als idealen. De macht die het individu aan zijn idealen bindt, is zelfrespekt, schaamte en verlies van zelfrespekt. Het is dus een systeem van beloning en straf (50).

Van belang zijn ook nog de spontane invloeden die de socializatie van de mens bewerken. Een belangrijke faktor daarin is de tegenwoordigheid van de mensen. De vergadering is hiervan een belangrijke vorm. Door haar worden de andere individuen tot dezelfde gevoelens gebracht en merken zij deze eenheid van gevoelens op (51).

(47) *Ibidem*, p. 434-445.

(48) ROSS, E.A., „Social Control VI”, *op. cit.*, p. 547-551.

(49) *Ibidem*, p. 551-561.

(50) *Ibidem*, p. 561-565.

(51) ROSS, E.A., „Social Control VII”, *op. cit.*, p. 823-831.

Ceremoniële controle is een symptoom van bestaand overwicht, maar het is anderzijds ook een controlemiddel waardoor de maatschappij de gevoelens van de samenleving kan beïnvloeden. Het ceremonieel verschijnt in essentie als een verzoening in het verkeer met de andere. De oorzaak hiervan ligt in de vrees. De ondergeschikte drukt zijn geringheid uit jegens de hoger geplaatste. Slaafsheid en zelfrespekt liggen dus aan de basis van een verschillend gebruik van het ceremonieel als sociale controle. Vroeger leidde het ceremonieel het menselijke verkeer, nu zijn het idealen zoals „de menselijke waardigheid”, „gelijkheid voor God”, enz. Een andere functie van het ceremonieel vindt men bij openbare gelegenheden (52).

De kunst bewerkt eveneens de gevoelens tot nut van de maatschappij. De kunst dient de maatschappij door de passies van het konflikt op te wekken (oorlog), de sympathie aan te wakkeren, het gevoel voor esthetiek en de zin voor het sublieme te stimuleren. De kunst ontwikkelt symbolen en nieuwe types, die ten dienste staan van de maatschappij. De kunst wordt echter ook door de samenleving gekontroleerd : ofwel door subsidie, ofwel door verbod (53).

Voor elke controlevorm komt er controle van de sympathie tussen de mensen en de volgzzaamheid t.o.v. de gekozen leider. Uit de observatie van enkele algemeen aanvaarde leiders uit de wereldgeschiedenis komt Ross ertoe zeer persoonlijke trekken aan te duiden als oorzaken van het persoonlijke overwicht. Wilsvastheid en zelfvertrouwen bevorderen dit leiderschap. Historisch gaat de controle door een persoonlijkheid de andere vormen van controle vooraf. In de toekomst zal het belang van deze controle afnemen ten koste van de ideële controle (54).

Welke redeneringen maakt Ross bij de verklaring van voorgaande controle-instrumenten ? De betekenis van de sociale godsdienst als sociale controle wordt genetisch verklaard. Ross steunt hierbij op het werk van de Schotse teoloog-etnoloog W. Robertson Smith. De broederband tussen de mensen ontstaat vlg. deze laatste uit de bloedverwantschap, waarin men zich identiek met zijn broeder ziet. Ross meent nu dat deze opvatting binnen grote gemeenschappen niet meer mogelijk is. Er moet een andere *theorie* ontwikkeld worden, die de aandacht op de anderen vestigt. Deze meent hij met Robertson Smith in het totemisme te vinden. Ross noemt dit echter een „hypothese”, die voldoening schenkt aan „de intieme relatie tussen de godsdienst en de fundamentele structuur van de maatschappij, die zo karakteristiek is voor de oude wereld” (55). De relatie godsdienst-maatschappelijke structuur wordt dus door Ross slechts hypotetisch verklaard. In weerwil van

(52) *Ibidem*, p. 831-838.

(53) ROSS, E.A., „Social Control VIII. Art.” *op. cit.*, p. 64-73.

(54) ROSS, E.A., „Social Control IX”, *op. cit.*, p. 236-247.

(55) ROBERTSON SMITH, W., *Kinship and marriage in early Arabia*, p. 186. Gecit. door ROSS, E.A., „Social Control V”, *op. cit.*, p. 437.

de hypotetische waarde die Ross hecht aan sommige opvattingen van Robertson Smith, gaat hij met zijn bewijsvoering verder. De totem, die eerst een dierlijke god was, wordt een goddelijke voorvader. Al is het totemisme misschien enkel een hypothese, meent Ross, de bloedband verdwijnt nu als hoofdband. De band tussen vereerders van dezelfde god ontstaat. Jezus beklemtoonde in zijn leer de band van broederschap tussen de mensen, die dezelfde Vader (All-Father) hebben. Hij leerde ook dat het menselijk leven heilig is. Dit geloof in de mens verdween uit het kristendom toen staat en kerk één werden. Het bovennatuurlijke geloof kwam in de plaats. De wetenschap zal dit geloof nog verder aantasten (56).

Een andere vraag is de verklaring van de bewondering, die het individu heeft voor het sociale type. Uit het partikuliere feit van het sociale type van de soldaat verklaart Ross de wording van de bewondering voor eender welk sociaal type. Ross veralgemeent dus op een te smalle basis (57).

De periodieke vergaderingen verklaart Ross door de functie die zij verrichten in de maatschappij. Als algemene regel formuleert hij het behoud van de sociale orde in de maatschappij. Dit postulaat impliceert de aanwezigheid van de „vergadering” als noodzakelijk voor het behoud van de sociale orde. Het is in feite een geïnstitutionalizerende vorm van de eenvoudige tegenwoordigheid van de mensen, één van de natuurlijke promotors van het altruïsme (58).

Het publieke karakter van de verering verklaart Ross inductief met behulp van studies van Robertson Smith en Jevons, terwijl hij de controle door een persoonlijkheid historisch verklaart (59).

C. Tot de controle-instrumenten ten slotte die het oordeel wijzigen, rekent Ross het inzicht, de illusies, de sociale waardering en etische elementen (60).

(56) *Ibidem*, p. 434-445. Ross baseert zich naast het zojuist genoemde werk van W. Robertson Smith op diens *Religion of the Semites*, 1889.

(57) ROSS, E.A., „Social Control VI”, *op. cit.*, p. 553-554.

(58) ROSS, E.A., „Social Control VII”, *op. cit.*, p. 824-825.

(59) *Ibidem*, p. 828.

ROSS, E.A., „Social Control IX”, *op. cit.*, p. 239-242.

(60) ROSS, E.A., „Social Control X. Enlightenment”, *The American Journal of Sociology*, Vol. III, no 3, November 1897, p. 328-339.

ROSS, E.A., „Social Control XI”, *The American Journal of Sociology*, Vol. III, no 4, January 1898, p. 502-519.

ROSS, E.A., „Social Control XII. Social Valuations”, *The American Journal of Sociology*, Vol. III, no 5, March 1898, p. 649-661.

ROSS, E.A., „The genesis of ethical elements”, *The American Journal of Sociology*, Vol. V, no 6, May 1900, p. 761-777. Daar XV ontbreekt in de reeks, wordt verondersteld dat dit artikel tot de reeks behoort.

ROSS, E.A., „Social Control XVII. The maintenance of ethical elements”, *The American Journal of Sociology*, Vol. VI, no 1, July 1900, p. 29-41.

BORGATTA, E.F. & MEYER, H.J., ed., *op. cit.*, Chapter 7. Judgment, illusion, social valuation, and ethical elements, p. 94-112.

Het gedrag van de mensen wordt geleid door het inzicht („enlightenment”) dat men heeft over zijn akten. In dit inzicht heeft men het niet bepaald over de natuur van de handelingen. Zo kan de actor op de eerste plaats inzicht hebben in de resultaten van zijn daad voor zichzelf op fysiologisch, psychologisch en sociaal gebied, en ten tweede in de gevolgen van zijn daden voor de anderen (61).

Naast het inzicht wijzigt de illusie het oordeel. Een type hiervan zijn de pseudogevolgen. Dit vloeit voort uit het inzicht. Men kan een bepaalde straf zeer extreem voorstellen om de volgzzaamheid te verzekeren. Een andere vorm van illusie nog is een moraal op basis van de solidariteit van de mensen. De mens vervult de wet echter niet omdat hij in de solidariteit van de mensen gelooft, meent Ross. Ross zelf gelooft immers niet in de solidariteit van de mensen. Twee andere vormen van illusie zijn de ascese en de moraalfilosofie. Deze laatste vervangt in de Westerse samenleving de theologie, die vroeger de gedragsregels voorschreef. Deze regels zijn echter alle illusies. Zij vormen weliswaar één van de belangrijkste twee wereldlijke instrumenten van sociale controle (62).

Ross vertrekt in zijn uiteenzetting over de sociale waardering met de vaststelling van L.F. Ward dat het sociaal gedrag door de menselijke verlangens wordt veroorzaakt. Daaruit volgt dat een wetenschappelijke controle de menselijke verlangens verandert. Nu meent Ross dat een stijging van de verlangens een morele beschaving schept. Deze komt tot stand hetzij onder invloed van moreel hoogstaande personen, ofwel door de ontmoeting van mensen. In deze ontmoeting worden niet alle kulturen eenvoudigweg vermengd, maar er is een zekere rangordening in deze „cross-fertilization”. Men waardeert de objecten van de verlangens op een verschillende manier. De keuze zal dan ook afhangen van de waardering. Als algemene regel stelt Ross : de meest egoïstische verlangens en de waarderingen die het meest de algemene welvaart bedreigen, worden onderdrukt. Om een bepaald verlangen of waardering te vermijden doet men hoofdzakelijk beroep op het niet kommuniseren. De maatschappij oordeelt op die wijze over de betekenis van een aantal waarden. Dit is een sociale waardering, d.w.z. het is een waardering vanuit het standpunt van de maatschappij, niet van het individu. Deze controlevorm is vooral van belang in een periode van economische welvaart en bij de morele verheffing van groepen (63).

Er zijn een aantal controlevormen, zoals de publieke opinie, de wet, de suggestie en de persoonlijkheid, waar er een direkte band is tussen hen die de

(61) ROSS, E.A., „Social Control X”, *op. cit.*, p. 331-335.

(62) ROSS, E.A., „Social Control XI”, *op. cit.*, p. 502-519.

(63) ROSS, E.A., „Social Control XII”, *op. cit.*, p. 649-661. Dahrendorf noemt zoals L.F. Ward de verwachting de oorzaak van het sociale gedrag (Cfr. p. 246).

kontrole ondergaan, en hen die de controle uitvoeren. Bij anderen is er een tussenschakel die los staat van personen, zoals symbolen, ideeën die in de kultuur zijn opgenomen. Zij zijn het bezit van de maatschappij, niet van een persoon. Men kan zeggen dat ze van het samenbrengen van verschillende opvattingen van individuen komen. In deze theorie is er echter geen plaats voor morele vooruitgang. De wording van de etiek is het resultaat van een proces van selectie en overleving. Deze etische elementen blijven bestaan die het best „adapted to an orderly social life” zijn (64).

Sociale etos, d.i. een verbonden geheel van standaarden, idealen en waarderingen, wordt gevormd onder de volgende voorwaarden: 1) er moet een lang en intiem verkeer zijn van de hogere etische elementen; 2) de individuen mogen niet erg verschillend zijn en geen tegengestelde tradities aanhangen; 3) de groep mag niet veel vreemdelingen opnemen of een sterk contact hebben met vreemde groepen; 4) er moet een geheel van folklore, godsdienst, literatuur of kunst zijn, waarin de etiek wordt opgenomen; en 5) de etiek moet in de traditie opgenomen zijn.

Tot nu toe was de genese van de etiek psychologisch verklaard. Zij is echter resultaat van het geweten van de sociale groep, dat beter is dan het private geweten. In de ontmoeting van de mensen met elkaar worden er regels uitgewisseld, die de moraal vormen. Zij kunnen echter niet stijgen op de hoogte van de moreel meest hoogstaanden, omdat het gebeurt binnen het menselijke handelen van velen.

Op het vlak van de clan ontstaat de etos door selectie, doch op het vlak van natie en ras ontstaat hij door uitvinding door enkele hoogstaanden. Deze elite vormt de etos niet ter wille van een religieuze reden of haar geweten, maar omdat zij een sociologisch genie is: zij ziet de tekorten van de samenleving (65).

De „Folk ethos”, d.i. een geheel van idealen en standaarden, die goed zijn voor de groep, tracht de sociale etos, die waardevoller is, neer te halen totdat beide geassimileerd zijn. De volkstraditie behoudt echter de morele orde. Ook de ouders en de partij die de orde beschermt, behoeven deze morele orde. In de belangrijke godsdiensten zijn dat de priesters. De controle van deze bepaalde partijen kan degenereren tot een controle die naar het voordeel van de kaste streeft, d.i. klasse-kontrole (66).

Vanuit methodologisch standpunt willen we hier slechts op één verklaringsvorm wijzen: de inductieve verklaring. Het feit dat de solidariteit tussen de mensen geen zekerheid geeft dat de wet vervuld wordt, haalt Ross uit een aantal partiële vaststellingen (67). Andere beweringen verklaart hij niet, maar

(64) ROSS, E.A., „The genesis . . .”, *op. cit.*, p. 764.

(65) *Ibidem*, p. 767-777.

(66) ROSS, E.A., „Social Control XVII”, *op. cit.*, p. 29-41.

(67) ROSS, E.A., „Social Control XI”, *op. cit.*, p. 505-506.

stelt ze als een noodzakelijke of voldoende voorwaarde voor het aan te tonen feit. Zo schrijft hij : „... so the improvement in the ethical strand of a civilization is due to the survival and ascendancy of those elements which are best adapted to an orderly social life” (68). Op een gelijkaardige wijze formuleert hij de voorwaarden waaronder de sociale etos kan worden gevormd. Op welke gronden Ross deze voorwaarden stelt, wordt niet aangeduid (69).

We sluiten deze uiteenzetting van het werk van Ross af met een algemeen beeld van het systeem van de sociale controle. Dit systeem is een geheel van instituten die elkaar wederkerig bepalen. Elke vorm van sociale controle is echter niet even belangrijk voor eender welke sociale handeling. Elke handeling heeft een bepaalde vorm van sociale controle, die meer aangepast is voor deze handeling. De grens van de sociale controle is voortdurend in beweging. Veranderingen in de kennis, in het beschavingspeil en in het karakter van de sociale vereisten doen de controle van jaar tot jaar toenemen of afnemen.

De sociale controle in de 20e eeuw zal nog toenemen, meent Ross, en wel in de vorm van suggestie, idealen en sociale waardering, dus de diepst ingrijpende vormen. Dit ter oorzaak van de breuk in de „gemeenschap” en de opkomst van de „maatschappij”. In een gemeenschap is trouwens weinig te zien van een formele en georganizeerde controle. En deze gemeenschap verdwijnt immers.

Uit de geschiedenis kunnen wij leren waaraan een efficiënte sociale controle moet voldoen. Vanuit *ekonomisch* standpunt is het beter dat hij de karakters raakt dan het gedrag, dat slechts een symptoom van het karakter is. Het is ook beter op het *innerlijke* in te werken, m.n. de gevoelens en het oordeel, dan direkt de wilskracht te beïnvloeden. De sociale controle zal ook efficiënter zijn wanneer men beroep doet op eenvoudige geloofspunten en wanneer men de leiding in de handen van velen geeft. Ross stelt een wetenschappelijke controle voor door morele invloeden te bestuderen zoals die door de juiste persoon in de juiste geest worden uitgevoerd. Andere controle-middelen zijn nog : morele opvoeding, sociale rekonstruktie en etiek (70).

Twee verklaringen staan hier centraal : enerzijds een inductieve verklaring van het verdwijnen van de gemeenschap en de opkomst van de maatschappij en anderzijds de dispositionele verklaring van de nood aan controle om de sociale orde te handhaven.

De familie, de buurt, de vriendenkring zijn gemeenschapsvormen. Deze gemeenschapsvormen verdwijnen, en hieruit leidt Ross het verdwijnen van de

(68) ROSS, E.A., „The genesis. . .”, *op. cit.*, p. 764.

(69) *Ibidem*, p. 767-768.

(70) ROSS, E.A., „Social Control XIII, The system of social control”, *The American Journal of Sociology*, Vol. III, no 6, May 1898, p. 809-828.
BORGATTA, E.F. & MEYER, H.J., *op. cit.*, Chapter 8 : The vicissitudes and system of social control, p. 114-125.

gemeenschap af. De observatie van dit verschijnsel berust echter eerder op een indruk dan op een systematische verzameling van gegevens. Zo zou men zich kunnen afvragen of het huwelijk in 1898 werkelijk als een kontrakt werd beleefd, en echtscheiding legio was.

Wat het tweede probleem betreft: eens aangetoond dat de gemeenschap verdwijnt en aanvaard dat de gemeenschap de dispositie „een natuurlijke orde behouden” heeft, dan kan men daaruit besluiten dat deze natuurlijke orde niet zal behouden blijven. Het besluit dat men beroep moet doen op controle-instrumenten, is een politieke beslissing. Men kan dit enkel besluiten wanneer men een zelfde samenleving wil behouden (71).

Om de beschrijving van het werk van E.A. Ross te beëindigen is het nuttig een aantal opmerkingen toe te voegen, die niet direct de verklaring van de sociale controle betreffen, maar die in sterke mate het wetenschappelijk karakter van het gehele werk kenmerken.

Ross verlaat meermaals het vlak van de objectieve waarneming en geeft uitdrukking aan zijn gevoelens of opinie. Zinnen als: „But we cannot fall back upon their church schools, which provide, it is true, a measure of control, but at what cost of mental darkness” (72), zijn helemaal geen zeldzaamheid in het werk van Ross. Ook zijn beoordeling over het onderwijsstelsel van de jezuïeten stemt tot twijfel. Ross denkt dat het voor hen die een piramidale samenleving wilden behouden, zeer functioneel was eerder het geheugen dan het verstand te ontwikkelen, de berusting eerder dan het onderzoek. Daaruit leidt Ross af dat het beter was voor de jezuïeten, gezien hun doel een piramidale samenleving was, geen wetenschappen en geen geschiedenis te doceren, maar wel talen en dan nog de louter vormelijke kant van de taal (73). Deze houding wordt wel enigszins verklaard door zijn opvatting over „social ethics”, die hij als een tak van de sociologie ziet. De taak van de sociale etika is: „laying down the rules to be observed by men in their relations one with another in attaining the greatest worth of their collective life” (74). Het hoeft ons derhalve niet te verwonderen dat moraliserende beschouwingen niet ontbreken in het werk van Ross (75).

Het werk van Ross is ook gekenmerkt door een verwaarloosde bronnenvermelding (76) en het formuleren van beweringen zonder daartoe voldoende

(71) ROSS, E.A., „Social Control XIII”, *op. cit.*, p. 813-814.

(72) *Ibidem*, p. 824.

(73) ROSS, E.A., „Social Control XIV”, *op. cit.*, p. 482.

(74) ROSS, E.A., „Social Control XIII”, *op. cit.*, p. 826.

(75) ROSS, E.A., „Social Control II”, *op. cit.*, p. 765.

ROSS, E.A., „Social Control V”, *op. cit.*

ROSS, E.A., „Social Control XIV”, *op. cit.*, p. 486-487.

ROSS, E.A., „Social Control XVIII”, *op. cit.*, p. 245.

Deze lijst is niet volledig. Hij wil enkel illustreren.

(76) ROSS, E.A., „Social Control IX”, *op. cit.*, p. 239-242.

ROSS, E.A., „Social Control XI”, *op. cit.*, p. 504-505.

feitenmateriaal aan te voeren. Dit laatste willen we hier met de volgende uitdrukking illustreren : „People of narrow orbit – children, farmers' wives, spinsters, peasants, humble village folk, fishermen, often soldiers and sailors – are slaves to the sense of obligation” (77). Ross geeft geen indices om het begrip 'people of narrow orbit' te omschrijven. Hij geeft wel enkele sociale kategoricën, die vlg. hem onder deze term vallen. Hij beschrijft evenmin wat ‚slaven van het verplichtingsgevoelen' zijn. Ross verwijst ook niet naar bronnen om aan te duiden dat deze bewering resultaat van systematisch onderzoek is. Men zou dit ene voorbeeld moeten aanvullen met de vele andere, wil men niet in hetzelfde euvel vervallen dat juist aan Ross werd verweten. We verwijzen hiervoor naar de verschillende wetten en waarnemingen die in de vorige bladzijden werden geformuleerd (78).

Ross verwerpt verder de organicistische sociologie, die van het postulaat vertrekt dat de mensen zijn gemaakt voor koöperatie, met uitsluiting van enkele uitzonderingen. Ross meent dat de socioloog niet mag verwaarlozen te verklaren waarom de mensen zich in een bepaald orgaan inschakelen. Uit zijn gehele onderzoek besluit Ross dat de groepen en organen een voortdurende invloed uitoefenen op hun delen (79). Het is in deze geest van stimulus-respons dat Ross het sociale gedrag verklaart. Deze stimuli zoekt hij in de geschiedenis en de direkt geobserveerde werkelijkheid. Of in dit laatste een beklemtoning van de statistische methode ligt, zoals Don Martindale meent, menen wij niet te kunnen aanvaarden (80). Ross verzamelt veel gegevens, maar gaat hierbij helemaal niet statistisch te werk.

Nog een laatste opmerking. Het sociaal-psychologisch karakter van de studie van de sociale controle door Ross spreekt duidelijk uit zijn definitie van de sociale controle. Ross handelt over „the aims and acts of the individual”, die de invloed van de groep ondergaan. In de sociologie gaat het echter niet om het gedrag van het individu in de mate dat dit sociaal bepaald is, maar wel om het sociale handelen. Coser en Rosenberg, evenals Kolb spreken terecht over een sociaal-psychologische benadering door Ross (81). Deze maatschappij-individu-verhouding vindt men ook in de vaststelling van de konfliktsituatie door Ross. „Every change, then is a surrender of an advantage in the struggle with the individual . . .”. Ross spreekt niet van een konflikt tussen groepen, maar wel van de groep met haar leden (82).

(77) ROSS, E.A., „Social Control IV”, *op. cit.*, p. 258.

(78) Zie p. 162, 174-175,

(79) ROSS, E.A., „Social Control XIII”, *op. cit.*, p. 822.

(80) MARTINDALE, D., *op. cit.*, p. 321.

(81) COSER, L.A., & ROSENBERG, B., *op. cit.*, p. 97.

KOLB, W.L., *op. cit.*, p. 821.

(82) ROSS, E.A., „Social Control XV”, *op. cit.*, p. 612.

2. SOCIALE KONTROLE ALS VERKLARING VAN HET SOCIALE GEBEUREN (P.H. Landis)

Het door Landis in zijn werk gestelde probleem is niet hoe de sociale controle verklaard wordt, maar wel welke feiten door de sociale controle verklaard worden. Hij stelt immers twee vragen centraal: 1) hoe maakt de maatschappij haar leden ontvankelijk voor het regulatieve systeem, en 2) hoe maakt de maatschappij haar leden konform met het regulatieve systeem? Landis meent dat de sociale controle deze vragen kan beantwoorden. Nochtans ligt dit antwoord niet binnen de sociologie, maar wel binnen de sociale psychologie, en dit om reden van de aandacht voor de wijze waarop de sociale invloeden het individu controleren eerder dan om de belangstelling voor het regulatieve systeem van de maatschappij in se (1). Landis zal niet over groepskontrolle of zelfkontrolle handelen.

De poging die Landis onderneemt om een definitie van de sociale kontrolle te geven, leidt hem langs de volgende opvattingen over sociale kontrolle: 1. een weloverwogen regelingsproces door bewuste agenten; dit kan gebeuren: a) door soevereine agenten, b) om de sociale orde te vestigen, c) door het afdwingen van spelregels, d) effectieve wilsoverdracht, e) het ingrijpen in het sociaal proces, f) paternalistische en sociale kontrolle; 2. als een regelingsproces door onpersoonlijke machten: a) kontrolle door traditie, b) kontrolle als de sociale definitie van de wensen van het individu, c) kontrolle als de overheersing van het individu door de groep, d) sociale kontrolle als het geordend houden van de mensen, e) sociale kontrolle als de regeling van enkele in het belang van velen. Deze uiteenzetting sluit hij af met de konstatacie dat het lid van een maatschappij het voorwerp van de kontrolle is, en dat deze kontrolle bewust en onbewust kan gebeuren en daarenboven doelgericht is. In deze opvatting staat hij tegenover Ross, omdat deze laatste meende dat de sociale kontrolle niet kasueel of incidenteel was, maar integendeel bewust en doelgericht (2). Landis verwerpt deze stelling expliciet. Moest er slechts bewuste sociale kontrolle zijn, dan zou immers geen enkele maatschappij blijven bestaan. De mens ondergaat trouwens vooral onbewuste sociale kontrolle (Hoofdstuk 1).

Vooraleer de redeneringen van Landis verder weer te geven willen we zijn bepaling van de sociale kontrolle tussenvoegen: „... that social control is a study of the processes by which society regulates the individual, making him an orderly creature who pays respect to such authority as his group recognizes” (3).

De maatschappij blijft behouden onder de sociale kontrolle, en de

(1) LANDIS, P.H., *op. cit.*, p. 7-8.

(2) Zie p. 158.

(3) LANDIS, P.H., *op. cit.*, p. 481.

individueen kunnen slechts dank zij het regelingssysteem overleven. De natuur van de mens wordt enkel menselijk juist dank zij de sociale controle. De mens krijgt geheel zijn gedragspatroon van de groep. Dit zijn tenminste de algemeen aanvaarde premissen van de sociale psychologie, de psychologie, de sociologie en de kulturele antropologie. De sociale controle is niet enkel belangrijk om de sociale orde te handhaven en om de maatschappij te behouden, maar ook om het welzijn van elk individu in de samenleving te verzekeren (Hoofdstuk 2).

Het menselijk gedrag wordt niet geheel geregeld door het instinkt. Er zijn immers een aantal kenmerken van de menselijke natuur die controle noodzakelijk maken. Uit de plasticiteit van het menselijk organisme leidt Landis de verantwoordelijkheid van de sociale groep af om in het organisme de patronen, houdingen, emotionele systemen en idee-systemen te bouwen, die het gedrag van het organisme later zullen bepalen. De mens is sociaal omdat men hem iets kan suggereren, en daarom is hij controleerbaar. Hij weet immers dat doen zoals de andere nuttig is en voldoening schenkt.

De maatschappij leert aan het groepslid zijn gedrag en daarin ligt de kontrolemacht van de groep over het individu. Wordt dit individu in een andere maatschappij gezet, dan begrijpt het niets meer. Landis onderscheidt ten slotte drie niveaus waarop de mens gecontroleerd wordt. Op het organische vlak wordt hij gecontroleerd door vreugde en pijn. Naarmate de persoonlijkheid zich ontwikkelt, komt de controle op het sociale vlak, waar suggestie, imitatie, inhibitie, enz. een rol spelen. Een laatste vorm van controle heeft plaats op het kulturele of superorganische vlak, b.v. volksgewoonten, zeden, symbolische patronen, enz. De maatschappij verschijnt vlg. Landis dus als een artificieel iets, dat enkel door een systeem van sociale controle kan worden in stand gehouden (Hoofdstuk 3).

De enige verklaring van de sociale controle zoals Landis haar formuleert werd zojuist gegeven. De sociale controle werd voorgesteld als het noodzakelijk gevolg van de kenmerken van de menselijke natuur. Uit de dispositie van de menselijke natuur volgt in zijn opvatting noodzakelijk de sociale controle voor het behoud van de sociale normen. Maar anderzijds vloeit naar zijn inzicht de sociale controle ook voort uit de sociale orde, een eigenschap van de maatschappij die wil blijven bestaan. Er is geen orde in de maatschappij zonder controle. De maatschappij eist inspanningen om de orde te bewaren. Diegenen die de orde als een gegeven van de maatschappij beschouwen, miskennen de menselijke natuur en de eigen aard van de sociale orde. De sociale orde is een produkt van de mensen.

Landis wijst vervolgens op het feit dat het groepsgeweten de oorspronkelijke natuur tot menselijke natuur maakt. Vanaf het ogenblik dat de mens zich bewust is van de groep en zijn verantwoordelijkheid jegens deze groep, is hij menselijk. Dit vormt een kontinu proces. Een aantal trekken van deze menselijke natuur, nl. sociaal geweten, konstant bewustzijn van de groep,

identifikatie van zichzelf met de groep, het geweten, de sociale verwachtingen en de konformiteitsgewoonte, beïnvloeden de sociale controle (Hoofdstuk 4). De betekenis van de groep wordt nog groter bij de definitie van de situatie en de vorming van de mentale concepten, en bij het bepalen van deugd en ondeugd. Deze controle is echter niet onbeperkt. Het individu is in staat de kontrollerende krachten te selekteren en zelf ook controle uit te oefenen. Het individu ontwikkelt verder zoveel sociale zelden als het tot groepen behoort. Zelfs de samenstelling van de groep naar leeftijd en geslacht heeft invloed op het sociale gedrag, alhoewel het biologische kenmerken zijn (Hoofdstuk 5).

Ofschoon de schrijver moeilijk de scheiding tussen het sociale en het kulturele kan trekken, ontleedt hij toch de kultuur als een faktor die de socializatie bevordert. Onder kultuur wordt door Landis verstaan: het geheel van kenmerken dat gemaakt is of gewijzigd is door de mens. Voor de sociale controle is de kultuur van belang omdat zij kontinuïteit geeft aan de menselijke ervaring. Door de kultuur wordt de mens gecivilizeerd. Een beschaving is in zekere zin „een reusachtig, kunstmatig, door de mens gemaakt kontrolesysteem”. De kultuur bepaalt zo welk sociaal kontrolesysteem effectief is. Tot deze kultuur behoren de „folkways”, dit zijn de gedragingen die gegroeid zijn uit de aanpassing van de mens door trial-and-error. Bepaalde van deze folkways krijgen een imperatief karakter wil men het welzijn van de groep dienen. Dit worden dan de zeden. Deze komen geheel onbewust tot stand. Nochtans wordt de maatschappij zich bewust van haar zeden, wanneer zij in kontakt komt met de zeden van een andere maatschappij. (Sumner W.G. *Folkways*). De gewoonte speelt anderzijds ook een belangrijke rol bij de sociale controle (Hoofdstuk 6).

De invloed van sociaal gekonditioneerde doelen, waarnaar het individu het grootste deel van zijn energie richt om een zekere graad van geluk en sukses te bereiken, is belangrijk voor de sociale controle. In die zin zijn het sociale waarden waarnaar het individu als lid van de groep zich richt. Wordt de sociale structuur te kompleks, zodat men de sociale waarden niet gemakkelijk meer kan onderscheiden, dan treedt de sociale controle op. De gerichtheid van de persoonlijkheid op een bepaald doel is de significantste faktor voor controle en zelfkontrole, wanneer dit doel in overeenstemming is met de kultuur en de bredere doelen van de groep. Landis bespreekt vervolgens de doelen eigen aan de leeftijdskategoriën, de seksen, de rassen, de sociale klassen, de kasten, de beroepsmisdadigers, de godsdiensten, het gezin en de jeugd (Hoofdstuk 7).

De levensdoelen worden talrijker naarmate de kultuur komplexer wordt. Het vraagt dan ook weinig materiaal om aan te geven dat er niet steeds een volledige integratie van de kultuur is waar te nemen. Nochtans zijn deze waarden van kapitaal belang voor de sociale controle, omdat zij alle groepen en klassen doordringen. Zij zijn wel algemeen, maar vormen toch de mogelijkheid voor specifieke middelen van sociale controle. Elke kultuur heeft zo haar dwingende krachten, die tamelijk stabiel zijn (Hoofdstuk 8).

Het individu en de sociale orde zijn beide delen van een zelfde levenssysteem. Persoon en groep zijn correlatief : de groep staat in verbinding met de persoon en de persoon met de groep. De persoon belichaamt dan ook karakteristieken van de groep. De persoon is geïntegreerd door de cultuur en de cultuur is geïntegreerd door de logisch-betekenisvolle antwoorden van de persoon. De eigen kenmerken van een persoon hebben invloed op de sociale controle. Maar omgekeerd gaat er ook invloed uit op het individu : de sociale controle reduceert de individuele verschillen. De zelfcontrole van de persoon bevordert nog de sociale controle (Hoofdstuk 9).

De primaire groep is van groot belang omdat de persoonlijkheidstrekken die de persoon vormen, erin zijn opgenomen. Deze groepen zijn permanenter dan de meeste andere groepen en daardoor gekenmerkt door intiemere relaties. Gevoelen en reputatie spelen een belangrijke rol in de primaire groepscontrole. De primaire groep verschijnt aldus als de meest effectieve eenheid van sociale controle. Maar daarnaast oefent een veelheid van andere groepen controle op ons uit, nl. de sekundaire groepen (Hoofdstuk 10).

De sekundaire groep wordt gekenmerkt door onpersoonlijke kontakten tussen de mensen. Deze groepen trachten sociale controle uit te oefenen door de wetten. Deze wetten hebben echter geen diepgaande invloed. De problemen voor de sociale controle ontstaan uit de sekundaire groepen op de volgende manier : „1) de onvoldoende betekenis van de primaire houdingen voor de controle van een complexe sociale wereld, 2) de tegenwoordige, gemeenschappelijke praktijk van het manipuleren van de primaire houdingen bij gebrek aan betere afgeleide sociale idealen, en 3) de noodzaak om beproefde middelen te vinden voor de wording en veralgemening van hogere types van afgeleide sociale idealen” (4). Om effectief te zijn moet in een sekundaire groep de controle rekening houden met de idealen van de nieuwe maatschappij (Hoofdstuk 11).

In de hedendaagse samenleving komen de massamedia in zulke massale hoeveelheid op de mens af dat een doorsnee-burger niet in staat is om alles te evalueren. Het in het licht stellen van geweldplegingen heeft dan ook een nefaste invloed. Anderzijds kunnen deze middelen ook een gunstige invloed uitoefenen. De censuur vormt binnen dit kader een instrument van selektieve massabeïnvloeding (Hoofdstuk 12).

De volgende zes hoofdstukken kan men in vele Amerikaanse sociologische handboeken terugvinden, met dit verschil echter dat de schrijver vooral aandacht wijdt aan de sociale controle. Hij behandelt achtereenvolgens : het Amerikaanse gezin, de kristelijke kerken, de formele opvoeding, de economische machten, bestuur en wet, de wetenschap en de technologie.

(4) *Ibidem*, p. 172. Cfr. BERNARD, L.L. „The conflict between primary group attitudes and derivative group ideals in modern society”, *The American Journal of Sociology*, March 1936, p. 611-623.

In het hoofdstuk waarin Landis expliciet de middelen van sociale controle wil behandelen, laat hij dit criterium varen en mengt middelen en vormen van sociale controle door elkaar. Hij onderscheidt de volgende vormen: formele en informele controle, bewuste en onbewuste controle, en „paternal” en sociale controle. In navolging van J.M. Clark en K. Young verstaat Landis onder de formele controle, de controle door de staat en de administratieve beslissingen door de leidinggevende macht genomen. Informele controle zijn de zeden, de publieke opinie, kodes, idealen, religieuze opvattingen en andere trekken die min of meer onbewust ontwikkeld zijn. Het onderscheid tussen bewuste en onbewuste controle komt van C.H. Cooley, terwijl dit tussen „paternal” en sociale controle door J. Dowd geformuleerd werd. „Paternal” controle bestond vlg. Dowd vooral in een ongedifferentieerde maatschappij, waarin het leiderschap de eerste rol speelde in de controle, zoals dit het geval was bij de paternalistische vader in het gezin en de koning in de staat. Na deze vormen van sociale controle vermeldt Landis als middelen van sociale controle: de fysische macht en symboliek, de straf en beloning, opvoeding en socialisatie. Een dergelijke benadering is echter zeer onvolledig, omdat deze kontrolemiddelen geïsoleerd worden van de sociale processen. Landis stelt voor de middelen van de sociale controle te klasseren in twee soorten, nl. deze die essentieel zijn voor de vestiging van de orde, en deze die dienen voor het behoud van de orde. Nu is het zo dat de meeste middelen tot de twee types behoren. Tot het eerste type behoren alle middelen en sociale processen die dienen bij de opbouw van de persoonlijkheid voor het sociale systeem, omdat de sociale controle door Landis wordt gezien als „de socialisatie van het individu, zodat het in zijn persoonlijkheid de patronen van zijn sociale groep belichaamt en over ’t algemeen zijn voorkeur en tegenzin, waarden en gewoonten zich konformereren met de patronen van de kulturele structuur in dewelke hij funktioneert”; als belangrijkste instrumenten om de sociale orde op te bouwen noemt Landis: de ceremonie, het ritueel, de traditie, bijgelovige vrees en de mode. Voor het behoud van de sociale orde noemt hij: de straffen voor de inbreuk op de taboes, het bijgeloof, de bespotting, de publieke opinie en de wet (Hoofdstuk 19).

Daarna volgen twee hoofdstukken die een aantal case-studies weergeven van studenten, die zelf beschrijven hoe hun gedrag gevormd wordt (Hoofdstuk 20, 21).

Hoe ligt nu de ineensorting van de sociale controle aan de basis van sociale problemen? Wanneer de sociale controle wordt uitgeoefend door groepen met verschillende standaarden, dan veroorzaakt dit persoonlijkheidskonflikten bij personen die tot de verschillende groepen behoren. Dit komt vooral voor in streken waar veel mobiliteit is en waar verschillende cultuurpatronen bestaan (Hoofdstuk 22). Aan de basis van de sociale patologie ligt de wijziging van het controlesysteem, en niet bepaalde eigenschappen van de menselijke natuur. Zo kan men zelfmoord korreleren met de desintegratie van

gemeenschapspatronen. Een ander voorbeeld nog vindt men bij de immigranten van U.S.A. Immigratie geeft dikwijls een kulturele schok, daar in de grote stedelijke agglomeraties geen effectief controlesysteem bestaat (Hoofdstuk 23).

De sociale controle is echter niet onveranderlijk. Hij kan te strak worden en aanleiding geven tot opstandigheid. In een samenleving waar het individualisme wordt erkend, vormt de opstand een essentieel deel van het controlesysteem, omdat de sociale controle in de opstand nog aangepast wordt aan de sociale noden, wat niet het geval is bij de revolutie. Door de revolutie wordt het gehele controlesysteem veranderd (Hoofdstuk 24).

Landis besluit zijn werk met een syntese-hoofdstuk, waarin hij een meer wetenschappelijke aanpak van de sociale controle bepleit, die het leven van de mens in de samenleving van het ogenblik gelukkig maakt.

De bewijsvoering van het boek is inductief. Landis doet daarvoor beroep op een ongewoon grote bronnenverzameling. Een gelijkaardige werkwijze treft men aan bij de volgende schrijver L.L. Bernard.

3. DE METODEN VAN DE SOCIALE KONTROLE NADER BESCHOUWD (L.L. Bernard)

Bernard vangt zijn omvangrijk werk „Social Control in its sociological aspects” aan met een plaatsbepaling van de sociale controle tussen de andere sociale wetenschappen. De sociale controle als wetenschap kan men vlg. Bernard zien als het „administratieve aspekt” van iedere algemene sociale wetenschap, zoals ekonomie en handel, sociologie, rechtspraak, maatschappelijk werk, opvoeding en socializatie. De sociale controle kan echter ook gezien worden als een afzonderlijke sociale wetenschap, die de meerderheid van haar stof uit de afzonderlijke sociale wetenschappen betreft. Bernard meent nochtans dat de sociale controle op een meer speciale wijze met de sociologie verbonden is. „It is because of its generality or inclusiveness that Social Control might properly and preferably be assigned to the sociological category of science...” (1). Sociale controle is immers ook nog te weinig erkend om als onafhankelijke sociale wetenschap te funktioneren. Bernard meent dan ook dat hij beter kan beschouwd worden als een speciale sociologische wetenschap, en in zekere mate — in het bijzonder wat de sociale controle van de houdingen en de psycho-sociale kondities van het gedrag betreft — als een speciale faze van de sociale psychologie. Dit laatste studiedomein is in dit boek echter niet het hoofdobjectief. Nochtans, menen

(1) BERNARD, L.L., *op. cit.*, p. 6.

Gurvitch en samen met hem Gadourek (2) : „il continue à concentrer toute son attention sur les „techniques du contrôle social’ et à le définir en termes de psychologie de comportement” (3).

In de afbakening van zijn studiedomein meent Bernard vooral het sociologisch moment van de studie van de sociale controle te vatten, nl. de studie van de macht en de manipulatietechnieken. Bernard wil verschillende types van controle-instrumenten onderzoeken. Sociale controle bepaalt hij als volgt : „... a process by which stimuli are brought to bear effectively upon some person or group of persons, thus producing responses that function in adjustment. These responses may be desired or anticipated on the part of the person or persons exercising control or by persons responding to the controls, or they may be unanticipated” (4). De doelgerichtheid van de behandeling van de controlebeoefenaar is dus niet noodzakelijk. Onder de wetenschap van de sociale controle verstaat Bernard : „... een systematische organisatie van kennis en methodologie die alle types van controleprocessen die tussen individuen of groepen werken, erkent, definieert, klasseert en veralgemeent, afgezien van het feit of zij erkend worden door de man in de straat of zelfs door een bekwaam leider (5).

In het tweede hoofdstuk onderzoekt Bernard de criteria van de sociale controle. Deze zijn doorheen de ontwikkeling van de samenleving wel aanzienlijk gewijzigd. Lieten de primitieven zich nog noodzakelijk leiden door gewoonte en traditie, dan doet men nu meer en meer beroep op de wetenschap (6). Deze wetenschappelijke aanpak is van tweeërlei aard. De ene richting tracht de huidige moeilijkheden en onaangepastheden te kennen, evenals nieuwe kondities en aanpassingen, die moeten gebruikt worden om de oude te vervangen, terwijl de tweede richting de stappen zal moeten zoeken die moeten gezet worden om de doeleinden en objektieven van sociale aanpassing te bereiken (d.i. zoeken naar criteria van de sociale controle) (7).

Deze criteria hebben een langdurige evolutie gekend. In het begin was vooral de macht van de sterkste determinerend, later ook de bovennatuurlijke macht en de magische macht (8). De mens streeft echter naar rechtvaardigheid en vrede, en deze zouden het volgende criterium vormen van sociale controle (9). Dit etisch criterium vond zijn bevestiging in de wetenschap (10).

(2) GADOUREK, I., *The political control in Czechoslovakia. A study in social control of a Soviet Satellite State*. Leiden, Stenfert Kroese, N.V., 1953, p. 2.

(3) GURVITCH, G., „Le contrôle social”, *op. cit.*, p. 286-287.

(4) BERNARD, L.L., *op. cit.*, p. 11.

(5) *Ibidem*, p. 12.

(6) *Ibidem*, p. 19.

(7) *Ibidem*, p. 21.

(8) *Ibidem*, p. 21-25.

(9) *Ibidem*, p. 25-27.

(10) *Ibidem*, p. 27-28.

De gebruikelijke controlemethoden worden in hoofdstuk III behandeld. Zij worden in historische volgorde geplaatst : het geweld, de intimidatie en de vrees, het gebruik van fraude, het gebruik van overreding en propaganda en het gebruik van de wetenschap.

Bernard vestigt vervolgens de aandacht van de lezer op de exploiterende sociale controle, d.i. de uitoefening van de controle tot eigen voordeel. Deze controlevorm werd aanvankelijk door het individu toegepast met behulp van machtsmiddelen. De dieren hadden deze controlevorm reeds vroeger, voordat hij door de mensen werd overgenomen. Naar een verklaring van dit alles zoekt Bernard niet. Zijn hoofddoel ligt in het beschrijven van de verschillende methodes (instrumenten) van sociale controle. Onder de methodes van exploiterende controle behandelt hij : de macht, de pacifikatie, de straf, de vergelding, de intimidatie, het bedrog, de intrigue, de misleiding en verwar- ring, de onverdraagzaamheid, de censuur en de verdrukking. Onder opbouwende sociale controle verstaat Bernard die controle die ten voordele van de gehele maatschappij en de individuele leden wordt uitgeoefend. Als methodes hiervan onderscheidt hij de revolutie, de geweldloze dwang, de reglementering en standaardizatie, het bovennatuurlijke, de etiek, de gewoonte en de wet, de wetgeving, de sociale hervorming en de opvoeding (11).

De behandeling van de methodes van sociale controle wordt zeer uitgebreid opgevat. Het levert echter geen directe inzichten op voor de verklaring van de sociale controle. In het kader van dit hoofdstuk zullen we dan ook niet meer aandacht aan het werk van Bernard besteden.

Een opmerking nochtans willen we nog op de laatste twee delen van zijn boek maken. In zijn woord vooraf wijst Bernard op de zuiver inductieve opbouw van zijn werk. Hij zou niet eerst een theoretisch schema hebben uitgewerkt en dan naar illustratiemateriaal gezocht hebben, maar wel zou hij zijn theoretische inzichten opgebouwd hebben op basis van bronnenstudie (12). Bij de analyse van zijn werk kan men zich echter moeilijk van de indruk ontdoen dat hij aan een aantal veralgemeningen ter illustratie een case-study heeft toegevoegd.

4. EEN FENOMENOLOGISCHE BENADERING VAN DE SOCIALE KONTROLE (G. Gurvitch)

Met Gurvitch wordt met de traditie van de vroegere onderzoekers gebroken. De inductie wordt in het werk van Gurvitch niet geheel ter zijde geschoven, maar komt op de achtergrond. Vooral zijn eerste sociologische

(11) *Ibidem*, p. 49-700.

(12) *Ibidem*, p. VIII.

werken kiezen een geheel verschillende richting, zoals dadelijk zal aangetoond worden.

Dit onderzoek naar de methodes die Gurvitch gebruikt bij de studie van de sociale controle, noopt ons terug te grijpen naar zijn eerste werken. Het is immers in dit geval van weinig belang de methodologische aanpak van de studie van de sociale werkelijkheid te kennen zoals Gurvitch dit deed ongeveer vijftien jaar na het verschijnen van zijn controlestudie (1). In zijn meest recente werken verdedigt Gurvitch de typologische methode, de methode om het totaalbeeld van het sociale leven te vatten en de empirische dialectiek. Het 'verstehen' of de fenomenologische methode verwerpt hij expliciet als onwetenschappelijk en onbruikbaar om een dieptesociologie op te bouwen (2). Hierdoor breekt hij met zijn eerste sociologische werken, waarin hij het 'verstehen' de methode noemt die men in de sociologie noodzakelijk moet gebruiken. Gurvitch is uitgesproken een fenomenoloog in drie belangrijke werken die zijn studie over de sociale controle voorafgaan (3). Een inzicht in deze fenomenologische fase in de wetenschappelijke bedrijvigheid van Gurvitch is dus noodzakelijk om het gesteld probleem in verband met de verklaring van de sociale controle te kunnen beantwoorden. Hiervoor zal hoofdzakelijk gebruik gemaakt worden van het artikel „Les formes de la société” uit „Essais de Sociologie”.

De sociologie, zegt Gurvitch, wil niet meer zoals vroeger de algemene wetten van de maatschappelijke ontwikkeling formuleren ofwel de eenmalige feiten van de geschiedenis beschrijven, maar de sociologie wil wel een studie maken van de sociale kwalitatieve types. De typologische methode heeft dit voordeel dat zij generalizeert, doch in een beperkte mate, en dat zij individualizeert, eveneens in een beperkte mate. Deze types vormen echter geen continuum. Zij zijn diskontinu en bereiken nooit de hoogste veralgemeningen, omdat er beroep wordt gedaan op het „interpretatief begrijpen van de inwendige betekenissen van de gedragingen en de kollektieve symbolen”. Dit is dus totaal tegengesteld met de zuivere inductie, die slechts matematische gemiddelden kan geven. Deze typologische sociologie vindt men reeds bij Durkheim. Weber werkte de methode akkurater uit.

Welke delen onderscheidt Gurvitch in de sociologie? Naast de algemene sociologie en de kollektieve psychologie is er een andere tak van de sociologie, die Durkheim „physiologie sociale” noemt, en die door Gurvitch „sociologie de l'esprit” wordt betiteld. Daartoe behoren de sociologie van de

(1) Zie p. 108-113.

(2) Zie p. 141.

(3) GURVITCH, G., *Essais de Sociologie*. Paris, Librairie du Recueil Sirey, s.d. (1938), 309 pp.

GURVITCH, G., *Eléments de sociologie juridique*. Paris, Aubier, 1940, 267 pp. Dit boek gaf Gurvitch opnieuw, maar wel omgewerkt, uit in de U.S.A. onder de titel *Sociology of Law*. New York, Philosophical Library, 1942.

moraal, van het recht, van de godsdienst, van de taal, enz., alle dus studie-objekten die later kontrolesoorten worden genoemd. In zijn recenter werk rekent hij deze tot de sociologie van de beschavingswerken (4). Deze sociologie van de geest is een studie van kwalitatieve types, of wordt het. Dezelfde methodes van de kwalitatieve types vindt men eveneens toegepast in de algemene sociologie, waarin de globale maatschappijen, de groepen en de sociabiliteitsvormen worden bestudeerd. De resultaten van dit onderzoek zijn ook toepasselijk op de sociologie van de geest.

Gurvitch treedt Durkheim bij in zijn oordeel dat het geheel niet door zijn delen, noch het hogere door het lagere mogen verklaard worden. Daarom meent hij dat men de sociabiliteitsvormen moet opzoeken om de sociale werkelijkheid te ontleiden, omdat dit de meest eenvoudige gegevens zijn. Men mag nochtans de sociabiliteitsvormen niet overzetten in historische fazen van de ontwikkeling van de globale maatschappij of in types van groeperingen. Men mag deze drie vlakken niet onderling vermengen, noch in de algemene sociologie, noch in de sociologie van de geest.

De methode die Gurvitch aanwendt om de sociabiliteitsvormen te erkennen zijn totaal tegengesteld met de methode die hij later zal huldigen. Daar het gaat om een mikro-sociologisch probleem en om geestestoestanden, is een „direkte inductieve observatie” onmogelijk. Daar de sociologie zich enkel door een „radikaal empirisme” kan ontwikkelen, zijn „introspektie, deductie en dialektische konstruktie” eveneens niet toepasselijk. De enige methode die nog kan worden toegepast om de criteria van de indeling der sociabiliteitsvormen te vinden, is „la méthode de l'inversion ou réduction phénoménologique (Husserl), décomposition immanente, creusant en profondeur les couches superposées de la réalité sociale”. Door deze dieptesociologie te ontwikkelen komt men tot een „vertikaal sociaal pluralisme”. In dit vertikaal pluralisme ligt de verantwoording van het „horizontaal pluralisme” van de sociabiliteitsvormen. De meest diepe en de meest onmiddellijke laag van de sociale werkelijkheid, de spontane toestanden van het kollektieve bewustzijn, dienen als vertrekpunt voor het onderscheid der criteria.

Dit vertikaal pluralisme komt niet enkel voor in de sociologie van Gurvitch. In een later werk onderscheidt Gurvitch bij Durkheim reeds vijf dieptelagen, nl. 1) de morfologische oppervlakte (de geografische en demografische basis van de maatschappij, gebouwen, instrumenten, voedingsstoffen), 2) de instituties, 3) de symbolen, 4) waarden en ideeën, en 5) de toestanden van het kollektieve geweten (5), en in één van zijn jongste werken stelt hij dezelfde diepte-sociologische werkwijze vast bij Proudhon, Marx, Haurion en Bergson (6).

(4) GURVITCH, G., *La vocation actuelle . . .*, op. cit., p. 25.

(5) GURVITCH, G., *Eléments de sociologie juridique*, op. cit., p. 13-14.

(6) GURVITCH, G., *La vocation actuelle . . .*, op. cit., p. 67.

Ofschoon volgende analyse wel enigszins buiten de opzet van deze studie valt, willen we een vergelijking maken van de diverse dieptelagen die Gurvitch heeft onderscheiden. Deze analyse is des te meer belangwekkend, omdat men in de wetenschappelijke bedrijvigheid duidelijk twee totaal verschillende metodologische uitgangspunten kan opmerken. In 1938 schrijft Gurvitch : „ . . . , il ne reste donc qu'une seule voie pour trouver des critères objectifs pour la distinction des formes de la sociabilité : c'est la méthode de l'inversion ou réduction phénoménologique (Husserl), décomposition immanente, creusant en profondeur les couches superposées de la réalité sociale" (7). In 1963 verwerpt hij voorgaande methode met de volgende zin : „Il faudrait même renoncer à demander le patronage de méthodes telles que „l'inversion" ou la „réduction phénoménologique", car la sociologie, comme science, ne peut avoir partie liée avec aucune orientation philosophique particulière" (8). Ofschoon de methodes dus totaal verschillend zijn van elkaar, blijven de resultaten ongeveer dezelfde.

In 1942 brengt Gurvitch twee lagen minder, nl. de vijfde en de zesde laag, aan de oppervlakte dan in 1963. Afgezien van dit verschil is de rangorde dezelfde voor beide ordeningen. In 1938 is er nog één laag minder dan in 1942, nl. de derde. Het verschil in rangorde is daarenboven ook groter omdat de symbolische laag de tweede rang inneemt in plaats van de zevende, zoals in 1963. Door de nieuwe metodologische aanpak wordt de diepte-ontleding niet sterk gewijzigd. Het is ook immers zo dat de fenomenologische methode niet deze benaderingswijzen uitsluit die Gurvitch in 1963 als de enige juiste methode formuleerde. Hiervoor verwijzen we naar het vorige hoofdstuk, waar vanuit de fenomenologie van Schütz naar een band wordt gezocht met andere methodes (12). De vraag blijft nochtans open of Gurvitch deze methodes van 1963 reeds impliciet toepaste toen hij zich nog uitdrukkelijk een fenomenoloog noemde.

Hetzelfde probleem stelt zich wat betreft het vastleggen van de criteria ter onderscheiding van de mikro-sociologische verschijnselen. Zowel in 1938 als in 1963 komt Gurvitch tot dezelfde indeling van de sociabiliteitsvormen, ofschoon zijn metodologische aanpak totaal gewijzigd was (13). Tot zover deze vergelijking van de resultaten van onderzoeken die op een verschillende metodologische basis verlopen zijn.

Vooraleer de eigenlijke controlestudie aan te vatten is het nuttig nog een aantal begrippen te verduidelijken. Gurvitch verstaat onder sociabiliteits-

(7) GURVITCH, G., *Essais de sociologie*, op. cit., p. 20-21. Gurvitch stond toen erg onder invloed van Max Scheler.

(8) GURVITCH, G., *La vocation actuelle . . .*, op. cit., p. 68.

(12) Zie vooral p. 143-147.

(13) GURVITCH, G., *Essais de sociologie*, op. cit., p. 30.
GURVITCH, G., *La vocation actuelle . . .*, op. cit., p. 142-143.

Tabel II. Vergelijkende tabel van de dieptelagen vlg. Gurvitch in 1938, 1942 en 1963.

1938 (9)	1942 (10)	1963 (11)
1. de sociale morfologie 1	1. de sociale morfologie 1	1. de morfologische en ekologische oppervlakte
2. de symbolische laag 7	2. de sociale organisaties of superstructuur 2	2. de sociale organisaties en de georganizeerde apparaten
3. de sociale organisaties en de georganizeerde superstructuren van het kollektieve leven 2	3. de handelingstypes (sociale middelen) 3	3. de sociale modellen
4. de kollektieve mense- lijke gedragingen (niet georganiseerd) 4	4. de niet-georganizeerde kollektieve gedragingen 4	4. de kollektieve gedra- gingen die in zekere mate geregeld zijn, maar die zich buiten de georgani- zeerde patronen afspelen
5. de vernieuwende en scheppende kollektieve gedragingen 8	5. het niveau der sociale symbolen 7	5. het geheel van de so- ciale rollen
6. de wereld van de ideeën en de kollektieve waarden 9	6. de scheppende kollek- tieve gedragingen 8	6. de kollektieve hou- ding
7. de laag van het kollek- tieve bewustzijn 10	7. de wereld van de idee- ën en waarden 9	7. de sociale symbolen
	8. de oorspronkelijke sociale bewustzijnsakten 10	8. de onstuimige ver- nieuwende en scheppen- de kollektieve gedragin- gen
		9. de kollektieve waar- den en ideeën
De cijfers achter de verschillende dieptelagen geven de rangorde van de lagen weer indien men ze in de schaal van 1963 zou plaatsen.		10. de geestelijke toestan- den en psychische kollek- tieve akten

(9) GURVITCH, G., *Essais de sociologie*, op. cit., p. 21-26.(10) GURVITCH, G., *Sociology of Law*, op. cit., p. 42-50. Hier werd gebruik gemaakt van GITS, C., *Recht, persoon en gemeenschap. Een sociologische en existentieel-phenomenologische ontleding van het juridisch verschijnsel*. Leuven, Uitgaven van het Hoger Instituut voor Wijsbegeerte, 1948, p. 16-24.(11) GURVITCH, G., *La vocation actuelle*, op. cit., p. 73-116.GURVITCH, G., *Traité de sociologie. I*, op. cit., p. 157-171.

vormen: „de verschillende wijzen van gebonden zijn door of in het geheel” (14). Deze sociabiliteit kan steunen op een „partiële fusie van de bewustzijn in het Wij”, of op een „eenvoudige convergentie of onderlinge afhankelijkheid tussen het Mij, U, Hem” (15). De sociabiliteit door interpenetratie verschijnt onder drie vormen: de massa, de gemeenschap en de gemeenzaamheid. Wanneer de fusie zeer zwak is en slechts de zeer oppervlakkige bewustzijnstoestanden en persoonlijke gedragingen integreert, dan spreekt men van massa. Wanneer deze interpenetratie van de individuele bewustzijn en gedragingen dieper gaat, maar niet totaal wordt, dan heeft men een gemeenschap. Bij een volledige fusie in het Wij gebruikt men de term gemeenzaamheid. De druk (pression) die het kollektieve bewustzijn uitoefent op het Mij, is sterker naarmate de fusie oppervlakkiger is. Dus de druk neemt af van massa, naar gemeenschap en gemeenzaamheid (16).

Al deze sociabiliteitsvormen kan men in verschillende properties en combinaties terugvinden in de sociale groeperingen en de globale maatschappijen. Zo kan dezelfde groep op hetzelfde ogenblik verschillende sociabiliteitsvormen hebben (17). Met de studie van de sociale groeperingen en de globale maatschappijen belandt men in de makro-sociologie (18). Een nadere uiteenzetting hierover is niet nodig voor het begrijpen van de controlestudie.

Eens de methodologische ingesteldheid van Gurvitch bekend, kan de studie van sociale controle worden aangevat.

Het eerste en wel het grootste deel van het artikel is gewijd aan de beschrijving van de opvattingen over sociale controle bij E.A. Ross, W.G. Sumner, F.H. Giddings, C.A. Ellwood, C.H. Cooley, F.E. Lumley, E.F. Eubank, J. Dowd, L.L. Bernard, P.H. Landis en R. Pound.

In een tweede deel formuleert Gurvitch vijf voorwaarden waaraan de studie van de sociale controle moet voldoen om juist te gebeuren (19).

Op de eerste plaats moet men afstand doen van het postulaat dat sociale controle groeit naargelang van de evolutie van de maatschappij, zodat er minder sociale controle zou zijn in archaïsche maatschappijen. Het is echter wel zo dat de hiërarchie van de controlesoorten en de intensiteit van de sociale controle veranderen in functie van elk type van de globale maat-

(14) GURVITCH, G., *Essais de sociologie*, op. cit., p. 13.
GURVITCH, G., *Eléments de sociologie*, op. cit., p. 146-156.

(15) GURVITCH, G., *Essais de sociologie*, op. cit., p. 27.

(16) *Ibidem*, p. 36.

(17) *Ibidem*, p. 18.

(18) Wegens de methodologische verschillen zou het interessant zijn de verschillende types van groepen en globale maatschappijen te vergelijken. Zie daarvoor:
GURVITCH, G., *Eléments de sociologie*, op. cit., p. 182, 212-213.
GURVITCH, G., *La vocation actuelle...*, op. cit., p. 309-311, 447-507.

(19) GURVITCH, G., „Le contrôle social”, op. cit., p. 290-296.

schappij, elke konkrete sociale konjunktuur en elke vorm van groepering.

Op de tweede plaats moet men het probleem van de sociale controle ontdoen van elke band met de tegenstelling „orde” en „voortgang”. De sociale controle heeft noch het ene, noch het andere. Sociale controle is een realiteit; orde en voortgang zijn daarentegen idolen, die groeien uit kollektieve illusies. De orde is voortdurend in beweging, zo ook de sociale controle.

Ten derde moet men er zich vlg. Gurvitch rekenschap van geven dat sociale controle niet speciaal verbonden is met het zogenaamde konflikt tussen maatschappij en individuen. De sociale controle is niet beperkt tot maatregelen om van buitenuit een sociale orde aan geïsoleerde individuen op te leggen, of tot een mechanisme om de individuen te integreren in een maatschappij, of tot een reglementering of schepping van de maatschappij door zichzelf. Men moet het kollektieve en het individuele leven vergelijken op een gelijk niveau. Er zijn immers gelijke niveaus in het individuele en het kollektieve leven, zo b.v. op het vlak van de konflikten, de gewoonten en de verlangens. Zo ontstaan er, meent Gurvitch, evenzeer konflikten tussen de lagen van het kollektieve leven als tussen de lagen van het individuele leven. Zo bestaat er het gevaar dat we deze konflikten tussen verschillende lagen als konflikten tussen maatschappij en individu voorstellen. Verder kan men nog drie polen in het bewuste geestesleven onderscheiden, nl. het „moi”, het „autrui” en „nous”. De gerichtheid naar elk van die drie polen noemt men resp. het individuele geweten, het intermentale proces en het kollektieve geweten. Ook hiertussen kan een voortdurende spanning bestaan. Deze spanning tussen de verschillende dieptelagen neemt men ook bij de sociale controle waar, maar niet tussen de maatschappij en de individuen.

Een vierde voorwaarde voor een wetenschappelijke benadering van de sociale controle is de aandacht die men moet hebben voor de globale maatschappijen als mikrokosmos van groepen en de groepen als mikrokosmos van sociabiliteitsvormen. Deze sociabiliteitsvormen, groepen en globale maatschappijen vormen de „haarden”, de „agenten” of de „organen” van de sociale controle. De sociale controle verschilt ook volgens deze haarden. Zo kan men niet enkel een verschillend controlesysteem waarnemen tussen archaische en patriarchale maatschappijen, maar ook tussen groepen zoals het gezin, de kerk en de staat, en ook tussen de sociabiliteitsvormen massa, gemeenschap en gemeenzaamheid. Het karakter van de groepen wijzigt zich niet enkel naargelang van het type van de maatschappij, maar ook volgens de sociale konjunktuur. Dus niet te vlug veralgemenen.

Als vijfde en laatste voorwaarde, wijst Gurvitch op het belang van het precizeren van de situatie en de rol van de waarden, ideeën en idealen en van hun symbolische uitdrukking in de sociale werkelijkheid, zowel als van het gebruik ervan als differentiatiecriteria van controlesoorten. De verschillende controlesoorten worden opgebouwd op basis van het verschil tussen de diverse genres van kulturele modellen, van symbolen, ideeën en waarden. De kulturele waarden staan in een wederkerige funktionele verhouding tot het

sociale leven. De kulturele waarden zijn zo complex dat men ze niet in hun geheel kan onderkennen, maar men kan ze wel langs de verschillende delen van het sociale leven ontleden. Zo is het ook mogelijk de sociale controle en zijn verschillende vormen te bestuderen en is men eveneens in staat om de kontrolesoorten van de kontrolemiddelen te onderscheiden. Het is immers zeer goed mogelijk dat men dezelfde kontrolemiddelen gebruikt om verschillende kontrolesoorten te bewerken.

Gurvitch wijdt vervolgens bijzondere aandacht aan de rol van „modellen” en „stereotypen”. Modellen kunnen vlg. hem enkel als hulpmiddel van sociale controle dienen. Dit is natuurlijk ook waar voor technische en symbolisch-kulturele modellen. Symbolisch-kulturele modellen zijn patronen die verbonden zijn met kulturele waarden, ideeën en kollektieve idealen, en worden kenbaar gemaakt door middel van waarneembare uitdrukkingen. Zij spelen een grote rol in de belangrijke kontrolesoorten : godsdienst, moraal, recht, kunst, kennis en opvoeding. De technische modellen zijn standaard-beelden van kollektief gedrag, die enkel op de herhaling steunen. Gurvitch meent dat de meeste kontrolemiddelen van Lumley en Bernard tot deze technische modellen behoren. Nu moeten echter de kulturele waarden, ideeën en kollektieve idealen niet gekristalliseerd zijn in modellen. Hun direkte spontane werking kan veel ingrijpender zijn dan de symbolisch-kulturele modellen. De meest efficiënte vorm van sociale controle is gelegen in de kollektieve handelingen die nieuwe waarden of ideeën scheppen of waarnemen.

Gurvitch besluit dit tweede deel met het onderscheid tussen vormen en soorten van sociale controle. Elke kontrolesoort kan drie hoofdvormen aannemen : a) symbolisch-kulturele modellen ; b) waarden, ideeën en kollektieve idealen ; c) ervaringen, verlangens alsmede scheppingen van waarden, ideeën en nieuwe idealen. Het zijn drie dieptelagen in de kontrolesoorten. De intensiteit van deze dieptelagen varieert naar sociale conjunctuur, maatschappijtype en de verschillende groepen. Gurvitch meent dat dit intensiteitsverschil beter is dan het artificiële onderscheid : expliciet-impliciet, formeel-informeel, enz. Het onderscheid tussen georganizeerde en spontane sociale kontrolevormen en tussen autoritaire en democratische controle vindt hij ook belangrijk.

Het derde deel vangt aan met de bepaling van de sociale controle : *„Le contrôle social peut être défini comme l'ensemble des modèles culturels, des symboles sociaux, des significations collectives, des valeurs, des idéaux, aussi bien que des actes et des processus qui les saisissent et les appliquent, et par lesquels chaque société globale, chaque groupe particulier, chaque forme de sociabilité et chaque membre (individu) participant, surmontent des antinomies, des tensions et des conflits qui leur sont propres, par des équilibres temporaires et instables, en trouvant ainsi des points de repère pour des*

efforts nouveaux de création collective" (20).

Als voornaamste kontrolesoorten vermeldt Gurvitch de godsdienst, de moraal, het recht, de kunst, de kennis en de opvoeding, die naargelang van de verschillende controlevormen in diverse dieptelagen kunnen ingedeeld worden. Binnen deze kontrolesoorten bestaat er eveneens een hiërarchie, zoals ze in onderstaand schema is aangeduid, maar die varieert volgens de groep of de sociale kollektiviteit waarin ze plaatsgrijpt. Niet enkel de hiërarchie van de kontrolesoorten verschilt, maar ook zijn er verschillende types van kennis of recht naargelang van de groep of de globale maatschappij waar de controle gebeurt.

Tabel III. Types van controlevormen en kontrolesoorten volgens G. Gurvitch.

Kontrolevormen	Kontrolesoorten						
	Godsdienst	Moraal	Recht	Kunst	Kennis	Opvoeding	
Georganizeerde sociale controle							
Sociale controle door middel van kulturele praktijken en gebruiken, die niet gekristalliseerd zijn in de bovenstructuur							
Spontane sociale controle door waarden, ideeën en kollektieve idealen							
Nog spontanere sociale controle door direkte kollektieve ervaringen, schepingen en verlangens, alsook opstanden en revoluties							

(20) *Ibidem*, p. 297.

In de bepaling van de sociale controle ligt wel een gevaar, nl. dat men de sociale controle zou gelijkstellen met de godsdienstsociologie of met een andere tak van de sociologie. I.a.w. de studie van de sociale controle zou gelijk zijn aan de kulturele sociologie of de sociologie van de menselijke geest. Vanuit sociologisch standpunt bestaat het onderzoek van de sociale controle er echter in, de veranderlijke korrelaties vast te stellen die zich voordoen tussen de verschillende soorten en vormen van de sociale controle in de mate dat het integrerende elementen of delen van een controlesysteem zijn. En op de tweede plaats bekijkt men bij de sociale controle meer de praktische invloed van de samenstellende delen op de conjunktuur en de structuren van de groep.

Deze in vergelijking met de benadering door E.A. Ross, P.H. Landis en L.L. Bernard zeer originele studie van de sociale controle is fenomenologisch van opbouw, een methode die Gurvitch tot na de Tweede Wereldoorlog zal toepassen. De gehele ontleding van het sociale controlefenomeen verloopt binnen een hoeveelheid types die uit de dieptesociologie afkomstig zijn. Gurvitch voelt echter geen nood om het bestaan van de sociale controle te verklaren. Dit blijkt duidelijk uit de volgende opmerkingen : „Il est, en effet, impossible de trouver ou d'imaginer une société humaine où il n'existerait pas de contrôle social ; ...” ; „... , tandis que le contrôle social est une réalité indiscutable et vérifiable” (21). Dit impliceert echter niet dat hij de *verschillende verschijningsvormen van de sociale controle* niet wil verklaren. Hij doet hiervoor uitdrukkelijk beroep op de algemene dieptesociologie. Hierin onderscheidt hij zich van E.A. Ross en R.T. LaPierre, die elk het verschijnsel „sociale controle” impliciet hebben trachten te verklaren.

Gurvitch stelt wat de verklaring van de sociale controle betreft weliswaar niet de hoger gestelde eis van de wetenschappelijke verklaring (22), maar sluit zich daarentegen wel aan bij de eis van A. Kaplan die meent dat men in een wetenschappelijke verklaring iets verstaanbaar moet maken (23).

Hierbij moet verder nog een opmerking gemaakt worden. Bij de behandeling van de ‚verstehende’ methode werd het verklarend karakter van het ideaaltype beklemtoond (24). Gurvitch aanvaardt dezelfde beginselen. De ideaaltypes stelt hij niet gelijk met wetten ; hij ziet ze als veralgemeningen van beperkte aard. Daardoor is de inductie echter niet uitgesloten uit zijn onderzoeksinstrumentarium, zoals duidelijk blijkt uit de waarschuwing voor te vlugge veralgemeningen bij het onderzoek van de sociale controle, omdat de controlesystemen niet enkel kunnen verschillen naar groepstype waarin ze worden toegepast, maar ook naar de globale maatschappij waarin de controle plaatsgrijpt (25).

(21) *Ibidem*, p. 291-292.

(22) Zie p. 75.

(23) Zie p. 72.

(24) Zie p. 97.

(25) GURVITCH, G., „Le contrôle social”, *op. cit.*, p. 293-294.

Deze eisen van de typologische methode, waarbij Gurvitch „het interpretatief begrijpen van de inwendige betekenissen van de gedragingen en de kollektieve symbolen” als noodzakelijk instrumentarium stelt, vindt men terug in de definitie van de sociale controle. Gurvitch ziet de sociale controle als een geheel van kulturele modellen, sociale symbolen, kollektieve betekenissen en waarden, die slechts kunnen verstaan worden als de diverse middelen waarmee globale maatschappijen, groepen, sociabiliteitsvormen en participanten van deze drie hun conflicten kunnen oplossen om op die wijze nieuwe evenwichtspunten te vinden. Voor dit begrijpen van de sociale controle levert hij het nodige referentieschema, dat reeds vroeger was opgebouwd. Hij vestigt daartoe uitdrukkelijk de aandacht op verschillende controle-soorten, de verschillende controlevormen en de verschillende controlehaarden, die elk een ander beeld van de sociale controle zullen geven. Merk echter op dat hij op basis van middelen een aantal controlevormen opbouwt. Dat Gurvitch zich hier enigszins tegenspreekt waar hij de middelen uitdrukkelijk van de vormen onderscheidt, lijkt hem niet te hinderen (26). In verband met de controlevormen zal het niemand ontgaan zijn dat de dieptelagen veel beperkter zijn dan de vroeger onderscheiden dieptelagen, maar dat ze wel met enkele ervan samenvallen.

5. EEN FUNKTIONELE BENADERING VAN DE SOCIALE KONTROLE (T.T.Segerstedt)

Segerstedt, een Zweeds socioloog, doctoreerde in 1948 met een werk over sociale controle, waarin hij algemene theoretische ideeën ontwikkelde die hij in 1966 terug opnam om een algemene sociologische theorie te schrijven. Op dit vlak kan men zijn aanpak van de sociale controle vergelijken met die van Gurvitch, die in zijn studie van de sociale controle sterke banden onderhoudt met de algemene sociologische theorie.

Segerstedt bouwt zijn werk op rond drie centrale vragen: wat is uniform en niet-uniform gedrag (1), wat is sociale controle (2), en wat is het verband tussen sociale controle en het sociologische concept „groep” (3)?

De sociologie neemt het uniform gedrag van de sociale omgeving als studie-objekt. De biologische uniformiteit wordt enkel beschouwd in de mate dat ze de mogelijkheden biedt voor het sociale gedrag. De sociale uniformiteit is echter een gecreëerde uniformiteit. Zij komt tot stand door de socializatie, d.i. het proces waarbij de groep een bepaald gedragspatroon aan het individu

(26) *Ibidem*, p. 296.

(1) SEGERSTEDT, T.T., *Social control* . . . , *op. cit.*, p. 5-13.

(2) *Ibidem*, p. 14-60.

(3) *Ibidem*, p. 61-64.

oplegt. Het sociale normensysteem bepaalt het gedrag van het individu. Socializatie is de introductie van het individu in een omgeving van symbolen, waartegen dit individu zal reageren. Het leren van deze reacties gebeurt een-deels door „trial and error”, en anderdeels door sociale controle.

Ook de studie van de sociale controle begint vlg. Segerstedt met gevestigd uniform gedrag. Uniform sociaal gedrag is een noodzakelijke voorwaarde om te besluiten tot het bestaan van sociale controle. Individuele controle hoort hier dus helemaal niet bij.

Segerstedt maakt onderscheid tussen de ruimere interpretatie van de sociale controle, nl. de sociale controle als de algemene socializatie van de mens, en de engere opvatting, nl. de reactie tegen individuen die van het uniform gedrag afwijken. Hij opteert voor de ruimere interpretatie.

Nu, naast de biologische en de trial and error-uniformiteit bestaat er een derde soort, die gebaseerd is op imitatie. Het individu laat zich hier leiden door het prestige van het imitatiemodel en wordt gedwongen dit te doen door straf en beloning (cfr. de referentiegroepsteorie). Dit is een eerste vorm van sociale controle.

Andere vormen van sociale uniformiteit komen voort uit sociale druk. Deze sociale druk bestaat in een sociale norm, die op het individu inwerkt in de vorm van verbale uitdrukkingen met een imperatieve functie en die de oorzaak is van uniform gedrag. Deze normen zijn geldig om reden van het uniform gedrag.

Sociale controle wordt ook nog uitgevoerd door gewone fysische macht en symboliek. Is een individu of groep nog niet binnen het bereik van de symboliek, dan wordt fysische macht gebruikt. Later wordt deze enkel aangewend als sanktie op een afwijking tegenover de symboliek.

Het symbool heeft in de sociologie een dialektische betekenis ; het is een symbool voor het objekt zowel als voor de houding tegenover het objekt. Het symbool is ook een belangrijk hulpinstrument bij de kommunikatie.

De eenvoudigste vorm van de normen is het bevel. De woorden hebben een symbolische betekenis en deze doen een gedrag tot stand komen dat Segerstedt identificeert met onze persoonlijkheid. De norm heeft dan vanzelfsprekend ook een dergelijke betekenis. De symbolische betekenis van de waarden-predikaten maakt bevelen mogelijk. Op die manier wordt uniform gedrag sociale gewoonte. De leden van de gemeenschap verstaan de normen en objecten op een zelfde manier, omdat zij tot dezelfde symbolische omgeving behoren. Hieruit volgen voor een individu de vanzelfsprekendheid en de noodzakelijkheid van een aantal normen. Een nieuw lid van de gemeenschap moet echter door bevelen naar de normen gericht worden. Een vorm van die normen is de wet, d.i. „een omvattend normensysteem, in die zin dat het de wederzijdse handelingen van de leden van een gemeenschap regelt”. Hoe kent men deze normen ? Dit hangt af van het „doordringingsvermogen van de kommunikatie” en de „technische middelen”.

Segerstedt meent dat het bevel eerder een instrument van de wil is dan

wel een uitdrukking van gevoelens, gedachten of tendensen van de wil. Wiens wil vertegenwoordigt de wet nu? Een zelfde symbolische omgeving voor de bevelhebber en de ondergeschikte is nodig, wil de bevelhebber geen fysische macht moeten aanwenden om zijn bevel te doen uitvoeren. Het gezag van een bevelhebber wordt immers toegewezen door een geheel van symbolen (ceremonies, ritueel, enz.) en daaruit komt eveneens het gezag van de normen voort. Zelfs in diktatuur is het onmogelijk de persoon of groep aan te duiden die controleert. „Een norm is nooit een instrument van een geïsoleerde wil, in die zin dat een bevelhebber zich nooit van zijn sociale omgeving kan ontdoen.” Zo komt Segerstedt tot de konklusie dat men bij de studie van de bronnen van de sociale controle het normen- en gewoontensysteem moet vinden waarvan de bevelhebber de interpretator is. Belangrijke normensystemen zijn staat en gezin.

Bij elke vorm van sociale controle komen er sankties voor onder de vorm van straf of beloning. Straf kan men onderscheiden als een dreiging van misnoegen en als een behandeling. Sankties kunnen enkel binnen dezelfde sociale symbolische omgeving besproken worden. Segerstedt onderscheidt drie vormen van sanktie: 1. positieve beloning, 2. negatieve beloning (zonder pijn), en 3. positieve straf (met pijn).

De bron (b.v. een groep) van de sociale controle heeft twee functies: het verbreiden van de normen en het reageren met straf of beloning. De straf is een zaak tussen twee groepen. Deze vinden hun uitdrukking meestal in de wet. Men spreekt van wetten wanneer we een inclusief normensysteem hebben en de bron van het normensysteem de enige is die fysische macht gebruikt. Behalve door de wet, wordt de mens echter ook nog geleid door de moraal. De wet schrijft immers niet voor hoe de mens moet handelen, maar wel wat hij niet mag doen. De moraal vervangt hier de wet. Segerstedt besluit dat de functie van de sanktie slechts kan geduid worden door empirische studie van de aktuele houding van de maatschappij tegenover de normen en hun bron.

In een laatste hoofdstuk ten slotte behandelt Segerstedt de sociale controle en de groep te zamen. Gedrag en normen kunnen kwantitatief zo bepaald worden dat men kan spreken van gemeenschappelijk en partikulier gedrag van de leden van de maatschappij. Op basis daarvan maakt men onderscheid tussen universele en partikuliere normen. De functies van de bron van de normen zijn tweevoudig: bevel en sanktie. Enkel in de mate dat de sankties sociale gewoonten zijn, kunnen zij de sociale normen versterken. Dit alles leidt tot het ingewikkeld patroon van sociale interactie, dat de groep is. De groep bestaat slechts dan, 1) wanneer er uniform gedrag is, 2) als er sociale normen zijn, 3) wanneer deze normen tot één en dezelfde bron kunnen worden teruggebracht en 4) wanneer deze bron wordt geregeld door normen (4).

Segerstedt onderscheidt universele en bijzondere groepen. Een inclusieve groep is een groep waarin het gedrag, dat typisch is voor allen of gevraagd door allen, kan worden teruggebracht tot één bron. Zo het gedrag uniform is voor allen, maar van verschillende bronnen komt, zijn het bijzondere groepen. Tot zover Segerstedt.

Het betrekken van een veel later geschreven werk bij de inleiding tot de studie van het werk van Segerstedt doet misschien wel eigenaardig aan. In tegenstelling met Gurvitch, die beroep deed op vóór zijn controlestudie geschreven werken, kan men bij de studie van het werk van Segerstedt gebruik maken van het twintig jaar later geschreven *The nature of social reality*(5). Vooral vanuit methodologisch standpunt levert dit werk interessante perspectieven. Het zal echter niet meer zo vreemd lijken, wanneer men weet dat het sociologisch uitgangspunt van dit laatste boek juist hetzelfde is als dat van *Social Control*. Het is zelfs zo gelijkend dat een veertigtal bladzijden, nl. de theoretische constructie van de sociologie, op enkele woorden en alinea's na twintig jaar later dezelfde zijn (6). Segerstedt zelf meent dat hij reeds in 1938 de sociologische richting was ingeslagen die hij in 1966 nog volgt (7). Reeds toen had hij de invloed van de symbolisch interaktionistische school ondergaan en heeft hij zich bewust in deze richting ingeschakeld. Deze tak van het sociale behaviorisme (8) onderscheidt zich van de andere behavioristen door het grote belang dat aan de „betekenis” van het „gedrag” wordt gehecht. De symbolisch interaktionistische ingesteldheid van de sociologie van Segerstedt blijkt voldoende uit de zojuist gegeven korte schets van de studie van de sociale controle. De interpretatie van de socializatie als een introductie van het individu in een omgeving van symbolen en de verdere analyse van de sociale controle in verbinding met de socializatie zijn een duidelijke indicator voor de symbolisch interaktionistische gerichtheid van Segerstedt.

De weg die Segerstedt volgt tot deze theoretische gerichtheid, vormt het eigenlijke onderwerp van ons onderzoek, en meer bepaald dient hier de vraag te worden gesteld naar de verklaring van de sociale controle. Segerstedt begint zijn sociologische analyse met de vaststelling van het uniform gedrag. Dit uniform gedrag laat toe de sociale controle te kennen. Dit gedrag is echter resultaat van de sociale controle. Uit het bestaan van uniform gedrag besluit Segerstedt dus tot het bestaan van sociale controle, die echter in de tijdsorde het uniform gedrag voorafgaat (9).

- (5) SEGERSTEDT, T.T., *The nature of social reality. An essay in the epistemology of empirical sociology*. Totowa, The Bedminster Press, 1966, 255 pp.
- (6) Vergelijk *Ibidem*, p. 87-125, 143 en SEGERSTEDT, T.T., *Social control* . . . , *op. cit.*
- (7) SEGERSTEDT, T.T., *The nature of social reality*, *op. cit.*, p. 15.
- (8) Hier wordt de indeling van Don Martindale gevolgd (Cfr. MARTINDALE, D., *op. cit.*, p. 339 e.v.).
- (9) SEGERSTEDT, T.T., *Social Control* . . . , *op. cit.*, p. 14.

In tegenstelling met wat Don Martindale typisch voor de pluralistisch behavioristen stelt (10), nl. het belang van de suggestie-imitatie — elementen die men bij E.A. Ross terugvindt (11) — vermeldt Segerstedt de imitatie als eerste middel van sociale controle. Instinkten kunnen niet aan de basis van de neiging tot imitatie liggen, meent hij. Proeven van Miller en Dollard toonden aan dat imitatie kan aangeleerd worden door middel van beloning en straf. Deze laatste zijn duidelijk vormen van sociale controle. Op die manier wordt het klaar dat sociale controle aan de basis ligt van uniform gedrag. Miller en Dollard leveren dus het feitenmateriaal van de inductieve verklaring van het uniform gedrag. Daar Segerstedt de imitatie slechts kan verklaren door straf en beloning, veronderstelt hij de aanwezigheid van de sociale controle voorafgaand aan het uniform gedrag (12).

In een derde poging om de sociale uniformiteit te verklaren, doet Segerstedt opnieuw beroep op de sociale druk, die uit een sociaal normensysteem bestaat. Het uniform gedrag, dat een gewoonte kan worden, kan op die manier ook als norm fungeren, menen Westermarck, Wundt, Paulsen, Hägerström en Jellineck. Deze theorie verwerpt Segerstedt, omdat ze veronderstelt dat de mens een instinkt heeft dat tot imitatie aanzet. Dit werd juist op inductieve basis verworpen. De gewoonte is dus een gevolg en geen oorzaak van sociale druk. Men moet bijgevolg in de sociologie nagaan welke sociale normen het gedrag bepalen. Deze normen komen in de groep voor als verbale uitdrukkingen met een imperatieve functie. Segerstedt maakt hier terecht de opmerking dat de zeden, gewoonten, enz. bij de andere schrijvers meestal als oorzaken van sociale controle worden gezien, en niet als gevolgen. De sociale normen blijven echter de oorzaken van uniform gedrag (13).

De verklaring heeft hier dus duidelijk betrekking op de sociale uniformiteit, waarvan Segerstedt langs hypotetisch-deductieve weg de oorzaken tracht op te sporen. Na falsifikatie van bepaalde hypoteses, door beroep te doen op inductief aangevoerd materiaal, neemt hij de sociale controle als oorzaak van sociale uniformiteit. Daarmee is het probleem van de verklaring van de sociale controle nog niet opgelost.

De verdere redenering kan men beknopt als volgt schetsen. Eén van de eenvoudigste vormen van de sociale normen is het bevel. De bevelhebber maakt gebruik van symbolen, macht en sankties om het bevel over te dragen. De symbolische betekenis van de omgeving waarin en van de instrumenten waarmee de controle wordt uitgeoefend, mag men daarbij niet uit het oog verliezen. Het is de hoofdvoorwaarde voor de normen en bevelen, willen zij een zekere invloed hebben.

(10) MARTINDALE, D., *op. cit.*, p. 339.

(11) Zie p. 165.

(12) SEGERSTEDT, T.T., *Social Control* . . . , *op. cit.*, p. 16-18.

(13) *Ibidem*, p. 18-24.

Gesteld dat de hypotetisch-deduktieve redenering van Segerstedt bij het verklaren van de sociale uniformiteit voldoende bewijsmateriaal heeft aangevoerd om de sociale controle als enige oorzaak van de sociale uniformiteit te onderkennen, dan krijgt men een progressieve reductie om de sociale controle te verklaren. De redenering luidt :

W indien er sociale controle wordt uitgeoefend, dan ontstaat er sociale uniformiteit („Uniform behavior is, of course, a result of social control”) (14), ($p \supset q$).

V Er is sociale uniformiteit (cfr. de vroegere redenering) (q).

E Dus, er is sociale controle (p).

Logisch kan men deze redenering niet juist noemen (15). Daarenboven komt Segerstedt op die wijze tot een *petitio principii*, i.a.w. hij doet beroep op de sociale controle om de sociale uniformiteit te verklaren, en om de sociale controle te verklaren gebruikt hij de sociale uniformiteit. Nochtans schrijft hij aan het einde van zijn onderzoek naar de oorzaken van het uniform gedrag het volgende : „From the foregoing discussion we are able to say if a uniform behaviour has been established, we must investigate the possible existence of social control” (16). Tegenover deze bewering staan echter de volgende uitdrukkingen, die een duidelijke aanvaarding betekenen van het bestaan van de sociale controle bij het verklaren van uniform gedrag : „... imitation (...) is clearly a form of social control” (17), „... the problem of norm and custom. It can be conceived as a special case in the problem of imitation” (18). De gehele studie behandelt verder vormen van sociale controle, zodat het bestaan ervan niet meer moet worden „onderzocht”, maar zelfs wordt verondersteld. In feite doet Segerstedt in bovenstaande kringredenering impliciet beroep op de bijzondere functie van de sociale controle voor de sociale uniformiteit om de sociale controle te verklaren. Later drukt hij zich zo uit : „This uniform behaviour may imply that the individuals in question are living in the same symbolic environment. The aim of social control, whether conscious or unconscious, is to create the same reaction to an object, to give objects the same meaning, to stimulate the same actions” (19). Wanneer het uniform gedrag een zelfde symbolische omgeving eist, dan staat de betekenis van de sociale controle wel degelijk buiten twijfel, vermits sociale controle een gelijke betekenis en reactie geeft aan en tegenover de

(14) *Ibidem*, p. 14.

(15) Zie p. 87-88.

(16) SEGERSTEDT, T.T., *The social control*. . . , *op. cit.*, p. 48-49.

(17) *Ibidem*, p. 17.

(18) *Ibidem*, p. 18.

(19) *Ibidem*, p. 49.

omgeving. Dezelfde teleologische ingesteldheid treft men aan in de groep, meent Segerstedt : „In any case you must observe and analyse a group as if it is intended to realise some definite aim”. Indien er een functie in een bepaald systeem verandert, dan moet het gehele systeem aangepast worden, meent hij. Deze functionele eenheid van het sociale systeem veronderstelt een kracht die dit vormende evenwicht herstelt. Spanningen zijn mogelijk, maar zij mogen nooit het onwetende normensysteem domineren, want dan houdt het systeem op te bestaan (20). De sociale controle wordt op die wijze als een noodzakelijk element voor de instandhouding van het sociale systeem aangezien, vermits de normen vormen van sociale controle zijn. Segerstedt onderzocht op die manier het bestaan van de sociale controle niet, maar hij veronderstelt het bestaan ervan. Een functionele verklaring is ten slotte zijn antwoord.

In het besluit van zijn epistemologisch werk noemt hij de groep een theoretische constructie. Een theoretische constructie kan geen resultaat zijn van inductie ; het is slechts een model. De groep is geen veralgemening, maar wel een hypothese, die handelt over de niet-direkt waarneembare werkelijkheid (non-instantial hypothesis) (21). Dit impliceert dat men de groep moet bestuderen aan de hand van de gevolgen van de werking van de groep, i.a.w. men moet hypothetisch-deductief te werk gaan. In een studie over de sociale controle noemt Segerstedt zijn definitie van de groep een operationele definitie. Hier vertrok hij niet van de groep, maar wel van het uniform gedrag en vandaar uit kwam hij tot de betekenis van de sociale normen, de bronnen van die normen en de natuur van die bronnen. In *The nature of social reality* gaat hij expliciet uit van het begrip „sociale groep” (22). Segerstedt neemt in zijn eerste werk de observatie als uitgangspunt, en in het tweede een „niet-instantiële hypothese”. Ofschoon dit verschil groot blijkt, mag men toch met voldoende waarschijnlijkheid zeggen dat het recentste werk enkel verschilt van het oudere door het expliciet stellen van wat impliciet reeds aanwezig was in het oudere, nl. een ongedefinieerde opvatting over de groep.

Vooraleer LaPiere's studie te ontleden nog deze vraag : wat verstaat Segerstedt onder theorie ? In tegenstelling met LaPiere is de theorie die Segerstedt opbouwt, een omvattende (inclusive) theorie, d.w.z. dat men alle sociologische vaststellingen en hypotheses in de taal van deze theorie zal formuleren en dat men de sociale fenomenen ermee zal trachten te verklaren (23). Dit holisme stelt hij niet expliciet in de sociale controlestudie, maar bij het zoeken naar de verklaring van de sociale uniformiteit tracht hij wel algemene categorieën te vinden die de gehele sociale werkelijkheid kunnen verklaren. Dus Segerstedt wil hier geen theorieën met beperkte draagkracht formuleren.

(20) SEGERSTEDT, T.T., *The nature of social reality*, op. cit., p. 14-15, 220.

(21) Dit begrip neemt Segerstedt over van Wisdom, J.C., *Foundation of inference in natural science*. *Ibidem*, p. 54.

(22) *Ibidem*, p. 7.

(23) *Ibidem*, p. 13.

6. DE BELANGSTELLING VOOR SOCIALE STATUS (positie) ALS BASIS VAN SOCIALE KONTROLE (R.T. LaPiere)

Een algemene theorie ligt niet in de bedoeling van LaPiere. In het inleidend woord van zijn werk stelt hij dat zijn werk wel een theorie is, niet een doctrine. Maar deze theorie is : „... een logische consistente analyse van een serie van specifiek theoretische concepten van wat Merton als „theories of middle range” karakterizeert” (1). Later meent hij nochtans dat het mogelijk is een algemene theorie van sociale controle te ontwikkelen, die haar toepassing vindt bij alle volkeren en gedurende alle tijden. Hij keert enigszins tot Merton terug door de algemene theorie te verzwakken tot een geheel van consistente theorieën over de sociale controle (2).

Het explanandum is de sociale controle. Dit is : „deze externe factoren die de onmiddellijke situatie transcenderen en enkel operatief zijn ter wille van de aandacht van het individu voor sociale status” (3). Hierin ligt zijn theorie reeds besloten, zoals later zal duidelijk worden. De vraag die hier nu beantwoord moet worden, is de volgende : wat is het explanans van de sociale controle, of welke theorie ontwikkelt LaPiere om de sociale controle te verklaren ?

LaPiere vertrekt vanuit de herontdekking van de primaire groep, zoals die door C.H. Cooley werd voorgesteld in het begin van deze eeuw. Hier zijn het Hawthorne-experiment en de studies over de Amerikaanse soldaat in W.O. II van belang (4). Hij verwerpt de „Gesellschaft-interpretatie” van het sociale gedrag en besluit, op basis van het feit dat elk individu in een primaire groep participeert, dat iedereen altijd en overal onderworpen is aan de sociale controle, en dat de kwaliteit van de controle dezelfde is wat ook de omvang van de maatschappij is. Vandaar ook de mogelijkheid een theorie te ontwerpen die algemeen geldend is voor alle volkeren (5).

Anderzijds stelt LaPiere vast dat het niet mogelijk is met een basis-kultuur alleen het sociale gedrag te verklaren. Het gedrag is ook in grote mate resultaat van een aantal subkulturen waaraan de actor participeert, zoals daar zijn : de subkultuur van de streek, van de sociale klasse, van het geslacht, het beroep, de familie en het gezin. Om deze reden verwerpt hij de idee om een basis-persoonlijkheidstype voor elke maatschappij te vinden als een idee met slechts een „poëtische waarde” (6). Evenmin meent hij de verklaring van het

(1) LAPIERE, R.T., *op. cit.*, p. V.

(2) *Ibidem*, p. 24. B.A. Watson noemt de theorie van LaPiere het enige echte sociologische model. Watson, B.A., *op. cit.*, p. 12-13.

(3) *Ibidem*, p. 47.

(4) Vercruyse heeft een gelijkaardige belangstelling voor dit experiment. Cfr. VERCRUYSE, E.V.W., „Sociale controle : een omstrede begrip”, in GROENMAN, S., e.a. *Het sociale leven in al zijn facetten*. Deel II. Assen, Van Gorcum, 1958, p. 613-614.

(5) LAPIERE, R.T., *op. cit.*, p. 24.

(6) *Ibidem*, p. 41.

gedrag te vinden in de libido sexualis, de „four fundamental wishes”, zoals die te vinden zijn bij W.I. Thomas en F. Znaniecki (7), of eender welke andere biologische drijfkracht. LaPiere vindt als algemene drijfveer : „de bescherming of het bereiken van status”. Dit is noch een biologische, noch een kulturele drijfveer. De belangstelling voor status is noch instinktief, noch aangeboren. De vormen die deze aandacht voor status aanneemt, zijn wel kultureel bepaald ; de belangstelling voor status in se is een algemeen verschijnsel bij elk volk. Door de langdurige verzorging die de jonge mens moet krijgen om in leven te blijven, ontstaat er psychologische afhankelijkheid, die voortdurend groeit. Dit hangt helemaal niet af van eender welke specifieke vorm van sociale band waarin het kind leeft. Het is dus geen kultureel verschijnsel. Aandacht voor status is enkel een gevolg van het universele verschijnsel dat de mens lang moet verzorgd worden na zijn geboorte. Het is een infrakultureel verschijnsel. Op basis van deze vaststelling — ofschoon hij dank zij Cooley zijn theorie heeft opgebouwd — verwerpt LaPiere de opvatting van deze laatste. Deze luidt : de menselijke natuur is een produkt van de socializatie in en door de primaire groep. Wel universeel is de nood die hieruit groeit, voor een psychologische afhankelijkheid van menselijke wezens (8).

Door de aandacht voor sociale status wordt het individu juist voorwerp van sociale controle. Nochtans is de sociale controle niet de enige oorzaak van sociaal gedrag. De sociale controle treedt als bemiddelaar op tussen de „persoonlijkheid” en „de situatie”. LaPiere meent dat men in vele gevallen het sociaal gedrag reeds kan begrijpen door beroep te doen op de termen : „situationele definitie of herdefinitie”, „zelfrol” en „situationeel opgelegde rol”. Nochtans volstaat dit niet altijd. Er is een derde faktor die het sociale gedrag bepaalt, nl. de sociale controle. Deze werkt op het gedrag in langs de persoonlijkheid, maar ontstaat buiten de persoonlijkheid. Het is de „statusgroepsrol”. De statusgroepsrol en de situationele rol kunnen soms twee aspecten van hetzelfde zijn. Dit is mogelijk wanneer het situationele lidmaatschap het gehele lidmaatschap bepaalt van de groep waarvan het individu zijn status ontvangt (9).

De status is de positie die een individu in de georganizeerde activiteiten van zijn medemensen heeft. Men heeft niet één positie, maar vele. Deze posities zijn niet stabiel, maar voortdurend in beweging. De status is een sociaal geschenk. Hij is echter niet helemaal identiek met de zelfbepaling. Nochtans wordt het individu wel gevoelig voor de sociale controle, omdat het individu zichzelf op een min of meer gelijke wijze ziet als de status (10).

(7) De vier wensen of noden zijn : de wens naar zekerheid, avontuur, erkenning en antwoord.

(8) *Ibidem*, p. 43-46.

(9) *Ibidem*, p. 47-65. Gelijkaardige ideeën betreffende de rol treft men bij Dahrendorf aan (Cfr. 246).

(10) *Ibidem*, p. 71-73.

Wil een maatschappij blijven verder bestaan, dan moet zij sociale status aan de individuen geven : de status is funktioneel voor het bestaan van een maatschappij. De sociale status is immers niet zozeer een gift dan wel een uitwisseling : de status wordt door een groep of een maatschappij gegeven om grotere waarden te ontvangen, zoals het voortbestaan van de groep of de maatschappij (11).

Aan elke status is een rol verbonden met zijn rechten en plichten. Deze status is een geschenk van een aantal personen, een groep, die men ook statusgroep noemt (12). Elke statusgroep heeft zijn normen ; dit zijn de gedragsstandaarden, die als eigen aan de groepsleden worden toegeschreven (13). Deze normen vormen de middelen om de doeleinden van de groep te bereiken ; ze zijn de waarden van de groep (14). De normen bepalen eveneens de structuur van de statusgroep. De structuur bestaat immers uit een patroon van vooraf bestaande relaties tussen de leden van een groep (een systeem van normen) door dewelke zekere functies kunnen vervuld worden (15).

Doorheen deze uiteenzetting lopen verschillende verklaringsvormen. De initiale vraag is het probleem van de verklaring van het sociaal gedrag. Noch de Gesellschaft-doctrine, noch de doctrine van het kollektieve gezag (16) konden dit voldoende verklaren. LaPiere falsifieert zeer duidelijk beide doctrines (17) en opteert op basis van twee studies, deze over Hawthorne en deze over de Amerikaanse soldaat, tot de belangrijke invloed van de primaire groep.

Nadat hij inductief heeft aangetoond dat elk individu voortdurend deel uitmaakt van de primaire groep, gaat hij konkreet de vraag stellen : wat „veroorzaakt” dat een handeling behouden blijft ? Een biologische verklaring wordt eenvoudigweg verworpen op basis van gezagsargumenten (18). Ook een kulturele verklaring voldoet niet. Ze bestaat slechts uit een aaneenschakeling van termen : het voortbestaan van een kulturele erfenis verklaart nog niet het voortbestaan van handelingsvormen (19). Een sociaal-psychologische verklaring, die beroep doet op de socializatie, volstaat evenmin. Het individu ontvangt immers eveneens een aantal kontra-kulturele attributen, waardoor de socializatie slecht verloopt. Deze afwijkingen in de socializatie worden tegengewerkt door de sociale controle. De sociale controle wordt door

(11) *Ibidem*, p. 74.

(12) *Ibidem*, p. 99.

(13) *Ibidem*, p. 118.

(14) *Ibidem*, p. 131.

(15) *Ibidem*, p. 160.

(16) Merk op dat LaPiere hier spreekt van „doctrine”, niet van theorie.

(17) *Ibidem*, p. 22-24.

(18) *Ibidem*, p. 27.

(19) *Ibidem*, p. 27-28.

LaPiere gevonden als de ontbrekende faktor om de „onvermijdbare socialisatiefouten te verbeteren”. De sociale controle dient „om het afwijkend individu konform te maken met de diktaten van de sociale erfenis” (20).

De sociale controle wordt door LaPiere dus ingeroepen om het falen van andere verklaringen van het behoud van het sociaal gedrag op te lossen. Hoe verklaart hij het verschijnsel van de sociale controle zelf? Blijft hij bij de eenvoudige oplossing: om het behoud van het sociaal gedrag te verklaren volstaat het niet beroep te doen op biologische, kulturele of sociaal-psychologische theorieën, maar wel op de sociale controle, die een noodzakelijke aanvulling vormt van de socialisatie?

Hij vertrekt bij dit probleem vanuit het belang van de cultuur en de sub-cultuur voor de socialisatie, maar geen van beide geeft een absoluut referentiepunt. De enige konstante die hij in de gehele mensheid vindt, is „de aandacht voor status”. Dit is één van de voornaamste factoren die het gedrag van het individu bepalen. Hoe verklaart LaPiere deze „aandacht voor status”? Hij doet hiervoor beroep op de genetische methode. Aristoteles stelde vast dat de mensen een instinctieve nood hadden aan menselijke gezelschap. LaPiere meent echter dat men het bestaan van instinkten niet kan aanduiden (21). Wel kan men aantonen dat 1) een menselijk wezen niet kan overleven zonder menselijke hulp en 2) dat de periode waarin de mens moet voorzien worden van voeding, bescherming en leiding, merkkelijk langer is dan bij dieren. Afgezien van eender welke cultuur wordt in deze noden voorzien door menselijke wezens. Doorheen de jaren neemt deze afhankelijkheid af, maar groeit er tegelijkertijd een psychologische afhankelijkheid. Deze psychologische afhankelijkheid noemt LaPiere in haar ontwikkelde vorm „aandacht voor status” (22).

De status, een gift van de maatschappij, verklaart hij ook nog functioneel (23). Laten we de redenering van LaPiere neerschrijven vlg. de formulering van de functionele analyse door C. Hempel (24). Dit neemt de volgende vorm aan: „De analyse bedoelt dat de maatschappij in een zodanige situatie is, dat de statusgift onder de inwendige en uitwendige voorwaarden van de maatschappij (die LaPiere niet noemt) gevolgen heeft die het voortbestaan (functionele vereiste) van de maatschappij verzekeren, d.w.z. dat de statusgift noodzakelijk is om de maatschappij in haar eigen werkorde te behouden”. LaPiere heeft deze functionele analyse niet ver uitgewerkt. De maatschappij beschrijft hij praktisch niet. Hij beperkt zich tot de vaststelling van het functionele belang van de status voor het voortbestaan van de maatschappij. Andere factoren betreft hij niet in zijn analyse.

(20) *Ibidem*, p. 29-30.

(21) Segerstedt ontwikkelt gelijkaardige ideeën. Zie p. 198.

(22) LAPIERE, R.T., *op. cit.*, p. 45-46.

(23) *Ibidem*, p. 74.

(24) Zie p. 90-91.

Deze genetische en funktionele verklaring is belangrijk vermits volgens LaPiere de status een konstituerend bestanddeel van de sociale controle uitmaakt: „(Het zijn) deze uitwendige factoren die de onmiddellijke situatie overstijgen en enkel ter oorzaak van de aandacht van het individu voor de sociale status doeltreffend zijn” (25). De sociale controle bepaalt samen met de persoonlijkheid en de situatie het menselijk gedrag.

LaPiere stelt de sociale controle als een gegeven. Daar hij het menselijk gedrag niet kan verklaren door enkel beroep te doen op de persoonlijkheid en de situatie, voert hij een derde categorie in, nl. de sociale controle. Hij postuleert dus in feite het bestaan van dit proces om het menselijk gedrag te kunnen verklaren. Dit berust echter niet op een vacuüm. Aan de basis van de sociale controle ligt de belangstelling voor de sociale status, die elke mens bezit om hoger gegeven redenen (26). Deze belangstelling voor de status maakt het mogelijk dat het individu sociale controle ondergaat. Aan de verklaring van de sociale controle ligt dus in feite de verklaring van de sociale status ten grondslag. Op die wijze kan men besluiten dat er een genetische verklaring gebruikt werd. Dit geeft de verklaring van de sociale controle ook het voorkomen van een conceptuele verklaring. LaPiere antwoordt niet rechtstreeks *waarom* de sociale controle is zoals hij hem bepaalt, maar zegt wel *wat* hij is, en deze „*wat*” verklaart hij.

Is deze verklaring nu een sociologische verklaring? De verklaring van de sociale status haalt hij uit de observatie van sociale fenomenen, nl. het feitelijk contact met mensen vanaf de eerste levensdagen van het kind. Dit feitelijke contact geeft een psychologische afhankelijkheid, uitgedrukt in de belangstelling voor status. In deze psychologische categorie zoekt hij een voorwaarde voor de gevoeligheid van het individu voor de sociale controle. LaPiere noemt deze belangstelling voor sociale status een infrakultureel verschijnsel, in plaats van een biologisch of cultureel. De psychologische afhankelijkheid noemt hij echter eveneens slechts psychologisch in haar beginfase, in haar latere manifestatie noemt hij ze infrakultureel.

De terminologie van LaPiere doet ongetwijfeld psychologisch aan, wanneer hij de „*regard-for status*” behandelt. Later spreekt hij echter over sociale status. Deze sociale dimensie zal hij in de verdere hoofdstukken beklemtonen (27).

Status is wel een sociologische categorie (28). Het is het kernbegrip

(25) LAPIERE, R.T., *op. cit.*, p. 47.

(26) *Ibidem*, p. 47 en 73.

(27) *Ibidem*, hoofdstukken 4,5,6,7.

(28) Sociologische categorieën zijn: „... algemene begrippen...”, zo relevant voor het denken dat ze ondanks hun ervaringsoorsprong toch een min of meer aprioristisch karakter hebben”. Cfr. BOUMAN, P.J., *op. cit.*, p. 44.

waaruit LaPiere alle andere begrippen voor analyse van het sociale gedrag afleidt. Sociale status definieert hij : „ . . . de positie aan een individu gegeven in de georganizeerde activiteiten van zijn medemensen ” (29). Deze sociale status wordt door het individu dikwijls overgenomen om zichzelf te beoordelen. Men spreekt dan van „looking-glass self”, „the reflected self”, „ego involvements”. Om dit te verklaren gaat LaPiere deductief te werk. Hij doet beroep op de socializatie van het kind. Dit voorbeeld zelf bewijst hij echter met een wet, opgebouwd met de *ceteris paribus*-clausule. Zijn redenering is de volgende :

- V (Een kind wordt verafgood door zijn ouders en een ander niet.)
- W *Ceteris paribus*, de status aan een kind verleend door diegenen die hoofdzakelijk verantwoordelijk zijn voor zijn socializatie, bepaalt de persoonlijkheidsattributen die een kind zal verwerven.
-
- E Dus zal dit kind dat verafgood wordt door zijn ouders, tussen de andere attributen, waarschijnlijk een hogere opvatting hebben over zichzelf dan een kind dat niet verlangd wordt en zo ook behandeld wordt.

De deductie moet echter van een aantal opmerkingen worden voorzien. In ons derde hoofdstuk werd de door Gibson verdedigde interpretatie van de *ceteris paribus*-clausule vermeld. De terminologie van LaPiere „other things being equal” wijst niet op de verbeterde interpretatie „buiten beschouwing laten”. Deze wet doet dus een uitspraak over de werkelijkheid en vormt een wet die zeer weinig toepassing kan hebben. Het probleem is hier : hoe gaat men de gelijkheid van de andere dingen bepalen ? Een zulkdanig universeel oordeel uitspreken roept een onoplosbaar empirisch probleem op.

Wij spreken ons hier echter niet uit over de manier waarop de wet *W* verkregen is. LaPiere noemt het een evidentie. Het geheel neemt de vorm van een deductief-nomologische verklaring aan.

Deze deductie vervult de functie van een voorbeeld om aan te tonen dat het individu zichzelf ziet zoals de anderen het zien, en dat het individu dank zij deze eigenschap gevoelig is voor sociale controle. LaPiere komt dan ook tot de volgende voorzichtige terminologie : „But the tendency of the individual to see himself more or less as others see him is what, under most conditions of life, makes him sensitive to social control” (30). Deze tendentiewet is dus het resultaat van een inductie, die door een voorbeeld wordt geïllustreerd, zonder op uitgebreider feitenmateriaal gebaseerd te zijn.

(29) LAPIERE, R.T., *op. cit.*, p. 73.

(30) *Ibidem*, p. 73.

Door te verklaren — wat wij ook mogen denken van deze verklaring — waarom het individu gevoelig is voor sociale controle, heeft LaPiere in feite nog geen verklaring gegeven van de sociale controle. Zijn verklaring beperkt zich in feite tot de konstatactie dat in de samenleving een bepaalde status aan haar leden wordt toegekend, die hij als een *conditio sine qua non* voor de sociale controle stelt. Uit het feit dat in een sociale groep het individu sociale status krijgt, wordt de bepaling van het gedrag van het individu onder invloed van de sociale controle afgeleid. Dit noemt LaPiere de statusgroepsrol (31). De verklaring van de sociale controle berust bijgevolg op de verklaring van de sociale status, die weliswaar een sociologische categorie is, maar die de schrijver toch genetisch en functioneel verklaart.

Gegeven nu het feit dat de sociale controle slechts mogelijk is dank zij de sociale status die elk individu heeft, dan kan men de functie van het vierde hoofdstuk en volgende samenvatten als de determinanten van de sociale controle, vermits zij de sociale status en zijn invloed op de sociale controle uitvoerig gaan beschrijven. Dat betoog interesseert ons minder. Het is vooral gekenmerkt door een anekdotische bewijsvoering, die de vorm van inducties aanneemt (32). Verder maakt LaPiere bij het formuleren van wetten veelvuldig gebruik van de *ceteris paribus*-clausule (33).

Tot slot het volgende probleem : heeft LaPiere een theorie van de sociale controle opgebouwd, zoals die in het derde hoofdstuk beschreven werd ? Een theorie wordt daar bepaald als een systeem van universele proposities. Zoals vroeger reeds werd gezegd, lag het in zijn bedoeling een algemene theorie van de sociale controle op te bouwen of minstens een geheel van consistente theorieën, die toepasselijk zijn op alle mensen op alle ogenblikken. De sociale status ligt in de opvatting van LaPiere aan de basis van eender welke vorm van sociale controle. Hij ziet de sociale status eveneens als een overal voorkomend verschijnsel, dat nog nooit kon gefalsifieerd worden. Op deze wijze behoudt hij zijn theorie van de sociale controle.

(31) *Ibidem*, p. 65.

(32) Men vindt op bijna elke bladzijde hiervan voorbeelden.

(33) *Ibidem*, p. 101, 103, 105, 198, 247, 387.

§ 2 Algemeen sociologische werken

1. DE SOCIALE KONTROLE IN DE FORMELE SOCIOLOGIE VAN G. SIMMEL

Simmel schrijft geen uitgebreide verhandeling over de sociale controle. Het begrip komt slechts op één enkele plaats voor, in het hoofdstuk dat handelt over het „zelfbehoud der groepen”. Het is dit hoofdstuk dat in deze analyse wordt behandeld. In tegenstelling met wat men van Simmel zou verwachten, meent Don Martindale dat hij zich in dit hoofdstuk niet tot de sociologische vormen beperkt, maar wel speurt naar de factoren die de sociologische vormen beïnvloeden (1). Een inzicht in deze formele sociologie is echter wel nuttig, in weerwil van de waarschuwing van Martindale.

Simmel gaat uit van de stelling dat de maatschappij daar bestaat waar verscheidene individuen in wisselwerking zijn met elkaar. Hij zegt het scherper met de volgende woorden : „Die Vergesellschaftung ist also die in unzähligen verschiedenen Arten sich verwirklichende Form, in der die Individuen auf Grund jener — sinnlichen oder idealen momentanen oder dauernden, bewussten oder unbewussten, kausal treibenden oder teleologisch ziehenden — Interessen zu einer Einheit zusammenwachsen und innerhalb deren diese Interessen sich verwirklichen” (2). En verder volgt : „Dass dieses beides, in der Wirklichkeit untrennbar Vereinte, in der wissenschaftliche Abstraktion getrennt werde, dass die Formen der Wechselwirkung oder Vergesellschaftung in gedanklicher Ablösung von den Inhalten, die durch sie erst zu gesellschaftlichen werden, zusammen gefasst und einem einheitlichen wissenschaftlichen Gesichtspunkt methodisch unterstellt werden — dies scheint mir die einzige und die ganze Möglichkeit einer speziellen Wissenschaft von der Gesellschaft als solcher zu begründen” (3). De maatschappij definieert Simmel niet als „het complex van vermaatschappelijkte individuen”, maar wel als „de som van de relatievormen” (4). Het voorwerp van de sociologie bestaat dus uit „krachten, betrekkingen en vormen, waardoor de mensen zich vermaatschappelijken”. De massa's vormen van menselijk gedrag vormen het inductiemateriaal voor de ontdekking van tijdeloze wetten (5). Nu zijn er bepaalde vormen die slechts éénmaal voorkomen. Hoe kan men die als zuiver sociologisch achterhalen ? Hiervoor doet Simmel beroep op de intuïtieve methode. Niet enkel voor de unieke, maar ook voor de meermaals voorkomende feiten is deze methode van belang.

(1) MARTINDALE, D., *op. cit.*, p. 245.

(2) SIMMEL, G., *op. cit.*, p. 245.

(3) *Ibidem*, p. 6.

(4) *Ibidem*, p. 8.

(5) *Ibidem*, p. 10.

Deze sociologische vormen blijven voor ons echter even onbegrijpelijk als het door mekaar lopen van de wolken, indien we geen rekening houden met de motieven, gevoelens, gedachten en behoeften. Een causaal begrip van het sociale gebeuren kan men dus uit deze psychologische kennis deduceren. Dit impliceert echter niet dat dit psychologie als wetenschap is. De sociologische feiten zijn spirituele gebeurtenissen. Deze vallen echter buiten het voorwerp van de sociologie, die haar aandacht op de vermaatschappelijking richt (6).

Het zelfbehoud van de groep komt in zijn eenvoudigste vorm tot uiting bij het voortdurend veranderen van de groep — met behoud van haar identiteit. Bij ruimtelijk gescheiden mensen kan er nog interactie bestaan en dus eenheid, bij tijdelijk gescheiden mensen is dit niet mogelijk, tenzij er invloed is van de vroegere op de latere (7). De continuïteit van de groepseenheid is op de eerste plaats gevolg van de duur van het behoud van de lokaliteit. Daarenboven spelen de verwantschapsbetrekkingen nog een rol en de geslotenheid van het systeem (strengere voorwaarden tot lidmaatschap). Waar de fysische erfopvolging niet mogelijk is, bestaan er wijding (priesters), koöptatie (gilden in Engeland) en gewone traditie als middelen tot het behoud van de groep. Waar het bestaan van de groep afhangt van het leven van de leidende persoon, daar voert de groep het grondprincipe van de nominale macht van de heerser in, d.w.z. een fysische persoon krijgt een bepaalde macht toegewezen, die niet verdwijnt wanneer hij verdwijnt (8). Een andere mogelijkheid is nog dat de groep zich aan een materieel symbool hecht, dat de oorzaak vormt van zijn eenheid, ofwel kunnen de voorschriften als onherroepelijk worden geproklameerd.

Ook zijn er geestelijke middelen van sociaal zelfbehoud. Zo noemt Simmel gevoelens als patriotisme, religiositeit, familiezin en dgl. Daarnaast is er nog invloed van moraal, recht en eer. Dit zijn weliswaar geestelijke verschijnselen, maar ze zijn „bovenpersoonlijk ” (9).

Het zelfbehoud van de groep wordt gezocht in een individu, in een zaak en in een ideaal, maar kan eveneens worden gewaarborgd door een orgaan dat uit meer personen bestaat. De invloed van organisaties is onmiskenbaar (10).

Nu zijn er natuurlijk ook een aantal elementen die het voortbestaan van de groep tegenwerken. Zo vloeit, op de eerste plaats, uit de arbeidsverdeling in de groep een zekere immobiliteit van de groep voort, wanneer er door de gehele groep beslissingen moeten genomen worden. Dit is een gevolg van de noodzaak zich te verzamelen op één plaats. Een andere oorzaak van onenig-

(6) *Ibidem*, p. 17-19.

(7) *Ibidem*, p. 377.

(8) *Ibidem*, p. 377-391.

(9) *Ibidem*, p. 402-406.

(10) *Ibidem*, p. 406-410.

heid in de groep ligt in het nemen van bijzondere beslissingen, waarbij de verschillende groepsdelen van andere apriorismen uitgaan en waar geen beslissende instantie is. Zo is het mogelijk dat twee partijen een zelfde doel zouden kunnen nastreven, maar dit niet doen op grond van oude tegenstellingen. Het zelfbehoud van de groep wordt ook belemmerd door de intellectuele verschillen. Datgene wat allen gemeenschappelijk kunnen hebben, is de intelligentie van de minste. Dit verschil bestaat ook t.a.v. de wil en het gevoelen. Zo kan b.v. een groep hoogstaande personen soms op het niveau van het gepeupel komen, juist door hun groepsverbondenheid (11).

De groep is nochtans ook in staat krachten te ontwikkelen die boven die van de individuen uitstijgen. Deze brengen organen tot stand die het zelfbehoud van de groep verzekeren, omdat de groep niet in haar geheel deze specifieke krachten kan ontwikkelen, maar wel een orgaan dat de macht van de groep krijgt. Een te grote zelfstandigheid van het orgaan werkt het zelfbehoud van de groep ook tegen. Het orgaan kan immers op zijn eigen voordeel letten. Uit dit antagonisme tussen groep en orgaan kan ook voortvloeien dat in geval van nood de functies van de verschillende organen weer aan het geheel worden toegewezen. Het gebeurt b.v. dat de regering de macht moet teruggeven aan het parlement (12).

Hoe bepaalt de neiging van de groep tot zelfbehoud het leven van de groep in functioneel opzicht? De groep kan op twee wijzen behouden blijven: ofwel door de starheid van de groepsvorm, ofwel door de variabiliteit van de groepsvorm, waardoor hij zich aan de veranderende omstandigheden kan aanpassen. Konservatief gedrag is goed voor het zelfbehoud van de groep, wanneer het geheel uit verschillende elementen bestaat die latent of openlijk met elkaar in tegenstelling staan. Wanneer tegenstellingen in beweging komen, zijn botsingen immers niet uitgesloten. Nu is het echter niet zo dat kleine groepen hun behoud vooral in stabiliteit zoeken, en grote groepen in variabiliteit (13). De variabiliteit van de groep is een middel om zich aan te passen aan de verandering van de omstandigheden (14).

Vrede, harmonie van belangen en eendracht worden gemakkelijk als de essentie van het zelfbehoud van de groep aangezien, tegenstellingen worden afbrekend genoemd. Nochtans vindt een groep in de strijd een middel om haar samenhang hechter te maken (15). Hierin ligt inspiratie voor vele latere konflikt-sociologen.

Het zelfbehoud der groepen kan men met meer recht als een resultaat van sociale controle beschouwen dan wel als sociale controle zelf, zodat men

(11) *Ibidem*, p. 410-420.

(12) *Ibidem*, p. 425-433.

(13) *Ibidem*, p. 433-435.

(14) *Ibidem*, p. 456.

(15) *Ibidem*, p. 457-459.

zich in deze uiteenzetting helemaal niet moet verwachten aan een verklaring van de sociale controle. De oorzaken van het zelfbehoud der groepen als sociale controle beschouwen veronderstelt dat alle hoger beschreven invloeden op het zelfbehoud der groepen sociale controle zijn. Stelt men, zoals Van Doorn en Lammers, dat sociale is: „het geheel van factoren dat bepaalde evenwichtstoestanden in een sociaal systeem handhaaft of herstelt”, dan is deze mening helemaal niet onzinnig (16). De vraag is echter of Simmel dezelfde term zou gebruiken, vermits men bij hem het begrip „Kontrolle” in een meer specifieke betekenis terugvindt. Hij gebruikt het woord in de volgende kontekst: „der Kliquenwirtschaft entgegenarbeitende Kontrolle” (17). Blijkbaar geeft hij hier een engere betekenis aan het begrip „kontrolle” dan „factoren die het zelfbehoud van de groep verzekeren”. Door de keuze van dit hoofdstuk tot studieobject werd impliciet de opvatting van Van Doorn en Lammers gevolgd. De beschreven factoren zijn trouwens vormen van sociale controle, ofschoon Simmel er deze naam niet aan geeft. Dit sluit in dat niet naar de verklaring van de sociale controle zal uitgekeken worden, omdat die er eenvoudig niet is. Dit gebrek is inherent aan de formele sociologie, waarin enkel de vormen van de vermaatschappelijking voorwerp van onderzoek zijn, en ook de krachten en betrekkingen die deze vormen veroorzaken, maar niet meer de oorzaken van deze krachten worden opgezocht. Er zullen wel enige alinea's gewijd worden aan de metodologische implicaties die de verklaring van het zelfbehoud der groepen kenmerken.

Zoals Don Martindale terecht opmerkt, verlaat Simmel in bepaalde gevallen de formele sociologie. Hij somt enerzijds een aantal invloeden van de sociologische vormen op die van zuiver formele aard zijn, maar anderzijds treft men ook een belangstelling bij hem aan voor de gevoelens die de groepen samenhouden. Zo noemt hij het patriotisme en de familiale gebondenheid (18). Hij bekijkt daarbij niet het zuiver vormelijke verschijnsel van de invloed, maar ook inhoudelijk zijn deze invloedsfactoren voor het zelfbehoud van de groep van belang. Een zuiver formalisme vindt men bij Simmel niet. Hij laat deze idee reeds los in zijn inleidend hoofdstuk, wanneer er een causale verklaring van de sociologische vormen wordt gegeven: deze oorzaken meent hij immers enkel te vinden in de gevoelens, gedachten, motieven en verlangens van hen die het sociale gebeuren beïnvloeden. Merk wel op dat Simmel dit laatste niet tot de sociologie rekent, maar enkel de formele verschijning van het sociale gebeuren.

Nu blijkt uit de opzoeken van F.H. Tenbruck echter dat de belang-

- (16) VAN DOORN, J.A.A. en LAMMERS, C.J., *Moderne sociologie*, op. cit., p. 214. Zie ook VAN DOORN, J.A.A., *Sociologie van de organisatie*, op. cit., p. 177-178.
- (17) PARSONS, T., *The social system*, op. cit., p. 206.
- (18) SIMMEL, G., op. cit., p. 421.
- (18) *Ibidem*, p. 402.

stelling voor de vormen niet in het werk van Simmel voorkomt vóór 1896-97. Doch de bewering dat ze een „centrale positie” innemen in het zojuist besproken artikel, lijkt ons niet houdbaar, zoals zojuist werd aangetoond. De determinanten van het zelfbehoud der groepen worden dikwijls helemaal niet in de vormen van de vermaatschappelijking gezocht (19).

De methode van de formele sociologie is de inductie, die tot „zeitloser Gesetzmäßigkeiten” wil komen. Deze inductie stelt Simmel weliswaar niet zo absoluut: de intuïtie beschouwt hij eveneens als een nuttig instrument om deze universele wetten te bereiken (20). Van de beperktheden van de inductie is Simmel zich ook bewust. De sociologie komt in haar „afzonderlijke typische samenhangen” niet tot het omvatten van de gecompliceerdheid van het historisch gebeuren, meent hij. Zoals het de fysika niet lukt alle krachten die in de werkelijkheid op de stof inwerken, te achterhalen, zo is de sociologie evenmin in staat om alles te achterhalen wat bepaalde sociologische vormen beïnvloedt. De sociologie abstraheert juist zoals de natuurkunde (21).

In het verwijzen naar „typische samenhangen” ligt o.i. een kenmerk dat men ook bij M. Weber terugvindt in zijn ideaaltype. Nochtans is de aanpak niet dezelfde. Simmel aanvaardt de inductie als de weg waarlangs men deze „typische samenhang” construeert, een werkwijze die Weber niet expliciet verkondigt (22). De subjectieve betekenis speelt bij Simmel juist zoals bij Weber ook een rol. De enige manier om een sociaal gebeuren te begrijpen, is de motieven, gevoelens, gedachten en verlangens van de actors kennen. Nochtans behoort dit niet tot de sociologie, maar tot de psychologie (23). Weber vindt de subjectieve betekenis die een handeling heeft voor een actor, wel nodig voor zijn „verstehende” sociologie. Ofschoon Simmel en Weber dus gelijkaardige middelen verzamelden om het sociale gebeuren te bestuderen, komen zij tot totaal andere konklusies, zowel wat de methode betreft om de types te bereiken als wat betreft de indeling van een bepaalde verklaringswijze in een wetenschappelijke discipline. De vraag wordt nu gesteld of Simmel deze sociologie-opvatting konsekwent volgt bij de verklaring van het zelfbehoud van de groepen.

Een eerste trek die de lezer opvalt, is de grote aandacht voor historische feiten, waarvan hij echter geen bronnen vermeldt. Bijna zijn gehele studie van het zelfbehoud is een aaneenschakeling van veralgemeningen, die telkens verbonden zijn door voorbeelden. Zijn inductieve betoogtrant tekent zich duidelijk af. Om het behoud van de groepen door fysiologische samenhang

(19) TENBRUCK, F.H., „Formal Sociology”, in WOLFF, K.H., ed., *Georg Simmel, 1858-1918*. Columbus, The Ohio State University Press, 1959, p. 80, 96.

(20) SIMMEL, G., *op. cit.*, p. 10-12.

(21) *Ibidem*, p. 418.

(22) Zie p. 97.

(23) SIMMEL, G., *op. cit.*, p. 17-19.

der generaties te verklaren doet hij beroep op de volgende feiten : de joden blijven na de diaspora nog op vele plaatsen één volk ; het Duitse gildewezen liet voor zijn verdwijning nog enkel zonen of familie van meesters toe ; in Rome verbood Augustus de nakomelingen van senatoren te huwen met vrijgelaten slaven, toneelspelers of hun kinderen (24). Een ander middel om de groep in stand te houden is het toewijzen van de eigenschappen van de groepsleden aan derden (koöptatie) : dit gebeurde in de stadskorporaties in het middeleeuwse Engeland ; de keuze van de raadsleden van Basel, Freiburg en Solothurn in de 17e eeuw ; het 'House of the Commons' kon zich uitbreiden, terwijl het 'House of the Lords' dit niet kon ; de Indische Kompanie stierf niet uit door het verdwijnen van haar leden (25). Zulke redeneringen, nl. het opsommen van enkele feiten en daaruit een algemene regel formuleren, zijn legio bij Simmel (26). Deze methode wordt soms expliciet herleid tot het opsommen van „voorbeelden”. Er wordt dan een algemene regel geformuleerd en de bewijsvoering houdt uitdrukkelijk op bij enkele voorbeelden (27). Dergelijke werkwijze is nauw verbonden met de bronnen, die hoofdzakelijk uit historische gegevens bestaan en niet worden uitgekozen om een representatief staal te hebben naar tijd, plaats en bestudeerde sociologische vorm.

Niet enkel een op voorbeelden gesteunde inductie gebruikt Simmel om zijn stellingen aan te tonen ; ook de conceptuele verklaring vindt men bij hem. Uit : „Bringt man diese Normierungsarten auf ihren ganz spezifischen Ausdruck, unter Vorbehalt des Ineinanderverlaufens und des Austausches von Inhalten, so erwirkt das Recht äussere Zwecke durch äussere Mittel, die Sittlichkeit innere Zwecke durch innere Mittel, die Ehre äussere Zwecke durch innere Mittel. Ordnet man sie weiterhin in die Reihe : Sittlichkeit, Ehre, Recht — so deckt jedes frühere den Umfang des folgenden aber nicht umgekehrt” (28), blijkt zeer duidelijk dat hij aanduiding en betekenis laat samenvallen. De daaropvolgende analyse van zedelijkheid, eer en recht is gebaseerd op de inhoud en de omvang van de begrippen. Simmel brengt echter korrekties aan op deze logische ontleding door beroep te doen op de observatie. Hiervoor analyseert hij de verschillende opvattingen van de eer die er bestaan in de verschillende levensmilieus (29). Op die wijze voert hij langs inductieve weg korrekties in op een uit begrippen opgebouwde regel.

Uit de analyse blijkt dat Simmel niet komt tot „zeitlosiger Gesetzlichkeiten”, maar wel, zoals de meeste onderzoekers, van empirische wetten kan

(24) *Ibidem*, p. 380-381.

(25) *Ibidem*, p. 384-385.

(26) *Ibidem*, p. 379, 382, 386, 396, 414, 417, 421, 425, 436.

(27) *Ibidem*, p. 414.

(28) *Ibidem*, p. 403.

(29) *Ibidem*, p. 404.

spreken. Deze steunt hij op een beperkte observatie, die bijna steeds historisch gekleurd is en zich hoofdzakelijk beperkt tot organisaties, dus groepen die zeer duidelijk waarneembaar zijn. Minder goed zichtbare groepen vallen buiten zijn observatieveld, dit mede onder invloed van zijn historisch bewijsmateriaal. De betekenis van Simmel voor de organisatie-sociologie manifesteert zich hierin duidelijk.

2. DE SOCIALE KONTROLE IN HET ORGANICISME VAN P.A. SOROKIN

Evenmin als door Simmel wordt de verklaring van de sociale controle door Sorokin systematisch aangepakt. Doorheen geheel zijn *Society, culture and personality* verschijnen ideeën die met de sociale controle verband houden (1), doch nergens vindt men een verhandeling die dichter bij het hier gestelde probleem staat dan het tweeëntwintigste hoofdstuk, dat handelt over de identiteitskontinuiteit van de sociale groepen. Om de opbouw van dit hoofdstuk te verduidelijken is het nuttig even terug te grijpen naar het sociologisch uitgangspunt van Sorokin.

De sociologie is een generalizerende wetenschap, die het boven-organische bestudeert, dat zich in tijd en ruimte herhaalt. De sociologie heeft tot onderzoeksobject alle socio-kulturele fenomenen of alle soorten van een gegeven klasse van socio-kulturele fenomenen (2). De methodes van de sociologie zijn dezelfde als die van andere wetenschappen, met uitzondering van enkele speciale methodes. Men gebruikt in de sociologie zowel de logistische als deductieve methodes, en men gaat er zowel intuïtief als empirisch te werk. Deze methodes en de daaraan verbonden technieken moeten echter wel aangepast worden aan het specifieke karakter van de boven-organische fenomenen (3).

Het meest eenvoudige model van elk socio-kultureel fenomeen is de betekenisvolle interactie van twee of meer individuen. Deze betekenisvolle interactie heeft drie componenten: 1) denkende, handelende en reagerende wezens als subjecten van interactie, 2) betekenissen, waarden en normen waarbinnen de individuen handelen, en 3) openlijke handelingen en materiële fenomenen die als voertuigen fungeren, waardoor waarden, normen en betekenissen worden gesocialiseerd (4). Deze drie onscheidbare aspecten van de structuur noemt hij als volgt: 1) de persoonlijkheid als het subject van de interactie, 2) de maatschappij als de totaliteit van de interacterende personen,

(1) SOROKIN, P.A., *op. cit.*, pp. 85 e.v., 207, 445, 466, 480.

(2) *Ibidem*, p. 7.

(3) *Ibidem*, p. 18.

(4) *Ibidem*, p. 41.

en 3) de kultuur als het geheel van betekenissen, waarden en normen van de interacterende personen en het geheel van dragers van deze betekenissen (5).

De identiteitskontinuiteit van de groep is vanzelfsprekend gebaseerd op het behoud van de zojuist genoemde structurele aspecten. Een eerste wijze waarop de identiteit van de groep wordt verzekerd bestaat in het behoud van de betekenissen, waarden of normen die gekenmerkt zijn door een immanent dynamisme. Elke idee is voortdurend in ontwikkeling, bevat tegenstellingen en spanningen. Het behoud van een idee verzekert echter de blijvende identiteit van de groep. Er zijn een aantal inherente factoren die het behoud van de betekenissen verzekeren. Zo bestaat er een ruimere marge waarin variaties van betekenissen, waarden en normen kunnen voorkomen, zonder dat deze hun activiteit verliezen. Daarenboven bestaat er ook een geheel van regels (konstitutie) volgens dewelke wettige veranderingen van betekenissen in de groep mogelijk zijn. De groep is ook selectief; ze neemt geen elementen op die haar bestaan kunnen vernietigen. Een vierde inherente faktor bestaat in de invloed van training, opvoeding en dwang om een ideologisch systeem te behouden in een groep. En als vijfde faktor worden symbolen en basis-riten van de groep genoemd (6). Behalve deze inherente factoren zijn er een aantal externe, die de betekenissen helpen voortbestaan. Van belang zijn de dragers van de betekenis, zoals gebouwen, landstreken, bezittingen van een groep, enz. Een andere bijdrage tot het identiteitsbehoud van de groep wordt geleverd door de groepsleden, die zelf wijzigingen van de groepswaarden kunnen invoeren zonder dat de identiteit van de groep verandert. De zin voor eenheid, solidariteit en loyaliteit jegens de groep bevestigt eveneens de groepsidentiteit, ook al veranderen enkele kentrekken van de groep. En daarbij gebeurt de verandering van waarden slechts geleidelijk, zodat de vroegere waarden niet ineens verdwijnen. De groepsidentiteit wordt op externe wijze ook nog verzekerd door de groepen waarmee een bepaalde groep interakteert (7).

Een tweede faktor die de groepsidentiteit kan bestendigen, zijn de waardendragers. Ze zijn samen met de groepsleden noodzakelijk voor het voortbestaan van de groep. Deze waarden zijn echter niet vast aan één en dezelfde drager verbonden, maar verschillen van groep tot groep. Er moet ook een zekere continuïteit bestaan tussen dragers en waarden, vooral bij de symbolische drager, willen zij de continuïteit van de groep niet in gevaar brengen. Daarenboven bestaan er een minimum en een maximum van waardendragers voor het behoud van de groep. Minimaal moet er één waarden-drager zijn. Eens een optimum bereikt, betekent het invoeren van meer waardendragers een hinder voor het behoud van de groep. Waar dit optimum ligt,

(5) *Ibidem*, p. 63.

(6) *Ibidem*, p. 381-382.

(7) *Ibidem*, p. 383-385.

verschilt van groep tot groep (8).

De leden van de groepen vormen een belangrijke groepscontinuerende faktor. Zij worden door verschillende methoden van indoktrinatie tot het aanvaarden van dezelfde betekenissen, waarden en normen gedwongen. Een gevoel van wederzijdse sympathie, loyaliteit en toewijding en een zin voor eenheid tussen de leden zijn een andere garantie voor het behoud van de groepsidentiteit. De optimale omvang van de groep is niet voor elke groep dezelfde. Eens boven het optimum verdwijnt de eenheid van de groep (9).

Tussen deze drie factoren moeten er betekenisvolle causale banden bestaan, wil de groepsidentiteit behouden blijven.

Men wordt bij Sorokin met een gelijkaardig probleem geconfronteerd als bij Simmel. Sorokin wil het begrip 'sociale controle' niet gebruiken omdat het te eng zou zijn voor datgene wat hij beoogt in het tweeëntwintigste hoofdstuk te onderzoeken. Onder sociale controle verstaat hij „de wijze waarop en de middelen waarmee de groepen hun socio-legale orde behouden of veranderen” (10). Terecht meent hij dat het zelfbehoud van de groep een ruimer begrip is dan het behoud van de socio-legale orde. Maar anderzijds kan men hieruit afleiden dat, wanneer men de wijzen aangeeft waarop de groepen hun identiteit bewaren, men deze regels met evenveel recht kan toepassen op het behoud van de socio-legale orde. Langs deze redenering kan dit hoofdstuk over het zelfbehoud van de groep in ons onderzoek ingepast worden. Men vindt evenmin bij Sorokin als bij Simmel een verklaring van de sociale controle. Wel gaat de aandacht van Sorokin meer uit naar elke vorm van de groep. Simmel was daarentegen in zijn onderzoek sterker aan georganizeerde groepen gebonden.

Sorokin is een organicist, dit werd vroeger bij D. Martindale geleerd (11). Men vindt dit uitdrukkelijk weer in de opvatting van Sorokin over de studie van de sociale dynamiek, waarvan het identiteitsbehoud van de groep deel uitmaakt. De sociale fysiologie of dynamiek bestudeert de sociale processen die voorkomen in de levensgeschiedenis van alle sociale groepen, juist zoals de fysiologie van de menselijke organismen de fysiologische processen in de menselijke organismen bestuderen (12). De samenleving is een orgaan dat enkel kan begrepen worden als een socio-kultureel geheel (13). Bij het opsporen van de structurele componenten vertrekt Sorokin vanuit het socio-kulturele fenomeen als een orgaan waarvan men het meest eenvoudige model moet zoeken. De componenten die dit model samenstellen, bepalen

(8) *Ibidem*, p. 385-388.

(9) *Ibidem*, p. 388-389.

(10) *Ibidem*, p. 380.

(11) Zie p. 103.

(12) SOROKIN, P.A., *op. cit.*, p. 367.

(13) *Ibidem*, p. 14.

het identiteitsbehoud van de groep. Deze componenten moeten wegens hun bepalende waarde voor het geheel van de groep dan ook afzonderlijk behouden blijven. Betekenissen, waarden en normen en de dragers hiervan en ook de leden van de groep bepalen het voortbestaan van het orgaan, dat de groep is.

Metodologisch is Sorokin een positivist, met nochtans een openheid voor de intuïtie, waarvan hij meent dat ze steeds gecontroleerd moet worden door andere methodes. Zowel inductie als deductie denkt hij te moeten gebruiken. Op die wijze verwacht hij algemene proposities te kunnen bereiken van betekenisvolle causale eenvormigheden, die handelen over de voornaamste types van socio-kulturele systemen. Deze algemene proposities wil hij niet zeer precies maken, maar wel „benaderend betrouwbaar”, vermits het eerste op dit ogenblik nog niet te bereiken is. De veralgemeningen zijn gebaseerd op experimentele, semi-experimentele, statistische, historische, klinische en andere waarnemingen (14). Hoe heeft Sorokin dit uitgewerkt bij het identiteitsbehoud van de groep?

Sorokin heeft niet de vraag gesteld naar het „waarom” van het identiteitsbehoud van de groep, maar wel naar het „hoe”, de wijze waarop de groepsidentiteit wordt behouden. De groep als socio-kultureel fenomeen heeft een drietal componenten te bewaren. Hiervoor zoekt Sorokin een aantal voorwaarden op die voor het behoud van de groepsidentiteit noodzakelijk, maar niet altijd voldoende zijn. Hij voert hiervoor inductief bewijsmateriaal aan, dat dikwijls de vorm aanneemt van voorbeelden ter illustratie van de veralgemening. De aanloop tot zijn redenering ligt in de eigen kenmerken van de groep, die als socio-kultureel fenomeen vooral drie aspecten heeft te behouden. Eens dat Sorokin dus drie componenten heeft onderkend in de sociale structuur, moeten deze ook behouden blijven wil die bepaalde sociale structuur blijven bestaan. Het is een noodzakelijkheid, die voortvloeit uit de sociologie-opvatting van Sorokin. De groepsstructuur is het axioma waaruit Sorokin de vier proposities kan afleiden die de noodzakelijke voorwaarden zijn voor het identiteitsbehoud van de groep. Nochtans heeft hij zich niet beperkt tot een zuiver deductieve afleiding van enkele specifieke proposities, maar heeft hij inductief gezocht naar de verschillende wijzen waarop de afgeleide proposities die de voorwaarden tot groepsbehoud formuleren, kunnen worden bevestigd of ontkend. De holistische sociologie-opvatting van Sorokin leende zich uitstekend voor deze betoogtrant.

Het beperkte karakter van de toevoer van het bewijsmateriaal om de voorwaarden voor het identiteitsbehoud van de groep aan te tonen verantwoordt Sorokin in zijn woord vooraf met economische motieven. Andere bewijsvoeringen hebben eerder het karakter van voorbeelden dan wel van

(14) *Ibidem*, p. XIII.

systematische materiaalverzameling. Het feit b.v. dat de groep regels heeft gemaakt waarin veranderingen van de waarden kunnen worden aangebracht zonder dat de groepsidentiteit teloor gaat, bewijst Sorokin op de volgende wijze : indien de U.S.A. in de konstitutie zouden beslist hebben dat ze een absolute monarchie werden, dan behielden zij hun identiteit ; wanneer de U.S.S.R. de kulturele instellingen en waarden van tsaristisch Rusland bewaard heeft, dan blijft het nog steeds Rusland (15). Zijn inductieve veralgemeningen zijn grosso modo steeds zo opgebouwd.

Don Martindale plaatst Sorokin in een totaal andere categorie dan Parsons. In 1952-53 vindt Sorokin nochtans gelijkenissen tussen zijn ideeën en die van Parsons (16). Deze vergelijking gaat nochtans niet op, meent Hartmann, zeker niet wat de systeemopvatting van beiden betreft. Parsons ziet immers als eenheid van het systeem de handeling, terwijl Sorokin de persoon noemt. Sorokin komt daardoor tot systemen, die groepen of dergelijke zijn, terwijl Parsons een veel omvangrijker structuurbegrip heeft (17). Laten we dit nu bij Parsons nagaan en de plaats van de sociale controle bepalen in deze systeemopvatting.

3. DE SOCIALE KONTROLE IN HET STRUKTUREEL-FUNCTIONALISME VAN T. PARSONS

Talcott Parsons wordt nu eens verguisd, dan weer erkend als een belangrijk sociologisch denker. In elk geval is zijn werk aanleiding geweest voor heel wat studie, hetzij om zijn ideeën te bevestigen hetzij om zijn gedachten tot een onbelangrijk geheel te herleiden (1). In deze studie kan men hem echter niet wegdenken, vermits hij „als theoretikus primair geïnteresseerd (is) in de konservering van bestaande structuren en de middelen van sociale controle om hun „smooth functioning’ zeker te stellen” (2). Eenvoudig is deze opgave echter niet, omdat Parsons’ ideeën voortdurend in beweging zijn, elkaar tegen spreken, nu eens gedeeltelijk worden herroepen, dan maar gedeeltelijk worden

(15) *Ibidem*, p. 382.

(16) SOROKIN, P.A., „Similarities and dissimilarities between two sociological systems”, in *Fads and foibles in modern sociology and related sciences*. London, Mayflower 1958, p. 14-15. Gecit. door HARTMANN, H., „Stand und Entwicklung der Amerikanische Soziologie”, in HARTMANN, H., Her., *Moderne Amerikanische Soziologie*. Stuttgart, Ferdinand Enke Verlag, 1967, p. 7-8.

(17) HARTMANN, H., *op. cit.*, p. 8.

(1) DAHRENDORF, R., „Struktur und Funktion”, in DAHRENDORF, R., *Gesellschaft und Freiheit*. München, R. Piper und Co Verlag, 1963, p. 73.

MILLS, C.W., *De sociologische visie*. Utrecht-Antwerpen, Aula-Boeken, 1963. p. 32 (vert. uit *The sociological imagination* door L.M. Vercruyse-Dopheide).

(2) GODDIJN, H.P.M., *op. cit.*, p. 238.

uitgebouwd. Wat de zaak nog lastiger maakt, meent H.P.M. Goddijn, is het gebrek aan „een beknopte heldere en paradeigmatische uiteenzetting” (3). Voor deze laatste moeilijkheid kan men echter een oplossing vinden in de verhandeling „An outline of the social system”, waarin Parsons een uitgebreide herziening geeft van „The social system” (4). De veranderingen in de ideeën van Parsons zullen in onderstaande analyse summier worden aangeduid teneinde zijn denken te verduidelijken. Als basistekst wordt echter hoofdzakelijk op „An Outline” gesteund vermits in een kritisch werk over Parons, waarvan de herdruk dateert van 1964, dezelfde ideeën nog terug te vinden zijn (5).

A. *Het structureel-funktionalisme van T. Parsons*

Parsons noemt het sociaal systeem het eigen objekt van de sociologische theorie. Ofschoon het sociaal en het kultureel systeem in werkelijkheid niet van elkaar te scheiden zijn, is dit analytisch wel mogelijk. Het sociaal systeem heeft betrekking op de interactie van aktuele menselijke individuen, die konkrete kollektiviteiten met een bepaald lidmaatschap samenstellen. Het kultureel systeem anderzijds heeft betrekking op de betekenispatronen (6). Op dit sociaal systeem, dat uit meer subsystemen bestaat, kan een funktionele en strukturele analyse worden toegepast, en deze kan beperkt zijn tot een zuiver morfologisch inzicht ofwel uitgebreid tot een dynamisch inzicht. Hoe verloopt deze analyse ?

1. Analyse-paradigma van de sociale systemen

Het sociaal systeem, ofschoon een logisch gesloten geheel, is empirisch een open systeem. Het staat voortdurend open voor uitwisselingsprocessen met de omringende systemen, zowel andere sociale subsystemen als kulturele en persoonlijkheidssystemen. Deze openheid vraagt dus een bepaling van de grenzen van het sociaal systeem en het behoud ervan. Parsons geeft van het sociaal systeem de volgende definitie : „Wanneer een geheel van onderling afhankelijke fenomenen een voldoende definitief patroon en stabiliteit in de

(3) *Ibidem*, p. 111-112.

(4) PARSONS T., „An outline of the social system”, in PARSONS, T., ed. *Theories of Society I*. New York, The Free Press of Glencoe, 1961, p. 30-79.

PARSONS, T., *The social system*. London, Collier-Macmillan Limited, 1964 (1951), XVIII + 575 pp.

(5) PARSONS, T., „The point of view of the author”, in BLACK, M., ed., *The social theories of Talcott Parsons*. Englewood Cliffs, Prentice-Hall, inc., 1964 (1961), p. 311-373.

(6) PARSONS, T., „An Outline . . .” *op. cit.*, p. 34.

tijd vertoont, dan kan men zeggen dat men een „structuur” heeft”. Onder de grenzen van een sociaal systeem wordt verstaan dat er een theoretisch en empirisch significant verschil is tussen de interne processen en structuren en de externe (7).

Een sociaal systeem kan echter nog verder ontleed worden. Parsons onderscheidt daartoe drie logisch onafhankelijke, maar eveneens onderling afhankelijke veranderlijksassen of basissen van selectieve abstraktie, d.z. de structurele en functionele analyse, de dynamische analyse en de hiërarchie van de kontrolerelaties.

a. De structurele en functionele analyse

De structuur staat los van de kleine en tijdelijke fluktuaties in de relatie van het systeem met zijn externe situatie. De structuur bepaalt zo de kenmerken van het systeem. Analytisch kan de structuur in het handelings-referentiekader bepaald worden als bestaande uit geïnstitutionaliseerde normatieve cultuurpatronen.

De functionele referentie verschilt van de structurele door haar dynamisch karakter. De functionele referentie bemiddelt tussen twee fundamentele eisen : deze opgelegd door de relatieve konstantheid van de structuur, en deze opgelegd door de gegevenheid van de externe situatie van het systeem.

b. De dynamische analyse (8)

Drie begrippen worden hier door Parsons centraal gesteld : evenwicht, structurele verandering en structurele differentiatie.

Het evenwichtsbegrip is een fundamenteel referentiepunt om de processen te ontleden waardoor een systeem ofwel in overeenstemming komt met de veranderende omgeving zonder daarbij essentieel zijn eigen structuur te veranderen, ofwel zich niet aanpast en andere processen ondergaat, zoals structurele verandering, ontbinding van het systeem, enz. In het evenwichtsbegrip ligt besloten dat het behoud van de normatieve patronen een basis-referentiepunt is bij de analyse van het evenwicht van een systeem.

Structurele verandering betreft de verandering in de structuur van het systeem zelf, en voornamelijk zijn relaties met andere kulturele systemen, die geïnstitutionaliseerde normatieve cultuurpatronen beïnvloeden.

De structurele differentiatie vertoont zowel verwantschap met het evenwichtsbegrip als met de structurele verandering. Structurele differentiatie

(7) *Ibidem*, p. 36.

(8) *Ibidem*, p. 37.

is een werkelijke reorganisatie van het systeem, dus een fundamentele structurele verandering van verschillende subsystemen en hun onderlinge relaties. Enkel de samenstellende delen van het systeem ondergaan een structurele wijziging, het systeem als geheel niet.

c. De hiërarchie van de kontrolerelaties (9)

Het gedragsorganisme controleert het aktiesysteem van het fysisch organisme, het persoonlijkheidssysteem het gedragsorganisme, het sociale systeem controleert de persoonlijkheden, en het kulturele systeem het sociale systeem.

Een gelijkaardige cybernetische controle-hiërarchie treft men aan tussen de verschillende subsystemen van het sociaal systeem.

a. De funktionele imperatieven. De band tussen de structurele en dynamische aspecten van het sociaal systeem wordt gevormd door de categorie van de funkties. De funktionele vereisten kan men in elk aktiesysteem herleiden tot vier: „pattern-maintenance, integration, goal attainment and adaptation”. Zij staan hier in de rangorde zoals de cybernetische controle deze bepaalt.

De funktie van het patroon-behoud. Deze funktie heeft betrekking op de imperatief die gericht is op het behoud van de geïnstitutionalizerde cultuurpatronen die de structuur van het systeem bepalen. Hierdoor wordt de persoonlijkheid van de participant „geïnternaliseerd” in de structuur. Het brandpunt van deze funktie ligt in de structurele categorie der waarden.

Deze waarden moeten worden geïnternaliseerd in het individu, d.i. het probleem van de socializatie van het individu. Maar zelfs wanneer deze waarden zijn geïnternaliseerd, blijven zij toch steeds voorwerp van drukking (ritueel, symboliek, enz.), d.i. „tension-management”.

Wat betekent nu dat sociale systemen een tendens vertonen om hun structurele patronen te behouden? Op die wijze wordt volgens Parsons op de eerste plaats voorzien in een referentiepunt voor de geordende analyse van een reeks variatieproblemen die uit andere bronnen dan de structurele verandering zijn ontstaan. En op de tweede plaats wordt het duidelijk dat men bij de analyse van een structurele verandering met een ander theoretisch probleem te doen heeft dan met een evenwichtsproces.

De funktie van doelgericht handelen. Parsons wijkt hier om didaktische redenen van de controle-hiërarchie af. Doelgericht handelen is een gerichte verandering, die de diskrepantie tussen de noden van het systeem tracht te

(9) *Ibidem*, p. 37-44.

reduceren in overeenstemming met de input-output uitwisseling en in overeenstemming met de voorwaarden van de omringende systemen die de voldoening van de noden beïnvloeden. In tegenstelling met de functie van het patroonbehoud is deze functie essentieel met een specifieke situatie verbonden.

Een sociaal systeem kan één doel hebben, maar heeft er meestal vele. Voor het sociaal systeem als dusdanig ligt het brandpunt van zijn doeloriëntatie in zijn relatie als een systeem met de persoonlijkheid van de participerende individuen. Dit brandpunt ligt dus in de motivatie gericht op het helpen bij wat noodzakelijk is voor het functioneren van het systeem.

De aanpassingsfunctie. De aanpassingsfunctie bestaat in een voorraad faciliteiten, afgezien van hun relevantie voor een bepaald doel. Er zijn een massa hulpmiddelen, die naargelang van het verschillende doel anders kunnen gebruikt worden. De belangrijke hulpmiddelen hebben betrekking op de controle van fysische objecten, toegang tot diensten van mensen en zekere kulturele elementen. Deze hulpmiddelen mogen niet voor een bepaald doel voorbestemd zijn, anders zijn ze beperkt in hun invloed. Een marktsysteem is dus van primordiaal belang voor de organisatie van de maatschappij tot aanpassing. Het controlebelang van het doelgericht handelen is hoger dan dat van de adaptatie.

De integratiefunctie. Deze functie staat wat de controlemacht betreft tussen het patroonbehoud en het doelgericht handelen. Integratie impliceert dat alle systemen gesegmenteerd zijn in relatief onafhankelijke delen. De integratiefunctie wordt gevormd door de wederzijdse aanpassing van de „eenheden” of subsystemen vanuit het standpunt van hun bijdragen tot de effectieve functionering van het systeem als geheel.

Wetenschappelijke ontwikkeling naar de functionele imperatieven. Onder invloed van Bales (*Interaction Process Analysis*, 1950) werd het schema van de patroon-variabelen gewijzigd in vier functionele imperatieven (Parsons, Bales, Shils : *Working Papers*, 1953) (10). Aanvankelijk gebruikte

(10) *Working Papers in the theory of action*, 1953, is een korrektie op PARSONS, T., SHILS, E.A., OLDS, J., „Values, Motives, and Systems of Action”, in PARSONS, T., SHILS, E.A., ed., *Toward a general theory of action* (New York and Evanston, Harper & Row, 1962 (1951), p. 45-275) en PARSONS, T., *The social system*, op. cit. In 1956 verschijnt het werk *Economy and Society* (London, Routledge and Kegan Paul, LTD, 1956, XXI + 322 pp) van Parsons en N.J. Smelser, waarin zij de basisopvatting van de *Working Papers* herhalen. In dezelfde geest schrijft N.J. Smelser *Social change in the industrial revolution. An application of theory to the Lancashire Cotton Industry 1770-1840*. London, Routledge & Kegan Paul, 1959, XII + 440 pp. De theoretische ideeën van dit werk vindt men echter reeds in „An Outline of the social system”, een werk dat Parsons reeds in 1958 schreef, maar eerst in 1961 liet verschijnen.

Parsons slechts vier patroon-variabelen, maar voegde er onder invloed van Linton „ascription-achievement” aan toe, later veralgemeend tot „quality-performance”, en nog later werd er een zesde patroon-variabele toegevoegd, nl. „instrumental-consummatory” (11).

Men konstateerde dat „universalism-particularism” en „quality-performance” betrekking hadden op de *situatie* van de handeling („modality set”), terwijl „specificity-diffuseness” en „neutrality-affectivity” betrekking hadden op de *oriëntatie* van de actors naar de situatie („orientation set”). „Self-vs collectivity-orientation” krijgt geen plaats in dit schema. Deze laatste definiëren de relaties tussen systemen geplaatst in een hiërarchische rangorde.

Brengt men de houding van de actor in verband met de aard van de situatie, dan krijgt men de volgende relaties: „specificity-universalism”, „diffuseness-particularism”, „neutrality-quality”, „affectivity-performance”. Deze relaties komen overeen met de viervoudige klassifikatie van de funktionele problemen van het aktiesysteem volgens Bales; „adaptation, goal-attainment, integration, pattern-maintenance (tension-management)” (12).

Parsons en Smelser menen dat de processen in elk sociaal systeem voorwerp zijn van vier onafhankelijke funktionele imperatieven, die het evenwicht of/en het bestaan van het systeem verzekeren (13). De hier gebruikte terminologie verschilt niet veel van deze in „An outline of the social system”.

Enkele jaren later (1959) herneemt Smelser opnieuw deze categorieën bij de beschrijving van de sociale verandering in de industriële revolutie in Engeland. Smelser stelt deze funktionele vereisten voor als de voorwaarden, waaraan min of meer moet voldaan zijn wil het systeem in evenwicht blijven (14). De eerste funktionele vereiste noemt Smelser, in tegenstelling met Parsons, „latent pattern-maintenance”. Waarom? Deze funkties zijn verborgen omdat de behoudende en leidende aktiviteit voortdurend en onafhankelijk van de ruimere aanpassingen van het systeem verder schrijdt.

Wat betekenen deze funkties vlg. Smelser? Op de eerste plaats vormen zij de dimenties waarmee het gedrag van de eenheden wordt geklasseerd, beschreven en geanalyseerd. Op de tweede plaats zijn het funkties die de eenheden moeten vervullen, wil het sociaal systeem in zekere mate efficiënt en effectief werken. Ten slotte vormen deze funkties nog de basissen waarop de eenheden in het sociaal systeem interakteren.

Beweren dat de funktionele imperatieven volledig ontbreken in de vroegere werken van Parsons, is niet juist. Ze werden er echter niet even

(11) PARSONS, T., „The point of view of the author”, *op. cit.*, p. 330 e.v.

(12) PARSONS, T., SMELSER, N.J., *op. cit.*, p. 33-37.

(13) *Ibidem*, p. 15-19.

(14) SMELSER, N.J., *Social change . . .*, *op. cit.*, p. 11.

uitvoerig uitgewerkt. In „Toward a general theory of action” onderscheidt Parsons twee funktionele imperatieven, nl. „evaluation of all the strategically significant categories of the object world” en „the maximization of the consistency of pattern”, en dit in de waarde-oriëntatiesystemen (15).

In „The social system” worden eveneens twee funktionele vereisten onderkend: 1) de universele imperatieven, nl. de voorwaarden waaraan elk sociaal systeem met een duurzaam en stabiel karakter moet voldoen; en 2) de compatibiliteitsimperatieven, of de imperatieven die de graad van samenbestaan van de strukturele elementen in dezelfde maatschappij begrenzen. In de mate dat de struktuur van sociale systemen niet afleidbaar is uit de kulturelementen, wordt deze bepaald door deze twee imperatieven-kategorieën of vereisten (16).

Parsons ontwikkelt de funktionele imperatieven vertrekkend vanuit de drie integratieve foci van de aktiesystemen, nl. de individuele actor, het interaktiesysteem en het kulturele patroon. Op het vlak van de persoon onderscheidt Parsons de biologische vereisten van het individuele leven (voedsel, fysische veiligheid), maar ook het affektieve en het motivationele leven stelt zijn eisen (rolvervulling). De motivatie is van kapitaal belang voor de socializatie en de institutionalizatie. Hierin liggen de funktionele eisen van het sociaal systeem. Die kulturele vereisten hebben voor het sociaal systeem ook hun belang. Wil het kulturele systeem blijven verder bestaan, dan is kommunikatie nodig, zowel over de situationeel gebonden eisen als over de symboliek en de waarden-oriëntatie. Bij afwijking van deze eisen treedt de sociale controle op. Wij besluiten deze summier uitzetting met te wijzen op het geringere aantal funktionele vereisten die hier werden behandeld, dan de tien die M. Levy onderscheidt (17).

β *De strukturele komponenten.* Het kernbegrip in de sociologie is de „rol”, en in stijgende lijn volgen daarop „kollektiviteit, norm en waarde”.

De rol. De rol is de gestruktureerde, d.i. de normatief geregelde participatie van een persoon in een konkreet sociaal interaktieproces met gespecificeerde konkrete rol-partners. De rol is een sektor van het gedragspatroon van het individu.

De kollektiviteit. Dit is een interaktiesysteem van een veelheid van rolspelers in zoverre dit normatief geregeld is in termen van gemeenschap-

(15) PARSONS, T., SHILS, E.A., *op. cit.*, p. 173.

(16) PARSONS, T., *The social system*, *op. cit.*, p. 167-177.

(17) *Ibidem* p. 26-36. Zie voor een andere klassifikatie LEVY, M., *The structure of society*. Princeton, Princeton University Press, 1952, p. 151. Geciteerd door ISAJIW, W.W., *Causation and functionalism in sociology*. London, Routledge and Kegan Paul, 1968, p. 90.

pelijke waarden en van normen, gesanktioneerd door deze gemeenschappelijke waarden. Het lidmaatschap van een kollektiviteit wordt bepaald door het feit dat men een rol speelt in deze kollektiviteit.

De normen. De normen zijn een geheel van universele regels of normen (dit zijn de woorden van T. Parsons) die de verwachtingen voor de uitvoeringen van klassen van gedifferentieerde eenheden in het systeem bepalen.

De waarden. Dit zijn normatieve patronen die in universele termen het patroon bepalen van de gewenste oriëntatie voor het systeem als geheel, onafhankelijk van de specificatie van de situatie of de gedifferentieerde functie in het systeem.

Parsons beschrijft de band tussen de vier structurele componenten op de volgende manier. De rollen worden geleid en gecontroleerd door de normatieve vereisten van de funktionerende kollektiviteiten waarin zij oprezen. Kollektiviteiten worden gecontroleerd door geïnstitutionalizerende normen, die bepalen hoe elk kollektiviteitstype zich moet en mag gedragen overeenkomstig zijn plaats in het systeem. Normen zijn gerechtvaardigd door in de maatschappij geïnstitutionalizerende waarden, en daarom ook gecontroleerd. De waarden bepalen de oriëntatierichting die gewenst is voor het systeem als geheel.

Bij de structurele analyse van de subsystemen moeten wij verwijzen naar de verschillende funktionele vereisten (differentiatie) van het sociale systeem en de verschillende subsystemen. Dit moet echter aangevuld worden met de principes van specificatie en segmentatie. Specificatie refereert naar de geïnstitutionalizerende kultuurcomponenten van de structuur. Zo zal elke „subunit” van de maatschappij, als kollektiviteit, haar eigen geïnstitutionalizerende waarden hebben, die kunnen beschouwd worden als specificaties van de meer algemene waarden. Segmentatie heeft betrekking op de vereisten gekonfronteerd met de konkrete gedragseenheden, d.i. de kollektiviteiten en de rollen. Segmentatie bestaat in de ontwikkeling van subkollektiviteiten in grotere kollektiviteiten, waarin sommige van de leden van de groter systemen intiemer participeren dan in andere.

De veranderlijkheid van de structurele componenten in het werk van T. Parsons

In 1951 was Parsons nog niet aan deze vier structurele componenten toe. Hij beperkte zich tot de rol en kollektiviteit als analyse-eenheden van het sociaal systeem (18). Hij breidt dit in een ander werk uit tot „status-role, the

(18) PARSONS, T., SHILS, E.A., *op. cit.*, p. 190-197.

actor himself, collectivity"(19). Later onderscheidt hij binnen de actor de individuen en kollektiviteiten. Nochtans participeren beide niet totaal in een gegeven systeem, doch slechts met een bepaalde sektor (= role) (20). Smelser verandert deze op zijn beurt nogmaals in : aktiviteitsgehele, de rol, organisaties of kollektiviteiten. Het sociaal systeem is echter niet alleen een konglomeraat van deze drie elementen, maar ook voorwerp van controle. Het wordt geleid door een waardensysteem. Deze waarden zijn geïnstitutionaliseerd in regulatieve patronen die de interactie van de konkrete eenheden leiden, welke op hun beurt gespecialiseerd zijn in sociale subsystemen (21). Dezelfde hiërarchische relaties tussen de komponenten van de sociale aktie worden door Smelser later nogmaals hemomen : waarden, normen, mobilizatie in georganizeerde rollen en situationele faciliteiten. De indeling van „An outline”, maar met toevoeging van situationele faciliteiten, vindt men hier dus terug (22).

2. De dynamiek van het sociale evenwicht (23)

Om de dynamiek van het sociaal evenwicht te ontleiden doet Parsons beroep op twee kategorieën : de bronnen en de mekanisme-types. De bronnen komen van buiten het systeem, gaan door verschillende fazen en worden gebruikt bij het funktionieren van het systeem, om daarna over te gaan in andere systemen. De juist genoemde mechanismen zijn de mechanismen die bemiddelen tussen de wordings- en verbruiksprocessen van de bronnen, en die hun omvang, gebruik, enz. regelen. De prototypes van deze laatste zijn geld en macht.

De maatschappelijke bronnen (societal resources) zijn de kategorieën van input en output. Juist zoals in de ekonomie land, arbeid, kapitaal en organisatie de input leveren van het ekonomisch proces, zo treft men in het sociaal systeem bronnen van input aan en eveneens van output.

De fysische objekten én het fysisch gedrag van organismen is nooit input noch output van sociaal gedrag geweest. Het sociaal systeem controleert het gedrag en de fysische omgeving door gedrag. Fysische objekten en fysisch gedrag vormen geen voorwerp van sociologische analyse, wel de rechten tot en de wijzen waarop deze entiteiten worden gecontroleerd zijn voorwerp van sociologische analyse.

(19) PARSONS, T., *The social system*, op. cit., p. 24-26.

(20) PARSONS, T., SMELSER, N.J., op. cit., p. 8.

(21) SMELSER, N.J., *Social change*, op. cit., p. 10-11.

(22) SMELSER, N.J., *Theory of collective behavior*. New York, The Free Press of Glencoe, 1963, p. 25-32.

(23) PARSONS, T., „An Outline. . .”, op. cit., p. 60-70.

In het maatschappijstelsel is de geïnstitutionalizerende normatieve cultuur het analoge van het land in de ekonomie. Daar de analyse beperkt is tot het evenwicht, wordt deze geïnstitutionalizerende cultuur als stabiel beschouwd. De wijze waarop deze structurele componenten worden gebruikt in sociale processen, is veranderlijk als een functie van de werking van dezelfde mechanismen die het gebruik van de andere bronnen beïnvloeden. Deze andere bronnen zijn de inputs van de persoonlijkheid, het gedragsorganisme en het kulturele systeem. De eerste en derde bron zijn opgenomen in de situatie van het sociaal systeem, d.i. resp. in de grenzen van het doelgericht handelen en de aanpassing. De integratieve grens vertoont daarentegen eerder verbanden met het gedragsorganisme. De input van deze drie bronnen noemt Parsons resp. de capaciteit om motivationele banden te socialiseren, gekodificeerde informatie en ten slotte plasticiteit, die door geschikte leerprocessen wordt uitgebouwd in patronen van doelgericht antwoord.

Aan deze input-kategorieën beantwoorden output-kategorieën. Bij de geïnstitutionalizerende normatieve cultuur is het behoud van de structuur en de specificatie van het waarde-systeem de output. Aan de input van het persoonlijkheidssysteem beantwoordt de doelbevrediging als output. Dit is immers de uiteindelijke beloning van de socializatiedisipline. De validatie van de kulturele standaard van bekwaamheid wordt als output aan het kultureel systeem toegewezen. Men past hier de kennis aan aan het sociaal gebruik en valideert haar door effectief gebruik. De output van het gedragsorganisme is de patroonvorming van de antwoorden op het niveau van het gedrag. Een belangrijk mechanisme hiervoor is het plezier.

Wat grijpt er nu plaats tussen deze input en output? Dit proces deelt Parsons in de volgende fasen in: 1) de wording van de bruikbare factoren of interne bronnen, 2) de toewijzing van deze bronnen, en 3) hun gebruik.

Dit proces van inwerking der bronnen wordt op verschillende manieren gecontroleerd. Parsons beschrijft het geld (in het economisch proces), de werkelijke overeenkomsten, de macht, en de integratieve communicatie. Hierop wordt later teruggekomen, wanneer de sociale controle wordt behandeld.

3. De structurele verandering (24)

Het onderscheid tussen structurele verandering en evenwicht wordt gemaakt in termen van grensbehoud. Het begrip 'grens' impliceert twee verschijnselen: 1) er is een verschil tussen de externe en interne fenomenen van het systeem, en 2) er is een verschil tussen het proces dat dit verschil tracht te behouden, en het proces dat dit verschil tracht te vernietigen. Tot op

(24) *Ibidem*, p. 70-79.

zekere hoogte heeft de controle invloed op het behoud van het systeem. Buiten dit niveau is er een neiging tot het begin van een kumulatief verandingsproces. Nochtans zijn structurele veranderingen in subsystemen nodig voor het evenwicht van het sociaal systeem.

a. De bronnen van de structurele verandering zijn exogeen of endogeen, of beide samen. Vooral dit laatste komt voor. Exogene bronnen van sociale structurele verandering bestaan in inwendige veranderingstendensen in de organismen, de persoonlijkheden en de kulturele systemen gearticuleerd met het sociaal systeem in kwestie. Endogene bronnen of druk refereren naar een toestand in de relatie tussen twee of meer structurele eenheden (subsystemen) die een veranderingstendens bepalen.

b. De inwerking van de veranderingskrachten is van verschillende grootte onder invloed van de volgende vijf variaties :

1. de omvang van de beroering in vergelijking met de vroegere input-output-hoeveelheid ;
2. de proportie eenheden in het systeem op de relevante niveaus die zijn beïnvloed ;
3. de strategische waarde van de functionele bijdrage van de eenheid aan het systeem ;
4. het voorkomen van de beroering in analytisch onderscheidbare componenten van de structuur van het systeem ;
5. de graad van weerstand door de relevante delen, d.i. de graad van effectiviteit van de controlemechanismen.

De verandering in de structuur van het sociaal systeem is een verandering in zijn normatieve cultuur. De verandering van het waardensysteem kan zich doorzetten tot de verandering van de waardensubsystemen, de kollektiviteit en de rol.

c. Sociale verandering vloeit over het algemeen voort uit een onevenwichtige balans tussen strengheid en weekheid van resp. beroering en sociale controle. Daarnaast onderscheidt Parsons nog vier minder algemene factoren die de structurele verandering begunstigen.

1. Adequate mechanismen om de weerstanden van de geïnstitutionaliseerde structurele patronen te overwinnen.
2. Men moet sterk genoeg gemotiveerd zijn om het vroeger patroon te verlaten, doch niet zo sterk dat enkel destructief gedrag zou overblijven, maar wel zo dat men een ander patroon aanneemt.
3. Men heeft een model uit de exogene of endogene bronnen nodig om het nieuw patroon ernaar te institutionalizeren.
4. Het sanktiepatroon in de overgangsfase moet het gedrag dat overeenkomt met het nieuwe model, belonen en moet voldoende

konsistent zijn gedurende een periode opdat de waarden van de eenheden zouden samenvallen.

B. *De plaats van de sociale controle in het structureel-funktionalisme van T. Parsons*

De sociale controle heeft niet doorheen het gehele oeuvre van Parsons een even belangrijke plaats gekend als hem in „An outline” wordt gegeven. In „Values, motives, and systems of action” omschrijft Parsons enkel de „mechanismen van de sociale controle” door enkele voorbeelden te geven, nl. „reward, deprivation, insulation, contingent reintegration” (25). In zijn groot werk „The social system” bepaalt Parsons de mechanismen van de sociale controle als volgt: „Een sociale kontrolemechanisme is een motivationeel proces in één of meer individuele actors die erop gesteld zijn een neiging tot afwijking van de vervulling van de rolverwachting in zichzelf of in één of meer anderen tegen te werken. Het is een evenwichtsherstellend mechanisme” (26). Deze kontrolemechanismen bevatten weliswaar elementen van het persoonlijkheidssysteem („mechanisms of defense and of adjustment”), maar behoren toch tot het sociaal systeem.

Parsons staat in deze definitie zeer duidelijk onder invloed van de voluntaristische sociologie van Max Weber. Deze eerder psychologische interpretatie vindt men niet expliciet in een latere definitie van de theorie van de sociale controle: „Het is de analyse van deze processen die erop gericht staan de afwijkende tendensen tegen te werken, en van de voorwaarden waaronder zulke processen zullen voorkomen” (27). De sociale controle blijft daarom echter nog niet minder op de elementen van de motivationele structuur gericht, volgens Parsons.

Parsons onderscheidt in de sociale controle drie elementen: „support, permissiveness, restriction of reciprocation”. De steun („support”) bestaat in de inlijving of het behoud van ego in een solidaire relatie, zodat ego een zekerheidsbasis heeft. Dat wil echter niet zeggen dat alles wat ego doet, gunstig door alter wordt ontvangen. Deze steun heeft echter generlei waarde indien het patroonsysteem waarvan ego afwijkt niet geoorloofd („permissiveness”) was. Parsons noemt de geoorloofdheid de „tolerantie van de natuurlijke reacties tegen de frustratie van de verwachtingen”. De beperking van de wederkerigheid is de weigering van alter om zekere verwachtingen die ego ontwikkelt onder invloed van angst, fantasie, vijandigheid of weerbaarheid, uit te wisselen (28).

(25) PARSONS, T., SHILS, E.A., *op. cit.*, p. 229-230.

(26) PARSONS, T., *The social system*, *op. cit.*, p. 206, 250.

(27) *Ibidem*, p. 297.

(28) *Ibidem*, p. 299-300.

De sociale controle kan verder nog bewust of onbewust gebeuren. De meeste elementen van de sociale controle zijn gebouwd in de rolstructuur van het sociaal systeem, zodat noch ego, noch alter zich bewust is van de controle. Anderzijds komt er ook een zeer bewuste uitoefening van de sociale controle voor, nl. de bewust opgelegde sankties. Dit komt zeer goed tot uiting in de „relationele beloningen”, nl. een houding van liefde, goedkeuring en eerbied van alter (29).

Parsons besluit het belangrijkste deel van zijn teoretische uiteenzetting over de sociale controle met de volgende woorden : „It should immediately be evident on general ground that the most fundamental mechanisms of social control are to be found in the normal processes of interaction in an institutionally integrated social system” (30). Deze idee zal het later werk van Parsons totaal beheersen, zoals hieronder zal duidelijk worden.

In „An outline of the social system”, zoals hoger werd vermeld, onderscheidt Parsons drie basissen van selectieve abstraktie, nl. de structurele en functionele analyse, de dynamische analyse en de controle-hiërarchie. Deze controle-hiërarchie doorloopt het geheel van structurele componenten en functionele vereisten, en vormt eveneens een belangrijk bestanddeel van de dynamische analyse. Ongeveer gelijkaardige ideeën vindt men terug in *Economy and Society*, *Social change in the industrial revolution*, en in *Theory of collective behavior*.

1. Binnen het aktiesysteem bestaat de volgende controle-hiërarchie in stijgende lijn : gedragsorganisme, persoonlijkheidssysteem, sociaal systeem en cultureel systeem (31). Hetzelfde verschijnsel treft men aan in de structuur van het sociaal systeem : rol, kollektiviteit, norm en waarde. De omvang van de controle neemt ook hier toe.

Parsons schrijft over de rol : „I should like to treat this concept as the ‘bottom’ term of a series of structural categories, of which the other terms, in ascending order, are *collectivity*, *norm* and *value*” (32).

En Smelser zegt daaromtrent : „Een sociaal systeem is echter geen eenvoudig konglomeraat van activiteiten, rollen en kollektiviteiten. Op hoger niveau is het het voorwerp van een aantal controles. Het wordt geleid door een waardensysteem, dat de activiteiten van het sociaal systeem definieert en legitimeert. Op de tweede plaats zijn deze waarden geïnstitutionaliseerd in regelingspatronen, die de interactie van meer konkrete eenheden richten. En op de derde plaats splitsen zich de meer konkrete eenheden in sociale subsystemen, die zich schikken rond de functionele imperatieven die het sociaal

(29) *Ibidem*, p. 300-301.

(30) *Ibidem*, p. 301.

(31) PARSONS, T., „An Outline . . .”, *op. cit.*, p. 37.

(32) *Ibidem*, p. 42.

systeem leiden" (33).

Dezelfde controle-hiërarchie vindt men in deze funktionele imperatieven : als sterkste controlefunctie vernoemt Parsons patroonbehoud, dan integratie en vervolgens doelgericht handelen en aanpassing (34). Deze funktionele vereisten tot het behoud van het evenwicht binnen het sociaal systeem zijn vormen van sociale controle met een dalende intensiteit.

II. Het evenwichtsproces bestaat uit een aantal bronnen van input en een geheel van output. De input kan vier vormen aannemen, zoals hoger werd opgemerkt. Over de eerste vorm zegt Parsons : „where physical objects and physical behavior are involved, as they always are, the rights or ways to control these entities, not the entities themselves, are the object of sociological analysis". De andere bronnen zijn nochtans voorwerp van sociologische analyse. Het gebruik van de bronnen is van een verschillende aard : de toewijzing van de inputbronnen neemt een verschillende controle-hiërarchie aan. De toegewezen functie van de kollektiviteit is, te bepalen wat moet gedaan worden ; die van de rol, wie het moet doen, en die van de taak, hoe het moet gedaan worden. In het toewijzingsproces ligt dus de bron van de controle (35).

Welke mechanismen controleren nu dit input-output-verloop ? Parsons beschrijft vier mechanismen : geld, werkelijke kontrakten, macht en integratieve communicatie. Hij beperkt zich tot de meest onmiddellijke mechanismen.

Geld is een typisch economisch kontrolemiddel. Parsons noemt het „a specialized mode of communication mediating in the circulation of expectations and binding commitments of certain types" (36).

Zeer verwant met geld is het mechanisme van reële overeenkomsten. Deze overeenkomsten functioneren door gebruik te maken van de eigendomsrechten over fysische bezittingen en beroepsrechten over tewerkgestelde personen in hun organizatorische rollen (37).

Een trap boven het geld in de controle-hiërarchie ligt de macht. Parsons vertrekt vanuit de vaststelling dat er in complexe maatschappijen structureel een splitsing is tussen funktionele imperatieven van de koördinerende kollektiviteiten in relatie met hun kollektieve doelen en de structureel geïnstitutionnaliseerde verplichtingen van de eenheden op de vereiste specificatiegraad.

(33) SMELSER, N.J., *Social change . . .*, op. cit., p. 11.

(34) PARSONS, T., „An Outline . . .", op. cit., p. 38.

(35) De structureel-funktionisten J.A.A. Van Doorn en C.J. Lammers (VAN DOORN, J.A.A., LAMMERS, C.J., in *Mens en Maatschappij*, 34e jg. nr. 4, juli-augustus 1960, p. 293-298) kennen aan het „sub-systeem positietoewijzing" eveneens een controlefunctie toe. Cfr. VAN DOORN, J.A.A., LAMMERS, C.J., *Moderne Sociologie*, op. cit., p. 216-217.

(36) PARSONS, T., „An Outline . . .", op. cit., p. 66.

(37) *Ibidem*, p. 67.

Indien nu toegeschreven verplichtingen deze scheiding niet overbruggen, dan kunnen bepaalde „transakties” over de termen van deze koöperatie voorkomen tussen eenheden met leidersverantwoordelijkheden en de eenheden van wier koöperatie zij afhangen. Deze splitsing wordt overbrugd door de macht, d.i. een mechanisme om de botsende belangen aan te passen door middel van „spelregels”. Het resultaat van dit proces is een kompromis (38).

Het sterkste mechanisme van sociale controle is de integratieve communicatie. Het gaat hier om een motivationele band tussen de systeem-eenheden om geïnstitutionaliseerde verwachtingen te vervullen (39).

Parsons besluit : „... mechanisms, as media of control, are, from the point of view of the *unit*, spent and acquired, while from that of the *system*, they circulate from one unit to another but are not consumed”. Het sociaal systeem is „a complex set of cybernetic controlling mechanism” (40).

III. Ook in de structurele verandering kent Parsons de sociale controle een centrale functie toe : „De controlebronnen van het systeem zijn adequaat voor het behoud van het systeem tot op de hoogte van een bepaald aantal punten in een bepaalde richting ; boven deze punten is er een tendens naar een kumulatief veranderingsproces, dat de systemen voortdurend verder van de geïnstitutionaliseerde patronen voert”. Dus : „De opvatting van de natuur van het verschil tussen het evenwichtsproces en het proces van structurele verandering schijnt inherent aan de opvatting van het sociaal systeem als een cybernetisch controlesysteem over het gedrag” (41). De structurele verandering der subsystemen is, hoe paradoxaal het ook moge klinken, een onmisbaar deel van het evenwichtsproces van grotere systemen.

De druk („strain”) is, in tegenstelling met de sociale controle (gericht op het behoud van het systeem), gericht op de sociale verandering (42). Tegenover deze druk kan men „resolution” (het volledig herstel van de conformiteit met de normatieve verwachtingen) en arrestatie of isolatie stellen. Ook verandering in de structuur kan de druk tegenwerken.

C. *De wetenschappelijke verklaring van de sociale controle*

Wanneer Raymond Aron op het Hayden Colloquium tot Parsons zegt : „... Quite clearly, the concept of cause and effect does not really belong in your vocabulary. From time to time you wanted to remind the audience that

(38) *Ibidem*, p. 67-68.

(39) *Ibidem*, p. 68-69.

(40) *Ibidem*, p. 70.

(41) *Ibidem*, p. 70.

(42) *Ibidem*, p. 71.

you were dealing with cause and effect, because here and there you employed these words. (...) What you want to do is analyze system, process, function – and for this quite clearly, the word cause is unnecessary ...”, antwoordt deze laatste: „I think Professor (Raymond) Aron is right, (...) I quite agree with Professor Aron that assertions to the effect that everything is interdependent with everything else are not very helpfull” (43). Parsons verwerpt hier dus expliciet dat bij het vaststellen van interdependentie een verklaring van het bestudeerde verschijnsel wordt gegeven. Nochtans meent Goddijn – ofschoon hij zich zeer voorzichtig hieromtrent uitdrukt – dat „analyse en deskriptie van sociale verschijnselen en hun samenhang op zichzelf al een verklaring van die verschijnselen ...” zijn in de opvatting van Parsons. Hij citeert Parsons: „Specific causal explanation is attainable only through the application of some generalized analytical knowledge, the extension of analytical generalization is only possible by generalization from empirical cases and verification in terms of them” (44). In deze zin wordt de analyse o.i. echter niet als verklaring beschouwd, maar wordt ze slechts als een *conditio sine qua non* van de verklaring gezien. J. Habermas daarentegen kent evenmin als Aron een verklarende waarde aan het werk van Parsons toe. Parsons heeft vlg. hem een geheel van categorieën opgebouwd dat weliswaar belang had voor de oriëntering van het sociaal onderzoek, maar dat in feite geen theorieën vormde (45).

De beoordeling van Parsons' werk door Edward C. Devereux is wel enigszins genuanceerder dan de vorige. Zo men in het radikaal positivisme de wereld als „a closed, determinate system, in principle “explainable” through a rigorous scientific analysis of the intermeshing of cause and effect” ziet en zo men dit als een juiste opvatting zou beschouwen, dan zou de aktietheorie geen verklaring kunnen geven. Aktie is immers slechts betekenisvol, wanneer ze voorafgegaan wordt door een functioneel relevant oriëntatieproces, dat slechts mogelijk is wanneer er een zekere keuzevrijheid bestaat. Deze vrijheid bestaat zeker niet in de gesloten systeemopvatting van het radikaal positivisme. Anderzijds veronderstelt het positivisme ook dat men zoekt naar de verklaring van de delen, zodat het geheel nooit meer is dan de som van de delen. Daarom postuleert Parsons naast het voluntarisme de emergentie, d.w.z. „dat de systemen geen eigenschappen hebben die herleidbaar of verklaarbaar zijn door de delen waaruit ze zijn samengesteld, en dat op verschillende niveaus van organizationele complexiteit ooit nieuwe systemen

(43) PARSONS, T., „Cause and effect in sociology”, in LERNER, D., ed., *Cause and effect*. New York, The Free Press, 1965, p. 68-69.

(44) GODDIJN, H.P.M., *op. cit.*, p. 211-212. Gecit. uit: PARSONS, T., *Essays in sociological theory*. Glencoe, 1954, p. 215.

(45) HABERMAS, J., „Zur Logik der Sozialwissenschaften”, in *Philosophische Rundschau*, Beiheft 5, Februar 1967, p. 58.

opduiken". Nochtans zag Parsons ook goed in dat de emergentie niet perfect aanwezig was, maar dat „het best gesocializeerde menselijk wezen toch nog steeds, tussen andere dingen, een konkreet fysiologisch organisme is". Zo lijkt Parsons ontegensprekelijk dichter bij de idealisten te staan, die „de sociale structuur niet als een feitelijke of causale, maar als een morele orde zien". „De relaties van de delen in het geheel worden niet zo zeer aangezien als bestuurd door wetten van causale interdependentie als wel door normen van logisch-betekenisvolle coherentie". Parsons treedt de idee bij dat een mechanistische stimulus-respons-verklaring van de positivisten niet volstaat voor de verklaring van het menselijk handelen in een georganiseerd sociaal systeem, maar hij beperkt zich anderzijds niet tot het zoeken van de „Geist" van elke maatschappij, omdat op die wijze evenmin nog een algemene theorie mogelijk is over alle maatschappijen. Door Devereux blijkt dus de aandacht van Parsons voor theoriebouw niet betwijfeld te worden. Naar zijn opinie zoekt Parsons naar een voluntaristische aktie-theorie, die de nadelen van het positivisme en het idealisme overwint (46).

In *An outline of the social system* gaat Parsons' belangstelling expliciet uit naar „teoretische verklaring". Hij beweert wel geen perfect logisch geïntegreerd schema te hebben gevonden, maar zijn ideaal ligt wel in „a system of propositions so related that their logical *interdependance* is complete, so that all the propositions in the system can be rigorously derived from a set of primary postulates and definitions". Hij verwerpt daarenboven de juist genoemde stelling van Goddijn met de volgende woorden: „The difference between description and theoretical explanation is precisely that between the isolation of particular propositions and their integration with each other in such that logical inference is possible" (47).

Op het Hayden Colloquium verklaarde Parsons in zijn toespraak zich aanhanger van de Henderson-Pareto-opvatting van een systeem van onderlinge afhankelijkheid, waarvan hij later de betrekkelijke waarde voor de wetenschappelijke verklaring aan R. Aron toegeeft. Inmiddels heeft hij echter zijn opvatting over de verklaring duidelijk gemaakt die men in geheel zijn werk terugvindt. Hij stelt retrospectieve verklaring tegenover prospectieve voorspelling. In de retrospectieve verklaring is de onderzoeker in staat om de kontingente factoren te ontdekken die het resultaat hebben beïnvloed en die men niet zou hebben kunnen voorspellen. In de voorspelling kan men juist geen beroep doen op toevalligheden. Twee basissen van klassifikatie van variabelen die bij het interdependentiebeginsel van belang zijn, zijn de verschillende niveaus van organisatie en de funktionele klassifikatie. Zo is het

(46) DEVEREUX, E.C., „Parsons' sociological theory", in BLACK, M., ed., *The social theories of Talcott Parsons*. Englewood Cliffs, Prentice Hall, Inc., 1964, p. 13-20. Deze studie dateert van 1957-1958.

(47) PARSONS, T., „An Outline . . .", *op. cit.*, p. 32.

belangrijk te weten of men b.v. een geografische, een biologische of een sociologische variabele als verklaring aanvoert. En anderzijds is het ook noodzakelijk een „kwalitatieve discriminatie over de significantie van de causale factoren” te maken (48).

W.W. Isajiw treedt de opponenten van Parsons niet bij en zoekt naar de verschillende bestanddelen van de funktionele verklaring zoals Parsons die geeft. Parsons wil de dynamiek van het evenwicht van het sociaal systeem verklaren. Dit kan slechts gebeuren door beroep te doen op vier funktionele vereisten die het sociaal systeem moet vervullen wil het blijven bestaan en weerstand bieden aan de omgeving. In zijn wisselwerking met andere sociale systemen zal het sociaal systeem zijn evenwicht trachten te behouden door bepaalde maatschappelijke bronnen als input te ontvangen en het evenwicht als output te produceren. De verhouding tussen input en output wordt door Parsons als een economische verhouding gezien, zodat deze verklaring een middel-doel verklaring is, meent Isajiw. Parsons doet beroep op de economie om het evenwichtsproces duidelijk te maken. De maatschappelijke bronnen vergelijkt hij met de economische categorieën: land, arbeid, kapitaal en organisatie; het toewijzingsproces met de markt en de beslissingen die moeten genomen worden over het gebruik van de maatschappelijke bronnen, vergelijkt hij met het geld, dat de economische beslissingen bepaalt (49). Het is dus door deze analogie met de economie dat Parsons tot zijn aandacht voor de besluitvorming komt. Hij noemt het gebruik van de maatschappelijke bronnen „een proces van successievelijk meer gepartikularizeerde besluitvorming”. Een maatschappelijke bron komt immers onder de controle van de ontvanger, die zelf kan besluiten ofwel dat te verbruiken ofwel het voor andere gebruiken te sparen. Geld als wisselmiddel kan immers een dubbele functie vervullen: het kan een hulpmiddel, ofwel kan het een beloning zijn. Als beloning vormt het geld dus een doel op zich, terwijl het als hulpmiddel voor een ander doel kan ingeschakeld worden. De eerste functie veroorzaakt, indien het gespaard wordt, een deflatie, de tweede een inflatie.

Isajiw meent dat het evenwicht van het systeem geen oorzaak is van het gebruik van de bronnen. Dit betekent vlg. hem dat het evenwicht van het systeem niet produktief de mechanismen veroorzaakt die door de bronnen worden gebruikt. Het evenwicht kan echter wel het voortbestaan van de mechanismen verklaren door beroep te doen op het argument dat de mechanismen blijven bestaan omdat zij het evenwicht mogelijk maken. Dit is een telecausale verklaring.

(48) PARSONS, T., „Cause and effect in sociology”, *op. cit.*, p. 62-64.

(49) PARSONS, T., „An Outline . . .”, *op. cit.*, p. 60-66.

PARSONS, T., „General theory in sociology” in MERTON, R.K., e.a. ed., *Sociology today*. New York, Basic Books Inc. 1960, p. 16-29.

Parsons beschouwt de interne processen van een sociaal systeem als een cybernetisch systeem. Wanneer het gebruik van bronnen nu een proces is van besluitvorming, dan wordt deze besluitvorming ook bepaald door het proces van informatie. Uit dit informatieproces ontstaat een controle-hiërarchie tussen de verschillende sociale subsystemen. Het ene subsysteem controleert immers het andere, vermits het de informatie levert die noodzakelijk is voor het gebruik van de bronnen. Deze controle-hiërarchie werd vroeger reeds aangeduid tussen de funktionele imperatieven of de sociale subsystemen. Zo ziet men dat het sociaal systeem steeds een doelgericht sociaal systeem is, gericht op de verwezenlijking van een taak. Parsons spreekt duidelijk van een „terminus ad quem”. De betekenis van het gebruik van een bepaalde bron hangt juist af van deze taak. Het bestaan van deze bepaalde taak verklaart dus het proces van het sociaal systeem (50).

Isajiw vat de redenering van Parsons als volgt samen :

„In summary, Parsons' macrofunctionalism involves a means-ends schema in (1) his notion of the needs of the social system ; these needs become *explanantes* of the social process ; (2) his conception of the 'double interchange' between the subsystems, especially in the form of inputs and outputs ; (3) the mechanisms, such as the market, money, power, etc. through which societal resources are allocated and utilized ; (4) in his final conception of the total process of functioning of the social system as the cybernetic process” (51).

De neologismen „produktieve causaliteit” en „telecausaliteit” vragen hier wel een kleine toelichting. Door produktieve causaliteit verstaat Isajiw wat wij vroeger oorzaak noemden (52). Hij kent hieraan de volgende karakteristieken toe : voldoening der voorwaarden en konstante konjunktie. Voldoening der voorwaarden wil zeggen dat aan alle voorwaarden die noodzakelijk zijn voor het produceren van bepaalde feiten, voldaan is. De konstante konjunktie betekent dat een bepaald gevolg steeds volgt op een bepaalde voorwaarde. Dit laatste impliceert voor de propositie „indien x , dan altijd y ”, dat x datgene bezit wat y mogelijk maakt (adekwaatheid), en dat y onveranderlijk verschijnt met x (onveranderlijkheid). Deze laatste twee karakteristieken worden „sufficiency” genoemd. De noodzakelijkheid impliceert de uniciteit van het verband ($p \supset q. \sim p \supset \sim q$) en de handelings-kontinuiteit tussen oorzaak en gevolg (53).

Onder telecausaliteit verstaat Isajiw „de omschrijving van de veelheid van produktieve oorzaken door hun resultaten”. Kenmerken ervan zijn : de

(50) PARSONS, T., „The point of view of the author”, *op. cit.*, p. 329.

PARSONS, T., „An Outline . . .”, *op. cit.*, p. 65.

(51) ISAJIW, W.W., *op. cit.*, p. 89-102.

(52) Zie p. 75

(53) ISAJIW, W.W., *op. cit.*, p. 30-33.

herhaling of de veelheid van het samenvallen van factoren, het samenvallen van verschillende produktieve causaliteiten, en de relatie van de herhaling of de verschillende produktieve causaliteiten met de toekomst. In de telecausaliteit worden de voorwaarden verklaard door de gevolgen. Indien $x, z, k \dots n$, dan y . $x, z, k \dots n$ vormen hier de middelen voor het doel y . Deze veelheid van voorwaarden vindt haar verklaring in het doel. Janet zegt het als volgt: „Finaliteit is voorafbepaling van de delen door de idee van het geheel. Het geheel is geen eenvoudig resultaat, maar ook een oorzaak, en de delen zouden deze resultaten niet veroorzaken indien het geheel dit niet vooraf bevolen had” (54). Het geheel is dus zelf-bepalend (55).

Deze verklaring uitschrijven in de termen van Hempel, zoals het vroeger werd gedaan, zou de methodologische werkwijze van Parsons niet duidelijker maken. Daarom beperken wij ons tot de juist gegeven redenering.

Vroeger, in het derde hoofdstuk, werd de funktionele verklaring expliciet onderscheiden van de teleologische verklaring. Houdt de hogere redenering van Isajiw nu in dat, daar in zijn opvatting Parsons telecausaal redeneert, deze twee verklaringsvormen toch identiek moeten genoemd worden? De teleologie van Parsons zou, zoals Isajiw terecht opmerkt, beter als *finis operis* dan als *finis operantis* kunnen omschreven worden. Wat vlg. Parsons het voortbestaan van het sociaal systeem verklaart, is niet zozeer het doel van de individuen, maar wel de funkties van de subsystemen (56). Het betreft hier dus geen persoonlijke doelgerichtheid, maar wel het vervullen van een aantal funktionele imperatieven — door Parsons tot vier herleid — door de structurele bestanddelen tot het behoud van een dynamisch evenwicht in het sociaal systeem. Om deze reden kan men Parsons' funktionalisme niet een teleologische verklaring noemen, zoals dit vroeger gebeurde. Men kan echter wel het begrip telecausaliteit van Isajiw behouden, omdat dit geen persoonlijke doelgerichtheid impliceert.

Daarenboven verklaart Parsons ook intercausaal, meent Isajiw. Intercausaliteit kan als volgt bepaald worden: „Elke variabele in het sociaal systeem kan als een produktieve oorzaak aangezien worden, wanneer voorzien is dat alle andere variabelen die afhankelijk zijn van de variabele in het systeem, kunnen worden beschouwd als funktionerend. Geen enkele variabele kan een produktieve oorzaak zijn, tenzij in verband met andere variabelen” (57). De vier funktionele imperatieven van Parsons vormen een

(54) JANET, P., *Final causes*. New York, Charles Scribner's Sons, 1891 (2 nd ed. by W. Alleck), p. 51. Gecit. door ISAJIW, W.W., *op. cit.*, p. 60-61.

(55) ISAJIW, W.W., *op. cit.*, p. 58-61.

(56) *Ibidem*, p. 53-54. Isajiw vindt deze gedachte ook bij W. Buckley, D. Emmet en C. Hempel. Goddijn meent eveneens dat het funktionalisme het begrip funktie van het begrip doel heeft losgemaakt. Maar hij vindt nochtans dat dit begrip bij Parsons een normatief karakter heeft. Zie GODDIJN, H.P.M., *op. cit.*, p. 214-238.

(57) ISAJIW, W.W., *op. cit.*, p. 125-126, 41-48.

intercausaal geheel : zij vormen samen vier factoren die het evenwicht van het sociaal systeem verklaren.

Komt Parsons hier werkelijk tot een theorie van het sociaal systeem ? Goddijn vindt in het werk van Parsons eerder de kenmerken van deductie en speculatie dan van inductie en verifikatie (58). Nochtans impliceert een deductieve werkwijze nog niet dat men een „geünificeerd deductief systeem” heeft. Williams meent dat in de vroegere grote werken van Parsons niet altijd sprake is van een „strikt logische afleiding”, maar wel van een „connotative derivative”, „a linking term”, „a concept derived by a cross tabulation of independently defined constructs”, „a term developed to talk about phenomena empirically associated with the referents of the original concept” (59). Kan men deze vaststellingen van Goddijn, Black, Buckley en Williams nu ook toepassen op *An outline of the social system*, of komt Parsons werkelijk tot een nieuw systeem ?

Parsons beweert niet een logisch volledig geïntegreerde theorie te hebben opgebouwd, maar hij vindt toch wel dat het de bedoeling is van elke wetenschapsmens een dergelijke geïntegreerde theorie te formuleren. De theorie van het sociaal systeem vindt haar vertrekpunt in het handelingsreferentieschema. Parsons meent dat de handeling een „doelgericht”, „aanpassend”, „gemotiveerd” gedrag is „dat geleid wordt door symbolische beginselen”. Om het voorwerp van de sociologie af te grenzen beperkt hij dit tot „de interactie van veelheden van menselijke individuen”. In het handelingsreferentieschema worden twee referentiepunten onderkend : „een klassifikatie van de functionele vereisten van een systeem en de schikking van deze in verhouding met de cybernetische controleprocessen”. Parsons noemt dit uitgangspunt „a conviction” (60). Hij postuleert deze twee referentiepunten om daaruit de theorie van het sociaal systeem op te bouwen. Het sociaal systeem is empirisch een open systeem, dat voortdurend in wisselwerking staat met andere systemen of subsystemen. Dit impliceert dat het systeem een bepaalde structuur heeft en bepaalde grenzen. Een systeem kan verder nog ontleed worden vlg. zijn structurele en functionele kenmerken, de wijze waarop het zijn evenwicht behoudt en de hiërarchie van de sociale controle. Parsons gaat dus wel deductief te werk, maar gelooft anderzijds niet een logisch volledig

(58) GODDIJN, H.P.M., *op. cit.*, p. 110. Tot hetzelfde besluit komt Max Black voor het werk *Toward a general theory of action*. De theoretische principes van Parsons zijn geen empirische veralgemeningen. Cfr. BLACK, M., „Some questions about Parsons' theories”, in BLACK, M., ed., *The social theories of Talcott Parsons*. Englewood Cliffs, Prentice-Hall, Inc. 1964, p. 281-283.

(59) WILLIAMS, R.M., jr., „The sociological theory of Talcott Parsons”, in BLACK, M., ed., *The social theories of Talcott Parsons*. Englewood Cliffs, Prentice-Hall, Inc., 1964, p. 93. Zie ook BUCKLEY, W., *Sociology and modern systems theory*. Englewood Cliffs, Prentice-Hall, Inc., 1967, p. 23-24.

(60) PARSONS, T., „An Outline . . .”, *op. cit.*, p. 30-33.

geïntegreerde theorie gevonden te hebben. Nochtans mag men wel zeggen dat Parsons „een systeem van universele proposities” heeft kunnen vormen. De rangschikking van de funktionele vereisten volgens de cybernetische controleprocessen vormt een gepostuleerde voorwaarde voor de theorie van het sociaal systeem. Een axioma in de zin van Popper is dit dus niet (61). Men kan immers van de funktionele imperatieven niet zeggen dat zij niet afleidbaar zijn van een ander axioma. Parsons neemt ze enkel als een overtuiging, die verdere deducties toelaat. Op die manier wordt er een hiërarchische makro-theorie gevormd, om de termen van A. Kaplan te gebruiken (62). In dit postulaat ligt eveneens de optie voor een funktionele verklaring van het sociaal systeem besloten, terwijl de theorie zelf deductief wordt afgeleid. Perfekt verloopt dit laatste proces echter niet altijd. Parsons komt er b.v. niet toe de dynamiek van het sociaal evenwicht te verklaren door de hier geldende beginselen te deduceren uit de zojuist genoemde uitgangspunten. Hij doet hiervoor echter wel beroep op de inzichten die de ekonomie heeft over input en output, om dan de vergelijking te maken van het ekonomisch systeem met het sociaal systeem, teneinde het verklaringsmodel van dit laatste te vinden (63).

Falsifikatie is de enige logische weg om de waarheidswaarde van een theorie te bepalen. Daarvoor levert Parsons nochtans het empirisch materiaal niet. Hij komt wel tot het invoeren van illustratiemateriaal voor de gededuceede begrippen, juist zoals hij en anderen vroeger de operationele nuttigheid van zijn verklaringsschema hebben onderzocht (64). Zo bespreekt hij b.v. de Amerikaanse institutie om het structuurbegrip duidelijk te maken, de scheiding tussen kerk en staat om de integratie van de maatschappijen als kollektiviteiten duidelijk te maken, de socializatie van het kind als proces van structurele verandering, enz. (65).

De metodologische beginselen die het werk van Parsons beheersen, werden tamelijk uitgebreid behandeld, ofschoon de hoofdbekommernis eigenlijk naar de wetenschappelijke verklaring van de sociale controle moest gaan. Dit inzicht is nochtans een noodzakelijke verheldering van het vooropgestelde doel.

Enkele regels hoger werd de sociale controle bij Parsons onderkend als een postulaat van zijn systematische analyse. De mechanismen van de sociale controle beheersen daarenboven geheel zijn werk, zoals vroeger reeds betoogd werd. De „overtuiging”, vanwaar uit Parsons het beginsel van de sociale controle in zijn systeem invoert, verklaart hij echter niet expliciet. De sociale controle verschijnt nochtans in geheel de analyse van het sociaal systeem,

(61) Zie p. 84.

(62) *Ibidem*.

(63) PARSONS, T., „An Outline . . .”, *op. cit.*, p. 60 c.v.

(64) PARSONS, T., *The social system*, *op. cit.*, p. 428-479.
WILLIAMS, R.M., *op. cit.*, p. 91-92.

(65) PARSONS, T., „An Outline . . .”, *op. cit.*, p. 36, 46, 76.

zowel in de structurele en funktionele analyse als in de ontleding van het dynamisch evenwicht en de verandering. De funktionele vereisten en de structurele componenten worden door Parsons gerangschikt volgens de controle die zij uitoefenen op het sociaal systeem (66). Deze funktionele imperatieven bepalen op hun beurt het dynamisch evenwicht van het sociaal systeem. Parsons noemt het sociaal systeem trouwens „een systeem, dat het gedrag en de fysische omgeving controleert door gedrag” (67). Langs deze voorstellingen duikt de sociale controle steeds op als een noodzakelijke eigenschap van het sociaal systeem. Het sociaal systeem zou niet te begrijpen zijn zonder sociale controle. Het sociaal systeem is immers een cybernetisch systeem. Dit impliceert dat er een besluitvorming moet bestaan over het gebruik van de bronnen. Deze besluitvorming steunt op informatie, die telkens van het onder oogpunt van de hiërarchie van de controle belangrijkste subsysteem naar een lager komt (68). De sociale controle vindt dus impliciet zijn reden van bestaan in de analyse van het sociaal systeem en het voortbestaan van het sociaal evenwicht van het sociaal systeem. De sociale controle, die oorspronkelijk door Parsons werd gepostuleerd voor de analyse van het sociaal systeem, vormt een noodzakelijke voorwaarde voor het behouden van het evenwicht van het sociaal systeem. Ook hier treft men dus een funktionele verklaring aan.

De sociale controle, of juist „de hiërarchie van de normatieve controle (in de cybernetische betekenis)”, noemt Parsons in een ongeveer gelijktijdig ontstaan geschrift als *An outline of the social system* eveneens een postulaat. Uit het feit dat het systeem een grens heeft, volgt dat dit systeem sociale controle veronderstelt om het systeem patroon te behouden (69). Ook hier blijft Parsons bij zijn vroeger gekozen standpunt, nl. de sociale controle wordt gepostuleerd om de analyse van het systeem te kunnen uitvoeren. Impliciet mag men een funktionele verklaring van de sociale controle veronderstellen, gezien de geest van Parsons' werk. De tamelijk uitgebreide aanpak van de metodologische redenering van Parsons blijkt dus niet voorbarig geweest te zijn.

Daarbij moet dan nog de opvatting van Parsons gevoegd worden dat de orde in het handelingssysteem gegrond is op normatieve controle, en dat hij deze opvatting een „empirische veralgemening” noemt, die door vroeger onderzoek wordt bevestigd. Deze inductieve verklaring formuleert hij echter zonder bewijsmateriaal (70). Deze redenering verschilt wel opvallend veel van de andere, waar hij zich uitsluitend op de funktionele interpretatie verlaat. Hierin vindt men tevens de belangstelling van Parsons om zijn theorie zo min

(66) Zie p. 221 en 224.

(67) PARSONS, T., „An Outline . . .”, *op. cit.*, p. 60.

(68) *Ibidem*, p. 38.

(69) PARSONS, T., „The point of view of the author”, *op. cit.*, p. 324-325.

(70) *Ibidem*, p. 339-340.

mogelijk spekulatief te doen voorkomen. Men vindt daarvan ook symptomen in *An outline*, waar hij spreekt over „empirisch significante sociologische theorie” en over „empirische systemen” (71).

4. DE SOCIALE KONTROLE IN DE SOCIALE AKTIETHEORIE VAN R.M. MACIVER EN C.H. PAGE

De sociale aktietheorie vindt in R.M. MacIver een bekwaam vertegenwoordiger. De sociale werkelijkheid is voor MacIver niet van dezelfde orde als de fysische werkelijkheid. Het teleologische karakter van de sociale fenomenen doet deze grondig verschillen van de fysische fenomenen. De oorzakelijke verbanden kan men dan ook niet opsporen met de klassieke methodes van de fysika. MacIver wil „het zinvol handelen” langs de „verbeeldende rekonstruktie” benaderen (1). De socioloog moet daarbij niet de betekenis projekerken die hij zelf geeft aan een sociaal fenomeen, maar wel moet hij de betekenis achterhalen die hij kan kennen door „in de ervaring van de andere evaluerende wezens binnen te treden” (2). Hij kan de oorzaken van een bepaald fenomeen niet vinden door te tellen hoe dikwijls een bepaald fenomeen voorkomt en dit totaal geïsoleerd beschouwen. Sociale fenomenen zijn aspecten van een „bewust gehandhaafd systeem van relaties”. Deze aspecten zijn dan ook oneindig in aantal, en selectie van de oorzaken gebeurt op basis van een „vermoede” of „ontdekte” betekenis van de verschillende aspecten voor ons (3). MacIver en Page geven echter in het hier bestudeerde werk de concepten niet de betekenis van de „ideaaltypes”, zoals Weber en Schütz dit begrip gebruiken. „De bepalingen uit woordenboeken zijn immers geen verklaringen”, voeren zij aan in tegenstelling met de verklarende waarde van de ideaaltypes (4). Ondubbelzinnige termen zijn enkel een noodzakelijkheid om betrouwbaar sociologisch onderzoek te doen.

Het voluntarisme, dat in hun sociale werkelijkheidsopvatting besloten ligt, verbindt hen wezenlijk met deze sociologen die zich als vurige tegenstanders van een empiristisch neopositivisme hebben opgeworpen, nl. de aanhangers van een sociologie van het sociale handelen of de analytische sociologie (5). Het doet dan ook erg vreemd aan dat Don Martindale juist deze richting onder de algemene noemer „sociaal behaviourisme” brengt. Deze benaming met MacIver en Page verbinden zou op nog meer tegenstand mogen stuiten, vermits deze twee sociologen reageren tegen de opvatting dat het

(71) PARSONS, T., „An Outline . . .”, *op. cit.*, p. 30-32.

(1) MARTINDALE, D., *op. cit.*, p. 407-410. Martindale maakt gebruik van MACIVER, R.M., *Social Causation*. 1942. NAGEL, E., *The structure of science*, *op. cit.*, p. 475, 481, 545.

(2) MACIVER, R.M., and PAGE, C.H., *op. cit.*, p. 615-618.

(3) *Ibidem*, p. 627-628.

(4) *Ibidem*, p. 5.

(5) GODDIJN, H.P.M., *op. cit.*, p. 80-81.

menselijk handelen zuiver een produkt zou zijn van „gekonditioneerde reakties”. Zij verwerpen expliciet het „extreme behaviourisme” (6). „Sociaal behaviouristen” lijkt dus minder gelukkig gekozen als verzamelnaam voor de sociologen die het sociale handelen als onderzoeksobject hebben.

De sociale controle wordt door MacIver en Page genoemd : „de wijze waarop de gehele sociale orde samenhangt en zichzelf bestendigt ; hoe zij handelt als een geheel, als een veranderend evenwicht”. Eén van de instrumenten van de sociale controle zijn de zeden. Hiertoe behoren de wetten, de kodes en de sankties. De wetten zijn normatief en preskriptief, en verschillen op die wijze van de fysische wetten. Zij zijn ook relatief en partieel. Zij zijn gericht op de gevoelens en het verstand van hen die zij leiden. De kodes oefenen eveneens druk uit op de individuen en groepen om zich met de normen te konformereren. De druk gaat uit van de sankties die aan de kodes verbonden zijn. De sankties zijn een sociaal gegeven, de motieven vormen daarentegen de oorzaken van het individueel konform gedrag. MacIver en Page onderscheiden vier kodetypes : de kode van de verenigingen (associational), de gemeenschapskode, de morele kode (de regels vlg. het individueel geweten) en de wettelijke kode (7).

Welk zijn nu de oorzaken van de verschillen naar tijd en plaats tussen de zeden ? Van groot belang zijn hier indoctrinatie en gewoontevorming. Deze kunnen echter niet funktionieren tenzij samen met een zekere vorm van gezag en leiderschap. Onder gezag wordt hier het „kontrolerecht” verstaan „dat verbonden is met het ambt van een persoon”. Leiderschap is de capaciteit mensen te overtuigen of te leiden op basis van persoonlijke kwaliteiten, die los staan van het ambt dat men vervult. Daarnaast zijn er nog een aantal onpersoonlijke technieken die de mensen met de zeden verbinden, nl. het ritueel en de ceremonie. Deze worden beklemtoond door hun onpersoonlijk karakter, de mythes die errond bestaan, en hun nut. Doch al deze determinanten hebben slechts zin wanneer de mens in staat is symbolen te vormen of te gebruiken. Een symbool is een uitwendig teken, dat een idee of een gevoel opwekt (8).

Welk is de betekenis van de sanktie voor de sociale controle ? De sankties oefenen druk uit op de mensen, los van hun loyaliteiten en overtuigingen. Deze druk bestaat hoofdzakelijk uit fysische macht. Deze fysische macht is noodzakelijk voor het behoud van eender welk systeem van rechten of plichten in een komplexe maatschappij. Nochtans kan macht alleen de sociale orde niet behouden. Macht ontkent immers de mogelijkheid van samenwerking ; zij beschouwt het menselijk wezen als louter objekt. De macht is daarenboven inefficiënt, vermits zij weerstand oproept en weer meer macht vraagt om haar doel te bereiken (9).

(6) MACIVER, R.M., and PAGE, C.H., *op. cit.*, p. 205.

(7) *Ibidem*, p. 137-142.

(8) *Ibidem*, p. 142-154.

(9) *Ibidem*, p. 154-161.

Het daarop volgende hoofdstuk is zuiver analytisch van opbouw. De schrijvers beschrijven vijf hoofdkodes en hun functies, nl. de godsdienst, de moraal, de wet, de gewoonte en de mode (10). Deze kodes worden dan in het volgende hoofdstuk tegenover het individuele gedrag gesteld. Het individu reageert immers actief op deze kodes. Zo kan er een konflikt ontstaan tussen kode en individu, wanneer het individu zich tegen de kode verzet of wanneer het individu aan tegengestelde kodes moet gehoorzamen op hetzelfde ogenblik. Hieraan wordt het probleem van de morele vrijheid gehecht (11).

Een verklaring van de sociale controle vindt men in dit werk niet, tenzij men naar impliciete funktionele banden speurt. Om deze funktionele verklaring duidelijk te maken moet worden teruggekeerd naar de bepaling van de institutie. Door een institutie wordt in dit werk verstaan: „... de gevestigde vormen of procedurevoorwaarden van de groepsactiviteit”. Het is het „kontrolesysteem dat buiten persoonlijke relaties plaatsgrijpt” (12). Het fenomeen institutie veronderstelt dus een kontrolesysteem, vermits de controle „de wijze is waarop de sociale orde koherent en stabiel blijft”. Gesteld dat men de institutie bepaalt zoals zojuist gedaan werd, vervult de sociale controle hier een noodzakelijke functie om de institutie te behouden.

De verdere analyse is hoofdzakelijk aan de instrumenten van de sociale controle gewijd. Het zevende hoofdstuk behandelt in zijn geheel de zeden als controle-instrument. De inzichtelijkheid in het probleem wordt helemaal afgeleid uit het zinvolle handelen van de mensen. De sociale wetten zijn normatief omdat zij door de groep zijn opgesteld om het gedrag van de leden te controleren. Dit ligt besloten „in de menselijke natuur”, „in de menselijke nood en het duurzame bewustzijn van de maatschappij”. Deze sociale wetten of kodes lopen gevaar steeds miskend te worden; bijgevolg heeft de samenleving sankties ingevoerd om wetsafwijking te voorkomen. Nochtans ligt daarin niet de enige rem om een wet te overtreden. Deze kan ook in zuiver „individuele motieven” gelegen zijn. Het feit dat men gewoon is een wet te volgen of er voordeel bij heeft, is dikwijls voldoende om een wet na te leven. Binnen deze motieven vervullen de sankties niet zozeer een verklaring van het gedrag als wel een versterkend instrument om het gedrag konform te houden. De sanktie moet dus versterkt worden door een zeker loyaliteitsgevoelen en overtuiging. En deze komen slechts tot stand door indoctrinatie en gewoontevorming. Geen van deze twee laatste is echter denkbaar tenzij er gezag is, en leiderschap dat gezag bewerkt. Dit wordt nog verstevigd door het ritueel en de ceremonie. Doch dit alles kan slechts goed funktionieren zo de mens in staat is om symbolen te vatten. Hier belanden MacIver en Page aan het axioma dat aan de basis ligt van geheel hun sociologie, nl. het zinvolle handelen van de mensen in de samenleving. Onrechtstreeks leidt bovenstaande redenering tot

(10) *Ibidem*, p. 166-188.

(11) *Ibidem*, p. 189-209.

(12) *Ibidem*, p. 15-19.

de verklaring van de sociale controle, zo niet geheel, dan toch tot de verklaring van een bepaald facet ervan. De redenering die wordt opgebouwd, heeft het karakter van het 'verstehen'. De verschillende verklarende begrippen worden in hun ideaaltypische verschijning gebruikt en geïllustreerd met voorbeelden uit onderzoeken of hypotetische beschrijvingen.

Behalve de reeds genoemde factoren speelt ook de dwang een bijzondere rol bij de verklaring van de sociale controle, meer bepaald bij het sanktioneren van afwijkend gedrag. De dwang en meer bepaald de fysische macht zijn een noodzakelijke voorwaarde om een bepaald systeem te behouden om op die wijze eigenbelang, wetteloosheid, onverdraagzaamheid en hebzucht te vernietigen. Fysische macht is echter voor het behoud van de sociale orde geen voldoende voorwaarde, maar wel een noodzakelijke.

Tot besluit menen we de redenering van MacIver en Page in het kort zo te mogen formuleren. Vermits de sociologie „het netwerk van sociale relaties” (13) tot voorwerp heeft, ligt de taak van de socioloog in de verklaring hiervan. De schrijvers hebben hier niet gepoogd een definitief inzicht in het gestelde probleem te geven, maar zij hebben wel gespeurd naar het wezenlijke van deze sociale relaties. De duurzaamheid van de sociale relaties veronderstelt de sociale controle als een noodzakelijke voorwaarde, en de schrijvers voeren dit begrip dan ook in om het fenomeen aan te duiden dat de wijzen aangeeft vlg. dewelke de sociale orde zichzelf in stand houdt. Het zoeken van de essentie van de sociale controle verloopt in een aantal trappen, die eindigen bij de meest algemene determinant van het sociale handelen. De zeden worden als uitgangspunt van de analyse genomen. Deze worden in kodes uitgedrukt waaraan sankties gehecht zijn. Verder worden ze versterkt door gewoontevorming en indoctrinatie, op hun beurt gesteund op leiderschap en gezag, ceremonie en ritueel. Dit alles veronderstelt dat de mensen in staat zijn om symbolen te begrijpen. Hier belanden de schrijvers dan opnieuw bij het essentiële van het sociale handelen, nl. de betekenis van elk menselijk handelen. Deze herontdekking van het essentiële is het resultaat van een kontinu herleidingsproces van het gekompliceerde sociale handelen tot zijn meest typische verschijningsvorm. Tot zover deze analyse van MacIver en Page.

5. De sociale controle in de dwang- en roltheorie van R. Dahrendorf

De keuze van Dahrendorf als vertegenwoordiger van de konflikt-sociologie vindt veeleer haar verantwoording in vroegere werken dan in *Homo Sociologicus*. In *Class and class conflict in industrial society* vat Dahrendorf het doel van het werk als volgt samen: „The heuristic purpose of the approach proposed in the present study is the explanation of structure

(13) *Ibidem*, p. V.

changes in terms of group conflict" (1). Dit is ook zeer normaal wanneer men van het volgende uitgangspunt vertrekt: „Man darf es wohl als empirisch eindeutig bezeichnen, dass Gesellschaften nicht durchweg harmonische und gleichgewichtige Gefüge sind, sondern stets auch Auseinandersetzungen zwischen Gruppen, unvereinbare Werte und Erwartungen aufweisen. Konflikt scheint eine universelle soziale Tatsache, ja, ist vielleicht sogar ein notwendiges Element allen gesellschaftlichen Lebens" (2). De konflikt-theorie staat diametraal tegenover de funktionele theorie: „Die These aber, dass die Konsequenz sozialer Konflikte in der Erhaltung des historischen Wandels liegt, setzt voraus, dass jede Gesellschaft zu jeder Zeit in allen ihren Teilen dem Wandel unterliegt". Voor het functionalisme is konflikt een pathologische afwijking, terwijl voor de konflikt-sociologie de stabiliteit pathologisch is. Voor de functionalist is het konflikt een randverschijnsel van de maatschappij, voor de konflikt-socioloog staat het konflikt centraal (3). Vindt men van dit alles nu iets terug in de homo sociologicus, zoals Dahrendorf meent dat hij voorafbepaald is door de maatschappij?

De sociologie richt haar aandacht op „het ergerlijke feit van de maatschappij", zo begint Dahrendorf zijn uiteenzetting. De mens komt eensdeels in aanraking met de maatschappij, en anderdeels is hij de maatschappij. Binnen deze spanning zoekt Dahrendorf naar de elementaire categorie van de sociologie en meent deze te vinden in het snijpunt van individu en maatschappij, nl. homo sociologicus, d.i. de mens als drager van voorafgevoemde sociale rollen (4). Deze homo sociologicus is echter geen afbeelding van de werkelijkheid, maar wel een wetenschappelijke konstruktie. In deze konstruktie ontmoeten individu en maatschappij elkaar, doordat „het individu als drager van maatschappelijk vooraf gevormde attributen en verhoudingen verschijnt". De maatschappij is een ergerlijke zaak, omdat er geen enkele positie van de mens is, of de maatschappij kent er attributen en houdingen aan toe die het individu moet volgen. Nochtans mag men in de rollenspelende sociale persoonlijkheid geen „oneigenlijke mens" zien. De rollen zijn meer dan een aflegbaar masker (5).

- (1) DAHRENDORF, R., *Class and class conflict in industrial society*. London, Routledge and Kegan Paul, 1963, p. 237. (Vert. uit *Klassen und Klassenkonflikt in der industriellen Gesellschaft*, 1957). Men moet hier nochtans opmerken dat hij geen algemene theorie van het sociale konflikt in dit werk opbouwt, maar wel een analyse van het groepskonflikt van het (traditionele) klasse-type (Cfr. *ibidem*, p. 165). En evenmin verwerpt hij de integratie-theorie om de dwang-theorie te gebruiken, maar beide vindt hij nuttig om verschillende problemen te verklaren (Cfr. *ibidem*, p. 159).
- (2) DAHRENDORF, R., „Die Funktionen sozialer Konflikte" in DAHRENDORF R., *Gesellschaft und Freiheit*. München, R. Piper + Co Verlag, 1963, p. 114.
- (3) *Ibidem*, p. 127. Zie ook DAHRENDORF, R., „Elemente einer Theorie des sozialen Konflikts", in DAHRENDORF, R., *Gesellschaft und Freiheit*, op. cit., p. 209-210.
- (4) DAHRENDORF, R., *Homo Sociologicus*, op. cit., p. 11-16.
- (5) *Ibidem*, p. 16-22.

Wie is deze homo sociologicus nu? De sociale positie (6) van een persoon geeft niet de totale persoonlijkheid weer. Ze zegt enkel met wie iemand betrekkingen heeft. Hoe hij handelt wordt ons duidelijk door de sociale rol (7) die elke positie heeft, en dit gedrag is nog verschillend naargelang van het rolsegment waarnaar de rolspeler zich gedraagt. Drie kenmerken van de sociale-rol-kategorie zijn belangrijk als element van sociologische analyse: 1) sociale rollen zijn zoals de posities kwasi-objektieve gehelen van gedragsvoorschriften, die van de individuen principieel onafhankelijk zijn; 2) de inhoud van de rollen wordt door de maatschappij bepaald en veranderd, en niet door individuen; 3) de gedragsverwachtingen zijn bindend voor de individuen, op gevaar af een of ander nadeel op te lopen (8).

Het eerste kenmerk van de rol is de dwang die hij op het individu uitoefent. Daartoe heeft de maatschappij positieve sankties ontwikkeld. Nu bestaan er sociale rollen die „moet-verwachtingen” behelzen, „hoort-verwachtingen” (soll), of „kan-verwachtingen”. De moet-verwachtingen (wetten) zijn gekenmerkt door negatieve sankties in de vorm van gerechtelijke straffen, de hoort-verwachtingen (zeden) door negatieve sankties in de vorm van sociale uitsluiting en in beperkte mate door positieve sankties in de vorm van sympathie, en ten slotte zijn de kan-verwachtingen gekenmerkt door positieve sankties zoals waardering en negatieve sankties zoals antipatie. De rol is echter geen absoluut dwingende macht. Er is een zekere vrijheid voor het individu om de rol in een bepaalde mate te vervullen (9).

Wat is de maatschappij? „Het is de vervreemde gestalte van een individu”. In het onderzoek van Dahrendorf gaat de aandacht ten slotte naar de referentiegroep, d.i. de groep waarmede de positie van het individu het individu noodzakelijk in betrekking brengt. Elk positie- en rolsegment vormt een verbinding tussen de dragers van een positie en één of meer referentiegroepen. Wat is nu deze referentiegroep? Dahrendorf verwerpt de these van N. Gross dat het de uitdrukking van de verwachtingen van de meerderheid zou zijn, en verdedigt dat „de instantie die de rolverwachtingen en sankties bepaalt, zich in de sektor van de in de referentiegroep geldende normen en sankties laat vinden, die op de door deze groepen geplaatste posities en rollen betrekking heeft” (10). Voor elke menselijke groep kan men trouwens regels en sankties vinden die op het gedrag van de leden en de niet-leden inwerken, en die men „principieel” van de opvattingen van de individuen kan onderscheiden. In de regels en sankties ligt de oorsprong van de rolverwachtingen.

(6) „Een plaats in een veld van sociale betrekkingen” (Dahrendorf).

(7) „Het is een bundel van verwachtingen, die zich in een bepaalde maatschappij aan gedrag van de positie-dragers koppelt” (Dahrendorf).

(8) *Ibidem*, p. 22-28. Dezelfde ideeën over de rol vindt men met enig terminologisch verschil bij R.T. LaPiere (Cfr. p. 202-203).

(9) *Ibidem*, p. 28-33. L.F. Ward spreekt ook over „menselijke verlangens” die het sociaal gedrag veroorzaken (Cfr. p. 172).

(10) *Ibidem*, p. 38.

Men moet dus de referentiegroepen van een positie vinden om de normen te kennen die elke groep beheersen. Dit onderzoek is eenvoudig wanneer het om georganizeerde referentiegroepen gaat, zoals bij moet- en hoort-verwachtingen. Bij kan-verwachtingen gaat dit niet langer op. Dahrendorf besluit ten slotte hieruit dat de maatschappij een konglomeraat is van meer of minder bindende, meer of minder partikuliere groepsnormen. Elke groep kan dus vele rollen tot stand brengen, en elke rol kan door vele groepen tot stand komen (11).

Waarom volgt men de rolverwachtingen? Dit gebeurt op grond van de positietoewijzing. De maatschappij wijst posities toe en vraagt daarvoor een prestatie. Deze prestatie kan enkel geleverd worden wanneer men zijn rol kent. Dit gebeurt in het proces van de socialisering door de verinnerlijking van gedragspatronen. Hierdoor wordt de mens *homo sociologicus*. In het socialisatie- en internalisatieproces vindt men dus het snijpunt van individu en maatschappij. De socialisatie is een „ontpersoonlijkingsproces”, „waarin de absolute individualiteit en vrijheid van het individu in de controle en de algemeenschap van de sociale rol opgeheven worden” (12).

Uit een onderzoek van een aantal definities van de sociale rol volgens twee konstanten: posities in bepaalde velden van sociale betrekkingen en de rechten en plichten aan deze instituties verbonden (13).

Empirisch zou men de studie van de sociale rol als volgt kunnen aanpakken. Een eerste taak bestaat in het klassificeren van sociale rollen. Vervolgens kan men de referentiegroepen zoeken die de plaats van bepaalde sociale posities bepalen. En dan volgt nog de moeilijkste opdracht: de identifikatie en formulering van rolverwachtingen en sankties. Zo spraken de sociologen zich nooit uit over de konkrete mens, maar wel over de „verreemde gestalte van een positiedrager en rollenspeler” (14).

De rollen worden aan de mens opgelegd en vormen hem. Bij zijn dood neemt de maatschappij ze terug, ofschoon de mens deze rollen „had”. De *homo sociologicus* is zo een kunstmatige mens (15).

In het laatste hoofdstuk konfronteert Dahrendorf de studie van de *homo sociologicus* met de kennis van de echte mens. Hij pleit voor een sociologie die de problemen uitkiest rekening houdend met de bevrijding van de mens van het ergerlijke feit van de maatschappij; zo belandt de schrijver ten slotte in een moreel probleem (16).

Een eerste vraag waarvoor men geplaagd wordt wanneer men zoekt naar de sociologische verklaring van de sociale controle, is: wat wordt er onder

(11) *Ibidem*, p. 33-41.

(12) *Ibidem*, p. 41-47.

(13) *Ibidem*, p. 47-55.

(14) *Ibidem*, p. 55-62.

(15) *Ibidem*, p. 62-69.

(16) *Ibidem*, p. 69-74.

sociale controle verstaan? Dahrendorf bepaalt de sociale controle niet rechtstreeks. Men kan echter de volgende redenering maken. „Für Gesellschaft und Soziologie ist der Prozess der Sozialisierung stets ein Prozess der Entpersönlichung in dem die absolute Individualität und Freiheit des Einzelnen in der Kontrolle und Allgemeinheit sozialer Rollen aufgehoben wird” (17). En enkele bladzijden daarvoor schrijft Dahrendorf: „Soziale Rollen sind ein Zwang, der auf der Einzelnen ausgeübt wird . . .” (18). Sociale rollen oefenen derhalve controle uit, en worden een dwang genoemd, die de maatschappij oplegt aan de individuen. Op die wijze is dus niet het gehele fenomeen der sociale controle omschreven, maar is er wel een centraal kenmerk van gegeven, nl. de dwang. Dit kenmerk blijkt ook voldoende uit de kontekst: tegenover de rol bestaan er rolverwachtingen, die, indien ze niet bevredigd worden, door sankties worden gevolgd. Absoluut is deze dwang echter niet, meent Dahrendorf: „Es gibt ein Bereich in dem der Einzelne frei ist seine Rollen selbst auszugestalten und sich so oder anders zu verhalten” (19). En verder: „Rollenerwartungen sind nur in seltenen Fällen definitive Vorschriften: in den meisten Fällen erscheinen sie eher als Sektor erlaubter Abweichungen” (20).

De sociale controle wordt op een gelijkaardige manier opgevat in de studie van Dahrendorf over het klassekonflikt. De dwang is in zijn opvatting een essentieel bestanddeel van de sociale controle. Dit spreekt voldoende uit de gezagsidee („Herrschaft”) van Dahrendorf (21).

Homo sociologicus werd door Dahrendorf bepaald als de mens die uitgerust is met vooraf gevormde rollen. Deze rollen stemmen overeen met de verschillende posities die de mens in de maatschappij inneemt. Zij zijn een geheel van verwachtingen die de maatschappij jegens de positiedrager koestert. Het is zelfs zo dat indien deze verwachtingen van de maatschappij niet bevredigd worden, tegen het afwijkende individu sankties worden getroffen. De rol postuleert dus de sociale controle. De rol is het snijpunt van maatschappij en individu. In de zuiver konfliktologische werken van Dahrendorf vindt men de noodzaak van controle voor het voortbestaan van de maatschappij eveneens gepostuleerd („Annahme des Zwanges”) (22). Hierin vindt men een reden te meer om de sociale controle als noodzakelijk bestanddeel van homo sociologicus te onderkennen. In zijn antwoord op diverse

(17) *Ibidem*, p. 45.

(18) *Ibidem*, p. 28.

(19) *Ibidem*, p. 32.

(20) *Ibidem*, p. 46.

(21) DAHRENDORF, R., *Class and class conflict . . .*, *op. cit.*, p. 165-167: „... to exercise control over other positions in order to ensure effective coercion”.
DAHRENDORF, R., „Elemente einer Theorie . . .”, *op. cit.*, p. 214-215.

(22) DAHRENDORF, R., *Class and class conflict . . .*, *op. cit.*, p. 162.
DAHRENDORF, R., „Elemente einer Theorie . . .”, *op. cit.*, p. 210.

kritieken beklemtoont Dahrendorf dit uitgangspunt nogmaals met de woorden : „Der Mensch verhält sich rollengemäss” (23).

Volgens Tenbruck gaat de aandacht van Dahrendorf al te zeer uit naar de uitwendige controle, en heeft de inwendige controle voor hem geen grote betekenis. Tenbruck stelt daar tegenover dat de rollen zonder inwendige controle niet mogelijk zijn. De uitwendige controle is daarom nog niet zonder betekenis, maar hij bereikt niet wat de inwendige controle wel kan, nl. „eine nur durch innere Kontrolle gesteuerte Gesellschaft” is steeds denkbaar ; een maatschappij uitsluitend op uitwendige controle gebaseerd is niet mogelijk. De maatschappij is vlg. Tenbruck geen dwanginrichting, waarin elk individu handelt vlg. de verwachtingen van de anderen, waaraan sankties gekoppeld zijn (24). Dahrendorf geeft voor al die aantijgingen misschien wel voldoende aanleiding. Zo schrijft hij : „In ihren erschreckendsten Aspekt is die Welt des *homo sociologicus* eine „Brave New World” oder ein „1984”, worin alles menschliche Verhalten berechenbar, verlässlich und ständiger Kontrolle unterworfen ist”. Dahrendorf zegt hier zeer duidelijk dat in zijn meest extreme vorm de mens gekontroleerd wordt door de maatschappij. Nochtans : „... lassen ihm seine sämtlichen Rollen doch einen wesentlichen Rest, der sich der Berechnung und Kontrolle entzieht”. Rolverwachtingen zijn slechts in zeer zeldzame gevallen definitieve voorschriften, werd hoger reeds opgemerkt. Men mag bepaalde dingen niet doen, maar zolang wij ze vermijden zijn wij vrij. Zo wordt de mens bepaald door de maatschappij, maar kan anderzijds de mens de maatschappij medebepalen. De rolverwachtingen en de sankties zijn ook niet onveranderlijk. Ze zijn aan de veranderingen van de maatschappij, het feitelijk gedrag en de opinies van de individuen onderworpen. Dahrendorf verliest dus het vrije initiatief duidelijk niet uit het oog, en geeft het evenveel bestaansrecht als Tenbruck noodzakelijk acht (25).

In verband met het rolbegrip van Dahrendorf willen we in het kort de opwerpingen van Tenbruck formuleren, ofschoon dit wel enigszins buiten de opzet van deze studie valt. Dahrendorf meent dat aan de basis van de rol de verwachtingen van de maatschappij liggen. Tenbruck verwerpt deze redenering als een *circulus vitiosus*. Het aanknopingspunt van de rol, die buiten het individu ligt, zoekt hij buiten het individu, nl. in de verwachtingen van de groep. Die verwachtingen zijn nu aspecten van de rol (26) en bepalen bijgevolg de rol, en deze rol bepaalt op zijn beurt weer de verwachtingen. Ter illustratie het volgende : de rol van echtgenote wordt gedeeltelijk bepaald door de rol van echtgenoot, en deze op zijn beurt door die van de echtgenote.

(23) DAHRENDORF, R., „Soziologie und Menschliche Natur”, in DAHRENDORF, R., *Homo Sociologicus*, op. cit., p. 77.

(24) TENBRUCK, F.H., „Zur deutschen Rezeption der Rollentheorie”, *Kölner Zeitschrift für Soziologie und Sozialpsychologie*, 13, J., 1. Heft, 1961, p. 7, 12-18.

(25) DAHRENDORF, R., *Homo Sociologicus*, op. cit., p. 32, 46-47.

(26) *Ibidem*, p. 29.

Tenbruck meent dat men uit deze continue reeks niet uitgeraakt, tenzij men aanvaardt dat de roldrager zijn rol ook als bindend aanziet. Zo kunnen de verwachtingen de rollen niet oorspronkelijk bepalen (27). Dit ontkent Dahrendorf ook niet: „Bevor der Einzelne aber seine Rollen spielen kann, muss er sie kennen: wie der Schauspieler muss auch das gesellschaftliche Wesen Mensch seine Rollen lernen, sich mit ihren Inhalt und ihren Sanktionen vertraut machen”. En dit gebeurt door de verinnerlijking van de verhoudingen (28). Genetisch komt Dahrendorf terecht op de rol, die buiten het individu ligt, ofschoon hij niet de wisselwerking van rol en verwachting uitschakelt, wat ook zeer logisch is.

De uitspraak van Dahrendorf waarin hij de socioloog de mensen als aggregaten van rollen laat beschrijven en die daarin daarenboven het „wezen van de mensen” meent ontdekt te hebben (29) kunnen wij net als Tenbruck niet aanvaarden. Rollen vormen niet het „wezen van de mens”. Tenbruck stelt verder voor, dit rolbegrip uit te breiden en zowel structurele als kulturele kenmerken in het rolbegrip te onderkennen. Een roldrager verstaat principieel de doelen en betekenissen van de rollen. Een roldrager waardeert m.a.w. de rol. Zo meent Tenbruck zich totaal tegengesteld aan Dahrendorf op te stellen door niet de kunstmatige *homo sociologicus* als voorwerp van sociologie te nemen, maar wel: „Dieser Mensch (ist) der von seiner Kultur geprägte und unter Bedingungen ihrer Struktur lebende Einzelne, der zum Rollenträger nur deshalb werden kann, weil er Handlungen nach den Momenten der Bedeutung und Bedingung versteht und weil die kulturelle Formung seines emotionalen, affektiven, willensmässigen und geistigen Habitus, nebst den zugehörigen psychologischen Mechanismen, ihm unter gewissen strukturellen Bedingungen wenn schon nicht bestimmte Handlungen nahelegt, so doch einen Handlungshorizont erzeugt, den die Rolle jeweils ausfüllt” (30). Dahrendorf verdedigt ook werkelijk deze zeer extreme stelling van de kunstmatige mens: „Das Verhalten von *homo sociologicus*, dem Menschen im Schnittpunkt von Einzelnen und Gesellschaft, darf eben nicht (. . .) “durch andere Faktoren als die mit der Position gegebenen” bestimmt sein. Individuell variable Verhaltensweisen charakterisieren zwar den Menschen unseren täglichen Erfahrung, nicht aber *homo sociologicus*” (31). De verwachtingen en de betekenissen van de referentiegroepen worden door hem eveneens enkel in hun structurele betekenis gevat, nl. als geïnstitutionaliseerd en niet naar de persoonlijke voorstelling daarvan (32). Het feit dat Dahrendorf meent dat *homo sociologicus* enerzijds een rationele konstruktie is, maar hem anderzijds „meer dan

(27) TENBRUCK, F.H., „Zur deutschen Rezeption . . .”, *op. cit.*, p. 32-34.

(28) DAHRENDORF, R., *Homo Sociologicus*, *op. cit.*, p. 44.

(29) *Ibidem*, p. 67.

(30) TENBRUCK, F.H., „Zur deutschen Rezeption . . .”, *op. cit.*, p. 32-34.

(31) DAHRENDORF, R., *Homo Sociologicus*, *op. cit.*, p. 52-53.

(32) *Ibidem*, p. 57, voetnoot 75.

het paradestuk van een tentoonstelling" noemt (33), nl. „het wezen van de mens", geeft Zijderveld samen met vele andere critici het recht Dahrendorf van een ongerechtvaardigde stap van sociologie naar filosofische antropologie te beschuldigen (34).

In het begin van de bespreking werd Dahrendorf een konfliktsocioloog genoemd. Laat hij binnen de roltheorie nog plaats voor het konflikt? Wanneer als uitgangspunt van de sociologie wordt genomen dat de mens zich vlg. de hem opgelegde rol gedraagt, bestaat er dan mogelijkheid voor het konflikt? De referentiegroep van een positie bepaalt de rolverwachtingen en sankties, meent Dahrendorf. Nu kan elke groep verschillende rollen bepalen, maar kan anderzijds elke rol het resultaat zijn van de invloed van vele groepen, Hierdoor kunnen concurrerende invloeden met elkaar in kontakt komen en konflikten doen ontstaan binnen de rollen zelf (intra-rolkonflikt). Dit is mogelijk omdat er verscheidene rolsegmenten kunnen zijn, waartegenover verschillende rolverwachtingen bestaan. Bovendien is het nog mogelijk dat er konflikten ontstaan tussen de verschillende rollen (interrol-konflikt) van een zelfde persoon of groep, tegenover dewelke tegengestelde verwachtingen kunnen ontstaan. De rol betekent ook een hulpinstrument om het konflikt tussen tegengestelde rolverwachtingen van verschillende personen of groepen te verduidelijken. Op die wijze is het mogelijk b.v. het industriële konflikt te verklaren, nl. vanuit de tegengestelde rolverklaringen die gelden voor arbeider en werkgever. De konfliktsociologie vindt dus een nuttig instrument in de homo sociologicus-opvatting (35).

Komt Dahrendorf in dit werk tot een sociologische verklaring van de sociale controle? Zoals in voorgaande opmerkingen reeds voldoende duidelijk is gemaakt, noemt Dahrendorf de homo sociologicus geen „afbeelding van de werkelijkheid", maar wel een „wetenschappelijke konstruktie" (36). De homo sociologicus verschijnt voor ons als de mens die drager is van sociaal vooraf gevormde rollen. Deze rollen zijn vooraf gevormd, omdat zij beantwoorden aan sociale posities, waartegenover de maatschappij bepaalde verwachtingen koestert. Deze posities staan los van het individu en worden door de maatschappij aan het individu gegeven. De positie van vader b.v. bestond reeds voor het vaderschap van de heer X. De rol die aan een bepaalde positie beantwoordt, bestaat daarom ook los van het individu en is een gift van de maatschappij. De verwachtingen die omtrent een bepaalde rol bestaan, worden gesanktionerd. Dit is de bijdrage van de sociale controle voor de verklaring van het rolgedrag. Dahrendorf noemt dit een rollentheorie, die niet

(33) *Ibidem*, p. 64.

(34) ZIJDERVELD, A.C., *Institutionalising*, op. cit., p. 151.

BEERLING, R.F., „Homo Sociologicus. Een kritiek op Dahrendorf," in *Mens en Maatschappij*, 38e jg., nr. 1, januari-februari 1963, p. 4.

(35) DAHRENDORF, R., *Homo Sociologicus*, op. cit., p. 40-41, 59-62.

(36) *Ibidem*, p. 17.

langer een postulaat is, maar waarvoor de mogelijkheid bestaat tot empirische toetsing over te gaan (37). Hoe deze toetsing moet verlopen, wordt uitgebreid in *Homo Sociologicus* beschreven.

Tenbruck nochtans verwerpt deze stelling. Het feit dat de rollen volgen op verwachtingen, en afwijkingen hiervan gesanktioneerd worden, wil volgens Tenbruck nog niet zeggen dat men een theorie heeft. Men kan hieruit immers niet afleiden hoe men tot rolgedrag komt, welke de betekenissen zijn van verwachtingen en sankties, en hoe het sociale handelen zonder meer tot stand komt. Dahrendorf zou enkel het objekt van de sociologie geven. Volgens Tenbruck maakt Dahrendorf de fout dat hij uit de band tussen verwachting (van buiten het individu komend) en rolgedrag een „psychologische oorzaken-verhouding” maakt. De rollen worden als verwachtingen van de anderen „gesubstantialiseerd”. Men maakt van de objektbepaling van de sociologie verklarende begrippen. Zo meent Tenbruck dat men de oorzaken niet in de motivatie van de roldrager moet zoeken, maar wel in de functie van de sanktie. Het rolgedrag wordt echter niet uitsluitend door de sanktie bepaald, maar ook door persoonlijke optie om zich te identificeren met een bepaalde rol. Het individu handelt vanuit een bepaalde situatie, waarin het de sankties en verwachtingen een betekenis geeft. Uitwendige controle volstaat dus niet om het rolgedrag te bepalen. Inwendige controle is eveneens nodig om het te richten (38). Wij zouden hier echter direkt de volgende vraag aan willen vastknopen: is de inwendige controle niet evenzeer als de verwachting een „psychologische” oorzaak? De beschuldiging van Tenbruck, dat Dahrendorf, door de verwachting als oorsprong van de rol te noemen, op het vlak van de „individuele motivatie” terecht kwam, ofschoon hij de referentiegroep aan de oorsprong van de verwachting legde, wordt door het invoeren van de inwendige controle niet vernietigd. Het vlak van de „individuele motivatie” is hier zeker aanwezig. De kritiek van Tenbruck vloeit eerder voort uit een sociologie-opvatting die verschilt van die van Dahrendorf, dan wel uit een zuiver methodologisch standpunt.

Dahrendorf komt tot een theorie, wanneer men zich op het methodologisch standpunt plaatst. Hij verklaart het rolgedrag van de mensen door te verwijzen naar de verwachtingen en de sankties die dit gedrag bepalen. Het rolgedrag kan uit de sankties en rolverwachtingen gededuceerd worden. Of Dahrendorf deze twee factoren als de uiteindelijke verklaring van het rolgedrag beschouwt, kan niet uit de tekst worden opgemaakt. In feite zijn deze twee elementen wel de enige verklarende factoren van de kunstmatige homo sociologicus. Van een geaxiomatiseerde theorie kan men hier dus niet spreken, tenzij men de sociale controle als onverklaarbaar beschouwt en men hem enkel postuleert.

(37) *Ibidem*, p. 55.

(38) TENBRUCK, F.H., „Zur deutschen Rezeption . . .” *op. cit.*, p. 8-18.

De sociale controle vormt hier dus slechts studie-objekt in de mate dat hij betekenis heeft voor de verklaring van het rolgedrag. Dahrendorf spreekt van een theoretische konstruktie, die niet een postulaat gebleven is. Wanneer de sociale rol een dwang is die op de individuen wordt uitgeoefend, kan deze enkel verklaard worden door sankties, instrumenten van sociale controle (39). De sociale controle noemt Dahrendorf een attribuut van de universeel voorkomende sociale rol (40). Dezelfde algemeenheid die aan de sociale rol wordt toegekend, moet dan ook worden toegekend aan de sociale controle; anders kan deze sociale controle logisch geen verklaring betekenen van de sociale rol. Men zou hier dus eveneens kunnen spreken van een dispositionele verklaring van het rolgedrag, nl. uit de algemene dispositie 'sociale controle' wordt de algemeenheid van het rolgedrag afgeleid. Deze theoretische konstruktie kan echter aan de werkelijkheid getoetst worden, en daarin meent Dahrendorf ten slotte dat de uiteindelijke oplossing zal gelegen zijn. De sociale controle noemt hij ook nog het komplement van de rolverwachtingen in zijn ideaaltype. Daardoor wordt echter de sociale controle nog niet verklaard, tenzij men het funktioneel zou zien: voor het behoud van de sociale rol is sociale controle nodig. Dit ligt echter buiten de probleemstelling van Dahrendorf, die de sociale controle uitsluitend behandelt ter verklaring van het rolgedrag.

§ 3. Besluit

Het is wel enigszins vreemd, na deze omvangrijke analyse tot het besluit te moeten komen dat geen enkele van de bestudeerde schrijvers *expliciet* de sociale controle heeft willen verklaren. De reden hiervan achterhalen is niet steeds eenvoudig. Men krijgt het volgende beeld van de verklaring van de sociale controle. (Zie Tabel IV.)

Tussen deze elf schrijvers ontmoet men er volgens voorafgaande analyse geen enkele die expliciet het probleem van de verklaring van de sociale controle stelt. Ross voert de sociale controle in als een faktor die noodzakelijk is om het sociale handelen te verklaren. Landis verbindt de sociale controle met de menselijke natuur en wijst de bijzondere betekenis aan die die controle heeft voor het behoud van de sociale normen. Bernard, Simmel en Sorokin raken de verklaring van de sociale controle helemaal niet aan. Gurvitch meent enkel de verschillende verschijningsvormen van de sociale controle te moeten verklaren. Segerstedt, LaPiere, Parsons, MacIver en Page, en R. Dahrendorf postulieren de sociale controle. Men konstateert hier dus dat bij hen, waar men een impliciete verklaring van de sociale controle kan

(39) DAHRENDORF, R., *Homo Sociologicus*, op. cit., p. 28.

(40) *Ibidem*, p. 45.

(1) De uitgebreide uiteenzetting vindt men op pp. 159-160, 178, 193, 198-199, 203-204, 239-240, 243, 251-253.

Tabel IV. Indeling der schrijvers naar de verklaringswijze van de sociale controle (1).

Expliciete verklaring	Impliciete verklaring	
	Ja	Neen
Ja		
Neen	E.A. Ross P.H. Landis T.T. Segerstedt R.T. LaPiere T. Parsons R.M. MacIver + C.H. Page R. Dahrendorf	L.L. Bernard G. Gurvitch G. Simmel P.A. Sorokin

formuleren, deze verklaring steeds steunt op de noodzaak een nieuwe faktor in te voeren om het sociale handelen te verklaren. Zo rijst bij ons de vraag of men wel te doen heeft met een proces dat kan verklaard worden, of dat zin heeft verklaard te worden. Stelt men dat de socioloog de oorzaken van het sociale handelen tracht te achterhalen, dan valt de sociale controle, een vorm van sociaal handelen, zeker niet buiten zijn belangstellingssfeer. In de juist ontdekte werken kwam de sociale controle naar voren als een verschijnsel dat weliswaar naar zijn verschillende facetten werd onderkend, maar waarvan men niet naar het „waarom” zocht. Men mag de sociale controle dus geen sociologische categorie (2) noemen die niet verder meer te analyseren valt. In de afwezigheid van een expliciete verklaring van de sociale controle zien wij echter nog geen reden om tot de onmogelijkheid van verklaren te besluiten. De sociale controle als vorm van het sociale handelen moet evenzeer vatbaar zijn voor een sociologische verklaring als andere vormen van sociaal handelen. Geen enkel van de bestudeerde schrijvers heeft het probleem van de sociologische verklaring van de sociale controle expliciet gesteld. De meeste werken die zich hoofdzakelijk met de sociale controle bezighouden, beperken hun aandacht vooral tot de beschrijving en verklaring van de verschillende vormen en instrumenten van sociale controle, ofwel tot de wijzen waarop de sociale controle de samenleving determineert. In de algemeen sociologische werken is de aandacht vooral gericht op het verklaren van het sociale handelen en in iets mindere mate (in ons geval enkel bij R.M. MacIver en C.H. Page) op de verschillende instrumenten en vormen van sociale controle.

(2) Zie p. 205, voetnoot 28.

In deze probleemstelling is er geen plaats voor de verklaring van de sociale controle. Het is hun voldoende de sociale controle te kunnen gebruiken als verklarende faktor van het sociale handelen.

Aan het einde van deze ontleding stelt men dus vast dat er in feite geen gevaar kan zijn voor een naturalistische metodologie op basis van het hier verzamelde materiaal. Er bestaat natuurlijk wel de mogelijkheid dat beroep wordt gedaan op de impliciet gegeven verklaringen. Doch deze weg wordt ook verworpen op basis van het vroeger gegeven sociologisch uitgangspunt. Daarmee hebben we de laatste stap gezet om de slotfase van ons onderzoek aan te vatten: de sociologische verklaring van de sociale controle. In het volgende hoofdstuk zal er een antwoord moeten gegeven worden op de vraag naar de mogelijkheid de verklaring van de sociale controle verder te brengen dan een explicatie van het begrip „sociale controle”.

HOOFDSTUK VI

NAAR EEN SOCIOLOGISCHE VERKLARING VAN DE SOCIALE KONTROLE

Men voelt zich niet erg zeker wanneer men een weg neemt die maar door weinigen bewandeld is. Een dergelijk gevoelen ervaart ook de wetenschapsmens die zich op een domein waagt dat men tot dan toe als een gegeven beschouwde, dat geen verklaring behoeft of waaraan men slechts terloops een verklaring had toegewezen. De onderzoeker worstelt hier met een twijfel aan de richting die hij gekozen heeft. Immers, wanneer een bepaald verschijnsel door andere onderzoekers wordt gepostuleerd, heeft het dan wel zin dit fenomeen als een bewijsbare opgave te zien? Is het anderzijds niet voldoende met de weinig uitgesproken verklaringen, die sommigen toch geven, vrede te nemen? Dergelijke argumenten, die meestal gezagsargumenten zijn, bemoeilijken de besluitvaardigheid van de onderzoekers.

Het voorgaande hoofdstuk bewerkte in feite een gelijkaardige geestestoestand. Er werden elf werken onderzocht naar de methodologische aanpak van de verklaring van de sociale controle. Vier ervan vermelden helemaal geen verklaring van de sociale controle, terwijl de overige zeven de vraag naar de verklaring van de sociale controle helemaal niet expliciet stelden en men in deze werken slechts onrechtstreeks een verklaring van het verschijnsel kon onderscheiden. Een dergelijke geringe belangstelling voor de verklaring van de sociale controle in de literatuur vormt duidelijk geen stimulans om het probleem nu eens expliciet ter hand te nemen. De ervaring van deze onderzoekers zou een waarschuwing kunnen zijn voor de moeilijkheden die men bij dergelijke onderneming kan ontmoeten, en zou ertoe kunnen leiden dat men zich onthoudt van verdere pogingen ter verklaring van de sociale controle.

De sociale controle is nochtans als vorm van het sociale handelen studie-objekt van de sociologie, en kan in die hoedanigheid ook voorwerp worden van een onderzoek naar de verklarende factoren van de sociale controle. Het instrumentarium dat voor de verklaring hiervan nodig is, werd in het derde en het vierde hoofdstuk aangevoerd. Het is wel duidelijk dat het vierde hoofdstuk hier nog belangrijker is dan het derde, omdat daar juist de taak van de sociologie werd verduidelijkt en de methodologische implicaties ervan werden geëxpliciteerd.

Een voorafgaande moeilijkheid moet nochtans eerst opgelost worden. Inderdaad, het tweede en het vijfde hoofdstuk gaven een grote verscheidenheid aan definities van de sociale controle. Vooraleer de verklaring van de sociale controle aan te vatten, moet eerst een omschrijving gegeven worden van wat onder dit begrip in deze studie verstaan wordt.

§ 1. Wat is sociale controle ?

Een begrip bepalen is steeds een lastig werk geweest, omdat de wetenschap een intersubjektieve bedrijvigheid is, waarin men met een zekere traditie heeft af te rekenen. Deze traditie vormt niet enkel een belemmering, omdat zij voortkomt uit soms tegengestelde uitgangspunten, maar ook omdat de definities van één begrip onrechtstreeks de andere begrippen beperken. Geeft een bepaalde traditie een zeer ruime omvang aan een begrip, dan is dit soms lastig te verzoenen met een engere opvatting van een andere strekking. Uit deze spanningsverhouding geraken is zeker in de sociologie niet eenvoudig.

In hoofdstuk IV werd bij Strasser vastgesteld dat deze laatste als fenomenoloog de empirie als methode voor de sociologie niet verwerpt. De fenomenologie verwerpt niet de vroegere onderzoekstechnieken en onderzoeksresultaten, maar zij verandert wel de houding van de onderzoeker t.o.v. het onderzochte object, nl. het sociale handelen moet als een zinvol handelen bestudeerd worden (1).

Eenzijds moet er dus naar gestreefd worden de band met de traditionele bepalingen niet te verliezen, en anderzijds moet de onderzoeker een totaal andere houding aannemen jegens de onderzoeksoBJECTEN dan men in de grote positivistische traditie gewend was. Deze dubbele opdracht moet ook in de definitie van de sociale controle ingewerkt worden : men mag de band met de vroegere literatuur niet verliezen en daarenboven moet de betekenis van de sociale controle in het begrip gevat liggen, omdat het een vorm van sociaal handelen is. Deze beide standpunten met elkaar verzoenen is nochtans niet eenvoudig. De keuze uit het grote aantal bestanddelen van de vele definities moet worden geleid door de sociologie-opvatting, die vroeger werd uiteengezet. Een ander criterium is er niet om aan een bepaald verschijnsel de voorkeur te geven, vermits het onmogelijk is zich tot de definitie te beperken waarover de meest algemene consensus bestaat. Deze laatste werkwijze zou immers van een logisch probleem een statistisch probleem maken. Wat wij willen bereiken, zijn de meest typische kenmerken van de sociale controle.

Nu kan men op twee wijzen dit verschijnsel trachten te vatten. Ofwel kan men door een vergelijkende studie van verschillende begrippen gaan zien wat door verschillende schrijvers als noodzakelijke bestanddelen van de sociale controle werd gesteld, ofwel kan men, vertrekkend van de alledaagse ervaring die de wereld als een georganizeerde wereld ervaart (2), komen tot een inzicht in de sociale controle. De onderzoeker kan dus in feite beroep doen op een vorm van anticipatie. Van de ene kant is dit een anticipatie die

(1) Zie p. 150.

(2) Zie p. 122.

wortelt in wetenschappelijke arbeid, en anderzijds een anticipatie die haar grondslag in de dagelijkse ervaring vindt. Schütz meent dat dit laatste met het eerste geen breuk mag vertonen. Het ligt immers in de lijn van zijn fenomenologische werkwijze slechts langs de alledaagse kennis tot wetenschappelijke kennis te komen. Laten we deze twee benaderingswijzen volgen.

1. DE ACTOR EN HET OBJEKT VAN DE SOCIALE KONTROLE

Het begrip „kontrolle” in de alledaagse Nederlandse betekenis wordt begrepen als „toezicht, verifikatie”. Deze betekenis werd nochtans niet in voorgaande bepalingen gevonden. Het is een te enge opvatting in vergelijking met de wetenschappelijke definities. Maar laten we dit probleem even rusten en ons akkoord stellen over de kontrolle als een vorm van sociaal handelen. Hier ontbreekt immers geen consensus. Het sociaal handelen wordt steeds gesteld door een actor en heeft betrekking op derden. Sociaal handelen verloopt immers niet in een vacuüm, maar is een handelen dat zinvol is voor de actor en de anderen die door dit handelen worden beroerd.

Nu rijst bij ons de vraag, op welke manier de sociologen dit in hun definities geëxpliciteerd hebben? Hebben zij actors en objecten vermeld, en welke zijn deze, zo ze in de definities voorkomen? Wij syntetiseren de verschillende bestanddelen in één tabel, zodat de band tussen actor en object in elke definitie voldoende duidelijk wordt. Enkele grote categorieën kan men door vergelijking vinden. Als actors worden vernoemd: 1) het individu of een aantal individuen; 2) de groep of eender welke vorm van kollektieve verschijnselen; b.v. de maatschappij; 3) het (of de) proces(sen), middel(en) en mechanisme(n); en ten 4) moet men rekening houden met de theoretische mogelijkheid dat in de definitie geen actor wordt vermeld. Als objecten van sociale kontrolle kan men met dezelfde categorieën werken (3). De interpretatie van de termen werd tamelijk strikt genomen. Er werd b.v. niet gevraagd of de schrijver, wanneer hij sprak van „individuen”, deze in een sociale kontekst plaatste, of niet. Wanneer men van „leden van een groep” sprak, dan werd de definitie zowel onder het individuele als het kollektieve kenmerk geplaatst.

Deze klassifikatie berust dus duidelijk op zeer ruime categorieën, die nochtans voortdurend terugkomen in de definities. De namen van de schrijvers in de verschillende vlakken hebben slechts een illustrerende waarde, vermits bij de selektie geen enkel criterium werd gehanteerd, buiten de kennis van de definitie. Men mag dus geen enkele interpretatie geven aan een grotere konzentratie in vak II in vergelijking met vak V b.v., tenzij dat er op de vijftig

(3) De bepalingen vindt men in bijlage II. Daarom worden er nergens bronnen vermeld.

Tabel V. De verschillende verbanden tussen de actor en het object van de sociale controle bij enkele schrijvers.

Actor van de sociale controle	Objekt van de sociale controle			
	Individu(en)	Groep (of maatschappij)	Proces, middel, mechanisme	Geen aanduiding
Individu(en)	Dowd Pound Young Hiller Parsons(a) Coultnner Rose I	V	Parsons(b) Gurvitch König IX	Park en Burgess XII
Groep (of maatschappij)	E.A. Ross Howard(a,b,c.) Everett Coser en Rosenberg Lumley Young Landis(b) Fairchild Eliot Queen Roucek en Warren Rose(b) Bogardus P.L. Berger II	Young Hemphill en Westie Fairchild Eliot P.L. Berger VI	E.A. Ross Fairchild Gurvitch Ogburn en Nimkoff König X	Biesanz XIV
Proces, middel, mechanisme	Van Doorn (1959,a) Brearley Fichter(b) Van Doorn (1956,a,b) Fairchild Bernard Hertzler Bottomore McIntosh Hoekema III	Van Doorn (1956,b) Fairchild Bottomore Hertzler McIntosh Hoekema VII	Loomis Johnson Loomis en Loomis Fichter(a) Fairchild Ross E.J.(a) Hoekema XI	Becker Ross E.J.(b) LaPiere XV
Geen aanduiding	Dawson en Gettys Segerstedt(a,b) Homans(b) IV	VIII	XII	Homans(a) McIver en Page Tannenbaum en Kahn Cohen XVI

definities meer aandacht uitgaat naar de controle van de groep op het individu dan omgekeerd. Trouwens, definiëren is geen statistisch, maar wel een logisch probleem.

De belangrijke betekenis van tabel V ligt in het feit dat door het samenbrengen van een aantal definities de aandacht op de verschillende bestanddelen van de sociale controle wordt getrokken. Nu merkt men al dadelijk op dat de meeste schrijvers zich in hun definitie tot één actor of objekt van de sociale controle beperken. Sommigen zien het echter ruimer en vermelden één of meer actors met één of meer objekten. De meest ruime opvatting vindt men in de definitie van Fairchild, die de sociale controle ziet als een geheel van processen uitgevoerd door één of meer groepen, die inwerken op de konformiteitsverwachting van individuen of groepen.

Er zijn anderzijds schrijvers die verschillende actors en objekten van sociale controle zien, maar de verbanden zo eng stellen dat ze andere mogelijke verhoudingen vergeten. K. Young b.v. bepaalt de sociale controle : „... as the use of coercion, force, restraint, suggestion, or persuasion of one group over another, or of a group over its members or of persons over others, to enforce the prescribed rules of the game”. Als actors noemt hij de groep en de personen en als objekten de groep, de leden van de groep en personen, zodat hij, i.pl.v. drie verbanden, er teoretisch zes zou kunnen ontwikkelen, zoals duidelijk uit onderstaande tabel blijkt.

Tabel VI. Teoretisch mogelijke verbanden tussen actors en objekten vlg. de definitie van K. Young (4).

Actors	Objekten		
	Groep	Leden van de groep	Personen
Groep	1	2	
Personen			3

Nu is het wel gevaarlijk enkel uit te gaan van een expliciet gegeven definitie, zoals hier werd gedaan. Het is immers zeer goed mogelijk dat de schrijvers in hun definitie slechts één actor of objekt vermelden, terwijl ze er in hun verder onderzoek meer beschouwen. Dit is b.v. het geval bij Brearley, die enkel van „individuen” spreekt die de controle ondergaan, wanneer men uitsluitend de definitie bekijkt. Een eindje verder onderscheidt hij nochtans drie vlakken, die, ondanks enig terminologisch verschil, met deze van K. Young overeenkomen, nl. er is controle van de groep over de groep, van de groep over haar leden en van de individuen over hun kameraden.

- (4) De cijfers 1, 2 en 3 duiden de drie relaties aan die in de definitie van Young zijn opgenomen.

Zoals men bij de twee juist genoemde schrijvers gebieden aantreft die theoretisch mogelijk zijn en toch niet vermeld werden, zo werden ook in de ruime klassifikatie (tabel V) open vlakken gevonden. Hieruit kan men niet méér konkluderen dan dat we geen definities gevonden hebben die deze vlakken kunnen opvullen.

Tot slot willen we nog opmerken dat vak XVI die schrijvers plaatst die weliswaar een definitie van de sociale controle geven, maar in die definitie toch niet komen tot het vermelden van actors of objekten van de sociale controle. Dit is een logisch gevolg van het klassifikatieprincipe.

Uit deze vergelijkende studie kan men besluiten : 1) de meeste schrijvers onderscheiden actors en objekten van sociale controle ; 2) uit de analyse van de theoretisch mogelijke verbanden tussen actors en objekten blijkt dat de meeste schrijvers deze theoretische mogelijkheden in hun definitie niet opnemen. Deze studie heeft de aandacht getrokken op een aantal punten waarmee men rekening moet houden bij een nieuwe poging tot definitie.

Vroeger werd opgemerkt dat sociale controle een vorm is van sociaal handelen, en dat dit actors en objekten van dit handelen impliceert. Wie deze actors en objekten nu zijn, moet hier eerst beantwoord worden. Men kan hiervoor verwijzen naar de vroeger geëxpliciteerde sociologie-opvatting. Daar werd betoogd dat het sociale handelen niet te begrijpen of te verklaren is door uitsluitend beroep te doen op de groep, maar dat men ook de persoon in dit handelen moet bestuderen (5). Hiermee wordt niet de persoon in zijn individuele dimensie bedoeld, maar wel in zijn sociale betekenis, m.a.w. de persoon als drager van een rol in een bepaalde situatie. Deze rol heeft slechts betekenis in de mate dat hij erkend is door de sociale omgeving van de roldrager ; dit kan een andere roldrager zijn of een kollektieve actor. Dit handelen is daarenboven nooit een handelen zonder enig gevolg ; het is in feite een „bewerken”. Niet eender wat bewerkt wordt is sociologisch relevant, maar wel het sociale handelen dat door ander sociaal handelen bewerkt wordt. Zo is het niet zinvol voor een socioloog hoeveel arbeider *X* produceert, maar wel is het belangrijk voor hem hoe de produktie van arbeider *X* door zijn sociale omgeving beoordeeld wordt, zodat het gedrag van arbeider *X* inzichtelijker wordt. Het sociaal handelen heeft in zijn sociale omgeving een betekenis, en de sociale omgeving wordt dan ook ervaren als een gegeven dat bewerkt wordt door het gedrag van de actor. Ook hier moet men rekening houden met persoon en groep omdat beide een sociale dimensie hebben.

Hier zullen de termen „roldrager”, „groep” en „kollektiviteit” gebruikt worden om de actors en de objekten van de sociale controle aan te duiden. Naar analogie met de in de literatuur waargenomen verbanden, kan men een aantal theoretische kombinatiemogelijkheden onderscheiden en op basis daarvan een typologie formuleren. Dit wordt in tabel VII gedaan.

(5) Zie p. 149.

Tabel VII. Teoretische kombinatiemogelijkheden van de actors en de objecten van de sociale controle en de types die eruit voortvloeien.

Actors	Objecten		
	Roldrager	Groep	Kollektiviteit
Roldrager (positionele controle)	<i>positionele controle van de roldrager</i> I	positionele controle van de groep IV	positionele controle van de kollektiviteit VII
Groep (groepscontrole)	groepscontrole van de roldrager II	<i>groepscontrole van de groep</i> V	groepscontrole van de kollektiviteit VIII
Kollektiviteit (kollektiviteitscontrole)	kollektiviteitscontrole van de roldrager III	kollektiviteitscontrole van de groep VI	<i>kollektiviteitscontrole van de kollektiviteit</i> IX

Om de actors en de objecten te definiëren wordt beroep gedaan op bepalingen van Van Doorn en Lammers en van Merton. Door roldragers kan men, met een lichte wijziging van de definitie door Van Doorn en Lammers, verstaan: „het geheel van normen en verwachtingen die men koestert jegens een persoon in een bepaalde sociale positie” (6). Voor de twee andere begrippen gebruiken we de definities van Merton. Hij bepaalt de groep en de kollektiviteit in dezelfde zin als L. von Wiese, H. Becker, F. Znaniecki, en T. Parsons: „people who have a sense of solidarity by virtue of sharing common values and who have acquired an attendant sense of moral obligation to fulfill role-expectations. All groups are, of course, collectivities, but those collectivities which lack the criterion of interaction among members are not groups”. De sociale categorie die enkel bestaat uit mensen met gelijke karakteristieken, heeft geen betekenis voor de sociale controle. Vanaf het ogenblik dat deze mensen gelijke waarden aanhangen, evolueren zij naar een kollektiviteit (7). Eerst dan krijgen zij weer betekenis voor de sociale controle. De sociale categorie verschijnt hier als een term om individuen te klasseren volgens bepaalde kenmerken.

Op basis van de band tussen de actors en de objecten kan men negen types van sociale controle onderscheiden, zoals ze in tabel VII staan aangeduid. Deze kunnen opnieuw in twee grote types worden ingedeeld op basis van de omvang van de actor in vergelijking met de omvang van het object. Men kan hier een onderscheid maken tussen de controle door een kwantitatieve minderheid en de controle door een kwantitatieve meerderheid. Het

(6) VAN DOORN, J.A.A., LAMMERS, C.J., *op. cit.*, p. 362.

(7) MERTON, R.K., *op. cit.*, p. 299-300.

eerste type vindt men zeer duidelijk in de kleinere types IV, VII en VIII, en is mogelijk in de types V en IX. De controle door een kwantitatieve meerderheid komt in haar zuivere vorm voor in de vakken II, III en VI, en kan eveneens plaatsvinden in verhoudingen als beschreven in vakken V en IX.

Eén type vindt binnen deze indeling vlg. het kwantitatieve criterium geen plaats: type I. Hier kan men geen beroep doen op een numeriek overwicht of onderschikking. Hier is enkel een kwalitatieve onder- of bovenschikking mogelijk. Dit criterium zou men met evenveel reden op de andere types kunnen toepassen. Om dit teoretisch te ontwikkelen zou men op zoveel kwalitatieve criteria beroep kunnen doen, dat een dergelijke uitwerking nog maar weinig zin heeft.

De overlapping van de controle door een kwalitatieve meerderheid en een kwalitatieve minderheid, die men vindt in de types V en IX, kan men wel verduidelijken door een onderscheid te maken tussen de identiteit van de actor en het objekt. M.a.w. is de groep die controleert, dezelfde als die gecontroleerd wordt? Verloopt de controle intern, in de groep zelf? Of verloopt hij extern: staat de actor buiten het objekt? Past men hierop het kwantitatieve criterium toe, dan kan men aan de overlapping ontkomen zonder nochtans de mogelijkheid van zelfcontrole van de groep en de kollektiviteit uit te sluiten, die net als type I buiten de twee grote types valt volgens het kwantitatieve minderheids- of meerderheidscriterium.

Hetzelfde criterium over de plaats van de actor t.o.v. het objekt kan men op de andere types toepassen, zodat men, in plaats van negen, achttien types kan onderscheiden. De konstruktie hiervan verloopt vlg. onderstaand schema.

Tabel VIII. Uitgebreide typologie van de sociale controle op basis van de identiteit van de actors.

Actor	Aard van de controle	Objekten		
		Roldrager	Groep	Kollektiviteit
Roldrager	intern			
	extern			
Groep	intern			
	extern			
Kollektiviteit	intern			
	extern			

2. DE AARD VAN HET PROCES

De konklusie van Roucek over het gebruik van de term ,sociale

kontrole' verschilt niet erg van deze van Touraine, Pagès, Lécuyer. Roucek stelt vast : „Während Kontrolle in Englischen für gewöhnlich Macht, Gewalt, Herrschaft oder Autorität heisst, bedeutet sie in den anderen europäischen Sprachen, Aufsicht, Inspektion, Ueberwachung, Kontrollbefugniß" (8). En

Tabel IX. Plaats van enkele schrijvers in het verbandschema aard van de handeling (van de sociale kontrole) – doel of gevolg van de handeling (van de sociale kontrole).

Aard van de handeling	Doel of gevolg van de handeling		
	Reaktie tegen afwijkingen of konflikten	Behoud van conformiteit, evenwicht, sociale orde	Zonder aanduiding
Druk, overwicht, macht	Pound	Dawson + Gettys Dowd Brearley Coser + Rosenberg Fichter (b) Young Roucek en Warren	Ross E.A. Howard Lumley Everett Van Doorn (1956, b) Rose (a, b)
Regeling		Landis (b)	Hiller Himphill + Westie Queen
Zonder aanduiding	Segerstedt (b) Homans (b) Bottomore Gurvitch Parsons (a, b) Loomis Johnson Loomis + Loomis Ogburn + Nimkoff König Van Doorn (1956, a) Cohen	Segerstedt (a) Homans (a, b) Bottomore Gurvitch Becker MacIver + Page Fairchild Ross, E.J. (a, b) Van Doorn (1959, a, b) Van Doorn + Lammers Bernard Landis (a) Biesanz Van Doorn (1956, a) Fichter (a) Sutherland Berger	

(8) ROUCEK, J.S., „Entwicklung . . .", *op. cit.*, p. 461.

terecht, het Nederlandse taalgebruik neemt meestal de laatste betekenissen van Roucek over, nl. 'toezicht houden op'. Maar laten wij eerst zien welke opvattingen over de sociale controle in de literatuur worden verdedigd.

Men vindt in de literatuur drie categorieën, met elk een speciale opvatting over de aard van het controleproces. Een eerste categorie noemt de controle een proces dat overwicht of druk uitoefent. Een tweede categorie noemt de sociale controle een proces van regeling. Daarnaast bestaat er natuurlijk nog een categorie die zich van de aard van het proces weinig aantrekt en zich b.v. beperkt tot het noemen van controlemiddelen, ofwel het proces omschrijft met de doelen die het nastreeft of de gevolgen die eraan vasthangen. Een overzicht van de opvattingen over deze problemen wordt in tabel IX gegeven.

Aan bovenstaande klassifikatie is nochtans iets geforceerd, omdat een aantal schrijvers spreken van middelen of processen die het evenwicht bewerken of herstellen. Er wordt dus niet gesproken van doelen. Men kan misschien weinig redenen vinden om de definitie onder de gevolgen van de controlehandeling te plaatsen. Nochtans lijkt dit ons zinvol. De definities waarin de sociale controle wordt bepaald als het geheel van processen of middelen waarmee iets wordt bewerkt, zeggen bijna nooit van welke aard de processen en middelen zijn, maar zeggen wel wat er tot stand komt na het inwerken van de sociale-kontroleprocessen of -middelen. In feite gaat het dus om gevolgen. Doelen en gevolgen nochtans zijn geen identieke begrippen. En toch worden zij hier naast elkaar geplaatst. De reden hiervan zal later behandeld worden.

In tabel IX merkt men op dat een groot aantal schrijvers zich de sociale controle voorstellen als een aantal processen of middelen die ofwel een reactie tegen afwijkingen, ofwel sociaal evenwicht, of beide samen bewerken. Wanneer men verder de lijst van de definities in bijlage II vergelijkt met de juist genoemde tabel, dan ziet men dat een aantal schrijvers geen plaats vinden in de gebruikte indeling, nl. Park en Burgess, Hiller, LaPiere, Hertzler, Tannenbaum en Kahn, Eliot, Coultner, Smelser en Hoekema. De door hen gebruikte termen vallen niet binnen de begrippen van tabel IX. Men gebruikt soms neutraler termen, zoals interventie (Park en Burgess); ofwel meer psychologische doelen, zoals „de voldoening van noden” (Tannenbaum en Kahn). Men spreekt ook van „de regeling van de enkele in het belang van velen” (Hiller) of de „inperking van gedragsalternatieven” (Hoekema), enz.

Welke termen ze ook gebruiken, men kan bij al deze schrijvers de sociale controle vinden als een ingreep op het sociale handelen, dit in tegenstelling met de alledaagse betekenis van het woord in het Nederlands. In het gewone spraakgebruik wordt door controle helemaal geen ingreep bedoeld, wel wordt erdoor verstaan dat wordt nagegaan of een zeker gedrag verloopt volgens de eraan gestelde eisen. Aan de vastgestelde afwijkingen kunnen wel sankties vasthangen, maar dit behoort niet meer tot de controle-akt. Er blijkt

dus duidelijk een discrepantie te bestaan tussen de betekenis van de controle in de wetenschappelijke en in de alledaagse taal. Het is immers zo dat sociale controle in de wetenschappelijke betekenis geen betrekking heeft op het verifiëren of een gedrag verloopt volgens vooraf opgestelde normen, maar het begrip heeft wel betrekking op het uitoefenen van een zekere druk op het sociale handelen van anderen. Deze druk kan alle mogelijke vormen aannemen. Hij kan verlopen onder de vorm van een poging om iemand te overtuigen tot het invoeren van de krachtigste machtsmiddelen. Deze druk impliceert echter niet altijd sociale controle. Het is zeer goed mogelijk dat het een vorm van macht is of leiding, dat er sociale verandering uit voortvloeit, enz. Om de sociale controle te definiëren blijkt de druk wel een noodzakelijk, maar niet een voldoende begrip te zijn. Het is belangrijk te weten waartoe de druk wordt aangewend. Langs deze weg zal worden getracht het specifieke karakter van de sociale controle te definiëren.

3. NAAR EEN SPECIFIKATIE VAN DE DRUK

Uit tabel IX blijkt dat er tussen de onderzochte definities maar weinig voorkomen die zich helemaal niet bekommeren om wat door de sociale controle in de sociale realiteit bewerkt wordt. Een groot deel beperkt zich trouwens tot het omschrijven van wat de sociale controle tot stand brengt.

Er werden in deze tabel twee begrippen naast elkaar gesteld, nl. doel en gevolg, niet omdat zij een gelijke betekenis hebben, maar omdat deze tabel slechts ter illustratie dient van een aantal controledefinities. Het onderscheid tussen de definities naar doel of gevolg van het controleproces leek ons weinig belang te hebben bij de taak die deze klassifikatie vervult. Van groter belang lijken ons de twee categorieën te zijn die in alle definities — wel niet altijd in dezelfde bewoordingen — te vinden zijn.

Voorafgaandelijk willen we de specificatie van de druk noemen, vooraleer de redenen van deze specificatie te geven. De sociale controle wordt hierin beperkt tot *de druk, die bewerkt dat afwijkingen van een bepaalde institutie worden verhinderd en/of verwijderd, en/of dat een bepaalde institutie wordt ingevoerd en/of verstevigd*. Men vindt in deze specificatie wel enkele kenmerken terug van de klassifikatie naar doel of gevolg. Er moeten nochtans enkele belangrijke verschillen opgemerkt worden.

Het gaat in de sociale controle niet om een afwijking zonder meer. „Afwijking” is een begrip dat een bepaalde standaard veronderstelt waarvan men afwijkt. Dit vindt men ook in de literatuur terug. Zo neemt Homans b.v. „de bestaande gehoorzaamheidsgraad aan een norm” als vergelijkingspunt, en Ogburn en Nimkoff spreken van „afwijkingen van normen”. Deze beperking tot de normen lijkt ons erg tekort te doen aan de sociale werkelijkheid. Niet enkel normen maken de sociale werkelijkheid, maar evenzeer het gedrag dat

met deze normen vasthangt. Een nuttiger begrip menen wij te kunnen vinden in de term „institutie”. Durkheim noemt dit : „... , toutes les croyances et tous les modes de conduite institués par la collectivité” (9).

Normen en gedrag worden hierin begrepen en vormen als dusdanig een beter vergelijkingspunt voor de afwijkingen.

De afwijkingen van instituties worden door de sociale controle niet enkel verhinderd, maar ook kunnen zij verwijderd worden, en daarenboven kan de sociale controle nog nieuwe instituties invoeren of oude verstevigen. Grijpt de eerste beperking van de sociale druk enkel de afwijkingen van de instituties aan, de tweede beperking stelt de druk ten dienste van het behoud of de vernieuwing van een institutie. Deze laatste beperking vervult in de definitie van de sociale controle een belangrijke functie. Men verliest immers maar al te gemakkelijk uit het oog dat men moet rekening houden met het standpunt van waaruit de afwijking moet gezien worden. Het zou een te grove veralgemening zijn, dat sociale controle een reactie is tegen eender welke vorm van afwijking. Immers, bepaalde afwijkingen krijgen steun van sociale controle. Zij zelf moeten in het begin van hun ontstaan in stand gehouden worden als eenheid. Willen deze instituties, oorspronkelijk afwijkingen, als nieuwe instituties vaste voet krijgen, dan hebben zij ook de steun nodig van de sociale controle. Of men al dan niet met de sociale controle te doen heeft, is dus situationeel bepaald.

Door het gebruik van het institutiebegrip werden daarenboven de vage begrippen als „behoud van conformiteit, evenwicht, sociale orde” vermeden. Evenwicht en sociale orde veronderstellen een waardering van de sociale realiteit, waarin een groot gevaar schuilt dat de socioloog zijn eigen opvatting van de sociale orde, in feite een ideaal, als een bestaande werkelijkheid voorstelt. Daarenboven sluiten deze begrippen de mogelijkheid uit dat sociale controle met het sociale konflikt verbonden is. Men aanvaardt immers geen konflikten binnen de sociale orde, en wanneer die bestaan zou de sociale controle deze moeten verwijderen. Het is nochtans zeer goed mogelijk dat de konflikten ontstaan uit een zeer sterke controle binnen twee in konflikt levende partijen.

Het conformiteitsbegrip kan men evenmin met goed resultaat gebruiken. Men moet immers steeds de vraag stellen wat conform is, en waarmee dit conform is. Het probleem zou enkel verschoven zijn.

In de beperking van het drukingsproces ligt ook de bedoeling de sociale controle niet als een proces te beschrijven dat enkel een statische betekenis heeft. Deze ideologische geladenheid hebben we menen te kunnen wegnemen door te stellen dat de sociale controle ook kan helpen een bepaalde sociale institutie in te voeren.

(9) DURKHEIM, E., *Les règles . . .*, op. cit., p. XXII.

Op basis van deze vier resultaten van de sociale druk kunnen vier types van sociale controle worden onderscheiden : 1) wanneer de afwijkingen van een bepaalde institutie worden verhinderd, dan kan men dit preventieve sociale controle noemen ; 2) wanneer de afwijkingen van een bepaalde institutie worden verwijderd, dan kan men spreken van curatieve sociale controle ; 3) indien de sociale controle een institutie invoert, dan kan men de term „vernieuwende sociale controle” gebruiken ; en 4) indien de sociale controle een institutie bevestigt, dan lijkt ons de term „behoudende sociale controle” geschikt.

Steunend op wat de druk bewerkt werd dit proces nader gepreciseerd. De vraag dringt zich echter op of het niet mogelijk is ditzelfde te bewerken door beroep te doen op een opsomming van de middelen van de sociale controle. Men vindt trouwens deze stroming bij LaPiere, meent Takahashi. Deze instrumentele benadering stelt hij tegenover de benadering van de sociale controle als een proces door Parsons en Homans (10). Daarmee put hij de theoretische mogelijkheden niet uit. Het is zeer goed mogelijk dat men de sociale controle ziet als een proces dat beroep doet op bepaalde instrumenten. En het is evenzeer mogelijk dat men de sociale controle noch als proces, noch als instrument analyseert, maar b.v. enkel de vormen van de sociale controle bekijkt.

Een zuiver instrumentele benadering heeft o.i. een aantal inkonvenien-ten, die deze opvatting voor de beschrijving van de sociale controle ongeschikt maken. De sociale controle wordt hier een verzamelnaam voor een aantal instrumenten, zoals symbolen, normen, gewoonten enz. Een dergelijke opvatting leidt tot de praktische onmogelijkheid van de sociale controle syntetisch te bekijken. De observatie zou immers uiteenvallen in een aantal instrumenten, waarmee weliswaar sociale controle bereikt wordt, maar die slechts bestaan uit enkele facetten van de sociale werkelijkheid. Buiten de zeer vaak vernoemde controlemiddelen, zoals men die b.v. vindt bij MacIver en Page en bij E.A. Ross, zou er weinig kans bestaan dat aandacht werd geschonken aan het gehele controlefenomeen.

De sociale controle als een proces opvatten doorbreekt deze beperkingen van de instrumentele benadering. Het fenomeen is niet beperkt tot een aantal zeer specifieke middelen. De sociale controle duikt in gans het sociaal gebeuren op. De sociale controle heeft immers plaats in een voortdurend veranderende sociale realiteit, waarin hij eveneens onder verschillende vormen verschijnt en niet uitsluitend via een aantal wel omschreven instrumenten gebeurt. De sociale controle willen wij dan ook opvatten als een proces dat beroep doet op middelen om de functie uit te voeren waarvoor het onderscheiden werd. De sociale controle is dus niet gelijk aan de middelen, maar

(10) TAKAHASHI, J., *op. cit.*, p. 114.

gebruikt ze. Men vindt deze idee ook ontwikkeld bij Gurvitch : „Finalement les *moyens*, ou *techniques*, ou *instruments* de contrôle social ne peuvent pas être considérés comme faisant directement l'objet de l'étude sociologique du contrôle social" (11). Hollingshead meent eveneens dat men zich moet ontdoen van de erfenis van E.A. Ross : „This position perforce directs attention from 'means' as the object of study to the organization which envelops the person and makes him what he is" (12). In tegenstelling met Gurvitch verwerpt hij de instrumentele benadering totaal.

Men kan na deze drie benaderingen nog een vierde onderscheiden, nl. waar men de sociale controle noch als instrument, noch als een proces, noch als beide samen analyseert. Gurvitch b.v. spreekt in zijn definitie wel in deze termen, maar wanneer hij de empirische aanpak van het fenomeen voorstelt doet hij beroep op vier controlevormen, die men in zes controlesoorten kan ontmoeten. Op die wijze komt hij tot de beschrijving van de invloedsgraad van de sociale controle op het sociaal gedrag (Cfr. tabel III). Deze werkwijze is zeker waardevol, maar kan moeilijk worden gevolgd zonder de dieptesociologie van Gurvitch in haar geheel over te nemen.

4. DEFINITIE VAN DE SOCIALE KONTROLE

Steunend op voorgaande analyse kan men de volgende definitie van de sociale controle voorstellen : *De sociale controle is het proces waarin een roldrager, groep of kollektiviteit druk uitoefent op een roldrager, groep of kollektiviteit door middel van socio-kulturele instrumenten. Deze druk bewerkt dat afwijkingen van een bepaalde institutie worden verhinderd en/of verwijderd, en/of een bepaalde institutie wordt ingevoerd en/of verstevigd.*

Op basis van deze definitie werden vroeger reeds twee typologieën voorgesteld. De gebruikte criteria verschillen van diegene die wij in de literatuur ontmoet hebben. Bottomore spreekt b.v. van : „... the different types of social control : custom, opinion, law, religion, morals, education, etc." (13). Gurvitch bouwt types op door de vormen en soorten van sociale controle met elkaar in verband te brengen. Door soorten van sociale controle verstaat hij dan enkele elementen, die Bottomore types noemt (14). Gerth en Mills onderscheiden als kontroletypes : „folkways", mode, konventie, wet, rationele uniformiteit, etische regels en institutionele controle (15). Deze kan men nog uitbreiden met verschillende andere voorbeelden. Doch keren we terug naar de vroeger voorgestelde typologieën.

(11) GURVITCH, G., „Le contrôle social", *op. cit.*, p. 301.

(12) HOLLINGSHEAD, A.B., *op. cit.*, p. 222.

(13) BOTTOMORE, T.B., *op. cit.*, p. 213.

(14) Zie p. 192.

(15) Zie p. 36-37.

Men kan de typologie van tabel VII samenvoegen met de vier types die werden onderscheiden toen het druk-begrip nader gespecificeerd werd. Op die wijze kan men 72 types konstrueren. De band met de vier types van de resultaten van de druk is noodzakelijk om het specifieke karakter van de sociale controle in de typologie van tabel VII te plaatsen.

Aan de basis van deze typologie ligt de zorg de sociale situatie te beschrijven waarbinnen de sociale controle speelt. Beschrijft men de sociale controle binnen een school, een parochie, de rechtsprekende instanties, enz., dan kan men de sociale controle slechts goed weergeven door juist de positie te bepalen van degene die de controle uitoefent, en van wie hem ondergaat. Het spreekt vanzelf dat de instrumenten zullen verschillen naargelang van de situatie waarbinnen de sociale controle gebeurt. Men kan echter het sociaal controleproces beschrijven zonder de instrumenten in hun totaliteit op te sommen.

Bovendien is het ook belangrijk de institutie te kennen waarvan niet mag afgeweken worden of die men wil invoeren in de bestaande. Men moet weten waarnaar de actor zich refereert, wanneer hij sociale controle uitoefent. Hij kan zich zowel naar normen, waarderingen als gedragingen refereren. De kennis van het referentiekader van de druk is noodzakelijk om hem als sociale controle te onderscheiden. Tot zover deze typologie.

§ 2. Poging tot sociologische verklaring van de sociale controle

Op deze plaats menen wij voldoende materiaal te hebben aangevoerd om te trachten de laatste vraag van de probleemstelling te beantwoorden. Juist werd een bepaling gegeven van het explanandum, nl. de sociale controle. Om de sociologische verklaring van de sociale controle tot een goed einde te brengen, doen we daarenboven beroep op de sociologie-opvatting, die in hoofdstuk IV geformuleerd werd, en de methodologische beginselen die daarmee verbonden werden. Vooraf willen we echter reeds opmerken dat er geen toetsing van de verklaring zal worden bereikt, daar empirische materiaalverzameling niet in onze bedoeling lag. Het viel buiten de theoretische opzet van dit werk.

Wanneer men van verklaring in de wetenschap spreekt, dan veronderstelt dit het opsporen van de oorzaken. Oorzaak mag hier dan gezien worden als het geheel van voorwaarden die aan de basis liggen van het veroorzaakte gevolg. Deze oorzaken kunnen van drieërlei aard zijn : zij kunnen voldoende zijn voor het gevolg ; zij kunnen noodzakelijk zijn, en zij kunnen voldoende én noodzakelijk zijn. De eis van de tijdelijke en ruimtelijke nabijheid is daarnaast zeker betekenisvol. De afstand tussen oorzaak en gevolg kan noch-

tans niet in absolute termen worden aangegeven. Enkel empirische toetsing kan de afstand hiervan bepalen, omdat deze fluktueert naargelang van het bestudeerde objekt en de stand van het onderzoek (16).

Er wordt hier uitdrukkelijk naar een sociologische verklaring gezocht. Hierdoor willen we nochtans de pogingen van andere disciplines niet van alle belang ontdoen. Deze expliciete formulering van het sociologische uitgangspunt dient enkel om het beperkte aspekt van de gezochte verklaring te beklemtonen. Enkel de sociologische determinanten van de sociale controle zullen onze belangstelling gaande houden. Doch keren we eerst terug naar het eigen karakter van het sociologisch uitgangspunt om duidelijk de grenzen in herinnering te brengen waarbinnen een sociologische verklaring verloopt.

Langs de fenomenologische methode komt Schütz tot de bevinding dat het sociale handelen zinvol handelen is. Wanneer nu de sociologie dit sociale handelen tot voorwerp heeft en dit sociaal handelen wil kennen zoals het in werkelijkheid is, dan moet de sociologie dit ook als zinvol handelen zien. Dit sociale handelen is voor de socioloog een gegeven, juist zoals de structuur en de waardering van dit handelen voor hem een gegeven is. De betekenis van het sociale handelen wordt dus niet door de socioloog gegeven, maar deze vindt hij langs de persoon en de groep, die bekwaam zijn tot zinvolle kommunikatie. Om deze zinvolle kommunikatie te vatten, moet de socioloog beroep doen op theoretische konstrukties, die een zekere graad van anonimiteit bereikt hebben. Deze algemeen verstaanbare konstrukties legt men voor aan de onderzochte subjekten, die de betekenis ervan verwoorden. Daardoor komt men tot een dialektische benadering door zingevende personen of groepen, die elk vanuit hun eigen standpunt de toestand beschrijven. Dialektiek wordt hier gebruikt in de betekenis die dat begrip heeft in de fenomenologische filosofie. Wanneer men de betekenis van het sociale handelen wil vatten, moet men rekening houden met het standpunt van de actors en de objekten van het handelen, d.w.z. men moet zo scherp mogelijk dit standpunt omschrijven. Onderzoekstechnisch levert dit heel wat moeilijkheden op. De onderzoeker moet immers een selektie doen, en dit op basis van de relevantie die een bepaalde situatie heeft voor het onderzochte fenomeen. Daarenboven komt de onderzoeker nooit tot een perfekt beleven van de situatie, ook niet langs ideaaltypische weg. Daar de onderzoeker deze situatiebeschrijving aan de onderzochte personen overlaat, moet er in feite reeds een beslissing zijn genomen over wat het bestudeerde sociale handelen zou kunnen verklaren. Buiten de observatie van de sociale structuur en de kultuur, die de socioloog van te voren in zijn onderzoek inwerkt, kan hij op bijna geen factoren rekenen. In sommige gevallen is het mogelijk, b.v. voor grote, direkt waarneembare structuren. Het onderzoek moet verder uitwijzen of de gegeven verklaring opgaat of niet (17).

(16) Zie p. 71-75.

(17) Zie p. 147-154.

Nu kunnen we het probleem opnieuw formuleren. Hiervoor wordt beroep gedaan op de definitie van de sociale controle : Welk is de oorzaak, of zijn de oorzaken van de druk die bewerken dat afwijkingen van een bepaalde institutie worden verhinderd en/of verwijderd, en/of dat een bepaalde institutie wordt ingevoerd en/of verstevigd ?

De sociologische verklaring is gericht op het begrijpen en verklaren van het sociale handelen zoals het in de werkelijkheid voor ons verschijnt. Deze werkelijkheid wordt niet uitsluitend gevat in de wetenschappelijke kennis, maar maakt ook het voorwerp uit van de alledaagse kennis, die in feite een anticipatie is van de wetenschappelijke kennis. Dit levert ons een eerste inzicht in het gestelde probleem.

Ik ervaar mijn handelen op dit ogenblik *modo presenti*. Met de woorden van Schütz mag men zeggen dat ik mijn handelen ervaar als een verborgen handelen, dat een prestatie is, omdat mijn handelen gericht is op een bepaald doel, nl. het verklaren van de sociale controle. Ofschoon ik zelf moet handelen, gebeurt dit handelen niet in een vacuüm, maar treed ik voortdurend in kontakt met de anderen door de kommunikatie. Verklaren is immers geen taak die los staat van eender welke sociale band. Aan de verklaring worden eisen gesteld door andere beoefenaars van de wetenschap. De eisen worden weliswaar niet door deze wetenschapslieden geschapen. Ze vloeien voort uit de logische voorwaarden van een geldige redenering. Deze eisen worden door alle onderzoekers ondersteund, waardoor mijn poging tot verklaring van de sociale controle een sociale dimensie krijgt. Het is daarenboven zeer duidelijk een rationeel handelen, zoals Schütz dit opvat voor de dagelijkse ervaring. Ik heb tot nu toe een — ofschoon beperkte — situatieschets gemaakt van de stand van het onderzoek van de sociale controle en de metodische mogelijkheden bij de verklaring van een sociaal fenomeen. Op die wijze weet ik van waaruit mijn geprojecteerd handelen, nl. de verklaring van de sociale controle, moet vertrekken. De verklaring van de sociale controle werd zeer duidelijk als doel gesteld, en wel als het belangrijkste doel tussen mijn andere doelen. Om dit doel te bereiken werden in de vorige hoofdstukken een aantal middelen opgesomd die een poging tot verklaring wettigen (18). Dit rationeel handelen ontmoet weerstanden omdat het een sociaal gebeuren is, dat door mijn omgeving wordt beoordeeld. Wanneer ik afwijk van de algemeen aanvaarde wegen van wetenschappelijke verklaring, dan bestaat er kans dat er sankties (kritiek) gaan volgen. Nu zijn er twee mogelijkheden : ofwel schaar ik me terug achter de algemeen aanvaarde normen van wetenschappelijk werk, ofwel behoud ik de gekozen richting. Hier moet ik dus een keuze doen. Kiezen veronderstelt waarden. De waardering die ik hecht aan de twee mogelijkheden, bepaalt de keuze van de aanpak van de verklaring van de sociale controle. Wanneer mijn waardering van de gekozen methode nu niet

(18) Zie p. 122-126.

overeenstemt met de waardering die de andere onderzoekers eraan hechten, dan ontstaat er een druk op mij. Dit kan aanleiding geven tot het volgen van de opvatting van de anderen, maar ook tot een volledig isolement.

Wij hebben in dit voorbeeld willen aanleunen bij de fenomenologische benadering van het dagelijkse leven door A. Schütz, omdat dit noopte tot een bepaalde manier van werken, waardoor de reflectie op onze eigen situatie van onderzoeker geordend werd. Laten wij deze ervaring van het dagelijkse leven nu wat formaliseren met behulp van het sociologisch begrippen-apparaat. Op die wijze wordt het mogelijk mijn eigen ervaring als controle-objekt ook bij anderen te vinden en een inzicht in de oorzaken van de sociale controle te krijgen.

De sociale controle werd vroeger bepaald als een druk die, door middel van socio-kulturele instrumenten, bewerkt dat afwijkingen van een bepaalde institutie verhinderd en/of verwijderd worden en/of dat een bepaalde institutie wordt ingevoerd en/of verstevigd. Dit proces is nochtans niet te begrijpen of te verklaren wanneer men het los plaatst van de actors en de objecten waarop het inwerkt. Alle sociaal handelen is immers een handelen van redelijke mensen, die voortdurend in kommunikatie staan met de andere mensen. Wanneer een actor druk uitoefent, dan oefent hij druk uit op iemand. De ontwikkeling van de sociale controle is afhankelijk van de actor en de persoon of groep die de controle ondergaan. Daarom is het van kapitaal belang rekening te houden met het feit of de actor een roldrager is, een groep of een kollektiviteit, en te weten wie of wat aan de controle onderworpen is. De betekenis die de actors en objecten hebben voor de sociale controle, wordt sterk beïnvloed door de positie die zij innemen tegenover elkaar. Veel wordt daardoor duidelijk. Daarom werd vroeger een typologie gevormd van de band tussen actors en objecten.

De beschrijving van de sociale controle die ik ondervind in mijn onderzoekswerk, plaatst zich in tabel VII in type III, nl. kollektiviteitscontrole van een roldrager. Als onderzoeker is men onderworpen aan de eisen van de methodologie, die men weliswaar persoonlijk kan formuleren, zodat men als het ware onderworpen zou zijn aan de eisen die men zelf als metodoloog geformuleerd heeft, maar die in feite zeer dikwijls op gezagsargumenten steunen. Men neemt de methodologische eisen over van een aantal specialisten. Deze zijn gemeengoed geworden voor alle onderzoekers (of zouden het moeten of kunnen zijn). Men kan dus voortdurend vrezen bij afwijkingen van deze institutie met sankties gekonfronteerd te worden, die komen van de kollektiviteit van de wetenschappelijke onderzoekers. Men heeft hier duidelijk te doen met controle door een kwantitatieve meerderheid.

De hoofdvraag blijft nochtans tot nu toe onbeantwoord. De definitie levert enkel het middel om het proces van de sociale controle in de sociale werkelijkheid te erkennen. Aan welke voorwaarden moet voldaan worden om het controleproces in werking te stellen, moet nog gezocht worden. Deze voorwaarden sluiten echter wel aan bij de definitie.

Gesteld dat sociale controle slechts bestaat wanneer hij bewerkt dat afwijkingen van een bepaalde institutie worden verhinderd en/of verwijderd, en/of dat een bepaalde institutie wordt ingevoerd en/of verstevigd, dan veronderstelt dit een waardering van deze institutie, zowel van de kant van het objekt als van de actor, omdat dit het referentiepunt is waartegenover de afwijking wordt gemeten of dat als te realiseren doel wordt gesteld. Wanneer de waardering van de institutie door actor en objekt dezelfde is, dan is er geen druk nodig omdat er geen afwijking voorkomt tussen de waardering van de institutie door de actor en het objekt. Wanneer echter een discrepantie bestaat tussen de waardering van de institutie dan zal er sociale controle ontstaan, omdat een verschillende waardering een verschillend gedrag tot gevolg heeft. De afwijkingen van de institutie, die hieruit ontstaan, kunnen slechts verwijderd worden door druk uit te oefenen op die personen die de institutie verschillend waarderen.

Laten wij deze redenering wat meer structureren :

V_1 Er is een discrepantie tussen de waarderingen van de institutie x door twee of meer actors die dragers zijn van institutie x .
 W_1 Indien er een discrepantie is tussen de waarderingen van een institutie door twee of meer actors, dan wijken één of meer actors van deze institutie af.

$V_2 + E_1$ Dus : één of meer actors wijken af van institutie x .
 W_2 Indien dragers van een institutie afwijken van deze institutie, dan bestaat de kans p dat andere dragers van deze institutie deze afwijkingen trachten te verhinderen en/of te verwijderen.

$V_3 + E_2$ Dus : er bestaat de kans p dat andere dragers van institutie x deze afwijkingen trachten te verhinderen en/of te verwijderen.
 W_3 Indien actors afwijkingen van een institutie trachten te verhinderen en/of te verwijderen, dan moeten zij druk uitoefenen op de actors die afwijken van deze institutie.

E_3 Dus : andere dragers van de institutie moeten druk uitoefenen op de actors die afwijken van institutie x .

Uit deze redenering volgt dat de sociale controle een resultante is van de discrepantie in de waardering van een institutie door de actor en het objekt van de sociale controle.

Welk is de waarde van elke propositie in deze redenering ? V_1 vormt een empirische vaststelling die, mits beroep wordt gedaan op W_1 , een voorwaarde is om te besluiten tot de afwijking van institutie x door één of meer actors. De propositie W_1 kan dispositioneel verklaard worden. Vroeger werd immers de institutie, in navolging van Durkheim, opgevat als : alle ideeën en gedragsvormen die door de kollektiviteit zijn ingesteld. Vanaf het

ogenblik dat één roldrager deze institutie anders waardeert, doet hij al afbreuk aan deze institutie, omdat zijn waardering niet behoort tot deze van de kollektiviteit.

Explanandum E_1 : wordt het uitgangspunt om te verklaren dat reacties tegen afwijkingen mogelijk zijn. Om dit te verklaren wordt beroep gedaan op een statistische wet, nl. W_2 , die zegt dat bij afwijking van een institutie de kans bestaat dat andere dragers van deze institutie deze afwijkingen zullen trachten te verhinderen en/of te verwijderen. Deze empirische wet kan in haar praktische toepassing slechts gewettigd worden door de empirie. Op basis van W_2 kan in E_2 dan ook slechts besloten worden tot een kans op een ingreep tegen de afwijking van de institutie. Het gaat hier duidelijk om een inductief statistische redenering.

Voor de volgende redenering geeft E_2 wel enkele moeilijkheden, omdat men slechts kan besluiten tot een kans dat men de afwijkingen van de institutie zal verhinderen en/of verwijderen. Men moet E_2 , om als V_3 te laten fungeren, in feite ombouwen tot een propositie die berust op observatie. Enkel wanneer men vaststelt dat andere dragers van de institutie afwijkingen trachten te verhinderen en/of te verwijderen, gaat deze redenering op. W_3 zelf wordt afgeleid uit de eigen aard van de pogingen om de afwijkingen van instituties te verhinderen. De personen die van de instituties afwijken, schikken zich immers niet automatisch naar de institutie. Op een zekere manier moet druk worden uitgeoefend, opdat zij niet meer zouden afwijken van de institutie. Uit deze dispositie wordt dan ten slotte afgeleid dat andere dragers van de institutie druk moeten uitoefenen op de actors die afwijken van de beschouwde institutie.

In de definitie van de sociale controle werd nochtans niet uitsluitend gesproken van een proces dat bewerkt dat er druk wordt uitgeoefend, zodat afwijkingen worden verhinderd en/of verwijderd, maar werd ook gesteld dat deze druk een versteviging en/of een vestiging van een nieuwe institutie tot gevolg kan hebben. De verklaring hiervan verloopt vlg. hetzelfde schema als bovenstaande, met dien verstande echter dat men in V_1 vertrekt van: er is een discrepantie tussen de waarderungen van een nieuwe institutie x door twee of meer actors, waarvan minstens één de drager is van deze nieuwe institutie. Daarna kan men op dezelfde wijze argumenteren als voor het afwijkend gedrag, omdat het vestigen van een nieuwe institutie eveneens een vorm van afwijking is t.o.v. de oude institutie, die men wil verwijderen of verhinderen.

De sociale controle konden we dus duidelijk niet direkt verklaren uit de discrepantie in de waarderungen van een institutie door degene die controle uitoefent, en deze die controle ondergaat. Er waren enkele schakels tussen te voegen om te besluiten tot het waarom van de sociale controle. De discrepantie tussen de waarderungen van een bepaalde institutie verschijnt ten slotte als een noodzakelijke voorwaarde voor de sociale controle.

Voorgaande redenering geeft weliswaar de weg die moet gevolgd

worden bij de verklaring van de sociale controle in het algemeen ; voor een konkrete verschijning van de sociale controle moeten echter een aantal bijkomende problemen opgelost worden. Het is immers zo dat een verklaring slechts evolueert binnen het kader dat door de onderzoeker als relevant voor het gestelde probleem werd gezien, omdat de feiten slechts volgens een vooraf gevormde opvatting over de noodzakelijke elementen ter verklaring van een bepaald verschijnsel door de onderzoeker worden waargenomen.

Een eerste taak van de onderzoeker is, duidelijk te omschrijven om welke institutie het gaat ; rekening houdend met de aard van deze institutie, moet hij dan de meest geschikte wijze trachten te vinden om de waardering van deze institutie door de verschillende actors te bepalen.

Laten wij bij wijze van voorbeeld opnieuw beroep doen op het fenomeen van de verklaring van de sociale controle, zoals dat in de dagelijkse ervaring vroeger reeds werd beschreven. De institutie die hier gewaardeerd wordt, is de verklaring van de sociale controle. In mijn positie van onderzoeker word ik geconfronteerd met verschillende verklaringsmogelijkheden. Hieruit doe ik een keuze, die kan samenvallen met de opvatting van andere onderzoekers, maar ook anders kan zijn. Deze waardering kan in sommige gevallen langs een inhoudsanalyse van geschriften worden gevonden, maar in vele gevallen moet ze komen uit andere confrontaties. Bij de vaststelling van de waardering moet rekening gehouden worden met de positie van de verschillende beoordelaars, omdat die de gedragingen van de gecontroleerde kan bepalen. Merk eveneens op dat wordt uitgegaan van de veronderstelling dat er verschillende evenwaardige wegen bestaan om de verklaring te geven. Hier bestaat immers de kans dat er bij de keuze van een wijze van verklaring andere dan wetenschappelijke oorzaken spelen.

Op basis van de waardering van de institutie door de verschillende actors kan worden vastgesteld of er een discrepantie is, en in bepaalde gevallen kan men door middel van schalen zoeken hoe groot deze discrepantie is. Indien er discrepantie is, dan kan men vlg. bovenstaande redenering besluiten tot afwijkingen van bepaalde actors tegenover de bestudeerde institutie. Vermits afwijkingen aanleiding *kunnen* vormen tot pogingen om die afwijkingen te verhinderen, door de personen die de institutie hoger waarderen dan de anderen, is er observatie nodig om te weten welke personen deze afwijkingen verhinderen. Dit impliceert dat men in zijn onderzoeksinstrumentarium moet voorbereid zijn om deze personen te erkennen. Daarmee verbonden moet men ook letten op de mogelijke instrumenten die men gebruikt om druk uit te oefenen op de actors die afwijken van de institutie.

Toegepast op het onderzoek naar de verklaring van de sociale controle en in de veronderstellingen dat er een discrepantie bestaat in de waardering van de verschillende verklaringsvormen tussen mij en andere onderzoekers, kan besloten worden tot een afwijkend gedrag van mijn persoon. Nu moet ik

in mijn onderzoek trachten te achterhalen wie deze afwijking tracht te verhinderen. Daarvoor moet ik niet letten op elke andere onderzoeker, maar wel op diegenen die betekenisvol zijn voor het beschouwde probleem. Hetzelfde selectieprobleem stelt zich voor de instrumenten waarmee druk wordt uitgeoefend. Ook hier moet men enkel op de betekenisvolle instrumenten letten.

Op deze wijze wordt duidelijk dat mogelijkheden van de verklaring reeds vooraf werden vastgelegd, omdat het onderzoek niet méér kan bieden dan het onderzoeksinstrumentarium toelaat. De sociale controle die op de verklaringsactiviteit inwerkt, kan hier immers slechts verklaard worden door de discrepantie in de waardering van de verschillende verklaringsmethodes. Men kan deze discrepantie weliswaar nog afleiden uit de verschillende posities van de beoordelaars van een methode. Ook dit werd echter ingebouwd in het verklaringsschema.

Om dit werk te besluiten willen we nog even zeer beknopt onze eigen poging tot een sociologische verklaring van sociale controle konfronteren met de impliciete verklaringen die vroeger in de literatuur werden gevonden. We zullen deze konfrontatie formuleren in de vorm van een beoordeling van de verklaringen.

E.A. Ross zoekt niet in de sociale realiteit naar de verklaring van de sociale controle, maar wel in de eisen die hij stelt aan de sociologie (19). De sociologie moet vlg. hem de sociale orde verklaren. Dit kan niet alleen gebeuren door de sympathie tussen de mensen. Sociale controle is onmisbaar om dit doel te bereiken. De sociale controle vloeit dus voort uit een methodische noodzaak. Cultuur en sociale structuur hebben weliswaar betekenis in het werk van Ross, maar beide begrippen worden niet gebruikt in de impliciete verklaring die wij in zijn werk meenden te vinden.

Volgens Landis kan men een verklaring vinden in de menselijke natuur en daarmee verbonden de sociale orde. Het menselijk gedrag is niet uitsluitend het resultaat van het instinkt. De groep heeft een belangrijke invloed op het gedrag van de mens. Daarin ligt juist de controlemacht van de groep. De maatschappij kan daarenboven niet verder blijven bestaan zonder sociale controle. Om verder te bestaan heeft de maatschappij immers nood aan sociale orde, die enkel het resultaat van sociale controle kan zijn (20). Zo stelt men enerzijds vast dat Landis de sociale controle veronderstelt om de natuur van de mens menselijk te maken, en anderzijds dat de sociale orde van de maatschappij om te blijven bestaan sociale controle nodig heeft. Landis postuleert hier o.i. de sociale controle om de menselijke natuur en de sociale orde te verklaren, eerder dan dat hij de sociale controle wil verklaren door de menselijke natuur en de sociale orde. Indien men deze redenering van Landis dan toch beschouwt als een verklaring van de sociale controle, juister gezegd

(19) Zie p. 159-160.

(20) Zie p. 178.

als een dispositionele verklaring, dan lijken de twee gebruikte categorieën zo ruim te zijn dat zij hun betekenis verliezen. Sociale controle veronderstelt heel zeker de menselijke natuur, maar niet uitsluitend de menselijke natuur. De menselijke natuur is een *conditio sine qua non* voor elk sociaal handelen. Het begrip 'sociale orde' zouden wij anderzijds willen vermijden, omdat de inhoud ervan sterk ideologisch gekleurd kan zijn. Daarenboven is het ook zeer goed mogelijk dat er sociale controle in een maatschappij is zonder dat er „sociale orde” heerst.

Bij Segerstedt treft men een progressieve reductie aan. In de aanwezigheid van de sociale uniformiteit vindt hij de sociale controle als noodzakelijke voorwaarde voor haar bestaan. Uit de vaststelling van de sociale uniformiteit leidt hij dan de sociale controle af. Het symbolisch interaktionisme heeft bij de verklaring van de sociale controle niet direkt betekenis. Het is voor Segerstedt wel van belang om de efficiëntie van de sociale controle te bepalen. Sociale normen kunnen volgens hem slechts een werkelijke invloed hebben, wanneer zij plaatsvinden binnen een omgeving waarin de symbolische betekenis van het gebeuren dezelfde is (21). Het is wel enigszins vreemd in een werk dat de sociale controle tot voorwerp heeft, de verklaring van de sociale controle te zien eindigen op een beklemtoning van het belang dat de sociale controle heeft voor de verklaring van het uniform gedrag. De sociale controle kan zeker niet begrepen of verklaard worden, tenzij men het fenomeen in zijn symbolische kontekst plaatst. Er liggen nochtans nog andere voorwaarden aan de sociale controle ten grondslag dan het feit dat de sociale uniformiteit op geen andere manier kan verklaard worden dan door beroep te doen op de sociale controle.

Voor LaPiere is de aandacht voor status de enige konstante die men in de mensheid kan aantreffen. Genetisch verklaart hij deze aandacht voor status uit de groei van de mens naar psychologische afhankelijkheid. Funktioneel vindt hij de reden van bestaan van de aandacht voor status in het voortbestaan van de maatschappij. De sociale controle steunt op deze belangstelling van de mens voor status. Daarom kan men de verklaring van de sociale controle langs de juist genoemde redeneringen laten verlopen. LaPiere komt echter op een andere wijze tot de sociale controle. In zijn pogingen tot het verklaren van het menselijk gedrag loopt hij vast door enkel beroep te doen op de persoonlijkheid en de situatie. Daarom postuleert hij de sociale controle. Deze wordt gedetermineerd door de „regard for status” (22). Impliciet mag men de genetische en funktionele verklaring van de sociale status aan de sociale controle toewijzen. LaPiere zelf bekommert zich in feite niet zo erg om het probleem van de verklaring van de sociale controle. De aandacht voor de sociale status is zeker belangrijk om de sociale controle te begrijpen, maar hij is even belangrijk om elke vorm van sociaal gedrag te begrijpen.

(21) Zie p. 198-199.

(22) Zie p. 203-207.

Parsons noemt de sociale controle expliciet een postulaat. Hij gaat niet op zoek naar de mogelijke oorzaken van de sociale controle. De sociale controle is voor hem een noodzakelijk mechanisme om het sociaal systeem te doen functioneren. Men mag de sociale controle in het werk van Parsons dan ook wel als functioneel verklaard opvatten (23). De geringe belangstelling voor de verklaring van de sociale controle die Parsons in zijn algemeen theoretische werken uitdrukt, is wel te begrijpen uit de bedoeling die hij met deze werken had. Nochtans zou een begrip als de sociale controle, dat zoveel belang heeft voor het sociaal systeem, wel iets meer naar zijn redenen van bestaan mogen onderzocht worden.

Voor MacIver en Page stelt de verklaring van de sociale controle evenmin een probleem als voor Parsons. Zij beschrijven het fenomeen in zijn verschillende facetten omdat de socioloog ondubbelzinnige termen nodig heeft om het zinvolle handelen te begrijpen. Impliciet meenden wij nochtans een verklaring te vinden in de functie die de sociale controle heeft voor het behoud van de institutie (24). De reden waarom beide schrijvers deze band niet doorgetrokken hebben, is waarschijnlijk te vinden in de specifieke betekenis van hun methode van de verbeeldende rekonstruktie. Ofschoon ons sociologisch standpunt elders aanknoping vond (Schütz) en de verklaring van de sociale controle wel werd aangepakt, is onze werkwijze niet geheel vreemd aan deze van MacIver en Page, ook al werd de verklaring door samenvoeging van verspreide oordelen gevonden.

Ten slotte was het misschien wel enigszins ongewettigd naar een verklaring van de sociale controle te gaan zoeken in *Homo Sociologicus*. Dahrendorf was het op de eerste plaats te doen om de rol, en daarom is een gebrek aan een expliciete verklaring van de sociale controle ook aanvaardbaar (25). Het postuleren van de sociale controle lijkt ons hier even gepast als het gebeurt door T. Parsons.

Een beoordeling, zoals zojuist gebeurde, is in zekere mate misschien niet juist, omdat wij in geen enkel bestudeerd werk de verklaring van de sociale controle expliciet geformuleerd vinden, zoals dit in het voorgaande hoofdstuk aangetoond is. De sociale controle is wel zo een complex verschijnsel, dat men reeds in grote mate voldoende had aan de beschrijving van het fenomeen en zo mogelijk de verklaring van enkele specifieke vormen van de sociale controle. Helemaal uit de lucht gegrepen zijn de verklaringen toch ook niet, zoals de bewijsvoering in vorig hoofdstuk tracht te verduidelijken. Er werd steeds vertrokken vanuit een peiling naar de sociologie-opvatting van de schrijver, om daarbinnen dan de zinnen te plaatsen (die dikwijls erg gespreid opdoken) waarin een oorzakelijk verband met de sociale controle werd aangeduid. In die zin, menen wij, had de confrontatie van zojuist wel zin.

(23) Zie p. 232-241.

(24) Zie p. 243.

(25) Zie p. 248-249, 251, 253.

Wij menen dat de taken die in de probleemstelling geformuleerd werden, hier uitgevoerd zijn. Zeker werd niet alles gezegd over de sociale controle. Denken we maar even aan de uitgebreide literatuur over de vele vormen waaronder de sociale controle verschijnt, of aan de vele studies over de sociale controle in de verschillende sociologische specialismen. Vergelijkende studie van al deze onderzoeksresultaten zou zeker interessant materiaal opleveren voor de kennis van de sociale controle in het algemeen. Dit viel nochtans buiten onze opdracht, meenden wij. Een wetenschapskritische analyse van enkele verklaringsvormen van de sociale controle en de formulering van de voorwaarden van de sociale controle werd als hoofddoel gesteld, en werd ook gegeven.

SUMMARY

The sociological explanation of social control adopts the following outline : the putting forward of problems, the status quaestionis, the set of instruments concerning methodology, the sociological starting point, the scientific-critic analysis of some explanatory models of social control and finally an attempt to explain social control in a sociological way.

The first chapter consists of a rather extensive survey of the questions dealt with in the investigation. This allows us afterwards, to compare the results of the investigation with the aim we had in mind. The main questions of the investigation are : 1) Which are the methodological implications resulting from the explanation of social control by a number of authors ? 2) Which are the conditions that are in our opinion the basis for the explanation of social control ?

The second chapter deals with a status quaestionis. Here we have asked for the present situation of the investigation concerning social control. At the same time we have introduced within this developmental sketch the hypothesis put forward by H.C. Brearley in 1962 viz. that there are three main tendencies in the investigation of social control : (i) "those who, like Ross, discuss the number and complexity of the means by which the agents of social control attain uniformity of behaviour" and (ii) "those who, like Cooley, devote their efforts to explaining the effects of social control upon the development of personality". The third tendency is the one that runs parallel to Sumner's, but which can be reduced to the first because of its instrumental tendency. The investigation indicates that Brearley's classification doesn't hold. Gurvitch, Oppenheim, Hollingshead, Lemert, Nadel et.al. break through this frame. In the same investigation it has been established that the methodological approach has not yet been realised in studies on social control.

The next two chapters introduce the scientific-critic analysis. In the third chapter a number of concepts are described in the first place because they will be of use for the methodological analysis. This chapter describes what should be understood by the term 'explain' and it also describes what laws and theories are. Brief summaries are given of induction, functional explanation, genetic explanation, conceptual and dispositional explanation, and the phenomenological method. Special attention is drawn to the restrictions of the methods. In the second place the selection criteria of the works to be analysed are indicated, because it is practically impossible and scientifically insignificant to take all works into consideration. It has been decided to take six works which are integrally devoted to social control viz. the studies by E.A. Ross, P.H. Landis ; L.L. Bernard, G. Gurvitch, T.T. Segerstedt

and R.T. LaPiere. The general sociological studies have been chosen on the basis of a historical survey by Don Martindale because he constructs his work by means of the philosophy of science. G. Simmel has been chosen as the representative of formal sociology, P.A. Sorokin has been studied as an organicist, T. Parsons as a functionalist and R.M. Maclver and Page as theorists of social behaviour and R. Dahrendorf as a sociologist of conflicts. The methodological analysis of the explanation of social control will be given with respect to the above mentioned works.

However, before an answer is given to the question as to the procedure with the explanation, a description will be given of the sociological starting point of this work and the methodological consequences which result from it. (Chapter 4).

The description of the sociological point of view is the result of the confrontation with the problem of whether to start from the person or society in order to explain social reality. According to G. Gurvitch, A.C. Zijderveld, A. Schütz, and P.L. Berger both the persons and society are needed so as to explain social reality. Gurvitch and Zijderveld, talk in terms of a dialectic between persons and society. This dialectic opinion results in a number of difficulties. P.L. Berger does not give any methodological aspect of his sociological point of view. Schütz accepts the dialectic movement (used in the sense of Gurvitch) between persons and society in social reality but he does not draw any methodological conclusions from this. Methodologically he starts from the individual.

Schütz is a phenomenologically oriented sociologist. He proceeds from an everyday knowledge of simple life to a scientific knowledge. The observer is only in the "Umwelt" capable of grasping in a direct way the behaviour of the other. For a sociologist, however, the "Mitwelt" is the frame of observation. He does not reach the direct experience of the other unless he gets rid of his scientific character. This can be prevented by referring to "ideal types" which form typical patterns of behavior. The postulate of the subjective interpretation is preserved.

With Schütz the attention is drawn to the understanding and explanation of social behaviour as he got it from Max Weber. The method referred to as "Verstehen" is, however, not generally accepted. It has been rejected by various sociologists as being unscientific on the one hand, or referred to the pre-scientific work as a sort of hypothesis formation on the other. For Schütz it is an important method which stands by itself.

According to Strasser there are three different ways of "verstehen", which might be of use to other methods. His opinion on the above mentioned dialectic is totally different from Gurvitch's and opens certain perspectives for sociology. This contact with A. Schütz's work results in our determining the objective of sociology. Both, dialectic and "verstehen" are very important instruments to understand and explain social behaviour. The restriction

extends. The sociologist must try to explain social behaviour from within the social structure and the social culture. The individual, who is a carrier of this social structure and culture, cannot be excluded.

After this rather comprehensive introduction, we ask for the methodological features of the explanation of social control in the eleven works mentioned above (Chapter 5).

It is rather strange that after this analysis we have to conclude that none of the authors under consideration are willing to explain *explicitly* social control. To find a reason for this is not always simple.

Among the eleven authors the works of whom have been previously analysed, there is not a single one who poses explicitly the problem as to the explanation of social control. Ross includes social control as a factor which is necessary to explain social behaviour. Landis connects social control with human nature and with the special interest this control has for the retention of social norms. Bernard, Simmel and Sorokin don't even touch upon the explanation of social control. Gurvitch thinks it sufficient to explain the different forms of appearance of social control. Segerstedt, LaPiere, Parsons, MacIver and Page, and R. Dahrendorf postulate social control. It can be seen that in those cases, where an implicit explanation of social control can be formulated, this explanation always relies on the need to introduce a new factor in order to explain social behaviour.

Let us first define the implicit explanations more acutely. In the first place we mention Ross. Edward A. Ross does not look for the explanation of social control in social reality but in the demands he makes to sociology. According to him sociology has to explain social order. This can not, however, be realized by the sympathy among human beings. In order to achieve that goal social control is indispensable. Hence social control results from a methodological necessity. Although culture and social structure have a meaning in Ross's work, they are not to be found in the implicit explanation which we had thought to find in his work.

According to Landis we can find an explanation in human nature combined with social order. Human behaviour is not exclusively the result of the instinct. The control power of the group lies in its important influence on human behaviour. Besides, society cannot go on without social control since it needs social order which cannot be but the result of social control. As a result we find that Landis assumes social control to make human nature human on the one hand, and that social order of the society needs social control in order to remain, on the other. Here, in our opinion Landis postulates social control in order to explain both human nature and social order rather than social control.

If however we consider Landis's reasoning to be an explanation of social control, or better as a dispositional explanation, then both used categories prove to be so broad that they lose their meaning. Essentially social

control assumes human nature, but not exclusively human nature. Human nature is a *conditio sine qua non* for all social behaviour. We should like to skip the term 'social order' because the meaning is strongly ideologically coloured. What's more it is quite possible that social control operates in a society without 'social order'.

With Segerstedt we find a progressive reduction. In the presence of social uniformity he finds social control to be a necessary condition for its existence. He deduces social control from the establishment of social uniformity. Symbolic interactionism has no direct significance with the explanation of social control. For Segerstedt it is however important to determine the efficiency of social control. Social norms can only be of real importance when they fit in a situation where the symbolic significance of the events is the same. In a study which has social control as a subject it is rather strange to find that social control ends in a emphasis on the significance of social control for the explanation of uniform behaviour. Social control can certainly not be understood or explained unless we put the phenomenon in its symbolic context. There are however some other conditions—on which social control is based—than the fact that social uniformity cannot be explained in an other way than by referring to social control.

According to LaPiere people's attention to the status is the only constant which we encounter in mankind. Genetically he explains this attention for status by the human growth towards psychological independence. Functionally he finds the reason for existence of the attention for status in the survival of society. Social control relies on this interest of men for status. That's why we can have the explanation of social control elapsed along the just mentioned ways of reasoning. LaPiere, however, reaches social control in another way. In his attempts to explain human behaviour he gets stuck because he only appeals to personality and situation. That's why he postulates social control which is determined by the 'regard for status'. We may implicitly assign the genetic and functional explanation of the social status to social control. LaPiere himself does not pay much attention to the problem of the explanation of social control. The attention for the social status is certainly important to understand social control, but it is equally important in order to understand all forms of social behaviour.

Parsons explicitly calls social control a postulate. He does not search for possible causes of social control. To him social control is a necessary mechanism to have the social system function. Hence, we may consider the term 'social control' in Parsons' work as functionally explained. The poor interest in the explanation of social control, which Parsons expresses in his general theoretical works, is to be understood from the intention he had in mind with these works. We would have expected, however, that a concept such as social control, which is of the utmost importance to the social system, would have been investigated with regards to the reason for its existence.

The explanation of social control is as simple to both MacIver and Page as it is to Parsons. They describe the phenomenon in its different facets because the sociologist needs clearly defined terms in order to understand functional behaviour. We thought implicitly of finding an explanation in the function which social control has in the maintenance of the institution.

We probably find the reason why both authors did not continue along the same lines in the specific significance of their method of imaginary reconstruction. Although our sociological point of view took other facts as a starting point (Schütz) and the explanation of social control was tackled indeed, our method has something to do with the one used by MacIver and Page, even though this explanation was deduced from the combination of different opinions.

Finally it seems to be slightly unauthorized to look for an explanation of social control in *Homo Sociologicus*. The lack of explicit explanations of social control is acceptable since Dahrendorf wanted the role in the first place. We consider the postulation of social control to be equally suitable here as it is in Parsons' work.

The question occurs as to whether we have to do with a process that can be explained or that has any sense in being explained. Assuming that the sociologist tries to trace the causes of social behaviour, then social control, a form of social behaviour, certainly falls in his sphere of interest. Social control emerges from the works that have just been investigated as a phenomenon that was as a matter of fact distinguished in its different facets. The question 'why' has however not been asked. Hence, we may consider social control to be a sociological category which cannot be further analysed. However we do not regard the absence of an explicit explanation of social control to be a reason to conclude that it is impossible to come to an explanation. Social control as a form of social behaviour ought to be equally amenable to a social explanation as other forms of social behaviour. No one of the authors studied did pose the problem of the sociological explanation of social control explicitly. Most works which mainly stick to social control, restrict their attention either to the description and explanation of the different forms and instruments of social control or to the ways in which social control determines society. In general works on sociology attention is focused on the explanation of social behaviour and in a somewhat smaller extent (in our case only with both R.M. MacIver and C.H. Page) on the different instruments and forms of social control. In our putting forward of problems there is no room to use the explanation of social control as a explanatory factor of social behaviour.

Finally we reach the last question of this work : which conditions are to be considered as basic for our opinion of social control ? An attempt to answer this question is to be found in chapter six.

In first instance we define the thing to be explained i.e. social control.

Social control is the process in which the social actor, group or collectivity exercises a certain pressure on a social actor, group or collectivity by means of socio-cultural instruments. This pressure accounts for the fact that deviations from a certain institution are prevented and/or removed or/and that a particular institution is introduced and/or strengthened.

Up to now, however, the main question has remained unanswered. The definition only offers a means to recognize the process of social control in social reality. The conditions that ought to be fulfilled in order to set to work the control process, have still to be found. Those conditions, however, do link up with the definition.

If it is assumed that social control only exists when it accounts for the fact that deviations from a certain institution are prevented or/and removed or/and that a particular institution is introduced and/or strengthened, then it supposes an appraisal of this institution on the side of both the object and the actor, because this is the point of reference in relation to which the deviation is measured or, simply, that has been put forward as the aim to be realized. If the appraisal of the institution is the same with both object and actor, then there is no need for any pressure because no deviation appears from the appraisal of the institution by both actor and object. However, if there is a discrepancy in the appraisal of the institution, social control will come into existence because a different appraisal will result in a different behaviour. The deviations from the institution which result from this can only be removed by exercising pressure on those persons that appreciate the institution in a quite different way.

It is quite clear that social control can not directly be explained from the discrepancy in the appraisal of an institution by those that exercise control and those that undergo control. There are some intermediate links to be added to reach the conclusion as to the *why* of social control. Here the discrepancy between the appraisals of a certain institution appears ultimately as a necessary condition for social control.

The previous reasoning only concerns a way that has to be followed when social control in general is to be explained ; for a concrete appearance of social control, however, some additional problems have to be solved. It is a fact though, that an explanation only operates within the frame that is—according to the investigator—considered to be relevant regarding certain problems. This is so because the facts are observed by the investigator only according to a predetermined opinion concerning the elements necessary to explain the particular phenomenon.

Bijlage I

BIBLIOGRAFIE VAN WERKEN DIE DE SOCIALE KONTROLE IN EEN SOCIOLOGISCH SPECIALISME BEHANDELEN

- BARBER, B., *Science and the social order*. Glencoe, The Free Press, 1952, p. 207-237.
- BECKER, H.S., „Marihuana use and social control”. in ROSE, A.M., *Human behavior and social processes*. London, Routledge and Kegan Paul, 1962, p. 589-607.
- BENSMAN, J. & GERVER, I., „Crime and punishment in the factory : the function of deviancy in maintaining the social system”, *American Sociological Review*, Vol. 28, no 4, June 1963, p. 588-598.
- BLAU, P.M. & SCOTT, W.R., *Formal Organizations : a comparative approach*. San Francisco, Chandler Publishing Co, 1962, X-312pp.
- BREED, W., „Social control in the newsroom : a functional analysis”, *Social Forces*, Vol. 33, no 4, May 1955, p. 326-335.
- CHAPPLE, E.D. & SAYLES, L.R., „Organizational controls”, in GLASER, W.A. & SILLS, D.L., ed., *The government of associations*. Totowa, The Bedminster Press, 1966, p. 134-137.
- COHEN, S., „Rulers and priests : A study in cultural control”, *Comparative Studies in Society and History*, no 2, January 1964, p. 199-216.
- DANIELS, M.J., „Affect and its control in the medical intern”, *The American Journal of Sociology*, Vol. 66, no 3, November 1960, p. 259-267.
- DEN HOLLANDER, A.N.S., „Changing social control in a Bengal city”, *Transactions of the third world congress of sociology*, Vol. 6, London, 1956, p. 64-71.
- DEUTSCH, M. & GERARD, H.B., „A study of normative and informational social influences upon individual judgement”, *Journal of Abnormal and Social Psychology*, Vol. 51, no 3, November 1955, p. 629-636.
- DEWEY, A.G., „Trade and Social Control in Java”, *Journal of Royal Anthropological Institute of Great-Britain and Ireland*, Vol. 92, no 2, July-December 1962, p. 177-190.
- ETZIONI, A., *A comparative analysis of complex organizations*. New York, The Free Press of Glencoe, 1964, XX + 366 pp.
- ETZIONI, A., *Soziologie der Organisationen*. (vert. door J. BAETGE uit *Modern Organizations*) München, Juventa Verlag, 1967, 191 pp.
- FREIDSON, E., „Client control and medical practice”, *The American Journal of Sociology*, Vol. 65, no 4, January 1960, p. 374-382.
- FRUMKIN, R.M., „Attitudes of negro college students toward intra-family leadership and control”, *Marriage and Family Living*, Vol. 16, no 3, August 1954, p. 252-253.
- GADOUREK, I., *Recent trends in social control in Czechoslovakia*. (Studies of the Czechoslovak Foreign Institute in exile), Chicago, s. ed., May 1959, 38 pp.
- GANNON, T., „Religious control and delinquent behavior”, *Sociology and social research*, Vol. 51, no 4, July 1967, p. 418-431.
- GLASTRA VAN LOON, J.F. & VERCRUYSSSE, E.V.W., „De sociale functie van het recht”, *Mens en Maatschappij*, 37e jg., nr. 1, januari-februari, 1962, p. 1-10.
- GLASTRA VAN LOON, J.F. & VERCRUYSSSE, E.V.W., „Een sociologische interpretatie van het recht”, *Sociologische Gids*, 13e jg., nr. 4, juli-augustus 1966, p. 226-235.
- GOODY, J., „Death and social control among the Lodugua” *Man*, Vol. 59, August 1959, p. 134-138.
- GREMLEY, W., „Social control in Cicero”, *British Journal of Sociology*, Vol. 3, no 4, December 1952, p. 322-338.

- GROSS, E., „Some functional consequences of primary controls in formal work organizations”, *American Sociological Review*, Vol. 18, no 4, August 1953, p. 368-373.
- GOLDEN, J., „Social Control of negro-white intermarriage”, *Social Forces*, Vol. 36 no 3, March 1958, p. 267-269.
- GUIART, J., „Dualisme et structure du contrôle social en pays Canala, Nouvelle-Calédonie”, *L'Homme*, 2, no 2, Mai-Août 1962, p. 49-79.
- HEBERLE, R., „Das normative Element in der Nachbarschaft”, *Kölner Zeitschrift für Soziologie und Sozialpsychologie*, Heft 2, 1959, p. 181-197.
- HERSON, L.J.R., „China's imperial bureaucracy : its direction and control”, *Public Administration Review*, Vol. 17, no 1, Winter 1957, p. 44-53.
- HULL, W.H.N., „The public control of broadcasting : the Canadian and Australian experiences”, *Canadian Journal of Economics and Political Science*, Vol. 28, no 1, February 1962, p. 114-126.
- KAPLAN, M., „Leisure and the theory of social control”, in KAPLAN, M., *Leisure in America : a social inquiry*. New York, John Wiley & Sons Inc. 1960, p. 231-252.
- KATZ, D., & KAHN, R.L., *The social psychology of organizations*. New York, John Wiley & Sons Inc. 1967, X + 498 pp.
- KIRKPATRICK, W.W., „The adequacy of internal corporate controls”, *Annals of the American Academy of Political and Social Sciences*, Vol. 343, September, 1962, p. 75-83.
- KUPER, L., „The control of social change : a South African experiment”, *Social Forces*, Vol. 33, no 1, October 1954, p. 19-29.
- Le VINE, R.A., „Gusii sex offenses : a study in social control”, *American Anthropologist*, Vol. 61, no 56, December 1959, p. 965-990.
- LIEBAN, R.W., „The dangerous Inkantors : illness and social control in a philippine community”, *American Anthropologist*, Vol. 64, no 2, April 1962, p. 306-311.
- LITWAK, E., „Three ways in which law acts as a means of social control : punishment, therapy and education”, *Social Forces*, Vol. 34, no 3, March 1956, p. 217-223.
- MARCSON, S., „The control of Ethnic Conflict”, *Social Forces*, Vol. 24, December 1945, p. 161-165.
- MATTHES, J., „Sozialarbeit und soziale Kontrolle. Bemerkungen zu einem umstrittenen Thema”, *Mens en Maatschappij*, 43e jg., nr. 1, januari-februari 1968, p. 100-109.
- MAYNTZ, R., *Soziologie der Organisation*. Reinbek, Rowohlt, 1963, 155 pp.
- MORIN, M., „Contraintes sociales et communications dans l'entreprise”, *Sociologie du Travail*, no 4, Octobre-Décembre, 1965, p. 350-363.
- NORTH, C.C., „Social classes”, in ROUCEK, J.S., ed., *Social Control*. Princeton, D. Van Nostrand, 1962, p. 149-166.
- OLMSTEAD, D.W., „Organizational leadership and social structure in a small city”, *American Sociological Review*, Vol. 19, no 3, June 1954, p. 273-281.
- OSTOW, M., „The Nature of Religious Controls”, *American Psychologist*, Vol. 13, no 10, October 1958, p. 571-574.
- OTTINO, P., „Le Tromba(Madagascar)”, *L'Homme*, 5, no 1, Janvier-Mars 1965, p. 84-93.
- PARSONS, T., „The law and social control”, in EVAN, W.M., ed., *Law and sociology*. New York, The Free Press of Glencoe, 1962, p. 65-72.
- PAYNE, E.G., „Personal versus Social Control”, *Journal of Educational Sociology*, Vol. 13, nr. 3, November 1939, pp. 132-139.
- PIFFNER, J.M. & SHERWOOD, F.P., „Levels of specialization and coordination”, in GLASER, W.A. & SILLS, D.L., ed., *The government of associations*. Totowa, The Bedminster Press, 1966, p. 117-122.
- POPITZ, H., „Soziale Normen”, *Archives européennes de Sociologie*. Tome II, nr 2, 1961, p. 185-199.
- REISS, A.J., „Delinquency as the failure of personal and social controls”. *American Sociological Review*, Vol. 16, no 2, April 1951, p. 196-207.
- ROSS, A.D., „The social control of philanthropy”, *The American Journal of Sociology*, Vol. 58, no 5, March, 1953, p. 451-460.

- ROSS, A.D., „Control and leadership in Women's Groups : an analysis of Philanthropic Money-Raising Activity". *Social Forces*, Vol. 37, no 1, December 1958, p. 124-131.
- ROUCEK, J.S., „Ideology as a means of social control", *American Journal of Economics and Sociology*, Vol. 3, I, no 1 October 1943, p. 35-45 ;
II, no 2 January 1944, p. 179-192 ;
III, no 3 April 1944, p. 357-369.
- ROUCEK, J.S., „Ideologies", in ROUCEK, J.S., ed., *Social Control*. Princeton, D. Van Nostrand, 1962, p. 185-204.
- SAMEFINK, J.A., „A study of some aspects of marital behavior as related to religious control", *Marriage and Family Living*, Vol. 20, no 2, May 1958, p. 163-169.
- SCHEFFERS, K., „De vestigingswet als sociale controle techniek", *Mens en Maatschappij*, 32e jg. nr 5, september-oktober 1957, p. 335-342.
- SIMON, H.A., „The nature of authority", in GLASER, W.A., & SILLS, D.L., *The government of associations*. Totowa, The Bedminster Press, 1966, p. 123-127.
- SMITH, C. & ARI, O., „Organizational control structure and member consensus", *The American Journal of Sociology*, Vol. 69, no 5, March 1964, p. 623-638.
- TAYLOR, R.K., „The social control function in casework", *Social Casework*, Vol. 39, no 1, 1958, p. 17-21.
- TANNENBAUM, A.S., „Control and effectiveness in a voluntary organization", *The American Journal of Sociology*, Vol. 67, no 1, July 1961, p. 33-46.
- TANNENBAUM, A.S., „Control in organizations : individual adjustment and organizational performance", *Administrative Science Quarterly*, Vol. 7, no 2, 1962, p. 236-257.
- TANNENBAUM, A.S., „Mechanisms of control in local trade unions", *British Journal of Sociology*, Vol. 7, no 4, December 1956, p. 306-313.
- TANNENBAUM, A.S., „The concept of organizational control", *Journal of Social Issues*, Vol. 12, no 2, 1956, p. 50-60.
- TANNENBAUM, A.S., & GEORGOPOULOS, B.S., „The distribution of control in formal organization", *Social Forces*, Vol. 36, no 1, October 1957, p. 44-50.
- THOMAS, W.I., „The relation of sex to primitive social control", *The American Journal of Sociology*, Vol. 3, no 6, May 1898, p. 754-776.
- TOURAINÉ, A., „Contribution à la sociologie du mouvement ouvrier. Le syndicalisme de contrôle", *Cahiers Internationaux de Sociologie*, Vol. XXVIII, Janvier-Juin, 1960, p. 57-88.
- VALENTINE, P.F., „Education", in ROUCEK, J.S., ed., *Social control*. Princeton, D. Van Nostrand, 1962, p. 131-148.
- WEBB, L., „The social control of television", *Public Administration*, Vol. 19, no 3, September 1960, p. 193-214.
- WELLS, W.T., „Public control and the Police", *The Political Quarterly*, Vol. 30, no 2, April-June 1959, p. 141-148.
- WESTLEY, W.A., „The nature and control of hostile crowds", *Canadian Journal of Economics and Political Science*, Vol. 23, no 1, February 1957, p. 33-41.
- WILSON, K.V. & BIXENSTINE, V.E., „Forms of social control in two-person, two-choice games", *Behavioral Sciences*, Vol. 7, no 1, January 1962, p. 92-102.
- ZALD, M., „Organizational control structures in five correctional institutions", *The American Journal of Sociology*, Vol. 68, no 1, July 1962, p. 335-345.

Bijlage II

DEFINITIES VAN DE SOCIALE KONTROLE

- ROSS, E.A. (1896) : „Social control . . . I mean that ascendancy over the aims and acts of the individual which is exercised on behalf of the group” (1).
- HOWARD, G.E. (1918) :
- a) „constraint of the one by the many”,
 - b) „dominance of the individual will by the group-will”,
 - c) „ascendancy of the social consciousness over the personal consciousness” (2).
- PARK R.E. & BURGESS E.W. (1924) : „. . . social control is the arbitrary intervention of some individual-official, functionary, or leader, in the social process . . . What makes the control exercised in this way social, in the strict sense of that term, is the fact that these acts are supported by custom, law, and public opinion” (3).
- LUMLEY F.E. (1924) : „Social control has usually meant that kind of life-pattern which government, through its officers, imposes upon the citizen . . . We might speak of it as the practice of putting forth directive stimuli or wish-patterns, their accurate transmission to, and adoption by other, whether voluntary or involuntary. In short, it is effective will transference . . .” (4).
- HILLER E.T. (1933) : „This regulation of the few in the interest of the many constitutes social control . . .” (5).
- YOUNG K. (1934) : „We shall define social control as the use of coercion, force, restraint, suggestion, or persuasion of one group over another, or of a group over its members or of persons over others, to enforce the prescribed rules of the game” (6).
- DAWSON C.A. & GETTYS W.E. (1935) : „the social definition of the wishes of the individual and their incorporation in the common attitudes and objectives of the group” (7).
- DOWD J. (1936) : „The sole source, or controlling agency, in any society, consists of one or more individuals who, on account of some kind of prestige, are able to bring people together for some common purpose, and to induce or compel them to conform to the group interest” (8).
- BERNARD L.L. (1939) : „Control itself is a process by which stimuli are brought to bear effectively upon some person or group of persons, thus producing responses that function in adjustment” (9).

- (1) ROSS, E.A., „Social Control I”, *op. cit.*, p. 519.
- (2) HOWARD, G.E., „Ideals as a factor in the future control of international society”, *Proceedings of the twelfth annual meeting of the American Sociological Society*, 1918, Vol. 12, p. 2, gecit. door LANDIS, P.H., *op. cit.*, p. 19.
- (3) PARK, R.E. & BURGESS, E.W., *Introduction to the science of sociology*. University of Chicago Press, 1924, p. 789, gecit. door LANDIS, P.H., *op. cit.*, p. 11.
- (4) LUMLEY, F.E., *Means of social control*. p. 13, gecit. door LANDIS, P.H., *op. cit.*, p. 11.
- (5) HILLER, E.T., *Principles of Sociology*. Harper & Brothers, 1933, p. 601, gecit. door LANDIS, P.H., *op. cit.*, p. 19.
- (6) YOUNG, K., *An introductory sociology*. New York, American Book Company, 1934, p. 520, gecit. door LANDIS, P.H., *op. cit.*, p. 10.
- (7) DAWSON, C.A. & GETTYS, W.E., *An introduction to sociology*. New York, The Ronald Press, 1935, p. 613, gecit. door LANDIS, P.H., *op. cit.*, p. 18.
- (8) DOWD, J., *Control in human society*. D. Appleton-Century Company, 1936, p. 11, gecit. door LANDIS, P.H., *op. cit.*, p. 12.
- (9) BERNARD, L.L., *op. cit.*, p. 11.

LANDIS P.H. (1939) :

a) „The term 'social control' as used here covers the series of social processes having to do with the building and maintenance of social order.”

b) „... that social control is a study of the processes by which society regulates the individual, making him an orderly creature who pays respect to such authority as his group recognizes” (10).

POUND R. (1942) : „Le contrôle social est la pression que chaque homme subit de la part d'autres membres de la société pour le contraindre à son rôle de soutien de la société civilisée, et qui le détourne d'une conduite antisociale, c'est-à-dire, d'un comportement en désaccord avec les postulats de l'ordre social” (11).

BREARLEY H.C. (1943) : „... social control is a collective term for those processes, planned or unplanned, by which individuals are taught, persuaded, or compelled to conform to the usages and life-values of groups” (12).

GURVITCH G. (1947) : „Le contrôle peut être défini comme l'ensemble des modèles culturels, des symboles sociaux, des significations collectives, des valeurs, des idées et des idéaux, aussi bien que des actes et des processus, qui les saisissent et les appliquent, et par lesquels chaque société globale, chaque groupe particulier, chaque forme de sociabilité et chaque membre (individu) participant, surmontent des antinomies, des tensions et des conflits qui leur sont propres, par des équilibres temporaires et instables, en trouvent ainsi des points de repère pour des efforts nouveaux de création collective” (13).

SEGERSTEDT T.T. (1948) :

a) „a general socialization of man, the creating in him of a behaviour tally with that of certain collective ...”

b) „social control in a narrow sense, that is to say : a reaction against individuals who do not observe uniform behaviour” (14).

EVERETT H. (1948) : „In its wider sense the term social control describes any influence exerted by society upon the individual” (15).

HEMPHILL J.K. & WESTIE C.M. (1950) : „Control is the degree to which a group regulates the behaviour of individuals while they are functioning as group members” (16).

HOMANS G.C. (1951) :

a) „The process by which conformity is achieved we call social control if we are thinking of compliance with norms, or authority if we are thinking of obedience to orders”.

b) „Control is the process by which, if a man departs from his existing degree of obedience to a norm, his behavior is brought back toward that degree, or would be brought back if he did depart. The remaining statements hold for both actual and virtual departures” (17).

PARSONS T., (1951) :

a) „A mechanism of social control ... is a motivational process in one or more individual actors which tend to counteract a tendency to deviance from the fulfillment of role-expectations, in himself or in one or more alters. It is a re-equilibrating mechanism”.

(10) LANDIS, P.H., *op. cit.*, p. VIII, 481.

(11) POUND, R., *Social control through law*. 1942, p. 17-18, gecit. door GURVITCH, G., *op. cit.*, p. 289.

(12) BREARLEY, H.C., *op. cit.*, p. 3.

(13) GURVITCH, G., *op. cit.*, p. 297.

(14) SEGERSTEDT, T.T., *op. cit.*, p. 16.

(15) EVERETT, H., *op. cit.*, p. 344.

(16) HEMPILL, J.K. & WESTIE, C.M., „The measurement of group dimensions”, in LAZARSFELD, P.F. & ROSENBERG, M., ed., *The Language of Social Research*. New York, London, The Free Press, 1965 (1955), p. 324.

(17) HOMANS, G.C., *op. cit.*, p. 281-301.

b) „... while the mechanisms of social control are the motivated processes in the behavior of this actor, and of the others with whom he is in interaction, by which these tendencies to deviance tend in turn to be counteracted” (18).

ROSS E.J. (1953) :

a) „Social control is the term used by sociologists to describe a multitude of different means permitted by the culture of a group whereby assimilation, or at least accomodation, is arrived at”.

b) „It is a system of measures approved by the group to bring all members of subgroups, into conformity with the generally accepted behavior patterns” (19).

LAPIERE R.T. (1954) : „... those external factors which transcend the immediate situation and are operative only because of the individual's regard for social status” (20).

BIESANZ J.M. e.a., (1954) : „The means by which society establishes and maintains order” (21).

HERTZLER J.O. (1954) : „the way social power and social influence function to regulate, direct, adjust, and organize the social conduct of individuals and groups” (22).

QUEEN S.A. e.a., (1955) : „the regulation of the behavior of an individual by a group” (23).

VAN DOORN J.A.A. (1956) :

a) „Dit evenwicht dat wordt bedreigd door spanningen en conflicten, wordt in stand gehouden, of hersteld door een complex van talloze factoren, die tezamen het patroon van sociale controle vormen.”

b) „Sociale controle echter wordt in meer beperkte zin gedefinieerd, waarbij de eigenlijke betekenis van de term 'controle' dichter wordt benaderd, nml. als de min of meer bewust gehanteerde middelen ter beheersing van individuen en groepen” (24).

ROSE A.M. (1956) :

a) „the ways in which people, as members of a society, influence one another.”

b) „any means, or the sum total of means by which a group influences or directs its individual members” (25).

COSER L.A. & ROSENBERG B. (1957) : „Social control refers to those mechanisms by which society exercises its dominion over component individuals and enforces conformity to its norms, i.e. its values” (26).

TANNENBAUM A.S. & KAHN R.L. (1957) : „... control is the capacity to manipulate available means for the satisfaction of needs” (27).

OGBURN W.F. & NIMKOFF M.F. (1958) : „the process and means whereby deviations from social norms are limited by the group” (28).

(18) PARSONS, T., *The social system. op. cit.*, p. 206, 230.

(19) ROSS, E.J., *op. cit.*, p. 159.

(20) LAPIERE, R.T., *op. cit.*, p. 47.

(21) BIESANZ, J.M., e.a., *Modern society : an introduction to social science*. New York, Prentice-Hall, 1954, p. 64, gecit. door WOLFF, K.H., *op. cit.*, p. 111.

(22) HERTZLER, J.O., *Society in action : A study of basic social processes*. New York, Dryden Press, 1954, p. 306, gecit. door WOLFF, K.H., *op. cit.*, p. 111.

(23) QUEEN, S.A., e.a., *Workbook in introductory sociology*. New York, Prentice-Hall, 1955, p. 28, gecit. door WOLFF, K.H., *op. cit.*, p. 111.

(24) VAN DOORN, J.A.A., *op. cit.*, p. 177-178.

(25) ROSE, A.M., *op. cit.*, p. 58, 567.

(26) COSER, L.A. & ROSENBERG, B., *Sociological theory : a book of readings*. New York, The MacMillan Company, 1959, p. 97.

(27) TANNENBAUM, A.S., & KAHN, R.L., „Organizational control structure”, *Human Relations*. Vol. X, no 2, May 1957, p. 127.

(28) OGBURN, W.F. & NIMKOFF, M.F., *op. cit.*, p. 226.

- VAN DOORN J.A.A. (1959) :
- a) „het geheel van processen, door middel waarvan individuen worden geleerd of gedwongen zich te conformeren aan de cultuur van hun milieu”.
 - b) „het geheel van factoren in een sociale eenheid dat bepaalde evenwichtstoestanden handhaaft of herstelt” (29).
- VAN DOORN J.A.A. & LAMMERS C.J. (1959) : „... het geheel van factoren dat bepaalde evenwichtstoestanden in een sociaal systeem handhaaft of herstelt” (30).
- ROUCEK J.S. & WARREN R.C. (1959) : „all processes by which society and its component groups influence the behavior of individual members toward conformity.” (31).
- LOOMIS C.P. (1960) : „Social control is the process by which deviancy is either eliminated or somehow made compatible with the functioning of the social groups” (32).
- JOHNSON H.M. (1960) : „Social control consists in the operation of all mechanisms that counteract deviant tendencies, either by preventing outward deviation or, more important, by checking or reversing the elements of motivation that tend to produce deviant behavior” (33).
- LOOMIS C.P. & LOOMIS Z.K. (1961) : „Social control is the process by which deviancy is counteracted” (34).
- FICHTER J.H. (1962) :
- a) „Social control is the mechanism that perpetuates this process (= socialization) by inducing and maintaining conformity of the people to the patterns”.
 - b) „Social control put pressure on people so that they will conform to the kind of patterns, roles relations and institutions that are highly valued in the culture” (35).
- SUTHERLAND R.L. e.a., (1961) : „to all the ways and means by which any society achieves and maintains a normative social system” (36).
- FAIRCHILD H. (1962) : „The sum total of the processes whereby society, or any subgroup within society, secures conformity to expectation on the part of its constituent units, individuals or groups” (37).
- ELIOT T.D. (1962) : „Societal control. A category of social control (q.v.) comprising control exercised by a society as whole upon its members, or over its own structure-function” (38).
- KÖNIG R. (1962) : „Als wesentliche Definition bleibt die Feststellung das soziale Kontrolle den Inbegriff aller Kulturmodelle und soziale Symbole darstellt wie auch der Akte, durch die sie ergriffen und angewendet werden, mit deren Hilfe Gesamtgesellschaften, Teilgruppen oder ihre Mitglieder Spannungen, Gegensätzlichkeiten und Konflikte überwinden” (39).
- COULTNER C.W. (1962) : „Social control, whatever its source, is ultimately the action of one personality upon another” (40).
- (29) VAN DOORN, J.A.A., „Drempelwoordenregister”, *op. cit.*, p. 1457.
- (30) VAN DOORN, J.A.A., & LAMMERS, C.J., *op. cit.*, p. 362.
- (31) ROUCEK, J.S., & WARREN, R.C., *op. cit.*, p. 163.
- (32) LOOMIS, C.P., *Social systems*. Toronto, D. Van Nostrand Cy. Inc., 1960, p. 35.
- (33) JOHNSON, H.M., *op. cit.*, p. 553.
- (34) LOOMIS, C.P., & LOOMIS, Z.K., *Modern social theories. Selected American Writers*. New York, D. Van Nostrand Comp., Inc., 1961, p. 17.
- (35) FICHTER, J.H., *Sociology*. Chicago, The University of Chicago Press, 1961, p. 363.
- (36) SUTHERLAND, R.L., e.a., *op. cit.*, p. 22.
- (37) FAIRCHILD, H., *Dictionary of sociology and related sciences*. Patterson, Littlefield, Adams and Co, 1962, p. 279.
- (38) ELIOT, T.D., in FAIRCHILD, H., *op. cit.*, p. 299.
- (39) KÖNIG, R., *op. cit.*, p. 257.
- (40) COULTNER, C.W., *op. cit.*, p. 43.

- MACIVER R.M. & PAGE C.H. (1962): „For by social control is meant the way in which the entire social order coheres and maintains itself how it operates as a whole, as a changing equilibrium” (41).
- BOTTOMORE T.B. (1962): „The term 'social control' may be regarded as referring to the aggregate of values and norms by means of which tension and conflicts between individuals and groups are resolved or mitigated in order to maintain the solidarity of some more inclusive group, and also to the arrangements through which these values and norms are communicated and instilled” (42).
- BECKER H.S. (1962): „When deviant behavior occurs in a society—behavior which flouts its basic values and norms—one element in its coming into being is a breakdown in social controls, those mechanisms which ordinarily operate to maintain valued forms of behavior” (43).
- SMELSER N.J. (1963): „... the study of social control is the study of those counter-determinants which prevent, interrupt, deflect or inhibit the determinants just reviewed” (44).
- COHEN A.K. (1965): „die Verhinderung und Ausschaltung abweichenden Verhaltens” (45).
- BERGER P.L. (1965): „de verschillende middelen (...) waardoor een samenleving weerspannige leden tot de orde roept” (46).
- HOEKEMA A.J. (1966): „... is het proces van inperking der gedragalternatieven van de leden van een sociaal systeem met betrekking tot een bepaald gedragsgebied op grond van een met dat systeem verbonden samenhangend geheel van normatieve opvattingen, sanktie-verwachtingen en machtsaanvaarding” (47).

(41) MACIVER, R.M., & PAGE, C.H., *op. cit.*, p. 137.

(42) BOTTOMORE, T.B., *op. cit.*, p. 211.

(43) BECKER, H.S., „Marihuana use and social control”, ROSE, A.M., *Human behavior and social processes*. London, Routledge and Kegan Paul, 1962, p. 589.

(44) SMELSER, N.J., *Theory of collective...* *op. cit.*, p. 17.

(45) COHEN, A.K., *op. cit.*, p. 70.

(46) BERGER, P.L., *op. cit.*, p. 72.

(47) HOEKEMA, A.J., *op. cit.*, p. 300.

BIBLIOGRAFIE

A. Metodologische en algemeen sociologische werken

Hierin wordt enkel de geraadpleegde literatuur opgenomen die speciaal van belang is voor de hoofdstukken III en IV.

- AMBROSE, A. & LAZEROWITZ, M., *Fundamentals of symbolic logic*. New York, Holt, Rinehart-Winston, Inc., 1962, 328 pp.
- BARNES, H.A., ed., *An introduction to the history of sociology*. Chicago, The University of Chicago Press, 1948, XVI + 960 pp.
- BERGER, P.L., *Sociologisch denken*. (vert. door DE VALK, J.M.M. uit *Invitation to Sociology*.) Rotterdam, Universitaire Pers, 1965, IX + 198 pp.
- BOCHENSKI, J.M., *Wijsgerige methoden in de moderne wetenschap*. Utrecht-Antwerpen, Aula-boeken, 1961, 191 pp.
- BOGARDUS, E.S., *The development of social thought*. New York, Longmans, Green and Co, 1960, X + 689 pp.
- BOUMAN, P.J., *Fundamentele Sociologie*. Antwerpen-Utrecht, N.V. Standaard-Boekhandel + Het Karveel, 1966, 206 pp.
- BROWN, R., *Explanation in social science*. London, Routledge & Kegan Paul, 1963, 198 pp.
- COHEN, M.R., *Reason and Nature*. Glencoe, Free Press, 1959, (53), XXIV + 470 pp.
- DE GROOT A.D., *Methodologie. Grondslagen van onderzoek en denken in de gedragswetenschap*. 's Gravenhage, Mouton en Co, 1961, XVI + 415 pp.
- DE MOOR, R.A., *De verklaring van het conflict*. Assen, Van Gorcum en Co N.V., 1961, 159 pp.
- DE VALK, J.M.M., *De evolutie van het wetsbegrip in de sociologie*. Assen, Van Gorcum en Co, 1960, 180 pp.
- DURKHEIM, E., *Les règles de la méthode sociologique*. Paris, Presses Universitaires de France, 1963, (15 éd.), XXIV + 149 pp.
- DURKHEIM, E., *De la division du travail social*. Paris, Presses Universitaires de France, 1960, (7e éd.), XLIV + 416 pp.
- ELMER, M.C., *Contemporary social thought*. S.L., University of Pittsburgh Press, 1958, VIII + 256 pp.
- FEUER, L.S., „Causality in the social sciences”, in LERNER, D., ed., *Cause and effect*. New York, The Free Press, 1965, p. 191-208.
- GIBSON, Q., *The logic of social enquiry*. London, Routledge + Kegan Paul, 1963, X + 214 pp.
- GODDIJN, H.P.M., *Het functionalisme in de sociologie*. Assen, Van Gorcum en Co, 1963, 296 pp.
- GOLDSTEIN, L.J., „The phenomenological and naturalistic approaches to the social”, in NATANSON, M., ed., *Philosophy of the social sciences*. New York, Random House, 1963, p. 286-301.
- GURVITCH, G., *Dialectique et sociologie*. Paris, Flammarion, 1962, 242 pp.
- GURVITCH, G., „Objet et méthode de la sociologie”, in GURVITCH, G., ed., *Traité de sociologie. Tome I*, Paris, P.U.F., 1962, p. 3-27.
- GURVITCH, G., „Problèmes de la sociologie générale”, in GURVITCH, G., ed., *Traité de sociologie. Tome I*, Paris, P.U.F., 1962, p. 153-251.
- GURVITCH, G., *La vocation actuelle de la sociologie. I*. Paris, Presses Universitaires de France, 1963, 511 pp.
- HABERMAS, J., *Zur Logik der Sozialwissenschaften*. (5. Beiheft der Philosophischen Rundschau). Tübingen, J.C.B., Mohr, (Paul Siebeck), 1967, 195 pp.
- HEMPEL, C.G., „Typological methods in the social sciences”, in NATANSON, M., ed., *Philosophy of the social sciences*. New York, Random House, 1963, p. 210-230.

- HEMPEL, C.G., *Aspects of scientific explanation. And other essays in the philosophy of science*. New York, The Free Press, 1965, X + 505 pp.
- ISAJIW, W.W., *Causation and functionalism in sociology*. London, Routledge & Kegan Paul, 1968, VII + 158 pp.
- JONAS, H., „The practical uses of theory”, in NATANSON, M., ed., *Philosophy of the social sciences*. New York, Random House, 1963, p. 119-142.
- KAPLAN, A., *The conduct of inquiry. Methodology for Behavioral sciences*. San Francisco, Chandler Publishing Comp., 1964, XIX + 428 pp.
- KAPLAN, A., „Noncausal explanation”, in LERNER, D., ed., *Cause and effect*. New York, The Free Press, 1965, p. 145-155.
- KAUFMANN, F., *Methodology of the social sciences*. London, New York, Oxford University Press, 1944, VIII + 272 pp.
- KRUIJER, G.J., *Observeren en redeneren*. Meppel, J.A. Boom + Zoon, 1959, 303 pp.
- LALANDE, A., *Vocabulaire technique et critique de la philosophie*. Paris, P.U.F., 1962, (9e éd.), XXIV + 1323 pp.
- LAVINE, T.Z., „Note to naturalists on the human spirit” in NATANSON, M., ed., *Philosophy of the social sciences*. New York, Random House, 1963, p. 250-261.
- LAVINE, T.Z., „What is the method of naturalism ?”, in NATANSON, M., ed., *Philosophy of the social sciences*. New York, Random House, 1963, p. 266-270.
- LEEMANS, E.J., *Op de drempel van de sociologie*. Nijmegen-Utrecht, Dekker en Van Vegt, N.V., 1960, 19 pp.
- LUNDBERG, G.A., „The postulates of science and their implication for sociology”, in NATANSON, M., ed., *Philosophy of the social sciences*. New York, Random House, 1963, p. 33-72.
- MARTINDALE, D., *The nature and types of sociological theory*. London, Routledge and Kegan Paul, 1964, XIV + 558 pp.
- MCEWEN, W.P., *The problem of social-scientific knowledge*. Totowa, The Bedminster Press, 1963, XXIX + 590 pp.
- MERTON, R.K., *Social Theory and Social Structure*. Glencoe, The Free Press of Glencoe, 1963, XVIII + 645 pp.
- MACHLUP, F., „Are the social sciences really inferior ?” in NATANSON, M., ed., *Philosophy of the social sciences*. New York, Random House, 1963, p. 158-180.
- MERLEAU-PONTY, M., „The philosopher and the social sciences”, in NATANSON, M., ed., *Philosophy of the social sciences*. New York, Random House, 1963, p. 487-505.
- NAGEL, E., „Problems of concept and theory formation in the social sciences”, in NATANSON, M., ed., *Philosophy of the social sciences*. New York, Random House, 1963, p. 189-202.
- NAGEL, E., „On the method of *Verstehen* as the sole method of philosophy”, in NATANSON, M., ed., *Philosophy of the social sciences*. New York, Random House, 1963, p. 262-265.
- NAGEL, E., *The structure of science. Problems in the logic of scientific explanations*. London, Routledge & Kegan Paul, 1961, XIII + 618 pp.
- NAGEL, E., „Types of causal explanation in science”, in LERNER, D., ed., *Cause and effect*. New York, The Free Press, 1965, p. 11-26.
- NATANSON, M., „A study in philosophy and the social sciences”, in NATANSON, M., ed., *Philosophy of the social sciences*. New York, Random House, 1969, p. 271-285.
- PARSONS, T., „Cause and effect in sociology”, in LERNER, D., ed., *Cause and effect*. New York, The Free Press, 1965, p. 51-64.
- POPPER, K.R., *The logic of scientific discovery*. London, Hutchinson & Co, 1960, 480 pp.
- REICHENBACH, H., „Probability methods in social science”, in LERNER, D., & LASSWEL, H.D., ed., *The policy sciences*. Stanford, Stanford University Press, 1951, p. 121-128.
- REX, J., *Key problems of sociological theory*. London, Routledge & Kegan Paul, 1965 (1961), IX + 194 pp.

- SCHEUCK, E.K., „Methoden”, in KOENIG, R., *Soziologie*. Frankfurt am Main, Fischer Bücherei, 1962 (1958), p. 184-206.
- SCHÜTZ, A., *Der sinnhafte Aufbau der sozialen Welt. Eine Einleitung in die verstehende Soziologie*. Wien, Springer Verlag, 1960, (1932, Zweite, unveränderte Auflage), VII + 286 pp.
- SCHÜTZ, A., *Collected Papers I, The problem of social reality*. The Hague, Martinus Nijhoff, 1962, XLVII + 361 pp.
- SCHÜTZ, A., *Collected Papers II, Studies in social theory*. The Hague, Martinus Nijhoff, 1964, XV + 300 pp.
- SCHÜTZ, A., *Collected Papers III, Studies in Phenomenological philosophy*. The Hague, Martinus Nijhoff, 1966, XXXI + 191 pp.
- SIMON, H.A., „Causal ordering and indentifiability”, in LERNER, D., ed., *Cause and effect*. New York, The Free Press, 1965, p. 157-189.
- STRASSER, S., *Fenomenologie en empirische menskunde*. Arnhem, Van Loghum Slaterus, 1965 (1962), 340 pp.
- TIMASHEFF, N.S., *Sociological theory: its nature and growth*. New York, Random House, 1961 (1955), XIII + 338 pp.
- VERCRUYSSSE, E.V.W., *Het ontwerpen van een sociologisch onderzoek. Uitgangspunten en richtlijnen*. Assen, Van Gorcum & Co. 1960, 192 pp.
- WEBER, M., „Objectivity in social science and social policy”, in NATANSON, M., ed., *Philosophy of the social sciences*. New York, Random House, 1963, p. 355-418.
- WEBER, M., *Wirtschaft und Gesellschaft. Grundriss der Verstehenden Soziologie, I. Halbband*. Tübingen, J.C.B. Mohr (Paul Siebeck), 1956, p. 1-30.
- ZETTERBERG, H.L., *On theory and verification in sociology*. Totowa, The Bedminster Press, 1965, IX + 177 pp.
- ZIJDERVELD, A.C., *Institutionaliseringen. Een studie over het metodologisch dilemma der sociale wetenschappen*. Hilversum-Antwerpen, Paul Brand, 1966, 220 pp.
- ZIJDERVELD, A.C., „Institutes en geschiedenis”. *Mens en Maatschappij*, 42e jg, nr. 5, september-oktober 1967, p. 391-398.

B. Werken over sociale controle

Hier worden naast de werken, die in hoofdzaak de sociale controle bestuderen, ook werken opgenomen met een algemener studie-objekt. Het betreft hier vooral literatuur rondom de hoofdstukken II, V en VI.

- ALPERT, H., *Emile Durkheim and his sociology*. New York, Russell + Russell, Inc. 1961, 233 pp.
- BANTON, M., *The policeman in the community*. London Tavistock Publications, 1964, XIV + 276 pp.
- BECKER, H.S., „Notes on the concept of commitment”, *The American Journal of Sociology*, Vol. 66, no 1, July 1960, p. 32-40.
- BECKER, H., „Normative reactions to normlessness”, *American Sociological Review*, Vol. 25, no 6, December 1960, p. 803-810.
- BEERLING, R.F., „Homo Sociologicus. Een kritiek op Dahrendorf.” *Mens en Maatschappij*, 38e jg., nr. 1, januari-februari 1963, p. 1-8.
- BERNARD, L.L., *Social Control, in its sociological aspects*. New York, The Macmillan Company, 1939, 711 pp.
- BERNARD, L.L., „Methods of generalization for social control”, *American Sociological Review*, Vol. 5, no 3, June 1940, pp. 340-350.
- BLACK, M., „Some questions about Parsons' theories”, in BLACK, M., ed., *The social theories of Talcott Parsons*. Englewood Cliffs, Prentice-Hall, Inc. 1964, p. 268-288.

- BOGARDUS, E.G., „Rationing and social control”, *Sociology and Social Research*, Vol. XXVII, no 6, July-August 1943, p. 472-479.
- BOGARDUS, E.S., *Sociology*. New York, The Mac Millan Company, 1957, XV + 616 pp.
- BONJEAN, C.M. & MC. GEER., „Scholastic dishonesty among undergraduates in differing systems of social order”, *Sociology of Education*. Vol. 38, no 2, Winter 1965, p. 127-137.
- BORDUA, D.J., „Recent Trends : Deviant Behavior and social control”, *The Annals of the American Academy of Political and Social Sciences*. LXXV, no 369, January 1967, p. 149-163.
- BORGATTA, E.F., & MEYER, H.J., ed., *Social control and the foundations of sociology*. Boston, Beacon Press, 1959, XII + 211 pp.
- BOTTOMORE, T.B., *Sociology*, London, Unwin University books, 1962, 330 pp.
- BREARLEY, H.C., „The nature of social control”, in ROUCEK, J.S., ed., *Social control*. Princeton, D. Van Nostrand, 1962, p. 13-16.
- BROOKS, L.M., „Fifty years quest for social control”, *Social Forces*, Vol. 29, no 1, October 1950, p. 1-8.
- BUCKLEY, W., *Sociology and modern systems theory*. Englewood Cliffs, Prentice-Hall, Inc. 1967, XII + 227 pp.
- COHEN, A.K., *Abweichung und Kontrolle*. (vert. door Müller P. en A. Müller-Krefting uit *Deviance and Control*, 1965). München, Juventa Verlag, 1968, 212 pp.
- COSER, L.A., & ROSENBERG, B., *Sociological theory ; a book of readings*. New York, The MacMillan Company, 1957, XIII + 578 pp.
- COULTNER, C.W., „Social Control and the conditioning of personality” in ROUCEK, J.S., ed., *Social Control*. Princeton, D. Van Nostrand, 1962, p. 31-47.
- DAHRENDORF, R., *Class and class conflict in industrial society*. London, Routledge & Kegan Paul, 1963 (1957), XVI + 336 pp.
- DAHRENDORF, R., „Die Funktionen sozialer Konflikte”, in DAHRENDORF, R., *Gesellschaft und Freiheit*. München, R. Piper & Co Verlag, 1963, p. 112-131.
- DAHRENDORF, R., „Elemente einer Theorie des Sozialen Konflikts”, in DAHRENDORF, R., *Gesellschaft und Freiheit*. München, R. Piper & Co Verlag, 1963, p. 197-235.
- DAHRENDORF, R., „Struktur und Funktion”, in DAHRENDORF, R., *Gesellschaft und Freiheit*. R. Piper und Co Verlag, München, 1963, p. 49-84.
- DAHRENDORF, R., *Homo Sociologicus*. Köln + Opladen, Westdeutscher Verlag, 1964, 74 pp.
- DAVIS, K., *Human Society*. New York, MacMillan Company, 1949, XIV + 655 pp.
- DEVEREUX, E.C., „Parsons' sociological theory”, in BLACK, M., ed., *The social theories of Talcott Parsons*. Englewood Cliffs, Prentice Hall, Inc. 1964, p. 1-63.
- DHOOGHE, J., „Nota's over de betekenis der dieptelagen in de theorie van Gurvitch”, *Sociologische Gids*, 5e jg., nr. 3, mei 1958, p. 104-114.
- DURKHEIM, E., *Le suicide. Etude de Sociologie*. Paris, P.U.F., 1960, 461 pp.
- DURKHEIM, E., „The internalization of social control”, uit *Sociology and Philosophy*. Glencoe, The Free Press, 1959, p. 35-36, 40-46, in COSER, L.A. & ROSENBERG, B., ed. *Sociological theory*. New York, The MacMillan Company, 1957, p. 105-110.
- EVERETT, H., „Control ; Social”, in SELIGMAN, R.A.E., ed., *Encyclopaedia of the Social Sciences*. New York, The MacMillan Company, 1948, Vol. 4, p. 344-349.
- FAIRCHILD, H.P., e.a., *Dictionary of sociology and related sciences*. Paterson, Littlefield, Adams and Co, 1962, 342 pp.
- FICHTER, J.H., *Sociology*. Chicago, University of Chicago Press, 1961 (sixth impression), 450 pp.
- GADOUREK, I., „De politieke beheersing in Tsjechoslowakije. Een bijdrage tot de studie van de maatschappelijke controle”, *Mens en Maatschappij*, 25e jg. nr. 5, september 1950, p. 304-328.
- GADOUREK, I., „De politieke beheersing in Tsjechoslowakije. Een bijdrage tot de studie van de maatschappelijke controle”, *Mens en Maatschappij*, 25e jg. nr. 6, november 1950, p. 351-373.

- GADOUREK, I., *The Political Control of Czechoslovakia. A study in social control of a Soviet satellite state*. Leiden, Stenfert Kroese, N.V., 1953, XVI + 285 pp.
- GADOUREK, I., „Nogmaals de ‚sociale controle‘”, *Sociologische Gids*, 1e jg. nr. 9, juli 1954, p. 149-150.
- GERTH, H & MILLS, C.W., *Character and social structure: the psychology of social institutions*. New York, Harcourt, Brace, and World, Inc. 1964 (1953), XXI + 490 pp.
- GITS, C., *Recht, persoon en gemeenschap. Een sociologisch en existentieel fenomenologische ontleding van het juridische verschijnsel*. Leuven, Uitgaven van het Hoger Instituut voor Wijsbegeerte, 1948, VIII + 424 pp.
- GREGORY, E.W., „Socio-psychic processes in social control”, in ROUCEK, J.S., ed., *Social Control*. Princeton, D. Van Nostrand, 1962, p. 17-30.
- GROSS, E., „Social integration and the control of competition”, *The American Journal of Sociology*, Vol. 67, no 3, November 1961, p. 270-277.
- GURVITCH, G., *Essais de sociologie*. Paris, Librairie du Recueil Sirey, s.d. (1938), 309 pp.
- GURVITCH, G., *Eléments de sociologie juridique*. Paris, Aubier, 1940, 267 pp.
- GURVITCH, G., „Contrôle social”, in GURVITCH, G. & MOORE, W., ed., *La sociologie au XXme siècle*. Tome II, Paris, P.U.F., 1947, p. 271-301.
- HARTMANN, H., „Stand und Entwicklung der Amerikanische Soziologie”, in HARTMANN, H. Her, *Moderne Amerikanische Soziologie*. Stuttgart, Ferdinand Enke Verlag, 1967, p. 1-94.
- HEBERLE, R., „Introduction”, in TOENNIES, F., *Custom. An essay on social codes*. New York, The Free Press of Glencoe, 1961, p. 11-29.
- HEMPHILL, J.K. & WESTIE, C.M., „The measurement of group demensions”, in LAZARSFELD, P.F., & ROSENBERG, M. ed., *The language of social research*. New York, London, The Free Press, 1965 (1955), p. 323-334.
- HIELD, W., „The study of change in social science”, *British Journal of Sociology*, Vol. 5, no 1, March 1954, p. 1-11.
- HOEKEMA, A.J., „Macht en sociale beheersing”, *Mens en Maatschappij*, 41e jg., nr. 3, mei-juni 1966, p. 296-309.
- HOLLINGSHEAD, A.B., „The concept of social control”, *American Sociological Review*, Vol. 6, no 2, April 1941, p. 217-224.
- HOMANS, G.C., *The Human Group*. London, Routledge & Kegan Paul, Ltd. 1951, XXVI + 484 pp.
- JOHNSON, H.M., *Sociology: a systematic introduction*. New York, Harcourt, Brace and Company, 1960, 688 pp.
- KLAPP, O.E., „Heroes, villains and fools, as agents of social control”, *American Sociological Review*, Vol. 19, no 1, February 1954, p. 56-62.
- KLEIN, J., *The study of group*. London, Routledge and Kegan P. L.T.D., 1959, IX + 200 pp.
- KÖNIG, R., „Soziale Kontrolle”, in KÖNIG, R., *Soziologie*. Frankfurt, Fischer Bücherei, 1962, p. 253-257.
- KOLB, W.L., „The sociological theories of Edward Alsworth Ross”, in Barnes, H.E., ed., *An introduction to the history of sociology*. Chicago, The University of Chicago Press, 1948, p. 819-832.
- LANDIS, P.H., *Social Control, Social Organization and Disorganization in Process*. Chicago-Philadelphia, J.B. Lippincott Company, 1939, XXIX + 507 pp.
- LAPIERE, R.T., *A Theory of social control*. London, New York, Toronto, McGrawHill Publishing Company LTD, 1954, XI + 568 pp.
- LECUYER, B.P., „Régulation sociale, contrainte sociale et ‚social control‘”, *Revue Française de Sociologie*, VIII, no 1, Janvier-Mars, 1967, p. 78-85.
- LEE, F.F., „Social Controls in the race relations pattern of a small New England town”, *Social Forces*, Vol. 33, no 1, October 1954, p. 36-40.
- LEMERT, E.M., „The Folkways and Social Control”, *American Sociological Review*, Vol. 7, no 3, June 1942, p. 394-399.
- LITTUNEN, Y. & GAIER, E.L., „Social control and social integration”, *International Journal of Social Psychiatry*, Vol. 9, no 3, Summer 1963, p. 165-173.

- LOOMIS, C.P., *Social Systems. Essays on their persistence and change*. Toronto, New York, London, D. Van Nostrand Company, Inc. 1960, 394 + XI pp.
- LOOMIS, C.P., & LOOMIS, Z.K., *Modern Social Theories. Selected American Writers*. New York, D. Van Nostrand Comp. Inc. 1961, 720 pp.
- MACIVER, R.M., & PAGE, C.H., *Society. An Introductory analysis*, London, Macmillan and Co LTD., 1962 (First edition 1950), XVII + 697 pp.
- MANNHEIM, K., *Man and society in an age of reconstruction. Studies in Modern Social Structure*. London, Routledge & Kegan Paul Limited, 1949, (1940), XXII + 469 pp.
- MANNHEIM, K., & ERÖS, J.S., & STEWART, W.A.C., ed., *Systematic Sociology. An introduction to the study of society*. London, Routledge and Kegan Paul, 1959, XXX + 169 pp.
- MATSUMOTO, K., „Human agents in social control”, *Japanese Sociological Review*, Vol. 11, no 1, July 1960, p. 19-34, 136-135.
- McINTOSH, D.S., „Power and social control”, *American political science review*, Vol. 57, no 3, September 1963, p. 619-631.
- MEAD, G.H., „The Genesis of the Self and Social Control”, *International Journal of Ethics*. Vol. 35, no 3, April 1925, p. 251-277.
- MEAD, G.H., „The internalization of social control II”, in COSER, L.A. & ROSENBERG, M., ed., *Sociological theory*. New York, The Macmillan Co, 1957, p. 111-114.
- MILLS, C.W., *De sociologische visie*. (vert. uit *The sociological imagination* door L.M. Vercruyse-Dopheide), Utrecht-Antwerpen, Aula-Boeken, 1963, 256 pp.
- MILLS, T.M., „Equilibrium and the processes of deviance and control”, *American Sociological Review*, Vol. 24, no 5, October 1959, p. 671-679.
- MOORE, B.Jr., „The relation between social stratification and social control”, *Sociometry*. Vol. 5, no 3, August 1942, p. 230-250.
- MURPHY, G., „The internalization of social controls”, in BERGER, M., e.d. *Freedom and control in modern society*. New York, D. Van Nostrand Comp., 1954, p. 3-17.
- NADEL, S.F., „Social control and self-regulation”, *Social Forces*, Vol. 31, no 3, March 1953, p. 265-273.
- National Resources Committee, „The structure of controls”, R. BENDIX & LIPSET, S.M., ed., *Class, status and power*. Glencoe, The Free Press, 1953, p. 129-155.
- NETT, R., „Conformity-deviation and the social control concept”, *Ethics*, Vol. 64, no 1, October 1953, p. 38-43.
- OGBURN, W.F., & NIMKOFF, M.F., *Sociology*. Boston, The Riverside Press Cambridge, 1958, 756 pp.
- OPPENHEIM, F.E., „An analysis of political control : actual and potential”, *Journal of Politics*, Vol. 20, no 3, August, 1958, p. 515-534.
- OPPENHEIM, F.E., „Control and unfreedom”, *Philosophy of Science*, Vol. 20, no 4, October 1955, p. 260-288.
- PAGES, R., „Le ‚social control’, la régulation sociale et le pouvoir”, *Revue Française de Sociologie*, VIII, no 2, 1967, p. 207-221.
- PARENTON, V.J., „Social cohesion and social control”, in ROUCEK, J.S., ed., *Social Control*, Princeton, D. Van Nostrand, 1962, p. 62-75.
- PARKER, F.B., „Social Control and the technicways”, *Social Forces*, Vol. 22, December 1943, p. 163-168.
- PARSONS, T., & SHILLS, E.A., & OLDS, J., „Values, Motives, and Systems of Action”, in PARSONS, T., ed. *Toward a general theory of action*, New York and Evanston, Harper and Row Publishers, 1962, (1951), p. 45-275.
- PARSONS, T., *The social system*. London, The Free Press of Glencoe, 1964 (1951), XVIII + 575 pp.
- PARSONS, T., & SMELSER, N.J., *Economy and Society. A study in the integration of economic and social theory*. London, Routledge & Kegan Paul, LTD, 1956, XXI + 322 pp.

- PARSONS, T., „General theory in Sociology”, in MERTON, R.K., BROOM, L., + COTRELL, L.S., (eds), *Sociology today*. New York, Basic Books, Inc., 1959, p. 3-37.
- PARSONS, T., „The point of view of the author”, in BLACK, M., ed., *The social theories of Talcott Parsons*. Englewood Cliffs, Prentice Hall, 1961 p. 311-363.
- PARSONS, T., „An outline of the social system”, in T. PARSONS, ed. *Theories of Society I*. New York, The Free Press of Glencoe, 1961, p. 30-79.
- PIAGET, J., „The internalization of social control III”, in COSER, L.A. & ROSENBERG, M., ed., *Sociological theory*. New York, The Macmillan Co, 1957, p. 115-122.
- ROSE, A.M., *Sociology : The study of human relations*. New York, A.A. Knopf, 1956, XII + 589 pp.
- ROSS, E.A., „Social Control”, *The American Journal of Sociology*. Vol. 1, no 5, March 1896, p. 513-535.
- ROSS, E.A., „Social Control II, Law and Public Opinion”, *The American Journal of Sociology*, Vol. 1, no 6, May 1896, p. 753-770.
- ROSS, E.A., „Social Control III. Belief”, *The American Journal of Sociology*, Vol. II, no 1, July 1896, p. 96-107.
- ROSS, E.A., „Social control IV. Suggestion”, *The American Journal of Sociology*. Vol. II, no 2, September 1896, p. 255-263.
- ROSS, E.A., „Social Control V, Religion”, *The American Journal of Sociology*, Vol. II, no 3, November 1896, p. 433-445.
- ROSS, E.A., „Social Control VI. Ideals”, *The American Journal of Sociology*. Vol. II, no 4, January 1897, p. 547-566.
- ROSS, E.A., „Social Control VII. Assemblage, Ceremony”, *The American Journal of Sociology*, Vol. II, no 6, May 1897, p. 823-838.
- ROSS, E.A., „Social Control VIII, Art ”, *The American Journal of Sociology*, Vol. III, no 1, July 1897, p. 64-78.
- ROSS, E.A., „Social Control IX, Personality”, *The American Journal of Sociology*, Vol. III, no 2, September 1897, p. 236-247.
- ROSS, E.A., „Social Control X, Enlightenment”, *The American Journal of Sociology*, Vol. III, no 3, November 1897, p. 328-339.
- ROSS, E.A., „Social Control XI”, *The American Journal of Sociology*, Vol. III, no 4, January 1898, p. 502-519.
- ROSS, E.A., „Social Control XII. Social Valuations”, *The American Journal of Sociology*, Vol. III, no 5, March 1898, p. 649-661.
- ROSS, E.A., „Social Control XIII. The system of social control”, *The American Journal of Sociology*, Vol. III, no 6, May 1898, p. 809-828.
- ROSS, E.A., „Social Control XIV. Education”, *The American Journal of Sociology*, Vol. V, no 4, January 1900, p. 475-487.
- ROSS, E.A., „Social Control XV. Custom”, *The American Journal of Sociology*, Vol. V, no 5, March 1900, p. 604-616.
- ROSS, E.A., „The genesis of ethical elements”, *The American Journal of Sociology*, Vol. V, no 6, May 1900, p. 761-777.
- ROSS, E.A., „Social Control XVII. The maintenance of ethical elements”, *The American Journal of Sociology*, Vol. VI, no 1, July 1900, p. 29-41.
- ROSS, E.A., „Social Control XVIII. The radiant points of social control”, *The American Journal of Sociology*, Vol. VI, no 2, September 1900, p. 238-247.
- ROSS, E.A., „Social Control XIX. Class Control”, *The American Journal of Sociology*, Vol. VI, no 3, November 1900, p. 381-395.
- ROSS, E.A., *New-Age Sociology*. New York, Appleton-Century-Crofts, Inc. 1940, 597 pp.
- ROSS, E.J., *Basic Sociology*. Milwaukee, The Bruce Publishing Company, 1953, VIII + 424 pp.
- ROUCEK, J.S., „Entwicklung und Stand der Lehre von der Sozialen Kontrolle in der Amerikanischen Soziologie”, *Kölnner Zeitschrift für Soziologie und Sozialpsychologie*, 9. J. H. 3, 1957, p. 461-475.
- ROUCEK, J.S., ed., *Social Control*. New York, Princeton, Van Nostrand, 1962, 603 pp.

- ROUCEK, J.S., & WARREN, R.L., *Sociology. An introduction*. Paterson, Littlefield, Adams and Co, 1959, 303 pp.
- SCHULER, E.A., „V for Victory : A study in symbolic social control”, *Journal of Social Psychology*; Vol. 19, May 1944, pp 283-299.
- SEGERSTEDT, T.T., *Social Control as Sociological Concept*. Uppsala, Almqvist & Wiksells Boktryckeri Ab, 1948, 64 pp.
- SEGERSTEDT, T.T., *The Nature of social reality. An essay in the epistemology of empirical sociology*. Totowa, The Bedminster Press, 1966, 255 pp.
- SHIBUTANI, T., „Reference groups and social control”, in ROSE, A.M., ed. *Human behavior and social processes*, London, Routledge and Kegan Paul, 1962, p. 128-147.
- SKINNER, B.F., *Science and Human Behavior*. New York, Macmillan, 1953, X + 461 pp.
- SIMMEL, G., „The persistence of social groups I”, *The American Journal of Sociology*. Vol. III, no 5, March 1898, p. 662-698.
- SIMMEL, G., „The persistence of social groups II”, *The American Journal of Sociology*. Vol. III, no 6, May 1898, p. 829-836.
- SIMMEL, G., *Soziologie. Untersuchungen über die Formen der Vergesellschaftung*. Berlin, Duncker & Humblot, 1958, Vierte Auflage, 578 pp.
- SMELSER, N.J., *Social change in the industrial revolution. An application of theory to the Lancashire Cotton Industry 1770-1840*. London, Routledge and Kegan Paul, 1959, XII + 440 pp.
- SMELSER, N.J., *Theory of collective behavior*. New York, The Free Press of Glencoe, 1963, 436 pp.
- SOROKIN, P.A., *Society, Culture and Personality. Their structure and dynamics. A system of general sociology*. New York, London, Harper & Brothers Publishers, 1947, XIV + 742 pp.
- STEPHENSON, R.M., „Conflict and control functions in humor”, *The American Journal of Sociology*, Vol. 56, no 6, May 1951, p. 569-574.
- STOGDILL, R.M., *Individual behavior and group achievement. A theory. The experimental evidence*. New York, Oxford University Press, 1959, XI + 352 pp.
- SUMNER, W.G., *Folkways. A study of the sociological importance of usages, manners, customs, mores and morals*. Boston, Ginn and Company, 1906, VII + 692 pp.
- SUTHERLAND, R.L., ed., *Introductory Sociology*. Chicago, J.B. Lippincott, G., 1961, XI + 403 pp.
- TAKAHASHI, J., „An introduction to the theory of social control”, *Japanese Sociological Review*, Vol. 11, no 2, October 1960, p. 51-66, 115-114.
- TENBRUCK, F.H., „Formal sociology”, in WOLFF, K.H., ed. *Georg Simmel, 1858-1918*. Columbus, The Ohio State University Press, 1959, p. 61-99.
- TENBRUCK, F.H., „Zur deutschen Rezeption der Rollentheorie”, *Kölner Zeitschrift für Soziologie und Sozialpsychologie*, 13. J, 1. H., 1961, p. 1-40.
- TÖNNIES F., *Custom, An essay on social codes*. New York, The Free Press of Glencoe, 1961, 151 pp.
- TOURAINE, A., *Sociologie de l'action*. Paris, Aux Editions du Seuil, 1965, 507 pp.
- TOURAINE, A., „Pour une sociologie actionnaliste”, *Archives Européennes de Sociologie*, V, no 1, 1964, p. 1-26.
- VAN DOORN, J.A.A., „Enkele sociologische en sociaal-psychologische functies van de militaire training”, *Mens en maatschappij*, 29e jg., nr. 5, september 1954, 278-292 pp.
- VAN DOORN, J.A.A., *Sociologie van de organisatie*. Leiden, H.E. Stenfort Kroese, N.V., 1956, XV + 338 pp.
- VAN DOORN, J.A.A., „Sociologische begrippen en problemen rond het verschijnsel macht”, *Sociologisch Jaarboek XI*. Leiden, E.J. Brill, 1957, p. 73-122.
- VAN DOORN, J.A.A., „Drempelwoordenregister” in GROENMAN, S., e.a., *Het sociale leven in al zijn facetten. Deel III*. Assen, Van Gorcum en Comp. N.V., 1959, p. 1437-1510.
- VAN DOORN, J.A.A., & LAMMERS, C.J., *Moderne Sociologie, Systematiek en analyse*. Utrecht-Antwerpen, Het Spectrum, 1959, 368 pp.

- VAN DOORN, J.A.A., & LAMMERS, C.J., „Repliek”, *Mens en maatschappij*, 34e jg. nr. 4, juli-augustus 1960, p. 293-298.
- VERCRUYSSSE, E.V.W., „Het begrip sociale controle bij Gadourek”, *Sociologische Gids*, 1e jg. nr. 8, juni 1954, p. 124-127.
- VERCRUYSSSE, E.V.W., „Sociale controle : een omstreden begrip”, in GROENMAN, S. e.a. *Het sociale leven in al zijn facetten. Deel II*, Assen, Van Gorcum en comp. N.V., 1958, p. 613-617.
- WALTER, P. Jr., „The fields of behavior”, in ROUCEK, J.S., ed., *Social Control*. Princeton, D. Van Nostrand, 1962, p. 48-61.
- WATSON, B.A., *Kunst, Künstler und soziale Kontrolle*. Köln & Opladen, Westdeutscher Verlag, 1961, 107 pp.
- WILLIAMS, R.M., jr., „The sociological theory of Talcott Parsons”, in BLACK, M., ed., *The social theories of Talcott Parsons*, Englewood Cliffs, Prentice Hall, Inc., 1964, p. 64-99.
- WOLFF, K.H., „Social Control”, in ROUCEK, J.S., ed., *Contemporary Sociology*. London, Peter Owen Limited, 1963, p. 110-131.

